[illegible] IN YUGOSLAVIA

ИСТОРИЈА СРПСКЕ ЦРКВЕ

од

ЕПИСКОПА НИКАНОРА РУЖИЧИЋА

КЊИГА ДРУГА

Цена 3 динара или 3 круне.

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У КРАЉЕВСКОЈ СРПСКОЈ ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1895

ПРИСТУП

Општи преглед и састав ове књиге

У првој нашој књизи: *Историја српске цркве,* ми смо укратко изложили историју црквено-религиознога живота и развитка српскога народа за доба првог периода живота српске цркве. Тада је она била више једноставна; или, боље рећи, већином једне вероисповести, и потчињена, као послушна кћер, својој мајци светој, саборној, апостолској, православно-источној цркви, живећи с њоме у задрузи, неодвојено.

Но, како се у XI веку хришћанска црква подели на две главне хришћанске цркве, на *источно-православну* и *западно-римокатоличку* — то се и народи, који дотле припадаху тој једној Христовој цркви, почну делити и припадати то првој, то другој цркви.

Од овога општег црквено-религиозног покрета, који се тада у хришћанству појавио, није могао на миру остати ни српски народ, који се налазаше баш између та два најјача такмаца и

борца црквена: између Истока и Запада; цариградског патриара — представника истока и православља, и римскога папе — представника запада и римокатолицизма.

Дуго се српски народ, а нарочито српски владаоци, колебаху на коју ли ће страну!.... Представници православља указиваху Србима на право и истинито учење Св. Јеванђеља, које је Са̂м И. Христос с неба снео и на часни крст узнео и светом крвљу својом га запечатио, а кроз Богомзадахнута уста својих ученика и апостола пронео га по свету, и њиховом руком га написмено у св. јеванђеље изложио. И они позиваху српски народ да с њима остане у религиозној заједници, обећавајући му спасење и царство небеско, које је Са̂м Господ Спаситељ света припремио за Своје верне и истините последнике. А представници запада и римокатолицизма, поред свега горњега, обећаваху српском народу још и, тако рећи, златна брда, мамећи га свима начинима и средствима у своју верозаконску задругу. Ови, шта више, често употребљаваху и претње, па и све насилне мере, само да би што више српскога народа привукли у своје коло.

У тако несрећним приликама, српски се народ поколеба, тежећи да и сам лично испита: која је вероисповест правилнија и истинитија. И у том несрећном колебању, и он се сам подели на разна мњења и лична убеђења.

Тако, једни држаху и тврђаху: да је правилније учење првих, тј. источно-православних;

други, опет, да је правилније и истинитије других, тј. западно-римокатоличких представника; а трећи, на жалост, дођу до таквога уверења, да нису ни први ни други на правом путу, и да ни једну од тих двеју вероисповести није Христос такву проповедао и на земљи оставио, какву они сада проповедају, те се, по несрећи, одвоје од горњих и за се створе сасвим другу, нову веру и цркву. —

Све то врло утицаше на правилан ток и успешан развитак цркве српскога народа. Нарочито томе као и солидном консолидовању и учвршћењу једне српске цркве и црквене јерархије сметаше још и та несрећна околност, што ни сви Срби нису били у једној држави и под једним владаоцем. Ово је не само сметало утврђењу једне вероисповести и једне цркве у Српству, него је још оно стајало на пут и уређењу једне српске црквене јерархије код оних Срба, који се држаху православља и истока, и којих је и био највећи број. При свој њиховој жељи и тежњи нису се ни ови могли за пуна три века ујединити у црквено-јерархијском односају. Овоме највише сметаше њихова подвојеност на племенске и феудалне државице, и потчињеност неких српских покрајина другим — туђим државама.

Но, од како се Срби почеше све више и више груписавати у једну већу државу, од тога доба почну се мало по мало примицати и своме црквено-јерархијском, па и вероисповедном једин-

ству. И кад је српска држава била дошла на највећи нивô своје величине и славе и уједињења свога, тада је српски народ био достигао и највеће јединство у црквено-религиозном и јерархијском одношају. Али, ипак, сви Срби не беху у једном јату духовнога стада, ни под влашћу једнога пастира. Тек је, за време првога живота српске патријаршије, највећи број Срба припадао једној јерархији црквеној.

Велики жупан Немања и Св. Сава први су обратили били пажњу на потребу јединства српскога народа, како у државном тако и у црквено-јерархијском животу народном. И, они су први и ударили темељ тога српскога јединства; а силни је цар Душан то јединство увеличао и утврдио.

Узевши у обзир ту околност и тај историјски факат, ми ћемо морати да се, у почетку, часом удалимо од наше праве задаће, коју смо ставили за овај период, те да се дотакнемо и оне личности, која по строгој хронологији не спада у оквир овога периода, — а то је извесни српски владалац *Неманя*. Ово чинимо из два узрока: прво, што држимо да ће доцнија излагања историјских факата бити јаснија; а друго — што је живот и рад Немање и Св. Саве тако уткан у једну целину, да је немогућно говорити и писати о једном, а да се не дотакне и други — нарочито у одношају претходне спреме за установу и уређење црквено-народне јерархије. За то ми и нисмо хтели много да говоримо у првој нашој књизи о Немањи, дотак-

нувши га се само на једном месту.[1] Нарочито смо оставили да о њему говоримо у почетку ове књиге, кад почињемо излагати историју највећега виновника све црквено-српске епохе. Ово, у толико још пре, у колико се зна да је Немања највише и припремио основу за установу нове српско-жичке архиепископије, која и чини епоху у Историји Српске Цркве.

Немања је у борби противу богумилске јереси и папских насртаја приметио, како је сувише тешко борити се без свога народнога свештенства, чије срце друкчије и јаче бије за свој народ и за православље и интересе народне цркве. У борби против Богумила, Он је приметио, да су папски свештеници били више од штете, него ли од користи, и ако су и они сами били велики противници Богумила. Од штете су били зато, што су они били и против православља и националне цркве. којој Срби тежише, па чак су били и против самога народа и српскога имена. А у борби против папистанаца и Богумила свештеници Грци још су мање користили и помогли српској цркви и српскоме народу. Ови опет нису били ни од какве помоћи за то, што су пре свега били сувише прости; а друго, што су и они тежили да униште српску народност и србословенску књигу и службу у цркви, озбиљно не наводећи ни једно ни друго; па зато нису ни помагали *Србе* у борби против непријатеља православља

---

[1] Види I књ. стр. 238—245.

и српске православне цркве. И не само то, него су још врло равнодушно посматрали ту борбу, надајући се да ће они натерати Србе на већу попустљивост према Грцима, те би на тај начин лакше постигли свој циљ. Али су се у томе преварили. Јер, Немања, видећи то, почне свима средствима радити, да што пре Срби дођу до своје народне црквене јерархије и свога народнога свештенства, које ће се свом снагом својом борити заједно са својим народом — Богољубном му паством противу свију насртаја на православље и српску цркву и државу.

И Немања је свој циљ постигао, и жељу, и намеру своју остварио. Сем епископâ, он је још за владе своје имао у својој држави свештенике, готово, све саме Србе, а ови су, ослањајући се на тако великога и одважнога владаоца, били развили своју делателност у корист православља и српско-правосл. цркве и народа тако силно, да су били чак ограничили власт и самих епископâ — Грка. — Сем тога, Немања је у Хилендару припремио био и свог милог му сина, смиренога монаха Саву, за остварење велике своје замисли — оснивања у Српској Краљевини независне српске архиепископије. И на тај начин, Он је поступно, у главноме, и спремио земљиште за то велико и славно Савино дело. Кад се ово све узме у обзир, онда нам се неће замерити, што смо Немању пренели у овај период те да и о њему уједно говоримо, кад и о Св. Сави.

Према томе, у састав ове књиге пре свега доћи ће *Претходни радови и спрема за установу светосавске-жичке архиепископије, које су учинили велики жупан српски Немања и синови му: Св. Сава и краљ Стефан.* Затим: *Историја живота и рада светитеља Саве — оснивача српско-жичке архиепископије, и установа ове и српских епископија.* После тога изложићемо: *Историју живота и развитка српских цркава православних: у српско-жичкој архиепископији, у српско-охридској архиепископији, и у српској сремско-мачванској митрополији.* У кратко ћемо говорити и о *српско-римокатоличкој цркви у Босни и Далмацији;* и, најзад, о *српско-босанско-богумилској цркви у Босни.* О свима овим српским црквама и њиховим јерархијама, све три вероисповести, говорићемо у толико, у колико нам до сада познати извори пруже материјала, — већим делом у кратким потезима. После овога говорићемо: *о црквеним установама и српским светињама.* Затим: *о црквеној јерархији и јурисдикцији; о узајамним одношајима српске државе и српских цркава;* и, најзад: *о религиозно-моралном образовању Срба, и о црквеној књижевности и писцима овога другог периода.*

Сав овај материјал подељен је на неколико глава, а свака глава на неколико §§-фа ради већег систематизирања и јасноће и појимања целога дела.

ПЕРИОД ДРУГИ

ПОСТАНАК СРПСКО-ЖИЧКЕ АРХИЕПИСКОПИЈЕ, И ПРОДУЖЕЊЕ ИСТОРИЈЕ СРПСКИХ ЦРКАВА

ГЛАВА ПРВА

Претходни радови и спреме за установу светосавско-жичке архиепископије (1166—1219.)

§. 1. Стефан Немања и његова радња у корист пррвославља, српске цркве и спремања земљишта за оснивање нове српско-жичке архиепископије у Краљевини Србији

Стефан Немања је први отпочео груписати раскомадане племенске државице српске у једну већу државу српску, а подвојене епархије у једну већу српску јерархију. Он је, управо, положио први камен у темељ оне велике зграде српске, коју је силни цар Душан, његов славни потомак, онако величанствено подигао и довршио.

Стефан Немања,[1] ступивши у другој половини XII века на престо рашкога жупана, одмах

---

[1] Целу биографију овога знаменитога мужа и великога Србина; овога мудрога владаоца и великога бранича православља и пријатеља српске народне цркве; овога ујединиоца већега дела

примети: да подела српскога народа на племена и српске земље на мале феудалне државице не само шкоди развитку и добром напретку народа и државе српске, него да још такав систем прети и великом опасношћу по њихов живот и опстанак у свету. Ово још у толико више, у колико су се српски владаоци, а уз њих и српски народ, толико међусобно поцепали и позавађали били, да се животу њихову већ приближаваху последњи дани. А међутим, с друге стране, црквенорелигиозни послови тако беху заплетени, да су и ови претили великом опасношћу опстанку српске народности.

Једном речју, Стефан Немања, при ступању на велико-жупански престо, приметио је: да се у српским државицама, српској цркви и народу зацарила права анархија и да су се овоме околни народи: Грци, Маџари, Латини и Блгари почели не само радовати, него се тиме још и користити.

До Немање једва се и докучује шта говоре о нама српски и страни летописци. Јер, догађаји, у опште, тако беху испрекидани, да, управо, није ни било јасне и одређене мисли о будућности

раскомаданих српских земаља и осниваоца српске Династије славних Немањића — нећемо у свој опширности излагати. Ово једно с тога, што то и није наша задаћа, а друго зато, што је она у више прилика излагана и опширно описана. Ми ћемо се о њему задржати само толико, у колико се његов рад дотиче цркве и православља. А ко хоће да о њему што више зна, тај нека прочита научни чланак: „*Стефан Немања*“, који је наш вредни историчар и академик Г. Панта Срећковић написао и штампао у Гласн. Срп. Учен. Друштва *XXVII* 193—225.

српскога народа, нарочито српске цркве. Још је много мање била одређена мисао и начело о самодржављу и државничком животу српском. А још најмање о црквено-јерархијском јединству и народној цркви и јерархији српској. Све то беше неодређено и врло колебљиво.

Грађанска власт прелазаше, и то врло често и без икаквих основних разлога и стварних узрока, с једнога на другог. И ово је, на жалост, још врло често чињено преко крви брата, стрица, рођака, па чак, на стид и срам, и преко крви оца. А црквена власт беше у рукама туђина и великих српских непријатеља, коју туђинци тако злоупотребљаваху, да је народ довођен до огорчења и равнодушности према вери, а још више према проповедницима вере и морала. Из целе те забуне и тако тешке и несрећне ситуације, Стефан Немања је извео не само српски народ и државу, него и летописце и историчаре. Јер, од њега тек почиње јаснији и светлији живот државе и народа српског, па, разуме се, постали су и јаснији и светлији историјски догађаји. Он је и јаснију и одређенију мисао и начело истакао на површину о будућности и раду српске државе, народа и цркве српске.

Стефан Немања је треснуо о земљу чамотињу народну, и својим великим духом разбистрио и размрсио старе назоре властелинских породица; и тиме им све њихове рачуне порементио. А његови пак достојни наследници — нарочито силни Душан — збрисаше све те ра-

чуне племенских старешина у корист народнога јединства, славе и великих само народних интереса.[1]

Стефану Немањи највише спада у заслугу, што је врховну власт груписао у руке своје породице, и што ју је још тако учврстио, да су доцније чак и неки незаконити синови појединих владалаца из породице Немањића могли заузимати престоле, доказујући своје наследно право пореклом својим од Немањића. Њему спада у заслугу, што је тада ујединио у једну област неколико, колико се за онда могло, српских области: што је тим унео у спољашњи живот српскога народа и државну и црквено-јерархијску мисао; и, најзад, што је учврстио у српском народу веру и православље. Да само ово последње није учинио, сав би му други рад узалуд био и — пропао. Јер, вера и православље беху праве силе, које очуваше ту велику тековину тога великога радника, а још већег организатора *Немање.*

Православље беше у српскоме народу таква сила, коју нико не могаше скрхати, и ако су се на њ подизали легиони папских солдата и масе језуита и калуђера разних њихових ордена. Српски народ тако љубљаше православље — а и данас га жарко љуби — да му је оно драже било чак и од самосталности. Огромну већину српскога народа није могло ништа поколебати у вери његових праотаца. Ни хиљадугодишњи насртаји римских

[1] Мајков „Историја срп. народа“ у преводу Даничића страна 14.

папа, ни петвековна тиранија и насиље азијатских Турака, ни златна обећања папских калуђера и попова, ни грозне папске инквизиције, ни тиранија његове крсташке војске, ни гледање среће, богатства и раскошнога живота и велике власти потурчене српске властеле, све то не могаше изазвати у српском народу ни једну искрицу сумње у силу и моћ његове прађедовске вере и православља, које он у се усисаваше из материних груди још у колевци.

И заиста, признати се мора, да је Србију и Српство највише спасавало, а да и данас спасава, прађедовска вера и православље. У српском свештенству (родом Србима) беху све особине хришћанске источне цркве. И оно се одликоваше највише смерношћу, некористољубљем, оданошћу вери и православљу, појимањем својих права и свога високога позива и дужности, као и лепом слогом с државном влашћу и народом — Богољубном му паством. Овима је оно вазда помагало у свима народним и државним пословима који се клонише добру, користи и срећи народа и државе и цркве српске. Зато су народ и држава и имали јаку веру и поверење вазда у Србе свештенике.

Стефан Немања, у циљу постигнућа свега горњег, као и коначног спасења од зависности и хегемоније грчких царева, од кога у то доба зависише све српске државице, служаше се и посредним и непосредним средствима, вазда бележећи и утврђујући правац, којим да се крећу не само државни представници, него и српски про-

поведници вере у његовој држави, коју је он, од до тада поцепаних земаља српских, груписао. Нарочито је обележио правац, како ће, и на какав ће, најпоузданији начин, да се најбоље и најјаче укорени и утврди православље у српском народу.

У циљу овом он постави начело: *да се поред чистог православља, као што га учи источна црква, не може и не сме трпети у српској држави никоје друго тумачење Христове науке.* И тако, на првом кораку своје владавине, он положи у темељ своје државе *Православље.* А све друге верозаконске науке он је сматрао као врло штетне по државно јединство и по успешно развиће и добру слогу српскога народа.

Са тога се Стефан Немања реши, да све друге вероисповести, које се већ беху угнездиле у српском народу и у држава његовој, што пре искорени; и ако буде икако могућно да их још и сасвим истреби и уништи. У смеру том, он је, пре свега, употребио био сву своју моћ на уништење богумилске јереси, коју, заиста, и протера из своје државе. Према папској вероисповести био је нешто мало толерантнији; али, ипак, није допуштао да се развија, шири и укорењује у његовој жупанији. Ову је држао за мање опасну својим идејама и плановима, па ју је у неким покрајинама српским чак и трпео. Али се у овој мисли беше горко преварио, па се доцније био ополчио и против папистанаца.

Узрок првом трпљењу латинске вере и њезиних попова беше веза, коју је он одржава(

преко Срба римокатолика са римским папом, који тада вођаше у свету главну реч. У то је доба једна папска реч била у стању да уздржи сваку опасност, која би са запада претила српском народу. И не само то, него би папа могао вазда наћи на западу заклона Српству и од претњи византијских царева, који увек гледаху на српске државице својим завидним оком, и великом жудњом да их приграбе и себи потчине.

Но, да би опет оградио Српство и српску цркву од утицаја римских папа и његове науке, Немања је ишао на то да српској цркви даде онако уређење, како ће она посве одговарати строгом учењу православља и начелу источно-православне цркве. И што се год са овим није слагало, или би се развитку српске цркве противило, он је мачем и огњем уништавао. Па често од овога није штедео ни Латине, које је он, као неко нужно зло, трпео у својој држави. Нарочито је ово чинио, кад се уверио, да су папски попови почели да злоупотребљују његову трпељивост према њима.

Стефан Немања није никада губио из вида главни циљ: *јединство и једнакост у државном и црквено-религиозном животу српскога народа.* Он је у овом јединству предвиђао велику силу и моћ народну, па је и нагло тежио да то у народу успостави и што боље учврсти. И он је мислио се ово може најлакше постићи помоћу доброг целисходног уређења српске цркве у духу православља. Зато и није жалио никаквих средстава ди доброг уређења цркве и јерархије црквене,

и зарад учвршћења православља у народу и држави својој.

За постигнуће те сврхе, он је немилице гонио и чак убијао разне јеретике, незнабошце и расколнике, и ружио и палио њихове храмове. И у колико је држао да ће тим палиативним средствима постићи горњи циљ, или се бар к њему што ближе приближити, у толико се, и још више, надао успеху подижући нове цркве и манастире за православне Србе. И он је ове не само ревносно подизао, него их је још и ресио и богатио с лепим црквеним утварима, старајући се још и за добре и ваљане свештенике и учитеље народне. Све је ово умножило верност и оданост народну према цркви и православљу, а увеличало пошту и љубав према Немањи — томе великоме организатору и творцу српске државе.

За Немању летописац каже: „Стефан Немања је кршћен у римокатоличкој цркви и по римском обреду (á latinis haereticis)“[1]; а у својој тридесетој години (у 1143 г.) примио је православље у рашкој цркви св. Петра и Павла, коју је, како летописи тврде, подигао првипут апостол Тит.[2] Летописац о покрштењу Немањином каже: „въздвигь се Стефань Немана пріиде вь штьчьстко рашко и то крьсти се Л҃. (30) то лѣтьнь“.[3]

[1] Arhiv za povesnicu južnosl. III 7. 8. и Гласн. XXVII 102.
[2] Гласник V стр. 29; и XXVII стр. 195.
[3] Гласник XI 144. и Березини „Хорв. Славон. Далм. и военая Граница“ I 253.

Да би Немања овај прелаз из римске у православну цркву обележио као значајан, и тим још више и јавно потврдио своју оданост православљу, он, из сопствене побуде и уверења, јавно исповеди у цркви пред српским народом и свештенством православну вероисповест, а затим од православнога рашкога епископа прими св. миропомазање. И од тога доба, он је постао ватренији поборник и заштитник православља и источно-православне цркве и њезиних обреда. Он је од тада још боље служио народу за добар пример у истинској побожности и топлој љубави према цркви и вери православној. И не само то, него се још и ревносно трудио и свима силама радио на благостању и унапређењу српске цркве, и о добром уређењу српске црквене јерархије. Нарочито се бринуо и старао, да што пре истреби све јереси у држави, и да српску православну цркву добро огради од свију штетних инвазија и опасних утицаја.

Затим, видећи да државна васалност много смета слободном развитку не само државе него и цркве, Немања озбиљно размишљаше, како би што пре збацио са себе и своје државе ту васалну зависност од византијских царева, и како би што више проширио државне границе. Његова да водиља ускоро показа му за то и при у, да и ту жељу у дело приведе. И он, ко гећи се забуном и размирицама у Мацарској, пре заузме *Срем* и нешто *Славоније*, и стави своју зависност *Босну* и њезинога бана Ку-

лина;. а мало доцније кад се позавађају Грци и Блгари, Немања уграби те и на истоку прошири границе своје државе и избави испод грчке зависности српске градове: *Ниш, Сврљиг* и *Равни.* После тога, на византијском престолу крвише се и отимаше се о престо, а Немања с војском заузме и *Средац* (Софију); а мало затим освоји и поруши *Перник* на обали реке Струме. Потом заузме још и ове градове и вароши: *Стоб, Земљин* више Трна, *Велбужд* (дан. Ћустендил), *Житомиск, Лешак* ниже данашњег Тетова, *Градац* на обронку Шаре планине, *Скопље,* и *Призрен.* Ово све он присаједини својој држави, као што сâм, у једној својој Хрисовуљи, тврди.[1]

Пошто се Немања овако окити са ратним трофејима, он се окрене с војском на запад, и тамо освоји и заузме горњу Далмацију и Дукљу — штьчьстко и рьжьдєниє своє, вели летописац му. И тада заузме још и ове градове: *Дањ, Сардоник, Дривааст, Росаф (Скадар), Свач, Улцињ, Бар, Будву,* и *Котор,* у коме је живео српски кнез Радослав Градишић, који се противљаше Немањи, а штићаше папске интересе.[2] Немања утврди

---

[1] Види животопис Симеуна у Шафарика. Пам. 1—8. у Срећ. II. 34.

[2] Да је, заиста, Немања био заузео све горње градове и пределе и својој их држави присаједињио види се пре свега из једнога места његове Хрисовуље, коју је сâм он издао и која гласи: „.......Приwбрѣтохь wть морьскє землє Зєтоу и сь градови, а wть Ярьбанась Пилот, а wть грьчьскіє землє Лабь сь Льпланем, Глбочицоу. Рѣкє: Зачрѣлатоу, Лѣвче, Бѣлицоу, Лєпєницоу". (види у Миклошића у Monumenta Serbica стр. 4.). — Сем ове Хрисовуље Св. Сава у животопису оца му сведочи, да је Немања освојио и заузео још и ове земље и градове: „.......Приwбрѣтє

град Котор и у њему начини себи дворац, као што сведочи син му Стефан у животопису.[1]

Из уважења према граду Котору и из љубави према становницима которским, који су га сјајно дочекали и пријатељски примили, Немања није хтео да сасвим потчини Котор и његове становнике под своју морнахијску власт. Он их је оставио и даље слободне, само с њима утврди уговор да му плаћају годишњи данак као васалу своме, и потврди им њихове статуте односно општинске управе и суда у граду.

На молбу осталих приморских градова и српских племена и Латињана даде Немања и њима то исто право као и Котору; али и њих оптерети плаћањем годишњега данка, као њиховоме васалу.

ѿть поморьскїа земле Зетоу сь градовы, а ѿть Равна ова Пилота, а ѿть грьчьскїе земле Патково, Хвосно все и Подримїе, Кострьць, Дрьжьковинноу, Ситиницоу, Лабь, Липлянь, Глькочицоу, Рѣке, Оужкоу и Поморавїе, Загрѣлатоу, Лѣвче, Бѣлицоу“ (види у Памјатнику Шафарика 1 стр.). Стефан Првовенчани краљ, у животопису оца му, опет вели: „.....Приложи к земли ѿтьчьствїа своего ѡбласт нишьвскоую до коньца, Лыплян же и Моравоу и глаголеми Врани, призреньскоу же ѡбласть и Полога ова до коньца сь мегами своими..... Дїоклитїю же и Дальмацїю, ѿтьчьство и рожьденїе свое, истовоую дѣдиноу свою, насиленоу бывьшоу ѿть рода грьчьскаго, и създаны гради у нее ѿть роукь ихь, яко проглаголеть се грьчьская ѡбласть, имь же имена сїи соуть: Росафь градь — рекомыи Скьдрь, градь Свачь, градь Льцинь, градь славныи Барь, Которь же остави. оутврьдивь їи и вьзьнесь дворь свои вь немь, иже е и доселѣ, прочее же граде исьпровержьже и разьдроуши, грьчьское[illegible] и исьтребивь, да именоуется имя ихь ѿтьнюдь вь области тои, а [illegible]и свое, иже вь нихь невредимо сьхрани слоужити владичествоу его. [illegible]за „Глькочицоу“ вели да му је дао грчки цар Манојло, још је Немања био удељни кнез... „Ѿтьлоучивь емоу ѿть земле е дасть емоу рекомоую Глькочицоу“. (у Шафарика стр. 3—8. Голубинскога „Крат. очерк. Истор. цер.“ ст. 542.).

[1]) Види животопис Немање од Стефана Првовенчанога.

Све су ове општине биле као неке мале републике, с том само разликом што су оне имале друкчију управу, него што ју је имао град Котор. Ове су општине бирале из своје средине неколико судија и одборника, те су они управљали општином.[1]

Тада је (1186) Стефан Немања закључио уговор и са српском дубровачком републиком. Уговором су предали заборавности све међусобне задевице и штете учињене једне другима, и утврдили су за у будуће пријатељство, допустивши Захумљанима да могу трговати с Дубровчанима; а ови опет да плаћају за винограде онолико, колико су и пређе плаћали. Затим је уговорено, да православни мирно обављају црквено-религиозне обреде и богослужења у дубров. републици.[2]

И тако се Немања те године беше успео до највеће своје славе. Он је дотле посвршавао био најважније послове у корист државе и цркве српске, као: прикупио више жупанијских државица у једну; обезбедио земљу од утицаја туђинаца; ослободио приличан број Срба испод грчкога јарма; сузбио грубе насртаје римских папа и његових језуита на српску цркву и народ; и, најзад, уништио је узроке унутрашњих нереда и племенских

[1] Ми смо у Паштровићима, нарочито код Луке Павловића из Решевића, видели многа акта паштровићске општине и суда из разних векова. За увиђај како је био склопљен тај суд наводимо овде почетак једног акта, који гласи: Вь име Хрїста аминь. а҃. т҃. п҃. (1380) на е҃ (5.) априла ȣ Паштровиче надлȣгь, седечи ȣ столȣ четири сȣдіе, два воеводе, вı҃. (12.) властелахь оть вı҃ (12.) племенахь Паштровичахь ..... у рукопису.

[2] Код Шафарика и Голубинског тамо.

задевица и међусобних ратова. Довео је био земљу до такве моћи и снаге, да је смело могао васпоставити Чеслављеву краљевину. Но, он из своје скромности то није хтео да учини, рекавши: „Богъ є оутврьдио Грькє царьми, Оугре кральми, а мєнє постави великымь жоупаном“.[1]

У то се доба његова држава простираше од Дубровника јадранским морем до Љешка у Албанији. Одатле заузимаше обе обале црнога Дрима, Галис, Љуму, читаву скопљанску нахију, горњи део Струме, Сливницу са свима поменутим градовима па на кулу у Тимок. Од Тимока на Ресаву, па заузимајући цео данашњи моравски, крагујевачки и ваљевски округ, па Зворник преко реке Дрине, захватајући целу Хумску, Неретву и Травунију до мора и Гружа код Дубровника.[2] Све су се ове границе одржале неповредимо и после смрти Немањине. Јер, последњи рат његов с грчким царем Исаком (1191—2) није сузио, већ ако није раширио границе српске државе.[3]

О свему горњем, ми смо казали и границе Немањине државе овако истакли једино у циљу том, што су нам оне потребне при уређењу светосавских епархија. Да нам због овога није било потребно, ми бисмо цео горњи пасаж, о ратовима и ширењу граница државних, могли пропустити, пошто то не иде директно у оквир црквене

[1] Миклошић у Mon. S. стр. 3. у Срећк. II 43.
[2] Срећк. II 43—44.; Голуб. 431—433.; Березин. I 256—257.
[3] Голубински и Березини наводе, да је Немања и том иником проширио границе својој држави — види тамо.

историје. Но, како су нам биле потребне државне границе за обележавање граница црквене јерархије у српско-жичкој архиепископији, то смо морали и о том говорити и споменути.

Немања, ширећи границе своје државе, тим самим ширио је и границе српске цркве и православља. Јер, ово — православље — је за њ била највећа драгоценост и светиња. И, заиста, тешко би било ономе, који би за доба његова ма шта предузимао и радио против те светиње! Он је сву своју и народно-државну срећу, напредак и добар развитак идентификовао с православљем. С тога је највећу пажњу своју и био обратио на ширење и учвршћење православља у својој држави. Јер, његово је дубоко уверење било, да Српство само с православљем може постићи све, а без овога ништа.

И одиста, тај велики мудрац и политичар српски, велики жупан Немања, у оцени својој није се преварио. Јер је Српство, помоћу православља, и било дошло до највеће слоге и јединства духа српског; а опет помоћу овога до највећега сјаја и величине своје. И, кад је по вољи Божјој било суђено, да народ српски падне у искушење, те да буде јачим потиштен и окован у вековне ланце љутога непријатеља свог, — тада је опет православље и у тим тешким данима и највећим мукама не само очувало српску народност, него је још и гвоздене ланце скинуло с врата великога дела српскога народа.

Статистика разних држава и народа с неумитним цифрама доказује и тврди, да се највише одржала српска народност, српски дух и свест баш тамо, где је било најјаче учвршћено православље у срцу побожнога српскога народа. А, међутим, где је год више могла да продре већа и јача пропаганда папских попова и језуита, тамо је — на жалост Српства — много више проређена и народност српска. Ово зато, што је огромна већина Срба, променивши православље у римокатолицизам, поступно се отуђивала и од своје народности. И што је још горе и црње, неки издајници своје прадедовске вере, постајаху још жешћи и љући непријатељи своје народности српске, него што су то били прави Латини. У овоме за пример нека нам послуже наша рођена браћа по крви и језику Хрвати, и доцније, историјски јаничари и похрваћени Срби. Ови последњи тако су се одродили од свога српскога рода и порекла, да се чак, бедњаци, стиде и гробова својих родитеља и прародитеља, који се око српских православних цркава и у српским гробљима налазе, обилазећи их и страшећи их се као ђаво од крста. Мали је број међу њима свесних и родољубивих, који су, примивши другу вероисповест, било то по превари и сили (као јаничари и Срби мухамедовци), било из интереса и унутрашњег уверења, и даље остали прави Срби и родољуби. Једино између свију ових чини изузетак велики број Далматинаца и Дубровчана, који се строго држе народносне девизе: „*Крв*

није вода“, и: „*Брат је мио, ма које вере био*“. — Ово им служи на част, нарочито кад се узму у обзир прилике, у којима су они тада, а и сада живели и живе.

Овој нашој честитој браћи наносили су и наносе велике увреде и штету њихова по вери браћа. Ови их због признања своје народности малтретирају, коре и грде на сваком кораку; а ми — Срби православни, њихова рођена браћа по роду и крви — опет често вређамо њихову осетљивост религиозну. И тако, признати се мора, да наша браћа *Приморци*, го̏ре, што но реч, на две ватре. Они, љубећи веру своју, љубе и своју браћу по вери; а љубећи своју народност, они љубе и своју браћу по роду и крви. Па им и сувише тешко пада на срце та несрећна борба и омраза између њихове браће по крви и браће по вери.[1]

---

[1] Нарочито и још много већу им жалост и муке увеличавају, у овим и тако несрећним и тешким приликама, њихови шовинистички и ненародни попови; а Србима мухамеданцима опет њихови глупи и фанатични дервиши и оџе. Нама су лично они причали, како и данас чувају своје обичаје народно-српске, и како их вазда о Божићу и другим празницима и пригодама тачно врше код својих кућа, кријући то од својих фратра, и Срби-мухамеданци од својих опет оџа и дервиша. Ови последњи причаху нам, да многи од њих и данас имају на дому по неку хришћанску светињу, и по таванима своје старе свочарске судове. И то, веле, држе у највећој тајности, да не би сазнале њихове оџе; јер им прете проклетством и џенефом. Свакога петка — веле — оџе препоручују да одбацујемо српске обичаје, и да се више не презивамо српским — нашим стародревним презименима, којих за чудо око Бора, Улциња и Скадра има и су више. Многи се и данас презивају: Поповићи, Марковићи, Анђелковићи, Павловићи итд. итд. — Исто тако и језуити прете Србима римокатолицима папском анатемом, ако се они буду др-

Стефан Немања предвиђајући овакву међусобну борбу Срба због разлике вере, и увиђајући какве се рђаве последице отуда могу изродити, тежио је и радио је свом снагом, да све Српство уједини у црквено-религиозном и државном односају. У циљу том, он је водио разне ратове. А нарочито је прогонио и уништавао јеретике и расколнике. Ко год се није хтео, на заповест његову, одрећи јеретичкога учења и туђе вероисповести, Он га је прогнао из своје државе, а осионе и упорне је грозно казнио: „разьними казньми и изьгнанїю подьврьже“ — вели летописац. Шта више, он је многима проповедницима јереси језике одсецао: „ѹчителю же и началникѹ ꙗзыкь ѹреза ѹ горьтани“.[1] — Сем тога, Немања је и српску књижевност чистио од јеретичких књига. Где су год ове нађене, све је предавао огњу: „и книзи ѥго нечестивїѥ ижде“ — вели његов летописац.[2]

жали својих народних обичаја. При свем том има их, који су одржали обичај *славу*. Ови јавно славе, и њима су до скоро православни свештеници вршили тај обред црквени; а сад има и неких њихових толерантнијих попова, те им они благосиљају славу. Нарочито ово чине Срби — попови и они у црногорско-барској митрополији, где је митрополит допустио своме свештенству да то врши, пошто је уверен да је сва његова паства чист и прави Србин. Шта више, у Црној Гори су тако честити римокатолички попови, да и они сами участвују на слави свога парохијанина, и с њима врше и све српске обичаје, који нису противни и. Они се боље слажу и с православним свештеницима, него) је то случај у Далмацији и Хрватској. Овамо је права брука саблазан; а то све зато, што су овамо већином попови Хрвати.

[1] Житије Симеуново од краља Стефана — у Шафарика.

[2] У Шафарика и Гласн. XXVII 104.

Стефан Немања, уништавајући јеретичке књиге, штитио је србословенске књиге и службу у цркви. Он је подизао школе и ширио је српске књиге и просвету, зашто му је народ врло био благодаран. Још више му је народ остао благодаран, што је ревносно подизао св. цркве и манастире, где се народ скупљаше на Богослужења и молитве. Српски народ му је на томе толико био благодаран, да му је то велико и св. дело овековечио у својој појезији, те га и данас цео српски народ слави и благосиља, певајући:

„Збор зборила господа ришћанска,
Збор зборила, па су говорила:
Боже мили, чуда големога,
Куд се ђеде Немањино благо?“
Ту се деси Немањићу Саво,
Па говори господи ришћанској:
„Није бабо потрошио благо
На нацаке и на буздоване,
Ни на сабље, ни на бојна копља,
Ни добријем коњма на рахтове,
Већ је бабо потрошио благо
На три славна српска манастира[1]
И до триста српскијех цркава“[2]

— — — — — — — — — — — — — — — —

Стефан Немања није из вида изгубио ни друго зло, које народ и државу често узнемириваше, и велике нереде причињаваше. То зло беше лакоковерност и празноверица код српскога народа. Овај је био тако лаковеран, да га је сваки, иоле

[1] Хилендар, Студеницу, Ђурђеве стубове.
[2] Српске песме... Вук. књ. II 101.

лукав и вешт човек, могао свакада преварити и обманути, па и на све навратити и наговорити. Прост народ је веровао и у вукодлаке, вештице и вампире, те се ових јако плашио. Он је веровао и у врачање и чарање, те је врло често тражио помоћи у нужди код врачара и гатара. На ово зло, које беше захватило дубока корена у народу до Немање, није нико обраћао пажње; а још се мање ко бринуо о искорењивању тога зла, те је ово врло често доносило народу и држави велике несреће и штете. Немањин животописац о томе вели: „Кад је престала била у народу проповед истините вере у српским пределима, и кад је простота била овладала у народу, те се услед тога појавише и умножише јереси и свако зло у народу: тада српски владаоци до Немање не обраћаху на то пажњу своју, и нису се ни мало бринули, да та зла искорене, све дотле, док се није појавио велики жупан Стефан Немања.[1]

Немања је први отпочео да и ово зло тамани у српском народу. Али је у овоме мало успео, и ако је многе и за то избио и протерао из земље; па чак и вампире палио. Та несрећна мана и болест, која беше пренесена у народ још из незнабоштва, беше се тако дубоко укоренила, да ју је било чисто немогуће уништити. Она је народу вазда трајала, па чак и данас у XIX просвећеном веку још у велико траје. Она се нешко улегла у српску крв, да често и најобра-

[1]) Српски летопис у Руској Бесједи за 1860. XI 9.

зованији Србин кад-и-кад у нужди тражи помоћи код врачара. А често се они и невољно искажу и у празноверству и лаковерству.[1]

Нарочито су лаковерни сви уопште Срби. Многи се дају по више пута преварити од једног и истог лица; па још врло често и за једну и исту ствар. Ова несрећна лаковерност српскога народа доносила је много штете не само појединима, него и целом народу, држави и цркви; али опет та иста лаковерност с друге стране доказује, да Срби нису лукави, а још мање подли. Лаковерност је, истина, мана човечја, али није порок. Она се код српског народа, шта више, може уписати у неку врлину. Њу изазива наивност српскога народа и доброта његова срца. Боља је и ова мана, него ли смртни пороци: пакост, завист, злопамћење и језуитизам.

Тако је Немања у својој мушкој снази радио свом збиљом и енергијом у корист среће и благостања свога народа и државе, цркве и православља; а под старост опет посведневно молио се Богу, и благодарности Му узносио за његову милост, коју му је Он вазда указивао при свима његовим предузећима и великим делима. У молитвама својим, он се вазда обраћаше Богу за спас српскога народа, за учвршћење православља

[1] Ми смо случајно више пута приметили, да и најинтелигентнији Срби, кад се почешу испод врата, они не мислећи укну у прсте. На питање, зашто то чине, бивао је вазда одговор: „Не знам, такав је некакав обичај“.... Колико смо пута видели где они траже од картара, да им баце карте за извесне послове?!.....

и за благостање, срећу и напредак српске државе и црвве. И најзад је врло често размишљао о својој смрти и о другом свету, те је често замишљао да се нарочито посвети на спрему и за тај други свет. У то баш доба, случи се с његовим најмлађим сином Растком онај у историји познати случај, о ком ћемо и ми на свом месту говорити, ге се тако Немањи укаже још и нарочита прилика за остварење горње његове намере. И не само то, него му тај догађај са премилим му сином учини и цео преврат у његовој души.

До тога доба, Немања није мислио да се одрече престола и власти, коју је Божјом помоћу и својим неуморним и мудрим радом задобио: него је још, шта више, много зебао и плашио се, шта ће бити после смрти његове, гледајући како је држава му окружена многим и разним непријатељима с поља и унутра. Но, кад виде шта учини син му Растко, и како се он, у пуној снази и најбољем добу своје младости, одрече светске сујете, части и задовољства, позивајући и њега да му следује, тада Немања почне размишљати и о одступању с престола.

Писма сина му Растка, у монаштву Саве, која му овај често писаше и у њима разлагаше о небеском блаженству и рајским диботама, пои:аваше га у тој мисли и исту развијаше и уко›иваше у срцу његовом. Но, кад му је Сава юм писао и протумачио речи Господа нашег Христа, које гласе: „Ко хоће за мном, тај л се одрече себе, и нека узме свој крст, па

нека пође за мном“, — тада се он одсудно реши, да извојује себи и царство небеско, као што је и овде на земљи, помоћу Божјом, извојевао и задобио царство земаљско.

Колико су на побожнога старца Немању дејствовала писма сина му Саве, која му је овај из св. Горе писао, види се и из његових одговора̑ и дарова, које му је он врло често слао.

Ево шта и како Немања једном приликом одговара сину своме монаху Сави: „Ја се стидим — вели он у писму — и бојим се, да те назовем сином. Та ти си сада мој отац и учитељ! Ти си мој молитвеник пред Богом!... За то те, сине мој, и оче, и учитељу мој, молим: моли се за све нас грешне!... Дом је наш у рукама твојим, чедо Божје!... Наше су душе и сви ми у вољи твојој. Ти својим доброчинством и својим врлинама удивљаваш и оне, који су те родили!...“[1]

Одговор на ово топло родитељско писмо, које је Сава послао својим родитељима и браћи својој, дубоко је потресао све до дна душе, а нарочито старца Немању.[2] И кад је овај примио ово писмо

---

[1] Летопис у издању еписк. Кирила Живковића.

[2] Због важности овога Савиног одговора, ми га доносимо у целини. Ево га: „О, премилостиви и предраги родитељи моји, и прељубазна и прежељнејша браћо моја!.... О, како ми ви парате, без ножа, срце моје, и како ми трзате душу моју вашом жалошћу за мном и вашим премилим и добродушним писмом!... Та и ја нисам без срца, и ја тугујем за Вами; али ми је ипак немогуће љубити више Вас, или ма кога другог, него ли Бога коме смо дужни сви служити и свим срцем и душом љубити. Га. Јер, у св. писму је, драги моји, казато: „Ко љуби оца или матер више него мене, тај није ни достојан мене“. Услед ових јеванђелских речи није ми никако могуће да Вам дођем. Већ

од сина, он му се — као што летопис вели — дубоко поклонио, и целивао га. Затим је сишао с престола, па га је прочитао у највећој узбуђености и сузним очима, чудећи се и дивећи се

припадајући у мислима ка часним ногама св. оца мога, и грлећи и љубећи их сузним очима, молим Те, добри оче мој, послушај мене, утробу твоју! Као што си се до сада у земном царству подвизавао апостолски, рушио храмове јеретичке, а подизао цркве божје, и сву земљу и државу своју очистио од јеретика и православљем је просветио и народ научио да прославља Пресвету Тројицу у једном Богу: и као што си на земљи и у држави својој подигао Богу угодне заводе и све заповести Божје благодаћу Христовом очувао: То сада молим Твоју свету седину, оче мој, још се потруди, те испуни и последњу заповест, коју је Христос и Спас наш дао и заповедио: „Иште кто хощет по мнѣ итти, да отвержется всегѡ своегѡ и самагѡ себе, и возьметъ крестъ свой терпѣния, и по мнѣ да градетъ смиреніем“. Ово ти је, оче, савет љубљеног ти сина; или још боље речи Христове; нека би сам Бог дао да ти он буде пријатан! Царство земно и богатство, као непостојано и маловремено, презри, и свет и све, што је у свету лепо и слатко за увесељење и за очи, као по све пиштавно, остави и узми смирени пут, — пут који сам ти припремио, па следуј за мном, те да, у туђој страни и у туђем свету и у овој пустињи, поживиш са мном. Овде ћемо удаљени од света и од свију прелести и шума, у пуној мирноћи и тишини, у смирењу и молитви очистити наш ум, и срeством св. псалма цара Давида, који вели: „Упразните ся и уразумѣйте, якѡ азъ есмь Богъ“, јасније појмити Бога и Св. Духа. Па као што си се апостолски подвизавао у земном царству, тако ћеш и у овој пустињи, у смерном монашком чину и животу подвизавајући се усавршити живот свој; а моју ћеш душу, која тугује због твога осуства и твоје љубави и милоште, утјешити, као што ћу и ја твоју, о Владико и оче мој, овеселити и утјешити. А моја добра мати и госпођа, нека се, такође, истим начином удали од свега, па нека се и она посвети Богу на службу! У исто доба молим те, Владико и оче мој, нека те не увреде ове моје речи, са обзиром на царство и богатство твоје! , тако је и сам Господ И. Христос учио ј ванђелскога ју- у. Па како ми је то врло добро познато из св. јеванђеља, и и говорим ово. И буди тврдо уверен, да ћеш, ако ме полаш — добити за земно царство вечно и небеско царство, које ћу и ја пред Богом ходатајствовати! Ако ли пак презреш моје речи и мој савет, онда се не надај да ћеш ме видети

великој мудрости сина свога.[1] Садржина писма тако га је дубоко тронула и у души му такав преврат произвела, да се у једанпут решио, да остави престо. Он сам вели: „вънєзапоу оставихъ владичьство моє, и прѣдадохъ дрьжавоу и властъ своємоу сыну Стефаноу“.[2]

У том циљу, Немања сазове на Благовести (25 Марта 1196 г.) у „Столни град Расу“ државни збор, и наговестивши у позиву велику потребу збора, строго заповеди, да сви позвани без свакога изговора на збор дођу. На збор позове рашкога епископа Калиника и „вьсе власти царьства своєго: вельможи великыє и малыє, десетникы и тысоуштьникы; вьсе кнєзе земли своє, иже надь властьми, воеводе и воине“ — вели летописац.[3]

Пошто су се сви искупили на збор, тада је Немања отворио већање овом беседом:

„Светитељи, љубимци и браћо моја!... Вама је свима познато, да ме је са̂м Бог поставио да владам, као и то, да сам ја у почетку нашао земљу неуређену и раскомадану много више него што је сада, те сам, посведневним трудом и помоћу Божјом и пресвете Богородице, све исправио и у ред довео, па и у дужину и у ширину је

за целога живота свога. Нека је мир Божји и љубав свију светих отаца оне пустиње и мене грешнога молитва у Христу Исусу Господу нашем са свима Вама — Амин“... (Види у животопису у издању епис. Кирила Живковића.

[1] Тамо.

[2] Види његову Хрисовуљу у Хилендарском манастиру.

[3] Живот св. Симеуна.

проширио. Вас сам све уопште, као своју децу, васпитао и научио да се држите православне вере. Знате и то, да сам све непријатеље сузбио и помоћу Божјом их победио. Сад Вас опет молим и препоручујем вам: немојте заборављати учење правовернога закона, који сам ја у земљи нашој учврстио!... Ја ћу сада да оставим престо и вас; јер је већ томе дошло крајње време. Отпустите ме сада: јер ја хоћу да идем те да видим славу Божју, а опет на славу вашу!....“[1]

Целом је збору ова беседа и намера старца Немање пала врло тешко на њихово племенито срце. С тога — летописац прича — сви су присутни на збору с плачем и сузним очима молили га, да међу њима и даље остане. „Немој нас оставити, господине наш, — говорили су присутни — јер за све дане твоје владавине није ни једну овцу, ни јагње твоје однео вук из твога тора!....“[2] Али Немања не послуша народнога гласа и плача, већ сиђе с престола и на њ попе свога старијега сина Стефана, прогласивши га за великога жупана српског, а млађем сину Вукану даде Дукљу — Зету — да њоме, у договору с братом, управља. Народ, свештенство и властела поклоне се новом жупану Стефану и испоје му: многаја љета, у знак признања жупанске му власти и свога поданичкога потчињења и оданости. — Затим га Немања очински посаветује и поучи, како

[1] Житије Симеуново, у Гласн. XXVII 211—212 и Срећк. 56.

[2] Тамо.

ће се као владалац у животу свом управљати, и како ће владати, св. цркву и православље штитити, и свима и свакоме једнако правду делити и милостив бити. Народ, свештенство и поглаваре опомену на верност, оданост и послушност новом владаоцу.

И тако, тај мудри државник и политичар, тај велики војник и владалац — српски велики жупан, Стефан Немања, установив нову систему владавине — *самодржавље* и *јединодржавље*, на место пређашњег жупанијскога и феудалнога реда и поделе власти и очевине међу браћом; и наручивши при одступању с престола синовима, властели и народу све, што им је имао да наручи и у аманет стави, — отиде у манастир Студеницу са епископом Калиником, и тамо га овај, по жељи његовој, постриже у монахе, давши му и ново име Симеун, опет по жељи његовој. Његовом примеру, а по савету милог јој сина Саве, следовала је и жена Немањина Ана. Ова опет оде у женски манастир св. Богородице,[1] те се тамо и сама покалуђери и добије име Анастасија. После две године, Немања — сада Симеон, пошто „оумножи стадо Христово чрьньчьскаго чина у манастыроу", сазове (2. Новембра 1197 г.) поново збор властела и бољара и сву своју фамилију, те се са свима њима опрости и поново

---

[1] Овај се манастир налази на: „Оусти рѣки Коьсьлниц̾е" у Топлици. Њега је подигао Немања са својом супругом Анном, и још тада су га наменили за женски манастир. Њега је Анна и до калуђерења и после калуђерења вазда надгледала и ресила, и као своју задужбину у свему га потпомагала.

препоручи им љубав и оданост према отаџбини, православљу, престолу и међусобну слогу и љубав, па се онда (8-ог истог месеца) крене у Св. Гору своме сину Сави.[1]

Кад се у Св. Гори чуло, да тамо долази бивши велики жупан српски — монах Симеун — отац младога и љубљенога монаха Саве, појави се у кору светогорских калуђера велика узбуђеност и комешање. Сви га са великом жудњом ишчекиваху. Они се журно спремаху да га што љубазније предусретну, и да у калуђерској раси виде тога чувенога владаоца и државника, тога храброга јунака, тога великога и целом свету познатога државног реформатора — Немању, који се сада смерно одао монашком животу, те да у тишини и побожним молитвама проведе последње дане живота свога.

Овим је побожним чином старац Симеун не само више узнео и прославио име бившега српскога владаоца Немање, него је тим још више уздигао име српско у тадашњем свету. Услед тога се српско име још више прочује и почне још већма поштовати и уважавати. Јер, оваква самопрегорења и овако висока и Богу угодна дела, чине само велики духови, који се ретко у свету јављају, а не слаботиње светске.

Дошав и сместивши се у Св. Гори, у грчком манастиру Ватопеду где је Св. Сава раније био подигао цркву, где се служило на српско-словенском језику, и трокатно здање себи за ћелију, велики

[1] Житије Симеуново, тамо.

дух, тога ујединиоца српских земаља и власти под један владалачки скиптар, није ни тамо ћутао, и ако га је покривала монашка мантија. Ту бистри ум Симеунов одмах примети, да би било велике користи по српски народ и цркву, да се у Св. Гори подигне један српски манастир, у коме би се побожни Срби стицали из разних крајева, и за Српство се Богу молили. И он је ово за кратко време и постигао. Подигао је о своме трошку а у славу Пресвете Богородице — празника Ваведења, српску **Лавру Хилендар** на развалинама старог манастира Виледара у Милејама, недалеко од мора — 2½ Км., који су били раније порушили морски гусари. — Новоподигнути манастир Хилендар, Немања, Сава и краљ Стефан тако су били украсили, да је био надмашио лепотом и богатством све тадашње манастире у Св. Гори. Они су тој св. Лаври поклонили и многа села и имања у домен, као: Непробиште, Момушу,[1] Сламодрж, Ретивље, Трњије, Трновац, Хоче оба села итд. и неколико винограда и другог разнога имања, стоке и богатства — украса и драгоцености.[2]

Први игуман манастира Хилендара буде Србин Методије, достојан калуђер тога чина.

Монах Симеун Немања није се зауставио само на том. Као великом државнику и политичару не допадаше се она апсолутна зависност српске Лавре и њезиних калуђера од атонскога

---

[1] По Гласн. XXVII 215. ово се село зове „Милуша".

[2] Симеонова Хрисовуља ман. Хилендару — Гласн. XXVII 215 и Срећ. II 57 и 58.

проте. С тога он науми, да поради на надлежном месту, да се и манастиру Хилендару даде самостална и ни од кога независна управа. Он и ово помоћу Божјом и своје мудрости у брзо постигне. Грчки цар Алексије, на молбу свога старог пријатеља, у знак тога права и повластице пошље манастиру Хилендару игуманску штаку, на којој беше урезано и његово — царско име.[1] Тај свечани акат и царска громата уздигне манастир Хилендар не само у очима светогораца, него и целога хришћанскога света. Манастир Хилендар има и данас веће право и повластице од многих манастира у Св. Гори. А ово се има уписати у заслуге Симеуна Немање и сина му Саве.

Колико је Немањин живот био знатан и користан за државне и црквено-религиозне послове, толико је и смрт његова достојна сваке пажње побожнога Хришћанина. С тога ћемо и о њој на овом месту неколико речи прозборити.

Пошто је старац Симеун проживео у наручју сина му Саве у Св. Гори као „слободногласна птица и као пустињољубећа грлица“ — као што вели летописац његов — ширећи на истоку српске интересе и унапређујући манастир — своју тековину и творевину, он тада зажели да узлети на небеса у царство Божје „као орао који на лаким крилима узлеће к небу у висине;“ али га послови манастирски и народне потребе још мало држаше на земљи. Најзад, у 86. години свога

[1] Животопис Симеонов.

многотруднога и многораднога живота, почне све више и више слабити и све чешће побољевати: „начеть нѣчто мало слабѣти чьстьнꙑ старость его“ — вели животописац му. Зато он једнога дана, када се осећаше врло слаб, позове сина му монаха Саву, и, грлећи, и љубећи га, саопшти му своју близку смрт и изговори му ове речи: „Чедо моје, потпоро старости моје, видело очију мојих, и утехо, него и чувару старости моје! Дође време да се растајемо. Немој, чедо моје, скорбити и тужити услед нашега привременога растанка!... Ми ћемо се опет састати тамо, где се више не растаје. И ова чаша, коју ја сада испијам, никога не мимоилази....“ Затим болни старац Симеун подиже руке своје и положи их на главу сина му Саве и рекне: „Благосиљам те!... Позови исповедника и „вьсѥ чьстьныѥ старьцѥ“ на опроштај; јер се већ приближује дан одласка мога!...“

Сава брже боље учини све по наредби оца му Симеуна. И 8-ог Фебруара сазове старце светогорске на последње виђење и опроштај са старцем Симеуном. Искупљеним старцима, болни Симеун, праштајући и благосиљајући их, с постеље рекне: „Немојте се ни разилазити из Хилендара док моје тело не опојате светим песмама и молитвама вашим, и докле га не предате матери земљи!....“ Најзад, пред саму смрт, он благослови и по трећи пут сина му Саву и сву осталу децу своју, и народ и државу, рекав: „сьхрани и оукрѣпи вь дрьжавѣ бывьшагѡ владничьствїа моѥгѡ!...“

„Све поздрављам и благосиљам и свима препоручујем и заповедам, да раде оно, што сам им пређе заповедио, и да раде онако, како сам их научио и препоручио им! Који прекорачи моју заповест, нека се на-њ излије гнев Божји, и нека буде његово потомство под вечном осудом Божјом!...“[1]

Затим, заповеди да му се донесе икона св. Богородице, рекав: „заклео сам се да пред њом испустим душу своју...“ Тада прими и св. причешће и препоручи Богу дух свој; а затим се обрати сину Сави с речима: „Чедо моје, учини ми љубав; загрни ме расом и спреми ме онако, како би ме спремили за гроб; а кад то учиниш, онда ме спусти на земљу и положи на асуру, а место јастука метни ми камен под главу, да тако лежим док ме Бог не прими!...“ Ово је све по жељи и наредби старчевој учињено. И ту ноћ (13. Февр.) пред зору изговорив ове речи: „Хвалите Бога во свѧтихъ єго; хвалите єго и на оутвръжденїи силы єго“, испусти своју племениту душу....“[2]

После успенија Симеун буде сахрањен у новом гробљу манастира Хилендара; а доцније су св. мошти његове пренесене у манастир Студеницу у Србији, о чему ће доцније бити речи. — За његова велика и Богу угодна дела и огромне заслуге св. цркви и православљу, светогорски ... канонизира и прогласи Га за свеца. А св.

[1] Житије Симеуново стр. 10–12.
[2] У житију Симеуновом све горње се налази стр. 9–13.

Сави препоруче, да напише службу за његов дан успенија — 13 Февр., што овај и учини, те се и дан дани у цркви поји његова служба у славу Бога и преподобнога старца Симеуна мироточивога.

И тако, сва радња славнога и мудрога Стефана Немање, па чак и само одступање његово с престола, дала је нов правац и јачи полет како у политичко-државном, тако и у црквено-религиозном животу српског народа. Интереси државни и црквени за свакога су постали и били пречи и драгоценији од свију личних и појединожупанијских интереса. Уједињена снага разних српских државица и подвојених српских грађана постала беше сила за спољне српске непријатеље.

За цело време владе његове преовлађивао је правац црквенорелигиозни у целокупном животу и развитку српског народа. А тај је правац опет утврдио у земљи морална начела. Он је јаче развио и унапредио црквену књижевност и црквену византиску архитектуру; а тако исто и уздигао у друштву ред свештенички и калуђерски.[1] А ово све скупа донело је опет Српству у будућности велику корист, сјај и величину, — донело је, најзад, и велико српско царство и српску патријаршију, као што ћемо то у току излагања историјских догађаја и факата видети и — уверити се.

---

[1] За доба Немањине владе, свештеници су уживали већ част и уважење; и он их је сам звао: „честьни јереји“. Ну пошто се Немања закалуђери, и св. Сава се онако високо мо

§. 2. Стање српске цркве у рашкој жупанији за владе великих жупана и Немањиних синова: Стефана и Вукана; и радња Стефанова на установи српско-жичке архиепископије

Немањино одступање с престола беше обрадовало и овеселило све српске непријатеље — нарочито римскога папу и његове мисионаре. Ово зато, што је напредовање српске државе, цркве и народа, под владом мудрога и енергичнога Немање било свима трн у оку. И тек што су чули, да је Немања примио монашки чин и отишао у Св. Гору, они навале са свију страна, да силом и интригама спрече тај напредак и развитак српске државе. Нарочито беху насрнули папски мисионари и цела маса папских црних и белих фратора на српско приморје, те да би не само повратили свој утицај, који су пре Немање имали, него да би се још и регресирали. У томе им, на горку жалост, помагаше и син Немањин, а кнез Дукље, Вукан.[1] Он, завидећи брату свом Стефану, што је овоме отац им оставио престо̑, и жудећи и сам за престолом, тражаше пута и начина, како да престо заузме. И, као најзгодније средство, које би му у том грамжљивом чину могло помоћи, нашао је папске попове и језуите, тра-

рално уздигне, тада калуђери добију превагу над поповима. И они су у држави били заузели веће право и важност. Немања, па и сви његови славни потомци, много се бринуше о манасти-ма и њиховим приходима и о калуђерском угледу и поштоьу. У циљу том, Немањићи су не само подизали манастире, о су им још и даривали многа имања и блага, те да би ка-ери угледније живели. А калуђере су уздизали и признавали ластелу српску.

[1] Пан. Срећков. у „Ист. Срп. Народа“ II стр. 62.

жећи од њих да му они помогну, да престо заузме; а он им за то обећа примити и штитити њихову вероисповест у држави својој. Ни бољега обећања ни награде папистанци нису могли ни тражити од Вукана, нити им Вукан могаше што боље обећати. А још је мање он могао наћи боље и сигурније људе за такав издајнички и непатриотски посао, од папских језуита. — У тој грешној намери, кнез Вукан писао је 1198. г. папи Инокентију III, и, дајући му обећање, да ће народ и цркву српску подврћи папином престолу и јурисдикцији, мољаше га да му помогне заузети престо вел. српског жупана и даде му краљевску круну, што му папа и обећа, и легате своје пошље у Бар, да у Зети претходно уреде што треба,[1] али му краљевљску круну не пошље.

И докле Немања беше још у животу, страшљивице га се бојаху, као овце мртвог курјака, па се устезаху и уздржаваху од великих злочинстава. Но, чим је Немања умро, они тада са свом снагом навале на Српство и православље; и тада тек настуне за Србе црни дани, и праве — тако рећи — таргареве муке. Јер, тада на све српске позиције, а против српске цркве и православља, беше полетело све, што је год у себи осећало језуитскога дара и снаге, да се не само регресира за изгубљено, него и да се освети српскоме народу за толикогодишње презирање њих и њиховога циља и намере.

[1] У Тајнера.

Стефан, велики жупан, са поборницима православља, стане на браник противу те стидне и опаке најезде, али језуити, под вођством издајника српске цркве и православља, несрећнога Вукана, ипак продираху све дубље и дубље у срце велике жупаније српске, и трујући народ својим језуитским духом и науком, спремаху земљиште за свога протежеја Вукана, да овај лакше заузме престо.

И Вукан, заиста, уграби згодну прилику, кад се брат му Стефан завади с грчким царем Алексијем, и када влашко-блгарски владалац Кало Јован са мацарским краљем Емериком (1202. г.) зарати против краља Стефана, те и он тада удари с војском на Србију, с Приморја, и помоћу својих савезника папских попова и језуита, протера Стефана, а сам заузме престо великога жупана.[1] Овоме успеху Вукановом највише се овесели и обрадује римски папа. Ово се види из његовога писма, којим он тада, честитајући мацарском краљу победу и освојење Србије, налагаше му, да српску цркву непремено потчини римском престолу.

---

[1] О овоме несрећном случају прича и сам Стефан у животопису оца му Симеуна. Он вели: „Наш је отац оставио мене с рођеним братом и овим аманетом: да обојица хранимо његове заповеди; али Вукан заборави на заповеди оца и Господара свога, те се учини преступником очеве заповести и аманета. Он ...и с туђинцима на отаџбину своју и мене протера (озкмква ме), а сâм заузе престо (Види животопис Немањин; – ...с старца Симеупа у археолош. изложби у Кијеву стр. 26 – 27, ...ћков. II стр 68.

После овако издајничког дела Вукановог, грех се за грехом почне ваљати, а несрећа за несрећом стизаше паћенички и невини народ српски. Тада, поред горњих несрећа, које се после смрти Немањине почеше једна за другом низати, наступи после тога братоубилачкога рата још једно горе и црње зло, које не остављаше на миру ни невину дечицу у колевци. После несрећнога рата с Маџарима, народ беше остао го и бос, и без крова и хлеба — у највећој беди и несрећи, јер Маџари беху све попалили у земљи и опустошили. Српска земља тада беше дошла до крајње пропасти, а српски народ до ужасне погибије. С тога се многи почну расељавати и бежати из земље у туђ свет.

При том, у тој ужасној несрећи, разбојници и пљачкаши почну делити опљачкано и пограбљено. Вукан заузме престо брата му Стефана, маџарски краљ, у име награде, затражи васалство над Србијом, влашко-бугарски владалац — један део српских земаља, а римски папа, са масом својих легата и мисионара — срце и душу српскога народа. Немилосрдни папа одсудно тражаше од Вукана, да своје обећање одржи, т. ј. да српску цркву, без свакога изговора и одлагања, што пре потчини римском престолу, а народ да полатини!!!... У том циљу, римски папа брже боље пише калачком епископу, и заповеди му, да одмах лично отиде у Србију, те да утврди великога жупана, свештенство и властелу у римокатолицизму а затим да од њих прими заклетву, да ће с

вечно одрећи цариградског патриара, и за убудуће да ће признавати римскога папу, као главу српске цркве.[1] Но, све ово српски народ и свештенство осујети, а папино посланство буде узалуд, и жеља му остане и даље само пуста жеља.

За две године Вуканове владавине толико се зла и несреће беше нагомилало у земљи и народу, да се и сам он, видећи то, горко покаје шта је урадио. Нарочито су Вукана мучили прекори млађег брата му монаха Саве, за издајство православља и за гажење заповести и аманета оца им Немање. Затим су му врло тешко падали на срце и отпори српских патриота, који непрестано и с претњом тражаху, да се одржи ред и поредак у држави и уређење државно и црквено онако, како је то сâм Немања био уредио и поставио. Наишао, дакле, беше на јак отпор бранилаца новоустановљеног Немањиног *начела о наследству*. Сем тога његови савезници окрену му леђа, јер су већ и код својих кућа добили били доста посла. Видећи све то, противници Вуканови, и отерани брат му Стефан, навале на Вукана, те 1205. г. збаце га с престола, и овај поново заузме Стефан.[2]

Ова завада браће беше много донела зла и несреће српској држави и народу. Па да би се како год од тога спасли, Стефан писмом извести

[1] Папино је писмо штампао Тајнер у првој књизи: „Monta Slavorum meridion". види у Срећ. II 70.

[2] Сам Стефан у животопису вели: „Непријатељи моји [illegible] бышѥ и падошѥ, мы жѥ въстахомь и прости быхом, и възврати [illegible]гь пакы въ отьчьство своѥ" — види у аутобиографији његовој.

брата Саву у Св. Гори о свему, и замоли га, да он дође у Србију и да донесе св. мошти оца им Немање, те да их све измири. У писму ево шта вели Стефан: „О, многољубазни срцу и души мојој оче и брате свети!... Чуј жалосни глас плача мога, те обрати пажњу на рад и брата твога, па саслушај уздахе моје, те, ради Бога, учини љубав и милост према нама!... Узми св. мошти нашег св. оца Симеуна, те их из љубави и милости према свима нама, пренеси из туђе земље у своју отаџбину, е да би благословом оца и молитвама сина били и ми благословени, срећни и просвећени!... Јер, од одласка вашега од нас, наша је земља оскрвњена безакоњем. Многе су наше људе одвели туђинци у ропство. Наши су непријатељи много опустошили земљу нашу, и окружени смо са свију страна самом мржњом и поругама. Дођи, не би ли вашим молитвама умилостивили Бога за нас и наше многе грехе, те да би наше несрећно растројство и мржњу претворили у јединство, слогу и љубав, а противнике у пријатеље.“[1]

Ово жалосно писмо Стефаново илустрира тадашње несрећно и зло стање у земљи. Оно посведочава, како је у народу тада била јака нада и вера у Бога и његову милост, која се задобија само смерном и чистосрдачном молитвом. Св. Саву је ово писмо до дна срца гануло, он је појмио и његов значај и народну потребу и нужду, па је и похитао да се позиву брата му што пре [illegible]

[1] У животопису у издању епис. Живковића; у Шафар[illegible] Памет. стр. 19.

зове, те да отаџбини, брату и народу своме притече с коришћу у помоћ.

Међутим, Вукан, чувши да је брат му Стефан позвао у помоћ брата им Саву из Св. Горе, ополчи се још више против Стефана. Па да би Савин долазак спречио, или бар његов утицај парализао, он брже боље замоли папу Инокентија III да му буде у помоћи, давши му тврду реч и обавезу, да ће и сâм примити римокатолицизам, и помоћи му, да и српску цркву подвргне у потчињеност свога престола. У потврду свога обећања и речи он одмах допусти папским легатима да могу јавно уводити обичаје своје цркве и проповедати своје учење.

Римски папа, чим добије од Вукана писмо и така обећања, одмах заповеди маџарском краљу Емерику, да Вукану буде у помоћи. Истодобно пише и калочком епископу, да и по други пут иде у Србију, те да с Вуканом боље утврди уговор о главенству папе над српском црквом, а Стефана да разреши од заклетве, коју је дао цариградском патриару, и да и њега прими у коло римске цркве. И благодарећи ревности енергичнога папе Инокентија и његовим вредним и безобзирним калуђерима, римокатолицизам се тада почне ширити не само по Вукановој кнежевини Дукљи, него и по областима којима Стефан управљао.

Св. Сава, чувши и за ову несрећу у Србији, [illegible] боље похита са св. моштима Симеуна Не-[illegible] да се брату Стефану у невољи нађе, и да

с њиме заједнички одбрани српску земљу, цркву и православље од безобзирних насртљиваца и несрећнога и славољубивога брата им Вукана. И тако, године 1207, Св. Сава узме св. мошти оца му и у пратњи неколико побожних стараца и монаха крене се пут Србије. На граници Србије дочекали су га краљ Стефан и „архієреи“, са многим свештенством и народом.[1]

Кад је Св. Сава дошао у Србију, он положи св. мошти Симеунове у манастир Студеницу. Затим 13. Јануара, на сам дан оца му Симеона, свечано одслужи св. литургију и изговори сходну, али и врло дирљиву и поучно-изобличавајућу беседу. Ова је беседа потресла до дна душе све присутне у цркви. У беседи се обрати својој браћи, па их озбиљним тоном и светитељским гласом позове, да приступе св. моштима оца им, па да, сећајући се речи и аманета његових, пруже један другом руке преко гроба оца, ради братскога измирења.

Завађена браћа Стефан и Вукан послушају савет брата им Саве, па смерно и побожно приступе ка гробу очином, и, опростивши један другом увреде, братски се измире и над гробом оца им Симеуна закуну се: да ће у будуће живети по заповести и аманету очином и у лепој слози и

[1] Доментијан у издању Даничића стр. 102 — Реч: „архієреи“ употребљена је у множини, а то значи, да је тада у п- ској вел. жупанији било више епархија и епископа, а не као го се мисли само један. Ово служи за доказ мњења извесних и о- ричара, да је пре установе српске архиепископије било ји епархије, и тада да је још основано осам нових.

братској љубави.[1] Цео овај жалосни, но у исто доба и свечани и радосни призор, још је више тронуо присутне и тако их до срца коснуо, да су многи јасно плакали и са сузним очима призивали милост и благослов Божји на браћу Немањиће.

И тако овим чином и доласком Св. Саве у Србију буде осујећен и други већ у велико предузети атак римскога папе и долазак у Србију његовога посланика калочкога епископа. И црква и народ за неко време осташе на миру од безобзирних насртаја папских фратора и језуита. Мало доцније умре и њихов штићеник, кнез Вукан, те и папа и његови посленици изгубе и тај једини свој ослонац у Србији.[2]

И Св. Сава, да би још више и боље све у ред довео, остане тада у Србији неколико година. О раду његову за време бављења његова у Србији, казаћемо мало ниже. А велики жупан Стефан, оставши, после смрти Вукана, да са̂м управља целом Немањином државом, управљаше мирно у договору са братом му Савом, који тада живљаше као архимандрит манастира Студенице у Србији. Он је свима силама и средствима помагао брату Сави да очисти земљу од разне јереси и да што боље и јаче у народу утврди православље.

Стефан, као представник српске мисли и прапрађедовске вере, православља и народних

---

[1] Тамо.
[2] Ист. српс. народа од Срећков. II.

обичаја, беше вешт у пословима, добар јунак, праведан и побожан владалац и врло дарежљив према сиротињи. Он беше и изображен, па се, поред многих државних послова, ратова и незгода у држави, бавио још и књижевношћу. Нарочито су му била важна она писма и питања, којима се он обраћао у црквеним стварима чувеноме канонисти Димитрију Хометијану, српско-охридском архиепископу. У заслуге његове може се уписати и подизање манастира Хилендара у Св. Гори; а у побожност његову што и друге манастире и цркве подизаше за живота свога, о чему ће ниже бити говора. Отац му Симеун, у знак свога признања за његову искрену побожност и за заузимање око подизања Божјих храмова, послао беше из Св. Горе „частни крст“, с поздравом: „да вазда носи о врату, те да му буде хранилац и тврдиња, помоћник и победилац у ратовима против видљивих и невидљивих непријатеља; да буде и исцелитељ телесних и душевних болести, да земљи буде тврд заклон и стена, о коју ће се крхати све непријатељске стреле, које буду на њ и на народ српски наперене; а да буде и оштар мач и копље његове власти и властеле и његовим војницима да буде јак штит вере.“[1] Стефан, сазнавши да се носилац те хришћанске светиње приближује његовој престоници, изађе пред њу, и са страхопоштовањем и побожним пијететом прими из руку хилендарског игумана, старца М

[1] Дометијан у животопису.

тодија, тај свети и за њ сугубо драгоцени очин аманет — часни крст, и обеси га о врат.[1] И сем овога случаја, Стефан је у више прилика показао своју смерност и побожност, да је многима за углед у томе служио.

И при свој тој његовој дубокој и искреној побожности, великом образовању и јунаштву, ипак није био недоступан папским језуитима и интригама. Као честит и сувише искрен човек, често се дао завести њиховим сплеткама. И баш кад је брат му Сава, студенички архимандрит, мислио и држао, да је папске посленике истиснуо из двора и удалио их из Србије, тада су они највише и почели да у двору замећу сплетке. И Стефан, једно због разних напада на њ са свију страна, а друго због жудње за краљевском круном и титулом краља, почне најпре тајно, а после и јавно шуровати с римским папом. Овоме чак обећа да ће српску цркву потчинити његовој јурисдикцији, ако му он пошље краљевску круну и посланика да га овај венча за краља. Св. Сава, чим је сазнао за то, протествовао је против тога рада, и тражаше од брата Стефана да одустане од те штетне намере. И кад га овај није хтео послушати, Сава је отишао у Св. Гору, да не гледа очима тај стид и бруку, коју брат му Стефан припремаше српском народу и православљу.

После одласка Св. Саве у Св. Гору, наиђу за српски народ врло жалосни дани, а за

---

[1] Срећковић у Ист. срп. народа II.

великога жупана Стефана тешке прилике. Услед његовога шуровања с папом, српско свештенство и одани српски народ православљу окрену му леђа, и он је остао усамљен. Ово га нагна да промени своје понашање према папи, али ипак не одбаци мисао о васпостављењу српске краљевине. Тада почне размишљати о бољем начину за уређење српске краљевине и српске цркве, те да се њоме не би више могли титрати звани и незвани.

У циљу овом, он се обрати Сави с писмом, у ком му саопшти своју намеру, и потражи од њега савета и помоћи. Тада му каже, да је за васпостављење краљевства потребно, да се што пре установи у Србији архиепископија. С тога стави у свету дужност и аманет Св. Сави, да се о томе што пре побрине, а на тај циљ обећа му од своје стране сваку помоћ.

Св. Сава је појмио жељу брата му Стефана, а међутим је и сам био потпуно уверен, да би само добро уређена црква и њезина јерархија — са независним архиепископом на челу и могла спречити разне инвазије са запада, и добро учврстити мир и ред у цркви и земљи српској. Зато се он радо и одазове позиву и предлогу брата Стефана, и стане још живље радити на остварењу те мисли, о чему ћемо се уверити мало ниже, кад будемо излагали историју живота и рада Св. Саве. — Са овим се још не завршује историја велик жупана Стефана. Како је његов рад тесно вез

са радом брата му Саве и после 1219 год. то ћемо се њега дотицати и доцније у другој глави, а сад иде реч о првом животу и раду Св. Саве.

§. 3. Кнез Растко Немањић — Његово детињство, младост и ступање у калуђерство

Да би се пак Немањина мисао, која беше за тадашње Српство сасвим нова — мисао односно увођења у државу самодржавнога начела и централизације — могла одржати, да би се његова тежња и намера, у односају државног уједињења са системом монархизма и наследним правом у владалачкој породици, могла у истини остварити и утемељити и на таком ровитом земљишту, као што тада беше земљиште у Србији, да би се затим и сви штетни и опасни елементи могли из Србије истиснути, како би се после и држава и црква могли боље учврстити, и да би црква постала *правом народном црквом,* која би у свако доба искрено потпомагала добре тежње владаоца и народа српског, да би се — велимо — све то могло постићи, било је нужно, да се у Српству што пре роди и појави један добар ђеније и један велики дух, да се појави један велики и мудар државник и ваљан организатор, да се појави један челик карактер и један пун моралне светости и врлина хришћанских човек, требало је — велимо
 а се тада појави на српском небу једна не-
 на звезда, која би вазда била верна водиља
 ога народа, и једно сјајно сунашце, које би

Српству осветљавало све стазе, којима се иде народном јединству, слози, љубави и црквено-државном благостању и напретку. И оно се баш у том тренутку, кад је Српству најпотребније било и појавило. У другој половини XIII века на српском се небу појављује једна велика звезда и једно сјајно сунашце, а на земљи се у двору српскога владаоца, побожнога и смернога старца Стефана Немање, рађа тај велики српски ђеније, тај велеум са челик карактером, коме беше Богом намењено, да створи једну велику епоху у историји српске цркве и српског народа. Тај велики ђеније и велеум беше најмлађи син славнога српскога Немање *Растко* — доцније у монаштву Сава, основалац нове српско-жичке архиепископије и њезин први архиепископ и првопросветитељ српски.[1]

---

[1] Св. Сава је у Српству таква велика и узвишена и тако важна личност, да нам, при писању популарне црквене историје, није могуће ни истаћи у што већој опширности његов живот и рад, и ако нам је познато, да је о њему у више прилика и на широко и на дугачко писано и говорено. Та ми смо сви Срби једино и дужни њему благодарити за ово што данас нешто мало умемо писати у српском духу и српским писмом и српским језиком. Јер, признати се мора, да њега не беше не би пређе било ни автокефалне српске цркве, ни српске краљевине, а још мање српске царевине и српске патриаршије. А више је него сигурно, да опет данас не би било ни Српства, а још мање данашње краљевине и кнежевине српске, и, поред ових, још и шест православних обласних цркава и митрополита српских. Да не беше њега, данас би се свукуде и у свима српским областима и црквама ширили папски фратори и оце и дервиши. С тога, а и како су најважнија и најславнија дела у српској цркви и држави тесно везана за име Св. Саве, нека нам буде допуштено, да у наш историју унесемо већи део његова животописа и историју његовога рада, како на црквено-религиозном тако и на државно политичком пољу. Нека нам нико не замери, што ћемо поновити

Стефан Немања, „самодржавни владалац Диоклеје, Далмације, Травуније, Босне, Славоније, Расије и свију српских и на Илирику налазећих се народа, који су апостолом Павлом просвећени у еванђелској науци и крштени“,[1] имао је три сина: Стефана, Вукана и Растка.[2]

Растко се родио 1169 године. Благодарећи домаћем васпитању и великој побожности узвишених родитеља му, у њему се беху развили религиозно-морални осећаји до најширих граница. А вечито трвење у црквено-религиозном животу српскога народа, и свагдашња опасност која прећаше цркви и народу с једне стране од римокатолицизма и других разних јеретика, а с друге

немало све, што се већ о њему зна, и што су и други о њему већ давно казали и написали. Ми ћемо се, поред неколико лепих монографа, највише послужити животописом његовога ученика и свагдашњег сапутника му за време његовога бављења и рада на земљи — јеромонаха Дометијана и својом расправом: „Кратки животопис Св. Саве“ 1879. г.

[1] Дометијан.

[2] Дометијан прича, како је Немања имао са својом женом Анном неколико кћери и синова, и како је после дугог нерађања Анна молила Бога, да јој да још једнога сина, заветујући се, да ће га посветити Богу на службу. У жељи овој, она је посведневно узносила ову молитву: „Владико Господи вседржителю! Послушавый древле Авраама и Сарру, и прочїихъ праведникωвъ ω полученїи чадь моляштихся Тебѣ, даждь оубо и намь, Господе, по Твоей благости еште чадо мужескагω пола породити, на негоже руцѣ возьложивьше, и Твою Божьственное благословенїе призвавьше получимь вь наслѣдьника Тобою намь дарованныхъ дьржав. Мы же Тебѣ Богу нашему ωбѣты даемь, ωть времене зачатїя ωтрочате до коньца живота нашегω ωсобьно и всѣ чистотѣ тѣла пребывати“. — О овоме ...јем дару Анни има у околици манастира Студенице у на... сасвим друкчије предање, за које не би рекли да је баш ...о, па зато га и не наводимо, и ако је и оно у штампи већ ...азано. А спомињемо га овде, да се зна да постоји, и да смо за њ знали.

стране неискреност једноверне браће Грка и лукавих фанариота, нису опет могли измаћи, а да их бодро око Растково не смотри, и да бистар и велики ум његов не схвати и не појми куда то све циља и чему све то Српство води. И не само то, него су све те неприлике и грозљиве опасности српској цркви и православљу у њему изазвале и јаку вољу и тврдо решење, да се и он стави на браник Српства и православља.

Растко, живећи још као дете и младић у родитељском дому, одликоваше се од своје браће својим врло скромним животом и понашањем, својом узорном побожношћу и дарежљивошћу и својом разборитошћу и бистрином ума и суђења. Летописац о њему вели, да је био: „Отрокь бистраго разума, веселъ душою, красенъ лицемь и всеми любимь".[1] А ово све изазиваше код других нарочите симпатије љубави, поште и уважења према њему. Он, својом даровитошћу и мудрошћу, даваше још у детињству особито велику наду својим родитељима, српском народу, држави и цркви. Са његовога одличнога и озбиљнога држања и велике умне даровитости, отац га постави за херцога — кнеза Захумља још у његовој 15 години узраста. И он управљаше овом кнежевином све до свога одласка у Св. Гору, и са тога се та област прозове: *Херцеговина,* којим се именом она и данас дичи и поноси.

---

[1] Летописац у спис. К. Живковића.

Млади Растко управљаше паметно и мудро својом Херцеговином на пуно задовољство оца му, а на корист и срећу народа — поданика му. Племенитост душе његове и благост срца му беше се прочула на све стране. С тога он и постане љубимац народни, а са доброга срца и других врлина му, чак га љубљаху и поштоваху и непријатељи Српства.

Херцег Растко, управљајући Херцеговином, обраћаше Богом просвећену пажњу своју на све уопште, старајући се, да су у његовој области сви, од најмањега до највећега, задовољни. Нарочито је био обратио свој бистри поглед на црквено-религиозно стање у својој државици, ширећи и учвршћујући и сам православље у народу.

И што се није тако јако умножила и утемељила богумилска јерес и остали други расколи и мане у Херцеговини као што је то било у Босни и Далмацији, то се једино има уписати у заслуге младога Херцега Растка. Управљајући Херцеговином, њему прва брига беше, како би што више користио српској цркви, и како би је што јаче оградио од разноврсних потреса споља — од штетних инвазија и пропаганде разних јеретика.

У великој чежњи и бризи, да што више користи вери, цркви и православљу, Растко је многе ноћи пробденисао, а још их више није одспавао. Његова племенита душа не само да тежаше да ћи свој народ, и да учврсти веру и право-вље у својој области, него је још дан ноћ ла и чезнула за нечим вишим и савршеним

— тежила је идеалном животу. А међутим, као врло млад и неискусан, он сâм не знађаше и не појимаше за чим му то његова душа тако чезне и тежи.

У пуној владалачкој части и слави, у величанственим палатама и сјају, у народном одушевљењу, пошти и љубави, у веселим песмама, музици и забавама и у светским насладама, његова душа не налазаше никакве сласти ни задовољства, још мање милине и радости!... Чак и сама владалачка круна, свилена порфира и самодржавни символ, за светост и узвишеност младога Растка беше све то одвратно и свакога презрења достојно. И док душа му ствараше божанске идеје и маште свесветских великана, тражећи пута и начина, како би и на који би начин остварио те идеале, и тиме радост и покој души својој створио, дотле се његови узвишени родитељи топише у вељој радости, што су доживели да и најмлађег сина им могу усрећити брачном и домаћом срећом, размишљајући већ и о женидби младога Растка. А док су се опет они бавили у овој мисли и жељама, дотле Богу угодно буде, да са судбином младога Растка распореди онако, како би он могао донети највише користи своме роду и отаџбини, и својој цркви и православљу, које у души му беше заузело највише места, и које се беше удубило у срцу његовом.

И тако, баш у оно доба, када беше позвао отац Растка, да га жени, он се упозна у дому оца му са једним светогорским монахом — Русом.

Овај беше у то доба дошао у Србију да прикупља милодаре за манастир св. Пантелејмона. Растко са овим монахом — побожним старцем ступи у ближи разговор. И све што се више беше с њиме разговарао, све га је више и више пленио старац својом љубављу и красноречијем, својом смерношћу и побожношћу. Нарочито му беше пала на срце старчева прича о калуђерском животу и о душевном блаженству, које се задобија у манастиру. Најзад, толико га одушеви беседа[1] смиреногa старца о светогорским лепотама и манастирском, и монашко-анђелском животу, да се млади Растко тврдо реши, да и сам тамо иде,

---

[1] Због важности и оригиналости разговора, који су старац и Растко између себе водили, ми на овом месту доносимо исти у оригиналу: Растко пита старца: „Има ли штогод у нашем и вашем животу чега било налик, или ви живите сасвим различно од нас, и то тако, да ваш живот ни најмање не наличи на живот овога света?..." Светогорац, дубоко дарнут таквим питањем једнога младића, одговори му: „Ти си још врло млад и неискусан младић, да би могао добро схватити основну разлику између нашег — монашког и вашег живота. Али, видећи да си и сувише радознао и да се тиме интересираш, ја ћу ти ипак укратко испричати и објаснити ту основну разлику, само треба да ме добро и с пажњом саслушаш!.... Ми смо, истина — продужи старац — сви рођени на овом свету ради тога, да прослављамо име Божје, али се ово може славити на два начина: *непосредно* и *посредно*... На непосредан начин име се Божје прославља, кад ко остави дом и родбину своју и све што је у свету светско, па се ода једино Богу на службу, славећи и хвалећи Творца васељене у непрекидним молитвама и побожним песмама. Посредан начин славити Бога састоји се у томе, кад ко негује, чува и помаже људе као децу Божју, и служећи њима чини услугу самоме Богу. Ми монаси изабрали смо онај први начин, а код вас световних овај други. Сад сам расуди и оцени, који је бољи сигурнији начин служења Богу?.... Што се пак тиче места, де ми живимо, то се не да ни са чим упоредити; па ни с нај-

те да се посвети монашким подвизима и хришћанском благочашћу.

После разговора његова са старцем и одлуке да иде у Св. Гору, Растко целу ноћ није заспао, размишљајући како би и на какав би начин отишао у Св. Гору, те да се потпуно ода Богу и св. цркви српској на службу. И сва његова размишљања о овој намери и одлуци сводише се на један једини начин и резултат: *тајно побећи из родитељске куће.* Овако се решио зато, што је врло добро знао, да му родитељи не би ни на какав начин то допустили, и да би му, шта више, његову намеру силом осујетили. А размишљајући о времену бегства из куће и одласка

бољим царским палатама. Престави себи окићено, с разним кутићима испресецано, над самим морем уздигнуто местанце, — и онда ћеш пред собом имати Св. Гору! — Ту ми живимо и посведневно се Богу молимо у подигнутим храмовима Божјим. Тамо нема ничега што би могло нарушити тихи живот скромнога пустиника и побожнога молитвеника. По цео дан он седи у својој скромној, светим иконама и књигама украшеној, собици, па чита свете књиге и беседи с Богом, а не с простим каквим земаљским створењем. Ако ли пак изиђе на ма који брежуљак да се мало одмори, он тада опет гледа све саме дивоте природе. Све и свашта казује му о великој и неокаљаној красоти земље, те му тако врло често истрже из груди му веселе уздахе победе над примамљивим искушењима овога света“.......... Дубоко тронут млади Растко овом беседом скромнога старца, није му дао ни да доврши, већ викне: „Доста, доста! Сад тек видим, шта је хтела и за чиме је тежила душа моја, која до данас не могаше ни у чему наћи забаве ни весеља, нити ичега, чиме би се други људи забавили и овеселили. Срећни су они којима је судба доделила, да проводе тако тихи и усамљени, и тако мирни и побожни живот!... Но, шта ћу ја да радим?!... Моји ме родитељ јако воле и љубе, па ме хоће још и да жене!!...“ На то ће старац рећи: „Све се може постићи, само човек треба да има тврду вољу и постојанства....“ (Види у нашој расправи: „Живот Св Саве“ стр. 10—11).

у Св. Гору нашао је, да ће најбоље бити, да то сад учини и са светогорцем оде у Св. Гору, јер је држао да му се таква згодна прилика неће моћи никада десити и указати за извршење ове намере.

У том циљу и тој намери, он те ноћи смисли и план. И чим је сутрадан устао, одмах је саопштио светогорском старцу своју одлуку и план, и овај на све пристане и договоре се о извршењу истога. Затим, не одлажући ствар дуго, Растко одмах замоли оца да му дозволи, да тога дана изиђе у лов. Отац, љубећи сина свога силно и не прозирући у његове смерове, одобри му и, шта више, сâм изда наредбу, да га велики број служилаца и војника у лов прати.

Растко се брзо и с пуно радости спреми за свој намерени даљни пут, па са одређеном му пратњом. тобож, оде у лов. Но, чим се у шуми разиђу ловци и отпочне хајка на звериње, Растко, са своја два највернија му служитеља, завара свима траг и узме светогорског старца, па побегну сви право пут Св. Горе, где се у руском манастиру св. Пантелејмона и настани.[1] То беше 1185 године.

Глас, да је Растка нестало у шуми, порази родитеље му као гром. Мислили су да су га зверови растргли. Но, кад су сазнали, да је

[1] Овај је манастир недавно величанствено обновљен. А ржат је пирг и у њему црквица у првобитном стању за спомен је у њој пострижен Растко, син знаменитога српског влаца Немање, и то баш оне ноћи, кад га је стигла и нашла ра из Србије, да га врати натраг оцу му.

нестало и светогорскога старца и још Растковa два највернија служитеља, тада се сете, да су побегли у Св. Гору. Ово су могли изводити и с тога, што су видели да се Растко прошлога дана много разговарао и договарао на само са светогорским старцем — монахом, и што су били уверени у Растковy велику побожност.

Родитељи врло увређени а још више изненађени таквим неблагодарним поступком најмилијег им сина, а и побожнога старца, нареде: да се што пре похита за њима у потеру, те да их насилно врате с пута. Војводи, којем беше поверен тако деликатан посао, Немања рекне: „Нећу да ти много говорим. Сâм можеш знати, како осећа срце родитељско; јер и сâм имаш деце!.... Ја жудно желим, да се мој син Растко кући врати. Иди, нађи га и поврати га, па ћу ти бити вечно благодаран! Узми момака колико хоћеш и које ти желиш, а ево ти и писма на солунског војводу, он ће ти, као мој добар пријатељ, бити у свако доба од велике помоћи, ако ти ова устреба. Он ће ти, на захтев твој, послати, ако хоћеш хиљаду војника у помоћ, да сина ми пронађеш и отмеш, ако га буду калуђери сакрили, или ако га не би хтели на твоје тражење предати....“[1]

После ових речи, војвода похита с највећом брзином, да заповест свога господара савесно изврши. Но при највећој вољи и жудњи његовој,

---

[1] „Св. Сава у 1879 год“. стр. 11—12.

да одговори својој дужности и жељи свога владара, ипак није био срећан у томе, као што беше у другим пословима. Сва његова ревносна усиљавања за извршење заповести земнога господара не могаху промијенити Божје одредбе. И војвода не само што не могаше нигде стићи Растка, него га није могао истргнути ни из манастира, кад га је тамо нашао.

Дошав у светогорски руски манастир Св. Пантелејмона и нашавши тамо у њему и Растка, војвода врло дрско и одсудно тражаше да се одмах с њиме врати кући, јер је — вели — тако заповедио отац му и Господар. Растко се изговараше, да то већ не може учинити, јер је рад да се посвети Богу на службу. Но, кад је војвода још силније и безобзирније био на њ навалио, да се заповест Господарева мора извршити, тада млади Растко, бранећи се, прекори га овим речима: „Војводо, промисли шта ти хоћеш, и на што се решаваш?! — Ти, ваљда хоћеш, да промениш планове Божје, и да ме истргнеш из његових наручја, па да ме опет вратиш на „сујету и тљеније“...[1] На ове речи, војвода је још још озбиљније и ватреније тражио да се одмах кући врати.

Видећи Растко да му не помажу разлози код војводе, он смисли с калуђерима други план.

---

[1] Војвода је на ове речи врло грубо и дрско одговорио: ь не знам шта ти ту проповедаш! — Знам само то, да си ти и нашега жупана Немање, и да ми је он строго заповедио да вратим кући из ове пустиње. И ову наредбу и заповест свога сподара морам извршити, ма ме и живота стало. — Види у вотопису.

Изјави најпре војводи, да ће се покорити заповести оца му и да ће се с њим вратити кући, пошто се и он и они мало одморе у манастиру. Затим, калуђери спреме добру вечеру и част за госте. Па пошто се у радости, што су, тобож, циљ постигли, сви добро напију, тада игуман нареди, да се иде у цркву на бденије и молитву за сутрашњега срећнога пута. Војвода са Савом и свима својим војницима такођер буду присутни бденију. Једно путници уморни, друго дуге молитве, и треће јако пиће учинило је, те су сви у цркви поспали. Тада се Сава прикраде од њих и замоли игумана, да га постриже у монахе, што овај и учини, давши му по црквеном и монашком обичају ново име: *Сава.*

Кад се посланици пробуде и виде, да међу њима нема Растка, сви се побуне и на све стране почну га тражити, вичући и претећи калуђерима, да ће их све исећи и запалити. Растко — сада већ монах Сава, видећи ту велику огорченост посланика, јавља се с манастирскога кора у црним калуђерским мантијама, и ставља се у одбрану калуђера. Он смерно викне војводу и рекне му: „Немојте бунити, ни узнемиривати никога! Божја је воља извршила своје. И нама свима сада не остаје ништа друго, него се смерно покорити тој вечној вољи и славити и хвалити Творца!... Ево моје косе и пређашњих хаљина, однесите их мо оцу и мајци, као успомену мојих прошлих дана!..

---

[1] Тамо.

Са овим се свршава детињско и младићско доба младога херцега Растка, и са овим првим чином отпочињу се остваривати његове племените жеље и узвишене идеје, које он доцније све више и више развијаше и оствариваше. Од тога дана, у глави му се ствараху све већи и већи планови и све узвишеније мисли и идеје у корист Српства и српске цркве, о којима је он још у детињству размишљао, и због којих је презрео и оставио и све земаљске угодности и чари људске. Он је, у циљу да што више буде од користи Српству и православљу, изабрао ову мирну пустињу и тихи монашки живот, а да би се што више и боље спремио, да свето дело до краја изведе.

Ужасно велика промена у једном часу. Мало пре Растко принц и владалац једне области српске, а сада прост светогорски монах Сава!... Други положај, па други и живот, друго име, па други и позив и задатак!... Недокучна промисао одредила га је да узвиси српску цркву и да прослави свој српски народ.

§. 4 Св. Сава као монах, и први радови његови у Св. Гори

Монаху Сави, по пострижењу у монашки чин, прва брига беше, да извести своје родитеље о своме учину, и да их утеши и умоли за опроштај. ом циљу, он напише дирљиво и пуно синовље ности писмо својим родитељима.[1] Ово писмо,

[1] Писмо Савино гласи: „О, моји мили родитељи!... Си- Вас молим опростите ми, и немојте се за ме бринути!

са својим световним хаљинама и одсеченом косом, пошље родитељима по онима, који беху дошли, да га њима врате.

Посланик Немањин војвода прими од монаха Саве хаљине и косу с писмом, са највећом тугом и жалошћу[1] — као што летописац прича, и све то однесе родитељима место љубљенога им сина — Растка. При горком растанку, војвода, пун туге, жалости и очајања, праштајући се са Савом, рекне: „Збогом! Збогом остај каменоутробни!... Удалио си се од света у мрак, недостојни светлости!... Преварио си оца и нас, о, да ли ће те примити Бог себи због тих нечувених грехова, и са тим немилостивим срцем твојим?!..." Колико код ове честите душе наивности! а колико опет у речима његовим увреда за светитеља Саву!...

Не мислите да сам погинуо, већ молите се Богу за ме и за моју будућност!... Не тражите, да ме тамо видите! Ја се надам, да ћу — ако Бог дâ — видети мога господина и оца у овој Св. Гори, и да ћу се тада насладити гледањем његове свете и часне старости, и наситити се његове слатке очинске љубави, причајући и напомињући му многе еванђељске речи о правди и истини, о милости и суду Божјем, и о речима Христовим, које гласе: „Ко остави дом и браћу, жену и сестре и децу своју, или богатство и село и све што има, тај ће за навек наследити царство Божје.........." (Види животопис у издању еп. Живковића).

[1] Тугу и плач војводе са оригиналностима исписујемо овде, да се види, како га је тај случај дубоко потресао. Ево како летописац бележи ту његову гласну туговаљку: „О, господине наш, зашто нам учини већу беду и жалост, него што б[illegible]ше прва?!... Сад ће нам теже бити, што смо те нашли, него ли [illegible]гство твоје.... О, хаљино желајемога, о горке жалости оних, [illegible]ји с нестрпљењем траже и очекују сина и брата, да га виде, [illegible]ко ћу вас понети?... Како ли ћу вас изнети и показати родител[illegible]ма и браћи?!... О, љубима косо, која си срцу и очима родитељ[illegible]им

Вест, да је у Св. Гору дошао и покалуђерио се један српски принц — син чувенога владаоца Немање, и да се предао посту и молитви, пролетела је као муња кроз Св. Гору, и све је становнике светогорске овеселила и заинтересирала. Све је калуђере била обузела нека особита душевна милина, предчувствујући неки знак, као да за калуђерство наступају бољи и светлији дани у будућности. С тога сви похитају, да се што пре упознају са новим Богољубним братом им у Христу, кога им је сâм Бог послао. А млади монах Сава не либљаше се те нове браће своје, већ је сваког, као рођеног брата, љубио свим жаром своје племените и свете душе, тражећи од њих савета и упутства у новој му светој дужности.

Монах Сава, тек што беше неколико дана пробавио у манастиру и упознао се с тихим мо-

била мила и утеха, како ћу те предати њима?!... Како ли ћу такав жалостан дар као предмет плача и очајања однети им и какву ли ћу награду за-њ добити?!... О, проклето и несрећно ноћашње веселе и пировање, како ли нас обмапу, и уместо радости и весеља донесе нам превару, тугу и жалост!... Као што Јаков обмапу Исава да наследи очин благослов, тако нас преласти и обману ноћашњи пир, да нам отму Господина нашег. Чаша, којом си нас ти, Господине, послужио, беше слађа од меда и препуна весеља, али се ускоро претвори у горки жуч и пелен... О, ти, проклета ноћи, која нас својим отровним сном успава, нека си вечно тамна, и нека те никада не осветли сјајни месец!... О, ми, неорећни бездушници, који толико дана гонисмо и тражасмо изгубљенога, па нашавши га опет га изгубисмо за један час весеља и непажње наше!... Зашто га по заповести оца му, не свезасмо, те бисмо сада били слободни од садашњих [illegible]тних мука?!... А сад, шта да чинимо?!... Како ћемо се ја[...] нашем Господару?... Та и какво би срце, па да је баш и [...]челика, могло отрпети и издржати ту жалост и тај ужас, кад [...] историју коју ми носимо родитељима и браћи нашег Госпо[...]?!...“ (Вид. лет. у еписк. К. Живковића).

нашким животом, осети неку душевну насладу и задовољство. Он, још првих дана свога бављења у храму и молитви, примети, да је нашао оно благо, за којим му је душа чезнула и тежила још од колевке његове. Приметио и увидео беше тих и миран, скроман и спокојан живот, савршеније морално-религиозно васпитање, које угиче на човека, и развија и снажи му дух и оплемењује срце и осећаје у човеку, и, најзад, које оспособљава човека за већи и узвишенији рад. И не само то, него он још беше осетио да религиозно-морално васпитање силније буди и јаче оснажава и челичи у човеку осећаје патриотизма и родољубља, и осећаје праве љубави и оданости према његовој националној цркви и — православљу. Напослетку, говорећи речима великога апостола Павла, млади монах Сава осети у манастиру још првих дана живота свога такав „живот који води човека правом савршенству“.[1]

Монах Сава, живећи у пуном задовољству и срећи духовној у манастиру, поклањаше калуђерима и манастирима све, што би му отац од куће слао, на његово расположење и живот. Он је врло скромно и сиромашно живео.[2] Међутим, лукави светорски калуђери, желећи да се што више користе његовим добрим и племенитим срцем и богатством, што му отац често шиљаше, мамише га сваки у свој манастир. Велика ласкања њихова и још већа залагивања обрлате Саву

[1] II Тимотеју III стих 17.
[2] Летопис вели да је он ходио бос и гологлав.

он се, најзад, пресели из рускога — светопантел. манастира, где је први пут био одсео и постриг добио, у грчки манастир *Ватопед*. Овоме манастиру Сава је још раније многе поклоне чинио, те су калуђери од истих подигли две цркве у славу: *Благовештења* и *Св. Јована Златоустога*.[1] Калуђери овога манастира беху врло љубазни и предусретљиви према Сави, зато су га највише били и задобили. При том тај манастир имађаше и највећу библиотеку, у коју се опет Сава беше јако заљубио. Овде он, по жељи игумановој, а по одобрењу корејскога протата — светогорског синода, — прими скимну, највећи обет и ступањ у калуђерство.

Нашавши се у месту које је одавно желео и тражио, млади монах Сава прегне свом душом и срцем, да трудом и радом надокнади све оно, што у младости и у световном животу беше пропустио. Нарочито је тежио да се што више усаврши у религиозно-моралном васпитању и животу. С тога је по цео дан и ноћ читао књиге религиозноморалне садржине, обраћајући се често у Христу браћи му с молбом, да му ово или оно објасне, у овом или оном поуче и наставе. И благодарећи бистрини ума свога, он кроз кратко време надмаши своје учитеље и — братију, те се убрзо прочује својом даровитошћу, испосничким, смерним и побожним животом не само по Св. Гори,) и на целом балканском полуострву.

[1] Березин I 258.

Живећи у манастиру непрестано је књиге читао. Нарочито је читао и изучавао Св. Писмо. Божанска наука у Св. Писму, с дана на дан све више и више разбистраваше и просвећаваше му ум, и са очију му скидаше неку њему непојамну таму, те у души својој осети неку особиту милину и снагу духовну.

И одиста, ова света и ненадмашна педагогика — Св. Писмо, развила беше све силе његовога духа тако, да се разум му толико оснажи, да је већ био у стању да одржи победу над чулним осећајима. И не само то, него још и да ове непрестано одржава у потчињености према првима. При том се опет стараше, да вољу вазда одржава под утицајем и једног и другог, и да никада не преотме маха над разумом.

Св. Писмо тако васпита и оспособи монаха Саву, да вазда беше у стању да зрело и хладно суди и расуђује о свима питањима, околностима и догађајима. И не само то, него он беше тако очеличен Св. Писмом, да је доцније могао спокојно, и без икаквога страха, гледати и највеће опасности, које прећаху и грожаху њему или народу, цркви или држави српској. Сем тога, Св. Писмо га још добро упозна и са дужностима и обавезама човека према Богу и ближњима, према друштву и отаџбини, па и према себи самому. Исто тако, оно беше улило у племенито срце му праву и чисту љубав према народности и цркви и, великоме чувару и штићенику овиx, *православљу*.

Најзад, божанска наука и св. педагогика у Св. Писму уверили су га, да је права срећа за човека уопште то, кад он може увек да испуни закон морални, и кад може да се обогати и наоружа таквим хришћанским врлинама, да у свако доба буде кадар изазвати потребу доброга и корисног рада за благо опште. А све ово беше увеличало у њему још већу жељу, да се појави као истинити борац за своју народност и православље.

И одиста, после краткога времена, млади монах Сава, овако религиозно-морално васпитан, овако Св. Писмом облагорођен и божанском науком овако оспособљен, и наоружан хришћанским врлинама, ступа у јаван живот, где га на свима позицијама очекиваху многа искушења и разноврсне сметње, као и многи незаслужни непријатељи и завидљивци. И, није никакво чудо, што свукуда продираше, освајаше и задобијаше, без великих борби и мукâ. Његов велики и просвећени ум лако и брзо отклањаше све сметње и неприлике, што се беху на његовом путу испречиле.

Срби се вазда држаху два главна начела: *начела личне слободе и самоуправе* и *начела хришћанске источно-православне вере,*[1] и по овима

[1] Сви се Срби рађају са овим начелима. Они их с матерњим млеком усисавају и још у колевци их негују и развијају. Они се тим начелима целога живота нападају, снаже и челиче. С њима Србин леже на самртну постељу, и са ове заклиње потомке своје, да их чувају и бране с пожртвовањем живота свога. И, најзад, с њима Србин одлази Богу на истину, да за њих и

се, у животу своме, они вазда управљаху. И Св. Сава се родио и васпитао с тим начелима. И он их је не само у души својој ревносно гајио и развијао, него их је још и проповедао и ширио у народу, препоручујући му да их свом снагом и свима средствима брани од непријатеља. Он је први пут отпочео да проповеда ова два начела браћи му: Стефану и Вукану, који се беху међусобно позавађали, ставивши им у аманет, да их у души и срцу своме добро утврде и негују, па и своме потомству да их препоруче као спасоносне и корисне.

§. 5 Св. Сава подиже са оцем му Симеуном манастир Хипендар и уређује манастирско-калуђерски живот и српску школу у Св. Гори

Св. Сава још непрестано жуђаше за оцем, кога је он јако љубио. С тога у сваком писму припремаше оца на одступање с престола, позивајући га да се посвети Богу на службу. Он га мољаше и позиваше да што пре похита к њему у Св. Гору, те да се одмори од труда и светских послова. Световаше га да се одрече временога богатства и светске славе, да баци привидно уживање, где скоро свакој радости претходе и сле-

---

пред Богом рачуна даје. То су за Србина и његов живот тако важни и тако животни услови, да би без њих Србин био што и тело без душе. Зато се Србин и очајнички бори вековима и крв своју нештедимице пролива, само да би очувао та најдрагоцен[иј]а два аманета својих славних предака, та два горепоменута чела. Србин то исто и данас са одушевљењем чини, без обз[ира] на моћ и силу непријатеља својих.

дују разноврсне туге и жалости. Љубазно мољаше га да ступи на стазу Христа Спаситеља, и да „узме његово благо иго“. „Синовљом скромношћу и љубављу молим те, мој благоутробни оче“, — писаше Сава оцу му — „остави све и дођи к мени на право и истинско уживање, дођи овамо где се човек препорађа у нов живот — живот пун духовне радости и милине, и где се добијају нове мисли и племенитије жеље, као и где се не живи једино и само зато, да се човек части, весели и ужива, већ и да ради и уради што више и за своју душу и небески позив свој!... Ти си се, Богољубни оче и господине мој, по милости Божјој удостојио земаљскога царства и светске части и славе. Сада дођи да се, смирењем и монашким животом у манастиру, и свесрдним и топлим посведневним молитвама у храму Божјем, удостојиш и небескога венца, царства и награде! Ја ћу с тобом неразлучно бити и живети, и синовљом љубављу тешићу те, кад се ожалости душа твоја. Уосталом, молим те, оче и господине мој, нека ти не буду моје речи тако тешке, као што су каткад твоје речи тешке мени!...“[1]

Ово и овом подобна писма и савети Савини учинили су на побожну душу Стефана Немање тако велики утисак, да је, најзад, послушао сина му Саву и следовао његовом позиву. И као што смо већ напред рекли, он остави престо, постриже у монахе и отиде сину Сави у Св. Гору.[2]

[1] Доментијан у животопису Савином и Симеуновом.
[2] Види напред §. 1.

Долазак Немањин у Св. Гору беше уопште од врло великога значаја. Он се пре свега постара, те са сином му Савом подигне манастир Хилендар за српске калуђере и богомољце.[1] А дружећи се опет са сином Савом, Симеун Немања, као патриота и родољуб и велики и мудар државник, утицаше на Савино умно развијање тако, да је за кратко време од тихога и смер-

[1] Кад су Сава и Симеун тражили место од калуђера светогорских да и они подигну један манастир за свој народ, тада су се тек уверили о њиховој „искрености и љубави“. И којима су они највише добра и дарâ поклонили и учинили, ти су се најнеблагодарнији показали. Тако, калуђери ватопедскога манастира, који су на рачун Савин подигли два филијала — цркве, нису хтели ни главу окренути на молбу Савину, да му они уступе једно место за подизање манастира. И други су му молбу отказали. Једино калуђери карејскога манастира, на тражење Савино, понуде Сави и Симеуну опустеле и порушене манастире, да један од њих изберу и узму. Овоме се успротиве остали манастири, а нарочито калуђери манастира Ватопеда; али, најзад, манастир карејски одржи победу и уступи обећани манастир. У то доба је старац Симеун Немања био оронуо, и није могао, по жељи својој, ићи да сâм изабере место и понуђени им манастир. Зато начине носила, и тако су га носили од једне манастирске рушевине до друге, те он изабере манастир Хилендар, који беше још раније порушен непријатељима. Како је за подизање манастира требала прилична сума новца, то Симеун пошље старца Методију у Србију сину му Стефану с молбом, да им пошље потребан новац за оправку манастира. Стефан одмах испуни жељу очину, и пошље новац и многе друге потребне ствари за манастир. За време оправке, старац Симеун, као добар и мудар политичар, пошље сина Саву у Цариград грчком цару, да и он одобри и потврди куповину и подизање у Св. Гори српског манастира. Сава буде добро примљен код цара, и овај му не само потврди све што је тражио, него још и сâм поклони њима и Српству један свој царски манастир *Зич*, са целокупним имањем овога, давши на све то и своју царску грамоту. Поред тога подари српском манастиру и многе црквене утвари и одежде. Доцније Св. Сава купи још неколико малих манастира са целим њиховим богатством, те је манастир Хилендар имао свега 14 манастира. (Види Хрисовуљу у Гласн. XXVII стр. 105.)

нога молитвеника, од пуне побожности монаха створио енергичнога радника не само на црквеном и књижевном, већ и на политичко-државном пољу. Мудри старац створи од смиренога монаха Саве великога поборника народних и црквених права, и јакога браниоца православља.

И уколико побожни монах Сава упознаваше оца му Симеуна са манастирским животом и благом, која Богу угоднике очекују на небесима, у толико, и још више, мудри државник и пређашњи велики владалац, старац Симеун, уливаше у срце и душу младога монаха Саве патриотизам и родољубље, и учвршћиваше још веће знање и мудрост државно-политичку, без којих би био илузоран сав патриотизам и врло мало корисно родољубље. — Политички ветеран улеваше у свест и разум родољубна сина му — младога монаха Саве мисао, да је човеку узалудна љубав према отаџбини и народу, ако ова није поткрепљена и свешћу о дужностима његовим према домовини, и ако он довољно не располаже не само вољом и енергијом, да свакада притече домовини и народу у помоћ, кад год се то од њега затражи, него још и знањем и способностима, које му врлине опет пружају моћ и снагу, те да вољу и дужност своју с коришћу испуни. Старац Симеун увери сина Саву, да и љубав и воља човечја мало користе, ако нису удружене са свешћу и знањем.

И одиста, судећи по свему, монах Сава, као млад, неискусан и сувише наиван, не би најбоље

прошао у Св. Гори међу лукавим калуђерима, да му није дошао отац му — мудри Немања. Овај, својим доласком и мудрошћу поремети све рачуне светогорских калуђера, који до доласка његова исисаваху и чисту крв младога монаха Саве. Старац Немања обрати пажњу сина му Саве на све уопште, а у млађано и племенито срце му оснажи Богом даровану му мудрост и јаку вољу и енергичност духа српског. С тога је Сава доцније и био од тако велике користи за српску цркву и државу, а највише за православље и народност српску, да још и данас ту корист Српство осећа и њоме живи.

Св. Сава, поткрепљен искуством и мудрошћу оца свога, уређује у новоподигнутом манастиру пре свега манастирско-монашки живот у духу православно-источне цркве и прописа св. отаца и свеосвећенога Саве Јерусалимскога. Затим, оснива у манастиру српску школу, која дуго, дуго, служаше за ваљан расадник просвете и свештеничких и калуђерских кандидата. Ови опет, примајући се те свете дужности, шираху просвету, веру и морал у све крајеве српског народа. У школи монах Сава предаваше богословско-моралне науке и развијаше код ученика својих свесну љубав према домовини и народу, и оданост и верност према вери и цркви српској. — А да би му ученици још од веће користи били, он их учаше проповедати слово Божје, па и преводити и преписивати црквено-службене и друге богословско-

историске књиге, подижући и развијајући на тај начин и књижевност српску. И ова је доцније, као што је свему ученоме свету познато, многима отворила очи, и послужила у корист образовања и васпитања целом средњем веку. И, најзад, Сава помагаше и својој браћи — српским владаоцима, својим лепим и корисним саветима и упутствима за благо и напредак српске државе, народа и цркве.

Младога монаха рукоположио је за ђакона и свештеника јереисијски и светогорски епископ Николај. Овај га је, по довршењу манастира Хилендара и по избору братије манастирске за манастирског старешину, произвео за игумана и поставио и утврдио за старешину манастира Хилендара, и свију осталих хилендарских филијала, којих је тада било 14 у Св. Гори. По причању његовога летописца, Сава се дуго одупирао томе избору и тој почасти, наводећи како је старешина изложен многим административним пословима, те ће му они одузимати много времена од његових црквено-духовних дужности, којима се он нарочито беше и посветио. Но, кад му један од братије, имено Дометијан, примети, да ту жртву траже од њега интереси самога манастира, тада се он покори томе разлогу, и прими се старешинства.[1]

Примивши се игуманске дужности и власти, Сава, да би ограничио и своју вољу и обуздао

---

[1] Све се то налази у његовом животопису — види и Гласн. 'II и „Живот Св. Саве", књ. „Св. Сава 1879. г.".

вољу своје братије манастирске, напише за манастир Устав, по коме ће се управљати сви они, који у манастиру живе. Устав је написао по начелу праве хришћанске науке, а у духу калуђерскога живота и позива.

У Уставу је ставио био начело: да сваки монах, који жели и хоће да живи у српском манастиру Хилендару, мора пре свега да се одрече света и светске таштине, држећи се строго речи Господа нашег И Христа, које гласе: *„Ко жели за мном поћи, тај нека се најпре одрече себе и свега земаљскога, и онда нек узме на се крст, па нека тада пође за Мном....“* Затим је за све прописао: да се сваки и дан и ноћ брине за спасење своје душе, да заповести Христове савесно испуњава, да с добром вољом трпи страдања и разна искушења, да иде стазом оних еванђељских купаца који променише времено за вечно благо, да се угледа на умне еванђелске деве, које у своје време напунише светилнике своје са св. уљем, те су могле радосно сусрести божанскога женика!....“ А нарочито им ставио беше у дужност: да у задрузи, слози и љубави живе и да једну заједничку трпезу имају, по речима мудрога царопевца, који вели: *„Ништа лепше ни боље нема, већ кад браћа у задрузи живе. Овима је и сам Господ обећао царство небеско“*, да се узајамно братски љубе и поштују, да се добро слажу и да један другог потпомажу и на добар пут упућују са лепим саветима и благим поукама, — т ће само тако и на тај начин сви моћи испунит

закон Божји и вољу великога пастира и начелника, Господа Исуса Христа....."[1]

Кад је Св. Сава овако све довео у свој ред и поредак у манастиру, и овај оградио и осигурао од свију напада и претећих му опасности, и кад је видео и уверио се да су и у Христу браћа му добра и послушна, сложна и вредна, тада му се опет појави у његовој побожној и племенитој души она прва мисао, која му се беше појавила још кад је првипут дошао у манастир. То јест поново се јави код њега жеља, да се удали од општежитија манастирског и шума, па да живи у самоћи као пустиник. У том циљу и намери, он начини у Кареји капелу мучионицу — мльчаница „вь има Сави свешсвештеннаги" — где је био раније подигао цркву Св. Богородици за хилендарског игумана, кад у Кареји долази у Синод, — и ту се затвори са три „чьстьна старьца", да се с њима дан и ноћ Богу моли.[2]

Но, којега је Бог створио и за корист других и за велике послове на славу Божју и у корист цркве његове на земљи, тај се не могаше сакрити нити послова избећи. Саву су ускоро нашли у пустињи сви они, који од њега требаху савета и помоћи. Његово присуство оживи пустиничко место, а његов родни дух, знање и вештина начини од грубе пустиње прави перивој, гдe се после стицаху светогорски становници, да

[1] Све горње види у Уставу Св. Саве за манастир Хиландар ...ваном у Београду.

[2] У Дометијана.

се гледањем науживају и насладе лепоте и красоте Савинога перивоја.

И кад је игуман Сава овако лепо и по жељи својој украсио и карејску капелу, и за њу чак и Устав прописао, тад је мислио, да је већ све свршио, што је имао овде на земљи да изврши, и да му је сада још само остало, да једино и искључиво мисли о небу и небеском животу. А да би могао само о овоме мислити, он се затвори у Кареју, и ту се по целе ноћи и дане мољаше Богу за спасење своје душе, мислећи непрестано о небеском благу. И кад се баш сасвим био предао мислима у молитви, тада му се јавља дух оца му Симеуна с речима: „Саво, Саво! теби је у дужности да још много и много учиниш у корист српскога народа и државе, српске цркве и православља. Зато не заборављај моје речи и моје савете, које сам ти још за живота мог давао! ...“[1] Ове су речи јако дирнуле осетљиво срце Савино, и он напусти пустинички живот и почне озбиљније размишљати и ревносније радити о срећи и благостању своје отаџбине и српске цркве. Опомена очина покрене његов дух и подстакне га на рад тако, да је од тога дана ставио себе у службу свога народа толико исто колико и Богу на службу. Од тога дана жртвовао беше све своје спокојство и све време за напредак и благостање Српства и отаџбине, цркве и православља, к... што ћемо у следећим одељцима и видети.

[1] У летопису у изд. еп. К. Живковића.

§. 6. Св. Сава као архимандрит манастира Студенице, и први његови радови у Србији

Још напред смо казали, како је Св. Сава, на молбу брата му Стефана, дошао у Србију и собом донео и мошти оца им Симеуна, и како је тада измирио завађену браћу: Стефана и Вукана.[1] Сад је ред да кажемо, шта је после тога Св. Сава чинио и урадио за време свога првог бављења у Србији.

По измирењу браће му, Св. Сава, на молбу њихову и свију студеничких калуђера, прими се старешинства у манастиру, те да и у њему доведе све у ред и поредак каогод и у хилендарском манастиру.

У том циљу, он и за овај манастир напише нарочити Устав, ставив у дужност свима, који живе у манастиру, да се по њему строго и без поговора управљају.

Затим се за Св. Саву отворе и други послови. Интереси цркве и народа, државе и престола тражише да он поради и у њихову корист. И он, видећи да, заиста, у државно-народним пословима иде врло споро и траљаво, почне живо примати учешће и у свима тим пословима. И не само да је давао брату му Стефану савете, него му и са̂м лично помагаше, где би му се год указала прилика за то. А помажући брату у полити- државним пословима, он не заборављаше ни у главну пастирску дужност. У циљу и инте-

[1] Види §. 2.

ресу ове, он је често путовао по свима српским пределима, те свукуде проповедаше слово Божје, учећи народ свима врлинама хришћанским и грађанским.

У својим пастирским поукама Св. Сава нарочито обраћаше пажњу народа на оданост православљу, доказујући му од каквога је значаја и важности православље за српски народ и његов развитак и напредак. Свуда је објашњавао зло и штету, коју собом носе разне јереси и њихови проповедници, тражећи од народа да их избегава и да их се чува као чуме. Св. Сава је тада учио народ не само религиозно-моралним врлинама, него и пољским радовима и домаћем животу.[1]

Српско свештенство које, на жалост, још и тада беше не мало већином туђе и просто, Св. Сава учаше познавању догматичких истина, црквених обреда и лепом служењу и благочинију у цркви. Нарочито је свештенике упознавао са начелима и учењем разних јереси, које се у Србији беху почеле ширити и укорењивати, како би они ове сузбијали и лажност учења њиховог парализисали истинитом и правом науком. Он им препоручиваше да се најозбиљније заузму и пораде на истребљењу тих штетних и опаких зараза. Строго им је припретио да се не смеју дружити ни општити са учитељима и пропагандистама

[1] Летописац о томе вели: „Св. Сава ходи по всеи земли својегω ωтьчьства, проповѣдꙋѧ Євангеліє и вѣрꙋю.... Їєреси р...раше, цръкви въздвизаше на здании и на ωснованин апостоль и ...рокь соуштоѥ краѥꙋгольноу камению, Самомоу Іисꙋсꙋ Хрїстꙋ... у Срећк. II 80.

јеретичким, наводећи да су они отров за наивна срца српскога народа.

У путу се народ на више места тужаше Св. Сави на своје свештенике, родом Грке и Латине, наводећи да су сувише гордељиви, лукави и безобзирни, па не зна како ће да их се ослободи. Због њих — веле тужиоци — многи прелазе у богумилску јерес. А због њиховога безобзирнога и рђавога понашања немогуће их је више трпети, тражећи од Св. Саве да народ ослободи таквих рђавих пастира.

И заиста, грчки попови беху велике незналице, па као такви чинили су злоупотребе у дужности, а опет латински фратри и језуите беху одвећ лукави и нерасположени према српском народу и — православљу, те су још више штете наносили Србима. И једни и други, занесени егоизмом и мржњом против српског језика, не хтедоше да уче српскословенски језик, већ и говораху и служаху на својим, Србима непојамним, језицима. Ни једни нису водили бриге о напретку српске црхве и народа, већ се трудише на томе, како би што боље и јаче утврдили своју власт и уплив у српском народу. И не само то, него се бринуше како би, и на који би начин, уништили независност српске државе и српскога народа, и подвргли их цариградско-грчком императору, а други римском папи. У овоме римски ви и језуити беху још црњи, и за српски д опаснији. Они су много више зла и не- е нанели народу него што су грчки попови.

Јер, штогод беху отргли из наручја српске православне цркве, то се више није вратило натраг у српско-православну цркву, а многи се сасвим и одродише — и утонуше у море латинштине.

На све жалбе народне против свештенства туђега у држави, Св. Сава обећаваше народу да ће се поправити, дајући му јаку наду да ће доћи доба, кад ће се народ свега тога ослободити. И благодарећи милости Божјој и ревносном раду и мудрости Св. Саве, народ је, заиста, то и дочекао — дочекао је своју народну цркву и народно свештенство и народну независну црквену јерархију.

Св. Сава у путу свом на више места беше приметио неке размирице и заваде међу браћом. Он је поукама и саветима браћу мирио и размирице стишавао, доказујући им да је то не само за све уопште штетно, већ и за њих саме грешно и опасно. Затим им је проповедао божанску науку о братољубљу и ближњељубљу, позивајући се на Христове речи, које гласе: „Нема веће љубави у свету, већ кад човек положи живот и душу своју за брата и ближње своје“. И друге: „Од Бога ће помиловани бити само они, који су милостиви према браћи и ближњима“. И још на ове речи: „Бога ће на небесима видети само они, који буду овде на земљи мирољубиви а не свађалице и човекомрсци“ итд.[1]

[1] Св. Јеванђеље.

Св. Сава задовољан што су ствари уопште све на боље пошле, од како је он дошао у Србију и народ посетио и поучио, и од како је браћу своју Стефана и Вукана измирио, и народ на добар пут и међусобну љубав упутио и у православљу га утврдио, науми, да тај срећни обрт ствари у држави означенује каквим великим спомеником. У том циљу, он предложи брату му Стефану, да подигне једну велику задужбину, у којој би се српски краљеви крунисавали, изјавив и жељу и наду, да ће Господ дати, да се баш он први крунише у тој св. задужбини.

Велики жупан Стефан, разуме се, није ни у чему противречио тако мудром и тако великом свештенику и брату му, а у горњем предлогу још и најмање. Зато он на братњев предлог с великом радошћу пристане, и одмах умоли брата Саву, да он предузме сву бригу и старање о томе, да би само што пре и што боља задужбина била. Што се тиче средстава казао је, да се Сава ни мало не брине и да их не штеди, — он ће све дати што и колико требало буде.

Велики дух Св. Саве створио беше и велики план за ову краљевску задужбину. И ова се зидаше и подизаше у византиском стилу пуних шест година, али и беше и велика и величанствена по градиву, каквој не беше тада равне. И ˈанас развалине њене зачуђавају посетиоце ом колосалношћу и величанственошћу. Зидали е вешти грчки мајстори (здьльци), а посвеа буде *Св. Вазнесењу Господњем.*

Сем ове значајне задужбине Св. Сава, за време свога бављења у Студеници, подигао беше и друге многе цркве, школе и Богу угодне заводе,[1] и тиме је још више означеновао свој први рад у српској великој жупанији.

За време бављења Св. Саве у манастиру Студеници, и његовога путовања по српским областима и крајевима, прочују се његова чудеса тако, да му са свију страна долажаху болни и невољни, тражећи од њега помоћи и исцељења; а потребити савета долажаху му на саветовање и поклоњење. И Св. Сава помоћу молитава Богу исцељиваше болне и невољне, а другима пружаше савета и помоћи. Бавио се тада у Србији пуних осам година.

Нарочито целом свету беху пала у очи његова чудеса, која се збила у логору неустрашивога струмичкога и просечкога кнеза Стреза, који беше заратио против свога добротвора великог жупана Стефана 1214 год., и кога Св. Сава одвраћаше од проливања крви братскога народа, и тражаше да се измири са Стефаном; па он не хтеде послушати савета, већ на молбу Савину, буде Богом строго кажњен, војска му се, чим се Сава од њих удалио, побуни против њега, и убије га, па се и сама разиђе.[2] — Тако исто, својим молитвама и јаком надом на Бога, окуражи брата свог Стефана те овај поведе војску своју против епирскога деспота Михаила Анђел-

---

[1] Березини у „Хрватији, Слав. и Далм." I стр. 265.
[2] Срећков. II стр. 80.

Комнена, који беше ударио на Зету, и већ био освојио Скадар. У рату погине нападач Михаило, као и Стрез струмички, и војска му се разбегне, а Стефан се још јаче утврди на југо-западном крају своје државе.

Године 1215 удари на Србију здружена војска: краља маџарског Андрије и цара Јериса, брата Балдвиова, но Сава у име Божје и ту охрабри брата Стефана да енергично брани отаџбину, и да се не мири без рата, сем ако то краљ Андрија потражи. И заиста, краљ Андрија понуди мир и измире се у граду Равни на Морави.

Кад је Св. Сава отклонио све несреће од отаџбине своје и видео, да је ред и поредак у српској жупанији повраћен, тада зажели да се врати у свој манастир у Св. Гори. Тако је и учинио. Нарочито је похитао да то учини и с тога, што се брат му Стефан беше тада обратио папи с молбом, да му овај пошље краљевску круну и свога посланика да га крунише за краља, на што Св. Сава никако није хтео пристати.

Св. Сава, путујући из Србије у Св. Гору кроз српске земље и српски народ, препоручиваше у беседи народу, да живи у братској љубави и чврстој слози и јединству, и да буде срцем и душом дубоко одан *отаџбини* и *православљу*.

Кад је дошао у Св. Гору дочекали су га сви светогорски „чьстни старьци“ с највећом љубављу и свечаношћу. У манастиру Хилендару је, дина, био нашао све у своме реду, али је ипак а њ имало сувише посла и рада. Своју ма-

пастирску братију похвали за њихово добро понашање, угледан и леп живот и ревносан труд и рад у манастиру, и награди и подарцима, које из Србије беше донео, и благодарношћу и љубављу свога племенита срца. Он је и друге светогорске манастире посетио и обдарио, препоручивши њиховим св. молитвама и заштити своју драгу му домовину и цркву, народ и владаоца српског. Затим се и сâм ода молитви и раду у своме манастиру, а у корист овога и отаџбине своје.

§. 7. Друго бављење Св. Саве и рад у Св. Гори, нове беде у Србији и молба великога жупана Стефана да се поново врати Св. Сава у отаџбину

Кад велики жупан Стефан, и после свију савета Савиних да раскине све везе с папом и његовим свештенством, које они услед неких политичких обзира одржаваше, не хтеде то учинити, већ непрестано показиваше према њима особите симпатије, тада Св. Сава оставља Србију и одлази у Св. Гору, да се тамо поново ода мирном и тихом калуђерском животу и посту и молитви.

А налазећи се у миру и тишини, често размишљаше о судбини свога народа и цркве у Србији. У том размишљању често му падаху на ум савети и речи великог оца му Немање. Нарочито не смећаше с ума оне његове речи, које је Немања, јавивши му се у сну, изговорио: „Саво, Саво! ти још имаш много да урадиш за свој

народ и православље! Памти и сећај се мојих речи и савета, које ти ја давах!...“

У ове речи, Сава се беше још више уверио, за време свога бављења у Србији. Тамо је он тада добро увидео и оценио, у каквим се тешким и несрећним приликама и рђавом стању находи његова отаџбина, црква и православље. На крмилу државе стојаше колебљив владалац, црквено крмило беше у туђим и врло сумњивим рукама, а словесно стадо опет ограђено све самим непријатељима без болећива срца и вреднога архипастира и пастира.

И не само то, него се још у „овчїи торь“ и стадо Божје беше увукла заразна болест, која брзо прорећиваше стадо православно. Ни сам Св. Сава, за време свога бављења не могаше ту болест сасвим искоренити, а још мање латинштину заменити србословенским језиком у свима српским црквама, и заменити римски обред са источно-православним обредом и службом у цркви. И чим је Св. Сава био напустио Србију, латински попови још више навале на српске пределе. И за кратко време беху, готово, уништили све, што је Сава био за време свога бављења подигао и установио у корист православља. Они тада сву своју моћ и силу употребе, да потчине и што јаче привежу српски народ и цркву папском престолу. У том циљу они се не обзираху ни на ве начелне и моралне обзире.

Међутим се у то доба беху стекле такве реће прилике и тешке околности по цео исток,

па, разуме се, и по српску источно-православну цркву, да беше већ такав изглед, као да се неће моћи спасти од насртаја папских мисионара и легата. Латини беху тада заузели Цариград, васељенски патриар — тај стожер и бранилац православних — беше утекао из Цариграда у Никеју азиску, а латински патриар у Цариграду и заступник римскога папе изјављиваше своје претензије и на цео Балкан и Илирик, тражећи и од српских владалаца, да се што пре потчине његовој јурисдикцији у црквено-религиозном односају. И не само то, него одсудно тражаше да сви приме римокатолицизам. Поред ових горњих зала, и грчки цар опет са своје стране деловаше, како би он заузео и под свој скиптар потчинио целу Србију и све српске покрајине.

Колебљиви српски жупан Стефан Немањић, уплашен свима тим грозама и опасностима које прећаху Србији, њему и народу, тражио је ма где пријатеље. У тој великој забуни, он се обрати српском Дубровнику и млетачкоме дужду Дандолу. Са овима се опријатељи, и првом дозволи да по његовој земљи може слободно трговати, а од другога узме унуку му Ану за жену.[1] Ови учини и још неке околности поправе у неколико тадашње стање у српској држави и на српском престолу, али за српску цркву и православље настану црњи и жалоснији дани. Нова српска владарка, млада, танка и лукава латинка, постане

[1] Срећков. II, 90—91.

јак стожер око кога се прикупљаху фратри и језуити — вечити непријатељи Срба и православља. И велики жупан, видећи се сада ван опасности у државном односају, а имајући за жену верну и одану духовну кћер римскога папе, науми да понови тражење круне од папе. И тако, 1217 године пошље, по савету жене му, свога посланика епископа Методија у Рим папи с молбом, да му овај пошље обећану краљевску круну и посланика свог да га крунише на краљевски престо.

На тај поступак не само да се срдио сав народ и Сава, него је било противно и самоме духу оца му Симеуна. И да би то и сâм Стефан и сав народ опазио, Светитељ, као што пише његов животописац, обустави Св. Миро, које из његових св. мошти тецијаше, а из очију пусти сузе жалости и туге.[1]

Чувши Стефан за то чудо, и појимајући велики значај те чудесне појаве, а сазнавши за вику народа услед тога чуда и његове привржености римском папи, он брже боље напише писмо брату му Сави, којим га извести о свему и замоли, да што пре у Србију дође, те да моли Бога и оца им да се на њих смилују. Међутим обустави извршење свога тражења односно крунисања. У писму брату Сави вели: *„Благодат је Божја напустила српски народ, цркву и државу. Зато лим те, брате и оче мој, похитај у Србију, те сели народне недуге и утри сузе св. оца нам*

---

[1] Животопис Симеунов.

и моје!... Успокој ми душу која никако не имађаше мира од како си ти отишао из Србије!...“[1]

Свети је Сава и пре знао и слушао за беде и несреће у Србији, али није никако могао веровати, да је баш до таквога очајања било дошло. Из писма брата му Стефана потпуно се увери, и то га је јако било ожалостило. Ово још у толико више и јаче, у колико му никако не беше могуће да се одазове молби очајног му брата и потреби земље. А међутим и сам је налазио, да је од преке потребе да ма што учини у корист тражења.

Зато, он пре свега узнесе у храму са свом братијом топле молитве Богу за спасење отаџбине и драгог му народа српског и српске цркве, препоручивши све то св. молитвама Богу угоднога и праведнога оца му Симеуна и његовој заштити пред престолом Божјим. Затим, напише два писма: једно жупану Стефану, а друго св. оцу му Симеуну, и пошље их у Србију по смиреном и побожном мужу и честитом ученику му Илариону,[2] кога беше одредио да у место себе пошље. У првом писму јавља Стефану да му он не може доћи, и да шаље у место себе јеромонаха Илариона, наређујући да га приме с чашћу и љубављу, као што би и њега самог примили, и да све учине онако, како Иларион усмено нареди.[3] Другим

---

[1] Животопис Савин.

[2] Овај Иларион је доцније био зетски епископ, кад је Св. Сава установио нове епископије у Србији.

[3] Овоме пак беше наредио, да једнога дана, у присуству великога жупана и све властеле и многобројнога народа, од-

писмом, Св. Сава се обраћа праведноме Св. Симеуну и моли га, да се смилује на свој народ и децу своју, па нека их опет обдари својом милоштом и св. миром, којим се миропомазиваше и лечише деца његова.[1]

Јеромонах Иларион, по заповести Савиној, похита у Србију, и чим је тамо дошао он нареди шта треба да се учини. У Србији су светосавског посланика примили с чашћу и пуно радости и одушевљења. Затим се у одређени дан искупе сви у манастиру Студеници. Ту Иларион одслужи св. литурђију, а потом, у највећој побожности и страхопоштовању, прочита над гробом и св. моштима св. оца Симеуна писмо Савино. — И на велико чудо и изненађење свију присутних, по причању летописца, св. миро почне опет тећи, а сузе светитељу престану.[2]

Ово превелико чудо произведе јак утисак на све присутне. Ово је све још више уверило не

служи св. литургију у манастиру Студеници, а после ове да пред гробом св. оца му Симеуна прочита друго писмо.

[1] Писмо Св. Саве упућено Св. Симеуну гласи: „Ѧкѡ Богомь понелѣнь, и ѿть нась ұмолень, отче преподне, презри аште кое къ Богꙋ согрѣшеніе нхъ, и Тебѣ ослꙋшаніе чадь Твоихъ! Благодатію пресветагѡ Дꙋха Тебѣ данною, мѵ́ро светое источикь, нынѣ іакоже и прежде, да помазꙋюштіасѧ чада Твоіа, и людіе Твои возвеселѧтсѧ ѡ Господѣ, и да не оұнинаютъ скорьбію, и аште истинно есть, егда еште во проти Тебѣ сꙋштꙋ со мною ѡ Господѣ послꙋжати мѧ ѡбꙋставь испльнити, іакоже и азъ Тебѣ ѡбѣштахсѧ; нынѣ времѧ есть незабыти мене вь молитвахь своихъ; нынѣ Господине, отче мой, да оазоумѣѧ любовь Твою; и ѩкоже во плоти прежде послꙋшалъ мѧ еси вьжды, оако и нинѣ, паче дꙋхомъ благимъ, послꙋшай мѧ, ѩкѡ по . на Тѧ, чадо Твое, оұповахъ, да не посрамлюсѧ, и не лишенъ надежды моеѧ. Молисѧ же и ѡ насъ ко Господꙋ“ — Ѧминъ и животопис у издању еписк. Кир. Живковића).

[2] Тамо.

само о свемогућству Божјем и о светости и Богоугодности Св. Симеуна, него и о чудотворству Св. Саве. Од тога доба не само што жупан Стефан и други папски љубимци нису шуровали с папом и његовим поповима, штитећи латинштину, него ни сами Латини не смедоше дуго и дуго насртати на српски народ. Ово Божје чудо устукло је чак и безобзирне језуите и уздржало и сâм народ од грешења. Сам жупан Стефан одустане од своје намере, да га папски легат крунише, те и овога пута труд папски остане „кс̆н“.

За све то време, Св. Сава је размишљао како би, и на који би начин, што боље и јаче оградио српску цркву и народ од грубих насртаја римских папа и његових попова. Размишљаше о том, како би се српска црква могла уздићи и уредити тако, да јој не би могли досађивати, а још мање шкодити њезином развитку и напретку, ни грчки фанариоти ни лукави папски језуити, па ни необразовано и грамжљиво туђе свештенство, а најмање сплетке српско охридских архиепископа и епископа — родом Грка и Блгара, који се свима силама трудише, да и оно мало независности српско-оридске архиепископије збришу. И по жељи првог да је сасвим потчине грчко-цариградској, а по жељи другог блгарској патријаршији.

Према томе не стоји то, што неки историчари тврде, да је Св. Сави случајно дошла мисао о тражењу автокефалне архиепископије у раш[illegible] Србији, кад је он био у Никеји код патриара [illegible] манастирским пословима. Напротив стоји то,

су и он и отац му Симеун, и брат му Стефан о томе још раније замишљали и земљиште спремали. А сад кад је Сава у Србији добио јаче уверење да српској цркви и народу нема без тога напретка ни правилнога живота, тада се он реши да ту заветну мисао што пре и оствари.

Ово је он убрзао у толико пре, што се на делу осведочио, да српско оридски архиепископи не само што не помажу српској цркви у рашкој жупанији против навале разних јеретика и папских насртаја, него да они још помажу непријатељима против Српства и српске жупаније. А то је чињено све зато, што су на архиепископским и епископским столицама седели ненародни архипастири, а туђи измећари. Ови су тада баш тако исто радили против Српства и српске државе, као што и данас раде епископи у Старој Србији и Македонији. Са овога узрока Св. Сава није већ имао никакву наду на српско-оридску јерархију. Још се мање надао да ће му она помоћи да и српска Расија добије независну архиепископију, па зато није ни тражио од ње у томе помоћи, а то је јако озлоједило частољубивог оридског јерарха. Св. Сава је добро ствар оценио с канонске тачке гледишта, па је нашао да ће најбоље и најцелисходније бити да се право обрати с молбом надлежноме, који има права тражено дати.

На том свом решењу он се задржи и за изведење истога почне спремати земљиште. О овоме ...ти и брата свога Стефана, и зато овај, та-

којe, брже боље, притече у помоћ од своје стране. Он одмах написе своме пријатељу, грчкоме цару Ласкару, писмо, у ком га извести у ком циљу долази Сава у Никеју, и замоли га да му он буде у помоћи. У исто доба образложи и он несрећно стање, у коме се српска црква и православље находи у његовој држави, као и да то стање прети опасности и самој држави са запада. А то све — доказиваше Стефан — зато, што у Србији нема добрих архипастира и пастира, који би хтели и умели да стану на браник православља и црквенога права. Са тих узрока молио је Стефан цара, да он сâм подејствује код васељенскога св. оца, патриара цариградског да дозволи да се српска црква у Рашкој уреди на бољој и јачој основи.

Међутим се Св. Сава спремаше у манастиру Хилендару на тај свечан и важан пут. И кад је био готов он се крене са још неколико одличних Срба — побожних стараца, у Никеју, пошто се тада и цар грчки и цариградски патриар налажаху тамо, јер су Латини били заузели Цариград. Шта је тамо рађено и свршено казаћемо у идућој глави.

ГЛАВА ДРУГА

Установа автокефалне архиепископије у Жичи и даља радња Св. Саве као првога архиепископа жичког

§. 8. Св. Сава у Никеји и посвећење његово за архиепископа

Св. Сава, по повратку из Србије његовога посланика, јеромонаха Илариона, крене се 1218 године у Никеју грчкоме цару и васељенскоме патријару у циљу и намери да их умоли, да они даду српској цркви у рашкој жупанији автокефалнога архиепископа.

Грчки цар не само да је био сазнао смер његовога доласка, него је још раније чуо и знао и за његову велику научност, смерност и светост. С тога је био наредио, да се с великом чашћу и свечано Св. Сава дочека у престолници и двору царском. И ово је по царској заповести тако учињено, да су се сви долазећи јако изненадили таквом свечаном дочеку и пријатељском ему.

По доласку Св. Саве у Никеју, цар га одмах и к себи с пуно љубазности и пијетета. Овај ки дочек и пријем још више охрабре Св. Саву,

и он му одмах саопшти главни узрок његовога доласка у Никеју. У своме говору представио му је врло опширно разлоге и повод, који га гоне да то тражи. Нарочито је при том истакао жалосно, и управо врло опасно, стање православља у српској рашкој жупанији, па и у другим српским областима. Доказиваше му да је највећи узрок свему томе, што нема ни у рашкој држави, ни око ове и близу ове, свесних и јаких бранилаца цркве и православља. Ударао је нарочито гласом, да је народ без својих искрених пастира и народних учитеља, те га зато други, нарочито јеретици и расколници, обмањују и у своје коло одвлаче.

За доказ својих навода, он му покаже и писмо брата му жупана Стефана, које га је чекало у Никеји, и у ком се Стефан жали против разних насртаја на српску цркву и православље, цртајући најцрњим бојама зло и несрећно стање, у коме се они тада налажаху. Нарочито беше у писму нагласио, како су са свију страна навалили јеретици и расколници на српско-рашку жупанију, те православље угушују, а „наши — вели — пастири или не умеју или неће да им на пут стају“. Св. Сава је ове наводе свога брата потврдио лично својом светитељском речју, и замоли цара да у договору са васељенским патриаром даде српско-рашкој жупанији и цркви автокефалну архиепископију, којој би врхов и старешина био независан архиепископ, пореклом Србин, те да он уреди српску цркву у рашкој

жупанији на основи и начелима источно-православних јерархија, и да организује месну црквену управу и српско свештенство, које би било у стању да у будуће чвршће стоји на бранику православља на западном крају балканског трополља, као и да енергичније одбија све нападе разних непријатеља православља и пропагандиста.

Мудри цар Теодор Ласкар, узев у обзир све наводе светитеља Саве и тешке прилике, у којима се, заиста, тада налажаше и црква и држава српска у Рашкој, а нарочито православље на целом Балкану, и ценећи и високи значај духовне заједнице, коју Грци имађаху са православним Србима, па и сродничке везе њихових владајућих дворова, а међутим, поштујући и уважавајући и врлине Савине и његову проглашену смерност и светост, спокојно и радо саслуша Св. Саву и његову молбу. Затим му врло пријатно и с пуно љубави и уважења према њему рекне: „Твоји су разлози и захтеви умесни, и ја нећу њима бити противан. Иди, и договори се с патриаром, а ја ти још напред дајем своје сагласије и реч, да ћу ти и код патриара помоћи!....“ Више се од цара није могло ни тражити ни ишчекивати.

И Св. Сава, после тих речи и пријатељскога пријема и обећања царског, оде патриару пун душевне радости, одушевљења и надâ. И овоме пак, са још већом храброшћу и духовном снагом пред[illegible]и ужасно стање српске цркве и православља, [illegible]зујући му да православљу прети велика опа[illegible]т на западном крају Илирика, и да ће оно

скоро и угинути, ако му се не притече што пре у помоћ. У говору је, разуме се, Св. Сава чувао осетљивост великога чувара православља, бацајући сву кривицу на друге околности, у којима је српска црква тада налажаше и на велику удаљеност од ње васељенскога патриара. Нарочито је истицао велику дрскост и енергичну заузимљивост јеретика и расколника против православља.

Патриар Герман II објашњавајући Савино тражење као тежњу, да се српска црква потпуно ослободи испод власти и утицаја васељенскога патриара, није хтео у први мах пристати и молбу Савину уважити. Но, кад је архимандрит Сава поновио узроке тражењу, поткрепивши их јачим разлозима, кад је уочио му још више опасност која прећаше православљу на западном крају Илирика, и кад је разумео, да је и са̂м цар на то сагласан, онда се и он одлучи, да учини по молби Савиној.[1]

И тако долазак архимандрита Саве у Никеју буде крунисан потпуним успехом у мисији за коју је он и био дошао.[2]

---

[1] О свему горњем може се наћи опширније у нашој расправи: „Кратки животопис Св. Саве“, у нашој књизи: „Св. Сава у 1879. г.“ стр. 1—56.

[2] Неки историчари веле да је Св. Саву и вел. жупана Стефана покренула на тражење автокефалне цркве у Рашкој жеља, да се српско-рашка жупанија прогласи за краљевство, па су у циљу том тежили, да најпре добију независност црквену и архиепископа, који би могао крунисати краља, као и да је о мисао лако остварена услед тадашњих тешких неприлика и и згоднога положаја грчкога цара и васељенскога патриара, у ко. се они тада налажаху због уласка Латина у Цариград. Ми д

Цар и патриар, пошто су се већ били сагласили и склонили да се у рашкој Србији установи нова српска автокефална архиепископија, изјаве жељу, да први архиепископ те нове српско-рашке архиепископије буде Сава. Летописци кажу да се Сава тој њиховој жељи и захтеву јако одупирао, наводећи за узрок томе јаке разлоге, и обећавајући им да ће он и тако свом снагом и ревношћу потпомагати архиепископа у чувању и неговању православља.

А одупирући се тој њиховој жељи он дода, да је за тај случај нарочито довео неколико одличних, побожних и за то достојних и спремних стараца, молећи цара и патриара да једнога од њих изаберу и своје благовољење му укажу.

На тај његов предлог цар му одговори: „Ја бих желео да видим тога твога брата, кога би ти изабрао за архиепископа, те да испитам, у колико би ме повукла моја душа и срце моје к њему. То би, заиста, морао бити особити човек,

---

жимо, да су та мњења погрешна. Мисао за оснивање и уједињење српске цркве и државе била је вазда, а и данас је, у срцу и глави свакога Србина, а нарочито српских владаоца и вођа народних. Ову су мисао највише развили Немања и син му Сава. А оснивање нове независне архиепископије у Рашкој убрзала је само потреба, која се с дана на дан све више и више опажала, због јаких насртаја папистанаца и Богумила. Јер, у колико су ови јаче наваљивали на српску православну цркву, у толико су њезини тадашњи представници лабавији и немарљивији у чувању православља били. И шта више, неки су, на жалост, ишли неприја-...ма на руку, у циљу, да би се преломио онај чврсти кара... српскога народа, и она ватрена љубав ка својој народности, језику и црквено-словенској служби, те да би тада и они, народни, лакше успели у својој мисији — уништењу српске ...ости.

на кога би пала та коцка, и кога би моја душа заволела......“

На тај царски захтев, Сава изведе преда-нь све своје сапутнике. Кад је цар све видео и са свима се лично разговорио, тада се окрене Сави и рекне: *„Твоја су браћа, заиста, добра и света,* нь вь ніихь извѣштеніє вь срьдьцы нашемь не пріакомз. Вь тебе бо благодать Божїа — *и ја хоћу, да Ти и будеш у свом отачаству први архиепископ, апостол и учитељ“.*[1]

Но, Св. Сава, чак и после ових, управо, пријатељских речи цара Теодора, одупираше се његовом захтеву и доказиваше да ће много боље и целисходније бити, да другога између оних, који су с њим дошли, изаберу и посвете. А кад цар не одступи од своје речи, тада се и патриар придружи царској жељи и Сави рекне: „Саво, ти си, заиста, једини између твојих другова, коме бих ја могао поверити тако велику и тако значајну и важну дужност. Зато те ја саветујем да се примиш, опомињући те при том и на то, да је основ твога калуђерскога живота *послушност .....*“[2]

И после свега овога, шта је светитељ могао друго чинити, него се примити архиепископства, али му то није никако по вољи било, прозирући тенденцију патриара.

Узрок Савином одупирању колико лежаше у његовој смерности, толико и још више у пол

[1] Летописи.
[2] Тамо.

тичким обзирима. Св. Сава није хтео да после његове смрти буде каквога говора и сумњичења о праву нове српске архиепископије. Јер он је предвиђао да би после његове смрти Грци опет одузели то право с изговором: да су они то дали једино њему из некога сродства и љубави, или из других каквих било разлога и политичких обзира, а не уопште за свагда. Ето, у чему је лежао највећи узрок Савиногa одупирања да се не прими избора и посвећења за рашкога архиепископа. Али кад је видео, да би могла пропасти цела ствар и мисао, за коју је и дошао у Никеју, ако се он не прими, и, имајући опет с друге стране користи општенародне услед тога добитка, он се прими архиепископства.

И тако 1219 године[1] буде посвећен за архиепископа српског у рашкој жупанији и проглашен буде под именом: *Сава Први.* Рукоположење је свечано извршио Патриар Герман II са свима члановима васељенскога синода и многобројним свештенством по обредима источно-православне цркве и обичајима цариградско-васељенске патриаршије. Тој свечаности присуствоваше и сâм цар Теодор са свима веледостојанственицима грчке царевине.

Са овим чином били су врло задовољни и цар и патриар. Зато је цар, у част тога свечанога акта, наредио био велику свечаност у ва...ч, а у двору сјајну гозбу. На гозби су били:

[1] Има историчара који веле, да је посвећење било 1221 г.; ова година вернија, и огромна већина се држи 1219 г.

цео васељенски Синод, сви државни веледостојанственици, новопосвећени Сава са својом пратњом и много других. Сем ове гозбе и свечаности у вароши, цар је, из одушевљења према том делу, поделио сиротињи много злата и сребра, а учаснике тога весеља и посвећења одликовао разним подарцима. Тада је наградио и архиепископа Саву и сву његову пратњу разним драгоценим подарцима. А патриар је опет од своје стране подарио Сави сва црквена одличија, која се обично дају архиепископима, црквени окрут и ову грамоту:

„Герман васељенски патриар, архиепископ Константинопоља, новога Рима, у име Господа нашега Исуса Христа рукоположих Саву за архиепископа све српске земље, и дадох му по милости Божјој пуну црквену власт да рукополаже: епископе, попове и ђаконе; да веже и раздрешава грехе, и да све учи и крсти: у име Оца, Сина и Светога Духа. И сви православни Хришћани, да га слушају као и мене.“ [1]

Кад је Св. Сава примио и прочитао горњу грамоту, врло му је непријатно било, јер је одмах видео да му се слутња испунила. Видео је да њоме није дато право српској цркви у рашкој жупанији да она у будуће сама себи бира и посвећује своје архиепископе. То га је јако срца коснуло, и он се реши да и не иде из Никеје, док и то право не извојује.

[1] Животопис Св. Саве од Доментијана у Данич. превод у Муравьова стр. 205.

И одиста, Св. Сава одмах изјави своје незадовољство, и остане у Никеји да поново ради да се српској цркви и у Рашкој призна тако право, као што има српско-оридска архиепископија.

Но, с том мисијом већ није тако глатко и брзо ишло, као с првом. За остварење ове лепе и патриотске мисли, он је заложио много труда и посла не само код патриара, већ и код самога цара, који му је у првој много помогао. Обојица су ову молбу Савину примили с негодовањем, а патриар је још сматрао то тражење као сувише дрско и за њ врло штетно. „Царь сїа слышавь — вели летописац — премѣни лице свое високога ради прошенїа, ниже бо патрїарху штнудь и всем благороднимь угодно помислиса, хотаху бо свештенствомь и властїю црьковїю покорыви себѣ сихь (т. ј. Србе) послушливы же и дароносивы имѣти.“[1]

Но, при свој љутњи и срдњи њиховој, Св. Сава не одступаше од свога тражења и молбе, наводећи за то и сувише јаке разлоге. Он је убедљиво доказивао да је то од тако велике потребе и тако високога значаја, да неће бити ни од какве користи ни ово што је дато, ако се не дадне и право српској цркви да она сама себи бира, посвећује и поставља будуће архиепископе. Јер ће у таквом случају — говораше Сава — противници православља, разни јеретици и папски и [illegible]ри с једне, а грчко свештенство, тежећи

[1] [illegible]имо стр. 127.

да опет заузме српску јерархију, с друге стране, поткопавати и чинити сметње српско-рашкој архиепископији. И тада ће за српску цркву и православље настати опасније стање, него што је оно сада, у коме се налази, услед непријатељства само првих, тј. непријатеља православља.

Сем тога разлога, Сава истакне и друге незгоде и неприлике, које би се могле појавити у доба упражњења архиепископске катедре. „У то доба може се догодити — навођаше Св. Сава — ратно стање, те новоизабрани не би могао доћи ни у Цариград, а то ли у Никеју, и тако би тада могла доћи у опасност не само архиепископска катедра, него и црква и православље. Јер оваква путовања и за овакве послове, за какве сам ја сада дошао, потребује и времена и много труда и трошка".[1]

И после овако убедљивих и јаких разлога, које је Св. Сава навео и представио цару и патриару, који су жудно желели да право рукополагања српско-рашкога архиепископа задрже цариградском патриару, а тим самим и превласт његову над рашком архиепископијом, па уз то и приходе које би он за то примао, било је врло тешко примити Савину молбу; али им је још теже и непријатније било убедљиве разлоге одбацити, и молбу не уважити. — Дуго су се цар и патриар колебали у мислима и решавању, и кад видеше да Сава не одлази и да непрестано 1 -

---

[1] Летописи.

навља своју молбу с разлозима, тада се они, најзад, сагласе и реше: *„да се Савини разлози приме и његова молба уважи, и да̂ право српско-рашкој архиепископији да она у будуће може сама себи бирати, посвећивати и постављати архиепископа на упражњену катедру“.*

И тако патриар синодално то решење одобри и благослови. „И... даде емꙋ самовластїе Серблемь поставлꙗти Митрополити и Єпископи, и крали вѣнчавати самь по немь сꙋштїе во вѣки...... И написꙋеть благословенїе ꙗко кь томоу не приходити оть Срьбскїе землїе вь нигда ѡсветити себѣ арьхїепископа вь Констаньтинь градь, нь томоу самомоу арьхїепископоу сь сьборомь своихь епископь или пакы самѣмь епископомь сьбравьшимь се и ѡсвештати себѣ арьхїепископа“.[1]

А цар пак од своје стране, такође, потврди грамотом независност српске цр̓кве у рашкој жупанији, с тим само једним условом, да ради духовнога јединства српски архиепископ спомиње у молитвама својим и при служби у цркви цариградско-васељенског патриара. Сава, појимајући од каквога је номиналнога значаја тај захтев, пристане на тај услов, и ствар се потпуно сврши на задовољство свију чињеница. — Неки у овом услову — спомињању васељенскога патриара при богомољама — виде зависност српско-рашке архиепископије од цариградско-васељенскога патри-[illegible]. Но, у томе они греше. Јер ово спомињање,

---

[1] Данило... у „Сказанија о архиепископима“, у Глас. VI 100—101. и у „Општ. листу“ Гласн. XXXV, 21.

кад уз то не постоје и друге канонске потчињености, служи као израз црквенога јединства и као израз духовне везе међу слободним хришћанским црквама и њиховим јерарсима.

Затим патриар Герман изда окружницу на све своје митрополите и свештенство и канонично извести их да је рукоположио архимандрита манастира Хилендара у Св. Гори Саву за српскога архиепископа. У истој им је препоручио да га као таквога признају и поштују, и да му у путу, куда год он прође, чине дужносне почасти, као независном представнику српске цркве у великој рашкој жупанији.

И тако, давле, благодарећи мудрости, усталаштву и чврстој издржљивости Св. Саве и његовој чувеној извесности и ауторитету, српска црква и народ добију још једну нову автокефалну архиепископију у рашкој вел. жупанији. И на тај начин ова српска област и њезина црква, народ и свештенство, избаве се од незгода и тешкоћа, које су сметале њиховом добром напретку и развитку. Јер дух човечји, па и све људске установе, развијају се и напредују само у слободи. И ова је за развитак човечјега духа и живота, као и његовога развитка и напретка тако важна и потребна, као што је нужан и важан ваздух за живот и развитак свију органских тела у васељени.

§. 9. Враћање Св. Саве из Никеје преко Св. Горе у Србију, и уређење нове самосталне српско-жичке архиепископије и јерархије у великој жупанији рашкој.

Пошто је неуморни архиепископ Сава посвршавао у Никеји код цара и патриара све послове, који се тицаху не само њега и уређења нове архиепископије у Рашкој, него и самога српскога манастира Хилендара у Св. Гори, — тада он остави Никеју и срећно и задовољно се врати натраг. При његовом праштању са васељенским патриаром, овај му због његових познатих врлина и светости препоручи, да својим бодрим оком припази и на оне епархије српске, које не спадају у границе његове нове архиепископије, па да, као патриота и велики бранич православља, помогне и тамо сузбијати непријатеље цркве и православља. Цар му опет при повратку даде много злата и сребра, да подели уз пут сиротињи и манастирима у Св. Гори. А при самом праштању он му рекне: *„Оче свети, ја сам ти испунио све што си ме молио, а сада ја молим твоју светост, да се ти молиш Богу за мене грешнога!.....“*

И светитељ је обе препоруке — и царску и патриареву топло примио своме племенитоме и патриотскоме срцу, па је исте и вршио савесно и с пожртвањем свога живота све до саме смрти своје. За испуњење молбе му био је с пуно љубави одан и благодаран васељенскому патриару и цару грчком Теодору.

У путу из Никеје за Св. Гору, Св. Сава се сврати у Солун, да се види са својим личним пријатељем Константином, солунским митрополитом, и да се с њиме посаветује о црквеним пословима. Ту Св. Сава, знајући да ће му требати за цркве многе црквено-служабне и канонске књиге, наручи изврсним монасима у манистиру Филокалу, да му они што више препишу и спреме док се он врати из Св. Горе у Србију-Рашку.

После неколико дана Св. Сава се крене из Солуна у Св. Гору. Тамо су га с пуно поштовања и братске љубави дочекали сви светогорски калуђери. Јер су га сви, не само карејски синод, кога беше члан, и калуђери хилендарски и овога филијали, где је био брат и старешина, него и сви други из свију светогорских манастира, жудно ишчекивали, да га виде као архиепископа и од њега да приме св. благослов, и да му се поклоне и честитају то високо звање црквено.

И Св. Сава је истом љубављу и тежњом примио свакога и — благословио га. Сви су се радовали узвишењу Савином, јер је он сваког љубио једнаком љубављу и свакога доброме поучио, а и по потреби помогао.

Свети карејски сабор реши да се светитељ умоли, да у свима манастирима одслужи по једну службу пре него се крене у своју отаџбину, и да за спомен тако знаменитога догађаја рукоп - ложи неколико монаха за јерођаконе, а неколи › јерођакона за јеромонахе.

Св. Сава и ако се журио да што пре у Србију пођe, ипак није могао одбити ову молбу Св. Синода, већ се задржи у Св. Гори много више, него што је мислио. За то време учини по жељи и молби светогорскога сабора: посети све манастире и у њима одслужи св. литургије, и у сваком рукоположи по једног јерођакона и једног јеромонаха. Том приликом подели и новац који је цар послао светогорским манастирима, и своје родитеље запише у њихове диптиконе ради вечнога спомињања, зашто, разуме се, приложи свакоме манастиру богате подарке.

Бавећи се то време у Св. Гори, Св. Сава је посвршавао и нужне послове у српском манастиру Хилендару. Постави новог игумана, и братију поучи како ће у слози и љубави и корисном раду живети. Пошто је све уредно како је желео, он узме неколико одличних стараца, који ће му помоћи да уреди новоустановљену архиепископију, па се крене пут Србије. Из манастира је узео и понео неколико црквених књига, које су његови ученици под његовим руководством превели и — преписали. Из Св. Горе испратио га је цео „сонм“ светогорских калуђера, и сви му од свег срца пожеле срећна пута и доброга успеха у новој дужности. И колико је свој братији било мило његово узвишење на ступањ архиепископа, толико им је и још више био тежак растанак с њиме — таквим човеком, од кога су много доброме научили, и кога су тако нежно братски љубили и од њега љубљени били.

Из Св. Горе удари опет преко Солуна и ту се неколико дана одмори у манастиру Филокалу, где је раније био наручио да му се што више препише црквених књига. Одавде је јавио своме брату жупану Стефану, да се већ кренуо пут Србије и јавио му је за свој долазак у отаџбину. Брат му и цео народ обрадује се, кад су извештај о његовом доласку добили. Сви жудно ишчекиваху да га што пре у својој средини виде, па су се сви и надметали у спреми, да га што боље и свечаније дочекају. Нарочито су желели да што пре дође и зато, што је баш у то доба био жупан Стефан јако оболео, а црква и држава опет беху у тешким приликама и рђавом стању.

Из Солуна су Св. Саву испратили са великим почастима и царском пратњом до саме границе. И у путу, кроз Македонију и данашњу Стару Србију све до рашке границе, били су свечани дочеци и испраћања. Свукуда је народ излазио и предусретао га, тражећи од њега да га благослови. И он је, с пуно љубави, народ благосиљао и учио врлинама хришћанским и грађанским. Народ је и дотле био чуо за њега и његову светост и доброту, а тада се многи и лично уверио, те је још више задобио народне љубави и поште.

Кад је жупан Стефан чуо, да се светитељ приближује граници његове државе, тада пошље своја два сина: Радослава и Владислава и рашкога владику, са многим чиновницима, свеш- ницима и великим бројем одличних грађана, га на граници дочекају и до престонице дов

— На границн српске жупаније, поред горњих, дочекао је светитеља многобројан народ, и при састанку беше тако „ѣєлїа“ радост, да се ни описати не може — говоре летописци. Ту је светитељ под ведрим небом одслужио св. литургију, осветио водицу и покропио, благословио и поучио народ, препоручивши у молитвама својим Богу своју отаџбину и цркву, владаоца и народ. Затим се одатле крене у Рашку, где га је жудно погледао оболели брат му Стефан, велики жупан. Од границе до Рашке, народ и свештенство је спроводило свога светитеља литијом и с највећом побожношћу и црквеним песмама и молитвама.

У престоници великога жупана грађани беху спремили изванредан дочек. Дочекан је како се само може пожелети, и како су се у то доба најсилнији цареви дочекивали. Био је обасут са свију страна љубављу свога народа, чије одушевљење и радост немађаше краја.

Св. Сава је целим путем учио и благосиљао народ, који му на сусрет излазаше. Кад је у престоницу дошао, он је отишао у цркву св. Петра и Павла, и тамо је узнео Богу благодарствену молитву за срећнога доласка. Ту је изговорио поздравну реч тако дирљиву, да су присутни плакали од „ѣєлїє“ радости, а многи су пред њим падали на колена, не смејући гледати својим очима у његово светитељско лице.

Затим је Св. Сава похитао из цркве у дом [illegible]га му Стефана жупана, да га болнога види и [illegible]ши. Кад је ушао у собу, где је Стефан лежао,

он благослови, загрли и пољуби свога брата, који од радости плакаше, па и сам он „прослези“ — вели летописац. По том нареди те освети водицу у дому и болнога брата покропи, очитавши му и молитву — канон Св. Богородице, и запоји га св. водицом.

После свега тога лице Стефаново засија се „ꙗкоже сльнце“ и у телу и жилама осети неку снагу и моћ, а у срцу још већу радост и милину. Изненађен овом изненадном појавом, Стефан одмах саопшти брату Сави и свој родбини, да се он сада осећа здрав и да га ништа не боли. Затим устане из постеље, обуче се и тај дан руча заједно с братом и осталом родбином и гостима. Томе су се случају, или боље рећи чуду, сви присутни не само обрадовали, већ и јако зачудили, знајући како је Стефан био врло оболео. Обрадовали су се сви једно зато, што је Стефан оздравио, за кога мишљаху да је већ са свим изгубљен; а друго зато, што се и лично уверише, да Св. Сава, заиста, има и моћ чудотворну, за коју су поодавно били чули.

Св. Сава по доласку своме у Рашку, задржи се неколико дана код свога брата. Ту је распитао и од брата сазнао, у каквом се политичком стању находи српско-рашка жупанија, као и у каквом је положају био тада народ и црква. Сазнавши целокупно стање земље, народа и цркве, он се према томе спремаше за велике реформе у црк[в] како би ове што више биле од користи не са за цркву, него и за државу и народ. Затим, пос

неколико дана, он заједно с братом му Стефаном и многим народом отиде у ман. Студеницу, да се пре свега поклони гробу и моштима Светога Симеуна оца им, и да у име Божје, а помоћу молитава мироточивога Симеуна, отпочне свој рад, који му предстојаше.

У ман. Студеници сазову црквено-државни збор, да се с њиме договоре о уређењу црквене јерархије, и о местима где су најнужнији епископи.[1] — На збор дођу најважније и најглавније личности у Стефановој држави, како духовне тако и световне. Збор на предлог и објашњење Св. Саве реши: *да се установи што више епархија.* Јер са свију страна навалила беше јака струја против православља и православне цркве српске. У том циљу, сви договорно одреде по неким летописцима и историчарима 8 и 9, по некима 10, а по некима, и то већини летописаца, 12 епископија.[2] — Ми ћемо се држати већине

[1] Доментијан о овоме вели: „Сѣтьштавь же и сь благородными, гдѣ и вь коих странахь юпископи поставити".

[2] Ми смо при писању овога пасажа имали пред собом више од 15 разних списа, у којима су разни писци разно се и изразили о броју и местима светосавских епископија. Читајући ту збрку појмова, извукли смо овај закључак. Већина је за 12 епископија, и то: Први, други, трећи и четврти летописи, који се налазе код Шафарика — први и други у „Pamatky" стр. 59. и у „Arhivu za povjest južnosl. naroda" III 1854. 10.; Трећи — стр. 69. и четврти у „Slav. starin." св. II—IV стр. 633. Са овим летописима се слажу ови историчари: Отац српске историје неуморни Рајић к. II стр. 422.; чувени руски историчар Мајков у „...Серб народа" стр. 22—23.; Немачки историк Енгел у „...chichte v. Serv. und Bosn." стр. 219.; Вредни историк Ја...јов у Гласн. 48. стр. 372.; Писци чланака у Гласн. I стр. ...V, стр. 37.; VIII, стр. 185—186.; XI стр. 46.; Березини у „...з. и Славонія" I стр. 269. С. Никетић у Гласн. XXVII стр.

летописаца, а међутим смо у примедби оставили и сва мњења других научника. Ево тих места и броја по мњењу већине:

1. *Архидијецезална епархија, иначе Ибарско-моравска* у манастиру Жичи, храму св. Спаса — Вазнесења, близу ушћа реке Ибра у Мораву.[1]

2. *Рашка епископија* (стара) у ман. св. Петра и Павла,[2] где је и пређе била. Варош Расија постојала је близу данашњега Новог Пазара.

168.; Н. Ружичић у „Крат. односаји срп. цркве према царигр. патр.“ стр. 51--52., „Крат. жив. Св. Саве“ стр. 39 и „Ист. срп. цркве“ I стр. 240 и 241. где је и један нов запис штампан, који такође тврди да је Св. Сава поставио 12 епископа, итд. итд. — За 11 епархија је српски историчар Г. Панта Срећковић у „Ист. Срп. народа“ II стр. 96 97. Он спаја *Рашку* и *Будимску* у једну епископију, па му зато излази 11., а кад се ове подвоје, као што што их сви деле, онда и код њега излази 12 епископија. — За 10 епархија је академик Н. Дучић у Гласу XXXIX, стр. 12. — за 9 је чувени и признати историчар и академик изабрани и наречени епископ И. Руварац (8 дијецеза и једна архидијецеза) у чланку: „Нешто о Босни и добар. еп.“ итд. Чупић. задужбина II стр. 247—248. — За 8 велики славениста Шафарик у Памет. стр. 8 и 54. Академик и признати историчар, Љуб. Ковачевић, Голубински у „Кр. очер. Ист. бол.“ В. серб. цер. стр. 460“ и академик — песник М. Ван у „Мор. и пол. искрице“ стр. 23. — Ова четворица се држе строго Хрисовуље Св. Саве и Стефана жупана у којој се налази, заиста, списак епископија у краљевини рашкој и овај број *осам*. Али за ову се Хрисовуљу може рећи, као што тврди историчар Мајков, да је писана пре, него што су све епархије у српско-светосавској архиепископији биле уређене. Ми ћемо се, као што рекосмо, држати већине, само с неком малом изменом, за коју молимо да нам се допусти, пошто се још многа истор. питања решавају на претпоставкама. И вел. историчар Руварац, у извесним приликама, служи се претпоставкама — в. Чуп. Задуж. II стр. 250. А друкчије није ни могуће.

[1] Руварац — Задуж. Чуп. II к. стр. 250.; Голуб. стр. 4 Дучић стр. 12. Остали о овом ћуте.

[2] За ову су сви летописи, па разуме се и сви историча

3. *Зетска или дукљанска епископија* у ман. Св. Аранђела Михаила на Иловицје, близу Дрепа.[3]

4. *Хвостанска или Студеничка епископија* у ман. св. Богородице у селу Студеници.[4] Овај је манастир зват и Мала Студеница за разлику од Лавре Студенице.

5. *Захумска епископија* у Стону. храму св. Богородице на Превлаци пелешевскога полуотока на српско-јадранском мору.[5]

6. *Топличка епископија* у Белој Реци, садашњој варошици Куршумлији при ман. св. оца Николе.[6]

7. *Будимљска или Сръбъская епископија* у ман. св. Ђурђа (Ђурђеви Стубови), близу Берана у доњим Васојевићима.[7]

8. *Добарска епископија* — у ман. бањском, храму св. оца Николе, на доњем Лиму под планином Осовницом.[8]

---

[3] Троношки летопис каже на Врањини. И многи други историчари разногласе о месту ове опископије. Ми ћемо сва та мњења изложити ниже, кад будемо говорили понаособ о свакој епископији. Сви летописи и историчари тврде да је ову епископију установио Св. Сава.

[4] И за ову су сви летописи и историчари, само троношки летопис вели да је била у пећској нахији.

[5] Сви признају да је основао Св. Сава, а трон. летопис вели: „Ѻже и нинѣ зритьсѧ подь горою зовомою Заломь вь невесиньскомь Кадилокꙋ". — Ово тврди да је троношки летопис сувише млад.

[6] Признају сви.

[7] Признају и ову сви, само троношки летопис вели да је била у Гусинској нахији.

[8] И за ову сви признају, а троношки летопис још вели, била у пределу вишеградском у Херцеговини. Г. Руварац у *Полимљу* у манастиру Бањи, в. Чупићеву задуж. II 50.

9. *Моравичка епископија* на реци Моравици у ман. св. Архилија, у данашњој варошици Ариљу, у ужичком округу.[1]

10. *Призренска епископија* између Шар планине и реке Дрима, на граници Албаније и Маћедоније, у ман. св. Богородице.[2]

11. *Грачанска (грачачка) епископија* у цркви св. Богородице на Косову.[3] И

12. *Браничевска епископија* у ман. пресвете Богородице на ушћу реке Млаве у Дунав.[4]

Сем горепоменутих епископија, које су биле у потпуној потчињености светосавско-жичкој архиепископији, била је тада у српском народу и другим српским областима још и: Мачванско-ваљевска митрополија. са својим суфраганима. — Ова је стајала у тесној вези са горњом жичком архиепископијом. А постојала је засебно и српско-оридска архиепископија, која је и протествовала против установе треће нове српске архиепископије код већ постојећих двеју независних архиепископија у Ориду и Ваљеву једне и исте православне вероисповести. О овим двема архиепископијама биће доцније говора, као што

[1] Признају и летописци и историчари.

[2] За ову није Хрисовуља Св. Саве и Стефана, па ни они историчари који се ове Хрисовуље строго држе. Остали летописи и историчари су сви и за њу.

[3] За ову нису горњи под 5 и Г. Дучић. Остали јесу сви.

[4] За ову нису горњи под 4 и 5, а остали јесу. Да је Браничево било у територији српске жупаније види Историју Срећ. II стр. 88.

ћемо и о свакој светосавској епископији говорити мало ниже. Тамо ћемо навести све што се о њима и њиховим епископима зна, а сад да се вратимо на даљи рад Св. Саве.

§. 10. Протест српско-оридскога архиепископа против установе друге нове независне жичке архиепископије у границама рашке жупаније српске, и игнорисање тога протеста од стране Св. Саве, осниваоца нове жичке архиепископије

Кад смо говорили о установи прво-јустинијанске архиепископије у 535. години за Србословене на балканском тропољу, и о васпостављењу исте у 1119. год. у Ориду за Србе, тада смо казали: да је установа прве и васпостављање друге изазвала јака потреба, србословенске црвве,[1] која се и у једном и у другом добу ширила и множила на Балкану, и око које (српске цркве) разиграваху своје чиле коње дрски катани разних народа у жељи да је зграбе и потчине својим ненаситим госама.

У циљу, да би се једном та стидна кошија званих и незваних коњаника и грабљиваца, који својом самовољом и дрскошћу чињаху велику досаду и сметњу не само срскоме народу, него и самим тадашњим владаоцима Илирика, Јустинијан I. створи, а Василије II обнови србословенску архиепископију. Први архиепископску катедру бе- местио у своме месту рођења, селу Таври-

---

[1] Види Истор. I. к. § 31.

зији (Tauresium — *Ταυρήσιον*); а други — у граду Ориду у Маћедонији.

Историја ових двеју архиепископија и сувише је чудновата и — жалосна. Оне су обадве имале несрећну судбину, па им и историја није била боље судбе. Земље и народи, што су у састав њиховога делокруга улазили, били су, тако рећи, једна златна јабука, или још боље и правилније рећи: једна врло лепа и богата девојка, пуна дивотна чара и примамљивости, па се око ње бориште и своја копља изломише многи дрски женици.

А да би опет што пре уграбили ту лепојку једни или други, они са свију страна дрско и безобзирно на њу наваљиваху разним оружјем.

Тако: једни — класични Атињани и лукави Византинци — нападаху с једне стране; други — груби Авари — Хуни — незнабошци — с друге; трећи — бесни Латини са фалангама лукавих језујита — с треће; и, најзад, четврти — завађена и одрођена браћа Блгари, који — по пословици: „Ко ти ископа око? брат! зато је тако и дубоко“ — највише јада задаваху са својом наслеђеном татарском грамжљивошћу и свакидашњом денунцијацијом браће своје — с четврте стране. Сви и са свију страна нападаху новом снагом и новим оружјем, а с једним смером: да Србе што више потисну и у развитку народности и државе омету, ако им не буде могуће да сасвим и униште српски народ, цркву и -
жаву. Грамзећи сваки за се што више од нај а

и области српских, они су често један другом помагали, те да само што више Српству нашкоде.

Из грамоте цара Василија II од 1119. год.,[1] о васпостављењу првојустинијаске архиепископије у Ориду, види се, да су у свима пределима и епархијама, које том грамотом беху унете у састав оридске архиепископије,[2] живели све сами Срби, и нешто мало на јужном крају Грци. И Василије II да би тај ратоборни и племенити народ задобио за се, васпостави му његову стару архиепископију, звану првојустинијана, и смести је у тада велики град Орид, где је доцније била и престоница српског краља Вукашина и сина му Краљевића Марка.

---

[1] Г. Голубински вели да је то било 1185. год. кад су царство бугарско и бугарска патријаршија проглашени били, но то није истина. А баш и кад би био овај случај, то би још више служило за доказ, да је оридска архиепископија васпостављена једино ради Срба. Јер какви би могли бити други узроци, да се и друга самостална архиепископија установљава за Бугаре, када је тада васпостављена бугарска патријаршија у Трнову. — Истина, ово би се исто могло рећи и за нас Србе. То јест на том основу и Бугари би могли запитати Србе: Зашто је Св. Сава установио нову архиепископију у Жичи, кад је оридска била српска? Уместо одговора на то ми пружамо прст и показујемо данашње стање српске цркве и њезину подвојеност на неколико, једну од друге, независних митрополија. Док тај случај није био ни пређе нити је пак данас код Бугара. При том треба узети у обзир не само удаљеност од рашке жупаније врховнога представника српске цркве и православља, него и непријатељско расположење према Србима његових вајних тадашњих архипастира и пастира који беху туђе народности, и који више радише против српских реса а за своју народност. То је и приморало Св. Саву да ови жич. архиепископију.

[2] О границама види Голубинскога стр. 109—110 и 120, и ловића I књ. 300—301.

А да би пак што више под његовим надзором била оридска архиепископија Василије II постави за архиепископа Јована Комнена, Грка.[1] — Па и доцније све до Душана, за цело време владе Грка и Блгара, беху на оридској катедри то Грци, то Блгари, мењајући се према превласти државних власти. Ове последње су често узимали и постављали и грчки владаоци; јер, на жалост, они беху бољи измећари и јачи угњетачи Срба и од самих Грка. Они су и тада, баш као и сада, више ненавидили браћу Србе, него Грци; и поузданије су служили против српских интереса. Ово тврди и данашње њихово понашање према Српству, а нарочито њихово пакосно угњетавање Срба у Маћедонији и Старој Србији, где њихови епископи данас врше улогу жандарма и џелата против Србина, који се осмели назвати српским именом. И данас Срби у тим пределима пиште од клевета и денунцијација, којима их Блгари, па чак и свештенство блгарско, клеветају и посведневно оптужују њиховим господарима — Турцима да би само на тај начин што више утаманили Срба.

Оридски архиепископи, вајни српски архипастири, стојећи вазда уз световне господаре, неприродне владаоце српских покрајина, бираху и постављаху епископе по српским епархијама, које

[1] Срећк. I. 304—310. — Голубински греши кад каже, . је први оридски архиепископ био Јован Коматар (стр. 133). С тиме чини велики анахронизам. Јован Коматар је био при кра XII века, а архиепископија је васпостављена у почетку тога ве — 1119. години.

спадаху у оквир оридске архиепископије, све саме Грке и Блгаре, који беху ненавидници српскога народа. Сваки од њих тежио је својој народности, протежирајући ову у својој епархији, а сузбијајући српски елеменат. Нарочито су се у овом одликовали епископи родом Блгари. Они су и тада радили баш тако исто, као што и данас чини блгарски егзарх и његови суфрагани по Стар. Србији и Маћедонији. Многог је Србина и тада појела помрчина, услед њиховога денунцирања, као што и данас то бива. Само нисмо нашли нигде записано, да су тадашњи епископи јавно убијали српске свештенике, као што се то, на стид и бруку, данашњега образованога века дешава. (Види попа Стојана).

И тако, дакле, цела српско-оридска хијерархија беше у рукама људи, који беху и сувише нерасположени према Србима, а још већи непријатељи српској народности и идеји, и српским интересима. И ови су, заузимајући важне положаје у српско-оридској архиепископији, писали и после себе остављали лажне споменике на штету српскога народа, а у корист својих народности и интереса. Блгари су писали не само да је српско-оридска архиепископија блгарска, него и да су и све српске цркве биле подвлашћене блгарској цркви, а српски предели у оквиру српско-оридске архиепископије блгарски. Док су опет Грци писали и присвајали себи све то. И онда није никакво чудо, што су се историчари, à la Golubinsky, лингвистичари, à la Lesing, дали завести на

странпутицу, држећи се тих лажних и фалзифицираних споменика, па у свима крајевима српским виде Блгаре и њихову прошлу велику културу и просвету!!!..... Неки су толико заслепили од тих фалзификата, да мало што уписују у заслуге Св. Сави на просветном и књижевном пољу, и ако се као позитивно зна, да је он баш и на том пољу у средњем веку највише радио и целом словенском народу користио.

Да је горње верна истина, служи нам за доказ и онај фамозни фалзификат, који су блгарске шовинисте и њихови амбициозни духовници фалзифицирали; и на коме они данас базирају не само своје уображено неко право на бившу оридску епископију и пределе, који су у њезин оквир спадали, него још и на некаква „морска“ права[1] и чудноватe титуле,[2] каквих се и не налази у свету, а још мање у црквеним канонима.

Горепоменути фалзификат штампан је у грчкој синтагми Ралла и Палија,[3] — и нешто у књизи Голубинскога[4] у преводу изведено. Овај стидни фалзификат, којим се ишло да се оридски архиепископ прогласи и за државнога господара и владаоца — à la papa — фалзификатори су подметнули под XI. повељу цара Јустинијана, која говори о уређењу првојустинијане. И они су је онаказили и изврнули у корист занесених машта блгарских

[1] Права владалачка, па чак и право осуђивања на смрт извесних лица. Сигурно по овом праву убијен је и поп Стојан!!...
[2] Као: „*Крантор*“ и „*Динанст*“. Голуб. стр. 112.
[3] *Σινταγμα Κανονων* к. V. 219.
[4] „Крат. Оч. Ист. блг. вол. и серб. цер.“ стр. 112—113.

шовиниста и властољубаца. Интересантно је што овај фалзифицирани акат не признаје ни сâм Голубински, који је у осталом много што шта и сам преокренуо и дометнуо у својој историји у корист својих љубимаца Блгара. Ми поштујемо научност Г. Голубинскога, али би желели да је више објективан и правичан према свима народима балканскога трополља.

Један такав шовиниста и велики занесењак за властољубљем и частољубљем био је и Димитрија Хоментијан, Блгарин и канониста XII и XIII века.[1] И за њега се као позитивно тврди, да је он баш фалзифицирао горњу Јустинијанову XI. повељу. Ово је он учинио, кад је био хартофилакс оридске архиепископије, као тадашњи најозбиљнији кандидат (сигурно за фалзификате) архиепископске катедре. И он је, заиста, и био оридски архиепископ у доба, када је Св. Сава оснивао нову српску архиепископију у рашкој жупанији.

И тај охоли и властољубиви Блгарин, користећи се тиме, што су се грчки цар и васељенски патриар, због извесних политичких догађаја, удалили у малу Азију, у — Никеју, хтео је да се на балканском Трополљу учини једна величина. И он се као охол човек разметаше својим каноничким знањем и у опште својом интелигенцијом.

---

[1] О његовој канон. учености сведочи његов зборник канона и др. који се налази у Минх. библиотеци, и који је важан, као што се чувени данашњи канониста Žhischmann изражава у својој примедби 47.

У циљу што већег уздигнућа у очима света, о[н] је сваку и најмању прилику употребљавао у свој[у] корист.

Шта више, он је у том циљу и злоупо-требљавао свој положај, који је заузимао у срп-ско-оридској архиепископији. Тада се он тру-дио не само да што више фалзифицира у корис[т] своје народности, него и у своју личну. И он је, тако рећи, у тајности још поиздаље спремао зем-љиште за своје уздигнуће и своју величину, те да се што више и јаче истакне као велики ау-торитет на Балкану.

И, доиста, по некој чудној његовој судбини, он буде изабран и постављен за оридскога ар-хиепископа. А мало затим, укаже му се и једна лепа прилика, да још више истакне своју моћ и ауторитет, и он је с радошћу прихвати, и без обзира, да ли је савесно и морално, исту и упо-треби. Тако, Тодор Комнен, насилни отмичар царске круне, тражио је једног вишег представ-ника цркве и вере, да га по обичају крунише. И, кад нигде није могао наћи, он се обрати с молбом Димитрију Хоментијану, и овај с радошћу пристане и — отмичара крунише царском круном. Ово је он учинио једино с тога, што се тиме хтео да још више уздигне. А то своје дело прав-дао је каноничним разлозима, тврдећи да он према канонима има на то право, као и сви други не-зависни јерарси....[1]

---

[1] Георг. Акрополит гл. 21.; у Meteor. pop. II. 723.; Голуб. стр. 121.

Томе самољубивоме и властољубивоме, а по његовом појму и „свемогућему“ охолом јерарху и великом Србождеру буде трн у оку установа нове српске архиепископије у рашкој жупанији. Зато, охрабрен дотадашњим успесима, а посиљен горњим чином, он устане против те установе. И то, он једини у целој хришћанској цркви заложи свој протест против тога чина, тражећи да се та установа поништи. У том циљу чак пошље по скопљанском епископу синодални врло опор протест Св. Сави, окривљујући га као светотатца, што је мимо оридску архиепископију и његовога Синода, тражио у Никеји од васељенскога патриара дозволу и одобрење за установу нове архиепископије у великој жупанији српској. И, окривљујући га за, тобож, прекршај канона, позива га на покајање, а у противном случају на суд!!![1]

Грешни српско-оридски архиепископ Димитрије Хоментијан. Блгарин, уместо да је благодаран Св. Сави, што овај није тражио од цариградско-васељенскога патриара и грчког цара, да се он, као недостојни представник српске цркве и издајник Српства, збаци с престола српско-оридске архиепископије, он се још размеће с неким правом, силом и влашћу, и дрско напада на смерност светитељску, тражећи од њега покајање за учињени, по његовом схваћању, канонични преступ. Ужасна аномалија!!...

[1] Зборник Хоментијана у издању кардинала Петра VII Гласу XXIX, стр. 13—15.

Човек, који је тежио и радио да српски народ и цркву очува од разних непријатељских насртаја; човек, који беше заложио сав свој труд и рад и цео ауторитет и живот свој да би отклонио јерес и очувао православље на Балкану, као и да би цркви и држави српској осигурао бољи напредак и благостање, — такав, и још Богом обдарени чудотворством човек оптужује се за фалзификатора и охола човека, и прети му се великом осудом, ако се што пре не покаје за учињено дело!!!... Спасилац да моли злочинца за опроштај, што му је из руку истргао невину жртву; човек да се добровољно даде зверу да га поједе, што је из његових камџи отео невино јагњешце: је ли то игде и икада било у свету!!!...

И одиста, Св. Сава би много боље и целисходније урадио, да је код васељенскога патриара и цара грчког израдио, да се охоли Хоментијан са српско-оридске архиепископије збаци, па да се у будуће бирају и постављају народни људи — Срби, а не туђе народности, за архиепископа оридског. Много би боље и целисходније, велимо, било, да је Св. Сава тада у Никеји издејствовао таку исту повељу за оридску архиепископију, какву је добио за нову жичко-рашку архиепископију, и да је он тада постао српско-оридски архиепископ, и на тај начин духовно ујединио српски народ. У овом би случају ојачало јединство српске цркве, и не би се цепала и [illegible]двајала на две три архиепископије, као шт[illegible] [illegible] и тада и сада блгарска црква не дели на [illegible]

љиво, и тиме дала се прилика да и охоли Хоментијан улаже онаво фамозне протесте. И не само то, него не би ни овога потомци данас били тако дрски, да покрећу и таква неумесна питања: чија је била оридска архиепископија? Још мање би се сада у главама Блгарофила појављивала мисао о том: коме народу припада Маћедонија? А најмање би се налазило још и таквих људи, који би доказивали фалзификованим споменицама, да је оридска архиепископија била блгарска, а Маћедонија грчко-блгарска.

Давно је и давно казано, да у сваком злу може бити по мало и добра, а у сваком добру може бити и погрешке..... И ако се икада ова претпоставка може извести и применити, то се она може увидети и применити у горња два случаја.

У злом делу — у себичном и охолом протесту Димитрија Хоментијана против установе ново-жичке архиепископије има и добра. А у племенитој, узвишеној и корисној установи жичке архиепископије има и политичке погрешке.

Јер, као што је архиепископ Димитрије Хоментијан, својим протестом против установе нове жичке архиепископије доказао, да је српско-оридска архиепископија била, заиста, чисто српска, тако је опет установа нове жичке архиепископије довела у будућности и таква неумесна питања, [illegible] се покрећу против интереса српскога народа, [illegible]торист Блгара. Због тога чина многи исто[illegible]и данас тврде, да оридска архиепископија

није била српска, и према томе да ни Маћедонија не може бити српска област.

Међутим, да је српско-оридска архиепископија била заиста српска, то тврде и те околности, што нико није други протествовао против установе нове жичке архиепископије, сем оридскога архиепископа. А да је била оридска архиепископија блгарска, то би у протесту помогао Димитрија блгарски патриар, ако не би он сам у томе узео и иницијативу. Међутим зна се, да он није ни протествовао ни у протестирању помагао Димитрија. Шта више и њему и свима непријатељима српским био је у вољи тај чин — тј. установа нове-жичке архиепископије, јер су у томе видели слабљење јединства српскога народа. Сви би они друкчије залудили, да се тада српска црква уједињавала, и да је, у место нове архиепископије, проглашена српска патриаршија и духовно јединство српскога народа, као што се многи рогушише у време прогласа српске патриаршије.

Да је Св. Сава предвидео, да ће моћи доћи и то доба, и бити и таквих људи, да оспоравају Србима право на пределе српско-оридске архиепископије, он би, зацело, заложио сав свој труд и рад, моћ и снагу своју и народну на спасење српско-оридске архиепископије из руку ненародних архиепископа. Све би употребио у корист спајања и уједињења раскомаданога Српства бар у црквено-јерархијском односају, кад то није б[illegible] могуће учинити у политичко-државном односу. [illegible] би тада порадио на надлежном месту, да Срби [illegible]

бију право избора и посвећења српско-оридскога архиепископа, који би био поглавар целе српске цркве, а не би тражио ново установљење архиепископије у рашкој жупанији — само једном делу српскога народа и обласне српске цркве.

Да је Св. Сава, као што рекосмо, у место установљења жичке архиепископије, помоћу цара и патриара збацио ненароднога архиепископа са српско-оридске архиепископије, па исту сâм, или други који Србин, заузео, — не би данас, зацело, ни постојала и таква фамозна питања о оридској архиепископији и Маћедонији. Сваки, па и највећи противник српски, знао би и тврдио би, да је то било и јесте српско, као што данас сви знају и верују, да је жичка архиепископија и све земље, које су у њезин оквир улазиле, биле и јесу српске.

Нека је од нас далеко и помисао да окривљујемо ма кога за учињено, а најмање Св. Саву. Нека нас те помисли Бог сачува!... Ми се раду и мудрости српскога светитеља клањамо. И односно њега ми и овом приликом понављамо оно, што смо у више прилика рекли, а то је: ми верујемо да Српству не беше Св. Саве, оно не би имало ни ово што данас има. Јер оно је и пређе и данас вазда било у тешким приликама и окружено великим непријатељима. Само држимо и велимо да би мање зла претрпела наша браћа у Маћедонији, да је тада, у место установе жичке [illegible]иепископије, отеран са оридске архиепископије [illegible]ародни човек, и на исту постављен Србин и [illegible]е тим уједињено Српство у црквеном одно-

шају, које би много раније донело и политичко државно јединство.

Но, Св. Сава није могао ни помишљати да ће се Српству икада оспоравати ма какво његово право, па је хитао да што пре спречи насртаје разних јеретика и расколника на српску цркву у Рашкој жупанији. Он је, према тадашњим приликама, нашао да је најнужније и најкорисније, да се и у српско-рашкој жупанији оснује автокефална архиепископија и уреди народна јерархија, те да ова енергичније стане на пут папским мисионарима и богумилској јереси, који — обоји — беху прикрилили запад. За српско-оридску архиепископију тада нису претиле велике опасности ни с које стране, сем што епископи не беху народни људи; а то је он мислио доцније, исправити, чим се прилика укаже, као што су и он и његови следбеници и исправљали, и најзад за доба Душана потпуно у ред довели.

Св. Саву су највише на то дело приморали насртаји римских папа и његових разноврсних фратора, који су масама наваљивали у пределе рашке жупаније, и опет с друге стране она хладноћа и немарљивост српских архипастира — ненародњака према томе догађају. Јер ови су се само пакосно смешили на те насртаје, чинећи им се, да се тиме нагони вода и на њихову посусталу воденицу.

Ни грчки ни блгарски ерарси нису се ('- пирали навали папистанаца. Шта више, у мı о да су се сложно борили против непријатеља г ı-

вославља, они су се према њима и њиховом раду и невешти чинили.[1] Заклетим непријатељима Српства ишло је у рачун, да Латини што више улове Срба у своје мреже. Јер, они су рачунали, да је у онолико Срба мање у колико их Латини више улове, те ће и њима тада бити шире на Балкану. И они се, заиста, у овом рачуну нису ни преварили. Јер, и данас су огромна већина издајника православља већи непријатељи Српства, него што су били тада Грци, и што су тада и сада Блгари. (Види браћу Хрвате).

Ето, та несрећна мржња српских архипастира и пастира родом Грка и Блгара и беше главни повод Св. Сави да тражи и установи архиепископију у рашкој области.

И Св. Сава, кад се већ беше на то решио, добро промисли на све евентуалности па је и размислио о путу и начину, како би се могла установити автокефална архиепископија, а да се не би тиме дошло у противност с канонима. Он је добро знао, како су и којим су путем постале друге,

---

[1] И данас, на горку жалост Српства, постоји неки антагонизам, нека сурезњивост и антипатија између представника обласних српских цркава! И данас, на несрећу нашу, они немају никаквога јединства ни солидарности у општој црквено-народној и духовно-религиозној ствари. И данас се, баш као и пређе, користе непријатељи Српства и православља поцепаношћу и подвојеношћу српских архипастира. И данас противници православља са успехом шире пропаганду, а пастири српски ништа ●едузимају против тога. Или бар не предузимају заједнички оворно, већ мисионари код слабијих ударају с већом снагом о продиру. Није давно било када је светоандрејска епархија ●ла преко 80.000 православних Срба, а данас једва ако броји ●●). Па никои, ни најпадлежнијима, не паде на памет, да

тада већ постојеће на истоку автокефалне митрополије, као: кипарска, првојустинијанска, трновска, па и сама оридска, те је и сам пошао тим путем и тражио оним истим начином дозволу за установу жичке архиепископије, и — добио ју

запитају дотичнога епископа за узрок тако наглом опадању православља у његовој епархији, а још мање когод притече у *помоћ* му, да се томе опадању стане на пут, и да се узроци отклоне. Још је горе у турској царевини: Старој Србији и Македонији; а мало боље је у Далмаци и Боки-Которској — тим антикама српским. У Босни и Херцеговини се у последње доба чуда чине, па ни један архипастир српски и нигде не подиже свога гласа против злоупотреба, које се тамо чине. Канда нико не мисли на будућност, а још мање на историју, која ће кад-тад запитати: а где беху и шта радише тада српски архипастири?! Кад она буде прегледала статистику црквено-религиозну, као што ми сада претурамо и дивимо се немарљивости извесних пастира. На данашњу пропаганду против православља, а с тим и против Српства, преставници српске цркве, готово, гледе опако исто спокојно и без велике бриге, као што су то гледали у XI и XII веку ненародни архипастири и пастири српски. И лични и званични су односи између наших преставника црквених области сасвим прекинути. Они један за другог тек по чувењу знају; и, на жалост, често се радују злу и несрећи један другога. — У место да се брину и старају како ће се зближити и како ће се заједнички договарати о добром напретку вере и морала у срп. народу, они избегавају друг друга, и боје се да се случајно не сусретну, изговарајући се некаквим политичким неприликама. Међутим, изгледа нам, да се све боје један од другог, да не преотме првенство њима, заборављајући на реч великога Пастироначелника и Учитеља, који вели: „*Ко хоће да буде први, тај треба да је слуга свима*“. У место да слошки пораде на зближењу и на васпостављању српско-пећске патриаршије, они мрско погледају на онога, који о томе спомене и предузме да ради, па му чак и сметају. Ово просто чине из бојазни, да се тај не узвиси и не зграби патриаршиски жезал. Свукуда српска посла: пакост и завист, па и међу представницима цркве и вере, где би требало да јој никако места нема. Зато, на несрећу Српства, и јесте оваква поцепаност и подвојеност народа српског. Он се због неслоге дели не само на неколико политичких држава, него и на неколико црквених области и обласних м

је. И Хоментијан је све то добро знао, али је ипак, по пакости срца свога и велике себичности и властољубља, подигао протест против те установе, рачунајући и на смерност Св. Саве, па је држао да ће му он одговорити на оптужбу, и

трополија, и ако смо сви једне вероисповести. Докле папа може бити глава римске цркве и старешина целе римокатоличке јерархије у целом свету и код свију народности, дотле Србин не може имати бар једнога поглавара црквеног на Балкану — простору мањем од једне царевине, већ у сваком кутићу постоји по један независни митрополит. Па као да изгледа, да је и то мало. Има их који би се радо оцепили од свога принципала, па се прогласили за независног. И опет сви то правдају политичким околностима, а нико неће да отпочне радити на уједињењу, нити и који хоће да се покори другоме. Међутим сви знају да где нема у народу духовнога јединства, ту не може још мање бити политичко-државнога јединства и стабилности. Сви знамо, да се народ, који има добро духовно јединство, боље и јаче развија и шири и у политичко-државном животу и односају. Сви истинити пријатељи народнога напретка радили су на тој мисли. Па и данас треба сви да на том раде, а највише представници вере и цркве српске. У противном случају историја ће о њима рђав суд у будућности донети. Ми држимо, да је већ крајње време, да наши представници цркве мало више помисле о том како би се и на какав начин могло остварити црквено-духовно јединство, као и како би се могла васпоставити српско-пећска патријаршија. На овој идеји не може и не треба један — или једна обласна српска црква — да ради, већ сви и све обласне цркве. Јер заједнички рад уродио би пре и бољим плодом. Судећи по данашњим одношајима представника обласних цркава српских, рекли бисмо, да би за опште црквено-духовно јединство било од мале користи, кад би једна обласна црква на васпостављењу патријаршије радила и — добила. Сви су изгледи, да му се не би ни један представник других црквених области покорио и признао га за првога у српско-црквеној јерархији. И на тај начин била би још жалоснија поцепаност. Зато бисмо били мишљења, да треба заједнички радити на духовном јединству и васпостављењу српско-пећске патријаршије, па да — ако добили право на то — сви заједнички и бирају патријара. И на тај начин било би од користи српскоме народу духовно јединство, а разуме се и вери, моралу и цркви.

шта више и тражити од њега признање, те би се онда још више у гордељивости својој уздигао. Но, ту се јако преварио.[1]

Светитељ српски, Сава, знајући све то и још много боље од Хоментијана, није хтео удостојити ни свога одговора насртљивца, већ његова поклисара, епископа Јована, испрати натраг празних шака и поткресаних крила, на којима беше долетео, да узима на одговор светитеља Саву.

Да је овако било, сведок је и та околност, што се нигде, па ни у „хваљеном" зборнику Хоментијановом, не налази никаква трага не само о каквом одговору Савином, но ни о одлуци оридскога Синода по тој ствари. Међутим, судећи по частољубивости Хоментијана, то би морало бити записано са врло крупним словима. Или је, можда, Сава послао такав достојанствени одговор, и такав леп шамар за ученога канонисту, да је тај одговор морала појести помрчина. Само се морамо чудити, како није вешти фалзификатор фалзифицирао и одговор и синодску одлуку у ко-

---

[1] По Хоментијановом схватању, могао би когод и данас запитати: Је ли београдска митрополија канонична, пошто је она своју автокефалност тражила и добила непосредно од васељенског патриара, а без припита и сагласија карловачкога и цетињскога митрополита? И је ли цетињска митрополија канонична, кад се она прогласила автокефалном без договора и благослова карловачког и београдског митрополита? Као и то би ли биле неканоничне сарајевска и призренска митрополија, кад би им цариградски патриар, без питања и сагласија постојећих трију ских митрополита: београдског, карловачког и цетињског, дар независност? Ми смо више него сигурни, да би и сам Хо тијан, да је сад жив, одговорио на прва два питања са: је па последње са: **не би.**

рист своју и у архиву оставио за доцнија поколења. Сигурно се није сећао, да ће се и после седам векова третирати и оцењивати тај његов фамозни протест. А да му је још и ово на памет пало, он би, зацело, ту ствар тако удесио, да би данас не само Блгари и Блгарофили триумфирали као и са фалзифицираном XI новељом, него би се нашло и међу нама Србима историчара који би то у својим историјама употребили за доказ да је Св. Сава врдао, као што наводе један сумњиви доказ, да је он шуровао с папом и тражио од њега благослов да свога брата венча.

§. 11. Св. Сава сазива црквено-државни Сабор у Жичи, освештава новоподигнути манастир Жичу, крунише брата свога Стефана за краља, повраћа многе Србе у православље, и ово утврђује у српском народу

Пошто је Св. Сава уредио црквену јерархију у својој архиепископији, изабрао, рукоположио и поставио епископе на пређашње и тада новоустановљене епархије, и овима строго препоручио и наредио да енергично и ревносно чувају своју паству и православље од дрских насртаја неправославних, и у опште од свију људских мânâ и порокâ, и да народ уче свима врлинама хришћанским и грађанским, као и да вазда чврсто стоје на бранику вере, православља и цркве срп-[illegible] и пошто је у цркви и јерархији завео нов [illegible]едак и леп ред и благочиније и јаку дисци[illegible]ту у свештенству, тада се његов велики дух зауставио на томе само. Његов патриотизам

и срдачна очинска љубав према својој пастви — српскоме народу, нагнаше га да своју обилату делателност развије и на државним пословима. Јер и ови су, такође, доста рамали у Србији. С тога је он обратио своју просвећену пажњу и на народно-државне интересе и углед.

И тако, прво му је јако пало у очи, да Србију окружавају царства и краљевства и у свима крунисани цареви и краљеви са царско-краљевским ауторитетом, а да тога свега у рашкој Србији нема. Зато уочи јаку потребу, да би и Србију требало што пре подигнути на ступањ краљевства, а брата свога Стефана прогласити и венчати за краља, и на тај начин уздићи углед и ауторитет у Србији.

У том циљу, он договорно са братом му жупаном Стефаном, сазове црквено-државни Сабор у Жичи, у очи Спасов-дана 1220. године. И сви на Сабор позвати, као: епископи, игумани и велики број одличних свештеника, сви велики и мали жупани и властелини, и многи одлични и признати грађани — управ сам цвет српскога народа и тадашње интелигенције — дођоше у одређени им дан. У среду, у очи празника Спасовдана, Св. Сава, са свима епископима и великим бројем свештенства оба реда, а у присуству великога жупана и свију других искупљених саборлија, троножи — освешта по обредима свете источно-православне цркве, манастир Жичу, и п свети га Вазнесењу Господњем. Затим је пос подне држао црквено-државни Сабор и већање

прогласу велике жупаније на краљевство, а великога жупана за краља српског.

За Сабор је било све спремљено, што је за њ било потребно. Сви изабраници народни буду позвани у седницу на веће. Пошто се звани искупе у одређеној за то дворани, дође и Св. Сава са великим жупаном. Ови заузму своја, за њих нарочито спремљена, места, која беху мало уздигнута. Сабор по својој физиономији изгледаше у пуном смислу речи величанствен и сјајан, каквих се до тога доба не виђаше у српској држави.

Тада велики жупан, дубоко тронут том сјајношћу и величанственошћу, отвори саборску седницу са неколико владалачких и пријатних речи. Затим Св. Сава узме први реч, те својим умиљатим и светитељским гласом објасни присутнима циљ и смер сазива црквено-државнога збора. Између осталога он је рекао:

„Србија је доста кораснула напред под неумрлим нам оцем и господаром Стефаном Немањом, а тако исто и под садашњим нам господаром и великим жупаном, Стефаном Немањићем. И сада, и право њезино, и ред, и углед државни, и интереси цркве, државе и народа захтевају да се и српска држава изједначи са суседним државама. Право је, а и Богу је мило, да постане Краљевина, а њезин велики жупан Стефан да буде Краљ. Је ли вољан и народ да то буде, и хоће и може ли поднети и све жртве за то?... Ако чека се слободно изрази збор, који смо у циљу

том сазвали и који се у овој дворани сада налази?!....."

Изабраници Божји и народни још су из раније приметили, да се спрема за сабор неки важан предлог и догађај у држави, па су се одушевљавали и једва чекали састанак и отварање збора. А кад је Св. Сава изговорио своју реч и објаснио збору циљ сазива народне скупштине, — тада су посланици, дубоко ганути светитељском беседом и одушевљени идејом и предлогом, кратко и једногласно одговорили: *„Сам те је Бог послао к нама, св. оче. Нека буде тако, као што ти рече и предложи!..."*[1]

Величанствен је то био тренутак. Глас народа — глас сина Божјег заори се по дворани, с небројеним усклицима: Живео Краљ Српски Стефан!... Живела Краљевина!... Живео народ српски и његов светитељ и отац Сава!... Настало је опште народно одушевљење и радост, којима не беше краја.....

Пошто су ту важну одлуку донели и својом је заклетвом потврдили, и решили, да се одмах сутра, на сам дан црквенога празника, крунише краљ Стефан, тада су сви отишли у цркву на бденије. У цркви су се сви искрено и топло молили Богу за све време бденија, и с пуно побожности и одушевљења благодарили Му на његовој милости и дару, који им је указао приликом саборске седнице и слоге у корист прогласа к

[1] Доменитијан у животопису Св. Саве.

љевине. Те исте ноћи буде и све спремљено за сутрашњу велику свечаност народну и за крунисање српскога краља Стефана.

Сутра дан рано облаговесте звона са високога звоника манастира Жиче народну свечаност. На умиљати и радосни глас звона, свештенство и народ похита у цркву. И после јутрења отпочне се архијерејска служба у пуној сјајности и величанствености, какву до тада не виђаху Срби. Св. литургију су служили Св. Сава, дванаест епископа, велики број архимандрита, игумана, протојереја, свештеника и ђакона. Сви су били обучени у нове и најсвечаније одежде, које су, такође, одговарале важности самога догађаја, и својим сјајем увеличавале велељепност и благочиније црквено, а у народу изазивале побожност и смерност.

На св. литургији били су присутни: Краљ Стефан са два сина и осталом својом родбином. затим: сви државни достојанственици, сви скупштинари и остали многи одлични гости и држављани разне вероисповести. И они су сви одстојали службу у цркви, са неком особитом побожношћу и благоговјењем, нестрпљиво ишчекујући свечани тренутак, кад ће се почети да врши тај по Српство врло важан и знаменит акат — крунисање краља, те да још и то виде. Нарочито краљ Стефан са страхом и свим жаром своје [illegible]ните душе узносио своје топле молитве Богу,

и спремао се за тај знаменити тренутак.[1] После великога „входа“ наступи тај жудно очекивани тренутак. Архиепископ Сава са свима служећим епископима и свештеницима, изиђе из олтара, и попне се на амвон. Тада два најстарија епископа приведу краља Стефана пред њега. И пошто Стефан, с пуно побножности и смерности и пијетета према тако свечаноме акту и светитељима клекне и владалачку главу приклони, тада Св. Сава и сви епископи положе своје омофоре на главу краљеву и очитају му молитву за крунисање. Затим га Св. Сава помаже св. миром, огрне краљевском порфиром, а онда узме краљевску круну[2] и, благословив је речима: „ва име Отца, и Сина, и Светога Дѹха“, положи је на главу Стефана, и са узвишеним и потресеним гласом изговори ове речи: „Самодрьжавномоу Господинѹ кvрь Стефанѹ, прьвовѣньчаномоу кралю Срьблїи, Дїоклитїи, Травѹнїи, Захольмїи, и Дальмацїи, многаꙗ лѣта!“

После ових речи епископи, свештеници и сав народ отпевају многаја љета, клањајући се сви смерно краљу Стефану.[3] По свршетку овога св. чина, Св. Сава са најстаријим епископом одведе краља Стефана у краљевски стô, и овај се из стола народу поклони. Затим, Св. Сава изговори беседу, која је потпуно доликовала њему и одговарала тако свечаном тренуку и значајноме чину.

---

[1] Летописци тврде, да је Стефан иначе био врло п[illegible]жан човек.

[2] Круну је послао на дар грчки цар Теодор — види резина I стр. 268.

[3] Доментијан.

Беседом је народу препоручио да буде од данас још више одан своме владаоцу, краљу и господару, а краља је позвао да у будуће још више напрегне све своје моћи и снагу за напредак и благостање народа и државе, како би још јаче задобио милост Божју и љубав свога народа. За време *„Причастија“* изиђу из олтара два епископа и уведу краља Стефана, те се и он ту, заједно са свештенством, по обичају цариградске цркве, причести.[1]

И тако, Св. Сава „съвѣтомь вьсѣхь вѣньчаваєть брата своѥго великаго жупана Стефана на кралѣство, и назове га Прьвовѣнчани“.[2]

После свете литургије и крунисања краља Стефана, настало је уобичајено честитање. Сви су редом приступили краљу Стефану и честитали му круну, а земљи краља и краљевство. Затим је краљ обдарио манастир Жичу краљевским даром,[3] а свештенство обдарио драгоценим подар-

[1] Гласник XXII.

[2] Срећк. у II, стр. 99., Мајков у својој „Историји срп. нар.“ стр. 21—24., Березини у „Ист. Хор. и Сл.“ стр. 268. веле да се ово збило у 1222. години, а многи други веле да се збило у 1220, с којима се и ми слажемо, јер држимо да је ова година вернија, судећи по другим догађајима и околностима.

[3] Даровао је ман. Жичи: честицу часнога крста, Богородичине ризе и појас, честицу од десне руке и од главе Св. Јована Крститеља, неколико икона, златне и сребрне сосуде, рипиде, завесе, покрове, неколико свештеничких одјајанија, јеванђеље сребром оковано и све потребне књиге. Неке од ових светиња налазе се данас очуване у ман. Студеници, само би требало обратити пажњу на чување истих, да се не би и с њима десило, што и са епитрахиљем Св. Саве. За издржање ман. Жиче, краљ је дао у домен ова села: Талско, Ратин, Заклопит, Луково, Јавипу са Војужима, Рибницу са свима „шбрьшьми“ и Бре-

цима, а све посланике и народ, који се ту на свечаности десио, почастио је и угостио краљевски, и весеље је трајало неколико дана.

Летописци, описујући овај чин и ову свечаност народну, веле: „Нити је икада било у Србији већега и сјајнијега збора, ни величанственијега акта и призора, нити веће радости и весеља народнога, ни богатије и лепше гозбе, него што је тада било, на дан крунисања краља Стефана Немањића. На збор је био дошао сâм цвет српскога народа, а у цркви, за време крунисања, народ је од радости сузе проливао.....“

И док се народ одушевљавао, радовао и веселио услед извршенога чина, дотле је Св. Сава размишљао о интересима цркве, вере и православља, како би ове основе, свега учињенога, још јаче учврстио и оснажио у народу и држави. Јер је он знао, да би сва радња његова, краља и збора била илузорна, ако би горње чињенице и основи били слаби и колебљиви. Па како је тада много Срба и држављана рашке Краљевине било саблажњено богумилском јереси и зането папском пропагандом, то он смисли, да овога пута и то сузбије, и ако је могуће сасвим очисти Србију од те опачине.

У том циљу, Св. Сава нареди за сутра — у петак по Спасову-дне — другу свечаност и празник. За ову његову мисао није нико, па ни краљ Стефан, знао, нити му је ико мисао н-

---

новом, Жичу с Батином, Рибиче с Црном Реком и многа д[illegible] села. Види у Срећк. II стр. 101—102.

гову могао прозрети. Сви су му од све душе веровали, па су му се сви безусловно и покоравали и слушали. Зато се одмах изда наредба свима, да се не удаљују од манастира, и да опет сутра сви присуствују служби Божјој у цркви.

У вече је опет било бденије, а сутрадан опет свечана архијерејска служба. На литургији су присуствовали сви, који су били првога дана. Нарочито се гледало да на служби буду и они Срби, који су били отпали од православља. После св. јеванђеља, Св. Сава очита и исповеди *„Символ вере“* по вероисповести свете, саборне и апостолске источно-православне цркве, а за њим су и сви присутни на служби *гласно говорили и исповедали Символ вере*. Затим су опет сви за Св. Савом изговарали и ове речи: *„Примамо свете васељенске Саборе и учење св. отаца. И чега су се они одрекли — одричемо се и ми, а кога су они проклели — проклињемо га и ми....“* А ради потврде ових речи и ове исповести, очитају сви у глас ову молитву: „Поклањамо се Христу и Св. Богородици! Поклањамо се часноме крсту! Поклањамо се Божјим угодницима и свима светим! Поклањамо се св. апостолима и св. оцима васељенске православне цркве итд.“[1]

[1] Ову и овој подобну молитву и дан дани узносе наши Срби — сељаци, кад устају у славу и ломе колач на дан кућне славе ожића. Најпре долибаша узме чашу и сви устану, па он вели: клонимо се пре свега Богу Оцу, Богу Сину, и Богу Духу ом — пресветој Тројици и живој Богородици“ а за овим се прекрсте и поклањају говорећи: „Боже и Св. Тројице и жива родице буди нам милостива и помози нам и на дому и на , и на суду, и у њиви, и у тору, и благослови и нас и све

После свега тога, Св. Сава је говорио проповед о значају и важности православља у опште, и напосе за Србе. Говорио је: о јединству вере и сили овога јединства у држави; о јереси и расколу у цркви, који су се појавили у народу на грдну штету јединства вере и цркве хришћанске, и на саблазан Христових следбеника. Нарочито је ударао гласом на велику штету и убиство, које те опачине доносе српском народу и држави и њиховим интересима и јединству. Говорио је и доказивао је, како су наши претци првипут примили хришћанску веру од источно-православних свештеника, и како су они били вазда одани светој, и источно-православној вери и цркви, оставив у аманет и своме потомству, да и оно, с пожртвовањем свога живота, исту чува и у души и у срцу своме гаји и негује.

О свему горњем тако је Св. Сава јасно и убедљиво говорио да су се не само присутни правоверни још више учврстили и ојачали у православљу, него су и сви одступници од православља толико се одушевили и убедљивим разлозима осведочили, да су се покајали, кривицу своју признали и православну вероисповест исповедили јавно, молећи Св. Саву да их опет прими у недра св. православне цркве. И Св. Сава, подобно апостолу Петру у Јерусалиму, покајнике благослови, од

православне Хришћане ва веки — амин". Затим долибаша опет рекне: „Поклонимо се часноме крсту и свима Божјим црк[illegible] и светим Божјим угодницима!..." Присутни опет веле: „Ч[illegible] крсте, св. цркво и сви ви Божји светитељи и угодници — мозите нам" итд.

греха разреши, св. миром их миропомаже и — прими их у заједницу православних. — После свега тога настане поново друга радост и весеље. Народ од радости није већ знао шта ради. Љубили су се између себе и сви су с радошћу честитали, грлили и љубили покајнике, које су мало пре избегавали као погане, и — презирали их. И краљ Стефан се јако обрадује томе чину, и нареди нову гозбу, светковину и весеље.

И за Св. Саву је био овај свечани акат и леп почетак у том св. делу од врло велика значаја и важности. Он је овај чин равнао првом чину по добити за општу ствар. Зато се он у истој мери радоваше и весељаше услед овога успеха и чина, колико и првом. Јер је овај први успех у одношају односно враћања натраг оних, који беху ту присутни, учинио велики утисак и на све остале који беху у заблуди одступили од православља. Тога дана на литургији *у славу торжества православља* беху најглавнији и највиђенији Срби који су били у заблуди, и они су се покајали и у православље повратили. Међу овима беше и малих жупана и великих чиновника и богаташа, и они су, разуме се, за собом повукли не само своје породице, него и многе друге, с којима су они у добрим одношајима живели, а нарочито своје млађе: слуге и раднике. И тако
ај први чин допринео много православљу, а
и добра и напретка држави и цркви. И Св.
се, заиста, имао рашта и радовати и весе-
. Само не знамо, како је било папским је-

зуитима, који су то очима гледали, и папи кад је то чуо.[1]

Радост и весеље због таквих успеха није Св. Саву занело, и он у истом тренутку размишља, како би све то што боље и што јаче учврстио и будуће успехе на пољу цркве и државе олакшао и осигурао. И тако он смисли да се у том одушевљењу донесу и неке одлуке и закони, који би били од велике користи за државу, цркву и православље. И он ту своју намеру и жељу саопшти краљу Стефану, и овај усвоји његов план и предлог, и нареди да се после подне сазове збор у скупштинску дворану на већање.

Пошто се искупе сви у дворани и краљ седницу отвори, тада Св. Сава изиђе са својим предлогом и скупштини образложи мотиве истога и објасни користи, које би такав један закон доносио држави, цркви и народу. Збор је у највећој тишини саслушао, и једногласно донео неколико својих одлука, које ће у будућности имати силу закона, и којима ће се сви у држави, без разлике положаја и чина, покоравати и по њима се управљати. Те су одлуке гласиле:

„Да се и у будуће миропомазују и крунишу српски Краљеви у ман. Жичи, а тако исто

[1] Сви летописци бележе и историчари причају у својим историјама,да је овако било. И онда не знамо како неки могу тврдити, да је Сава измолио од папе круну и благослов да свога брата круните. Да је то било, не би Св. Сава баш први дан тако отворено и јако устао против папе и његових мисионара. Та т не би тако учинио ни најобичнији човек и политичар, јер би т сувише мирисало на језуитизам и неморал.

и да се рукополажу и производе српски архипастири, епископи и игумани.[1]

„Да се строго забрани проповедати јерес и раскол, и да нико не сме подржавати и штитити јеретике и расколнике у Србији.

„Да је у српској Краљевини владајућа и народна вера и црква источно-православна хришћанска.

„Да је српска црква, којој је на челу независни и автокефални православни архиепископ жички, *народна црква.*

„Да се поштују и уважавају и свето чувају црквени догмати и обреди источно-православне цркве.

„Да се у народу ревносно гаје лепи обичаји народни, који само нису противни духу хришћанске вере и науке православне.

„Да се у црквеним молитвама и у свима црквеним обредима спомиње име владаоца и владајућега дома српске Краљевине, и имена архиепископа и епископâ, према канонима источно-православне цркве“.

Све горње одлуке црквено-државнога Збора, краљ Стефан потврди и народу објави и наложи да их он сматра као - закоп црквено-државни, и да се сви по њему управљају. И ове су законске одредбе, поред главне јеванђелске науке и канона те, васељенске и источно-православне цркве. е основа, на којој је Св. Сава често базирао

[1] Monumen. Serb. стр. 13.

свој даљи рад у својој црквено-јерархиској управи српском црквом, за коју он беше заложио сву моћ и снагу своју и посветио и жртвовао и живот свој.[1]

---

[1] Има доста историчара, нарочито страних и добро нерасположених према Св. Сави, који, на основу једите, можда, и подметнуте, белешке Хоментијана, доказују и тврде: „да су Св. Сава и брат му Стефан споразумно и заједнички послали у Рим епископа Методија, да овај папу умоли, те да он пошље круну Стефану и благослов Сави, да овај крунише Стефана за краља српског....“ Између осталих овако мисле и држе: Рајналд, Асеман, V 38., абат Др. Рачки, Архим. Н. Дучић у „Гласу“ XXIX стр. 16 и 17., П. Срећковић у „Ист. срп. народа“ II стр. 99., Голубински у „Корот. Ист. бл. вол. и серб. церкви“ стр. 454. и други. Томе су пак противни неумрли српски историк архим. J. Рајић у „Ист. слов народа“, чувени историчар Мајков који у својој „Историји срп. народа“ вели: „Године 1117 заповеди папа те венчаше Стефана за краља, и Стефан се тада прозва венчани краљ Србије, Диоклитије, Травуније, Далмације и Хума“ (стр. 20). И даље он опет вели: „Латинско венчање је мало значило у православнога народа, а и у самога Стефана; оно је важно било само на западу. А још мање га је могао ценити Сава, и по томе право вели летописац, кад вели: „Сава съвѣтомь въсѣхъ вѣнчаваеть брата своего великаго жоупана“ (стр. 24). — Према овоме, Мајков је противан горњем мишљењу историчара, и држи, да Св. Сава није ни слао епископа Методија у Рим папи; а још мање да је он тражио од папе благослов, да Стефана венча краљев. круном. Историчар Л. В. Березин у своме књижевном капиталном делу вели: „Св. Сава је у ман. Жичи помазао свога брата св. миром, огрнуо га порфиром и положио на његову главу краљевску круну, коју је послао грчки император“ (књ. I стр. 263). Као што се из овога навода види ни овај историчар не признаје, да је Св. Сава тражио дозволу и благослов од папе да крунише брата му Стефана за краља. Признати и светскога гласа историчар и критичар Ил. Руварац, наречени епископ, велики канониста Ник. Милаш, епископ, такође не признају учашће Св. Саве у тражењу краљевске круне од папе, а још мање признају да је Сава тражио и благослов од папе да крунише краља Стефана (В. Гласник задарски). И наша се смерност дотицала двапута тога і тања у „Односајима срп. цркве према цариградск. патриаршији“, у одговору на чланак: „Св. Сава први митрополит и српски патици“, који је одговор штампан у једном београдс. листу, оба смо се пута изразили против тога мњења. Пређе смо г

Пошто су сви заједнички и сложно довршили горепоменуте важне и корисне послове, и пошто су то на најсвечанији начин прославили заједнички у манастиру Жичи — тада су се сви ра-

зали, а и данас при том остајемо, да није никако могуће, да је и Св. Сава учествовао у тражењу круне од римског папе, а о благослову нећемо ни да говоримо, јер за то немају никаквога па ни фалзификованога доказа заштитници тога мњења. Ово не можемо да признамо и одобримо ни зато, што се целокупна радња Св. Саве коси са тим чином што му се подмеће. Само онај рад за време крунисања и прослављања победе православља, о ком сви летописци и историчари пишу и говоре, био би довољан и врло јак доказ против тога мњења. И одиста, и најпростији човек не би могао то и тако учинити, што је Св. Сава учинио други дан по крунисању краља Стефана, да је било у истини то, што неки говоре о његовом тражењу круне и благослова од римског папе. Онако јавно, отворено и јуначно устати против папе и његова рада у часу, кад прима из његове руке такав велики дар и благослов, да је ово у истини било, не би било ни политично ни морално ни од једнога обичнога човека, а то ли од једнога човека, чијој се светости и мудрости и највећи његови противници клањају. За то ми и овом приликом свечано одбијамо од њега ту лагу. На ово нас покрећу и храбре још и ови разлози: историјски је доказано велико нерасположење Св. Саве спрам Рима и папскога учења, што је јавно очитовао и одласком из Србије, као архим. студенички, у Св. Гору, услед тога што је приметио, да брат му Стефан ступа у неке одношаје с папом. Затим, оно његово силно заузимање код цариградско-васељенскога патријара и грчкога цара за оснивање автокефалне архиепископије и народне јерархије у рашко-српској жупанији, а зарад сузбијања папских претензија на српску цркву, и насртаја на православље; она његова енергија и труд, да што пре спречи продирање римокатолицизма и папскога учења у Србију, као и његова јака борба против папских мисионара; она његова ватрена љубав и јака оданост и привржености православљу, она његова прва журба из Св. Горе, кад је сазнао, да су се браћа му Стефан и Вукан били обратили римском папи с молбом, да е своје легате и краљевску круну, да их на краљевски 'о венчају, у циљу и намери, да браћу своју од тако нага и штетнога дела одврати, и одвратно их тада беше. што куражи нас да овако мислимо и тврдо верујемо оно о енергично тражење на црквено-државном збору, који је после проглаcа краљевине и крунисања краља Стефана,

зишли и отишли својим кућама. Само је Св. Сава остао у манастиру, да размишља о извршењу горњих одлука и о своме светоме и високоме позиву и великоме задатку. Јер он је ватрено желео, да сво-

да он (збор) донесе тако строг закон о гоњењу јеретика и шизматика из Србије — нарочито папских мисионара. А је ли било могуће овакве одлуке збору подносити, и тога истога дана у цркви онако говорити против папе и његових претензија и мисионара, и његове вероисповести, и онолико римокатолика обратити у православље, и то говорити против онога кога су до тога часа мољакали (по појмовима неких) да им укаже једну велику доброту, па то нека одговоре они, који су таквога смешнога мњења, да је Св. Сава, и после толиких доказа, могао и тако што чинити, што му они подмећу. Између свега осталога, Св. Саву би од такога корака морала одвратити и помисао на васељенскога патриара, који га је и поставио за архиепископа у Србији, нарочито у циљу да он чува српску цркву и православље од папских насртаја. И зар би васељенски патриар оћутао тај догађај, да се он у истини збио?... Зар не би он, ако ништа друго, а оно бар прекорео Св. Саву за тражење благослова од папе, кога је он пред патриаром и царом анатемисао због његових насртаја на српску цркву и православље, због кога му је и дозвољена архиепископија у Србији, да сузбија папинизам. И зар би тај случај нарочито оћутао охоли Димитрије Хоментијан, архиепископ оридски? Та за њ би добро дошао тај случај, и он би га употребио као доказ да је он имао право, што је доказивао да нема потребе за но у архиепископију у Рашкој, и да је то била само чежња Савина, да се докопа архиепископскога чина. Међутим нигде се не налази ни да га је васељ. патриар, као врховни надзорник и чувар православља, за то запитао, а то ли прекорео, нити да га је Хоментијан за то оптуживао и окривљавао. А то су баш највећи докази, да Св. Сава није тражио ни круну, а још мање благослов од папе да крунише брата му Стефана. И само ово, а да других доказа и нема, било би довољно да скине љагу са Св. Саве, коју му неки намерно или ненамерно намећу. Што се тиче круне, одкуда је она, то је сасвим друга ствар. Она не доказује учешће Савино, па баш да ју је послао и сам папа. У осталом и то је велико питање је ли круну послао римски папа, или је исту послао грчки цар, као што не историчари тврде, или ју је сам Стефан набавио и купио. Глав је ствар у томе, да је Св. Сава крунисао краљев. круном св брата Стефана за српског краља у ман. Жичи на Спасов-дан у говору са народом — „съвѣтомь вьсѣхь“ — а без дозволе ри

јим радом што више допринесе користи цркви и држави, краљу и народу, које је све подједнако свом душом својом љубио и миловао. При растанку с краљем и народним посланицима, Св. Сава их је благословио и препоручио им, да гаје у грудима својима праву љубав према цркви и вери православној, и да томе уче и своје потомке.

§. 12. Св. Сава одлази у стан маџарскога краља и одвраћа га од рата против српске Краљевине

Проглас српске велике жупаније за краљевину, и крунисање великога жупана Стефана за краља српског, признале су све тадашње чињенице европске, сем пакоснога краља маџарскога, Андрије II. И овога је, сигурно, подстрекао римски папа, можда, баш зато, што је српски независни архиепископ Сава крунисао краља Стефана, без његовога питања и дозволе. Јер, да је ово било по дозволи и благослову папином, као што неки историчари тврде, то маџарски краљ не би смео протествовати, пошто он није, го-

---

скога папе. А што није римска сила протествовала против тога има и томе узрока. Биле су тада такве прилике, да и сам папа није знао шта пре да чини и предузме, па је себи уштедео и тај излишни труд. Ето тако је то било и у то смо ми тврдо и уверени, имајући вазда пред очима челик карактер Св. Саве и његову непадмашну привржeност православљу. Свако друго мишљење е само да је погрешно, него и грешно према светитељу, јер му таквим мишљењем подмеће лукавство и обмањивање и римског пе и васељен. патриара.

тово, ништа предузимао у својој држави, без знања, савета и благослова папе.[1]

Извршење овога, по Српство, значајнога и важнога чина припомогла је пре свега мудрост и одважност Св. Саве, а затим политичке прилике, у којима се тада Европа нахођаше. Не мање ово су дело припомогли и пријатељски одношаји и сродство, у којима се краљ Стефан тада налажаше са извесним дворовима. Тако, пре свега, он беше у пријатељству и сродству са двором Дужда млетачкога, чију кћер беше узео за жену краљ Стефан, и са грчким царем Теодором Ласкаром, који опет беше таст српског престолонаследника Радослава. При том је и папа прећутао за то, што су опет његове ствари ишле на истоку врло траљаво,[2] а блгарски и други околни владаоци такође се налажаху тада у незгодним приликама.

Једино се, дакле, као што рекосмо, подигао беше противу овога светога и патриотскога дела српскога народа маџарски краљ, и тражаше да се тај чин уништи, иначе запрети ратом. И кад му се одговорило, да је немогуће жељи и тражењу његовом удовлетворити, тада он крене силну војску против српске Краљевине. Историчари тврде да је собом повео, сем много пешадије, и 10000 оклопника — коњаника, да тај акат у Србији поремети, и ако буде могуће и — Србију уништи.

---

[1] И ово, такође, служи баш за доказ да Св. Сава је тражио од папе благослов да крунише Стефана.

[2] Глас XXIX, стр. 17.

Јер рекао је: „ѧко прѣжде вь нихь кралѧ не быти, нынѣ поставише и подобна мени нарекоше“ — вели летописац.[1] — Чувши за то краљ Стефан, јако се ожалостио, јер, као смирен и побожан човек, није био рад, да ма ко и ма шта претрпи за његово узвишење на краљевски ступањ.

Но Бог, који је највише и помогао Србима, да васпоставе своју краљевину и да добију свога краља, и *који вазда чува Србију*, спасе чудом Србију и овога пута, и отклони тај ужасни рат од српске Краљевине. Преблаги Бог, преко Св. Духа Свога, упути Св. Саву, Свога угодника, да лично изиђе пред маџарскога краља и војску му, те да га именом Божје љубави одврати од његове зле и убитачне намере. И Св. Сава послуша глас с више, и изиђе и сретне краља и војску му у данашњој Бачкој, у селу Ковину. Ту се с краљем састане, и својим мудрим саветима а светитељским гласом одвраћаше га да не ратује, већ да склопи мир и утврди љубав са српским краљем, која је за обојицу и оба суседна народа врло нужна и корисна. Он му убедљивим разлозима доказиваше, да је мир, љубав и пријатељство обема државама врло потребно и од великога интереса.[2]

Маџарски краљ, знајући још из раније за Св. Саву, његову смерност и светост, предусрео га је врло љубазно и примио га је са особитим

---

[1] У Срећк. II, стр. 104.

[2] Та светосавска напомена вреди и данас, и кад би је маџарски политичари узели у обзир, много би користили и мађарсрпском народу.

почастима. Али, кад му је Сава саопштио ци
доласка свога, он је дрско одговорио: „тражи
да се уништи свршени чин, па ћу се тек тад
вратити у своју престоницу са својом храбро
војском....“ Разуме се, да Сава није могао ни у
ком случају пристати на такав дрзак и неуместан
захтев гордога краља Андрије, убеђујући га јаким разлозима, да Србија не може његовоме захтеву дати сатисфакције, па ма шта је снашло. И
после тога понови још једном разлоге и интересе оба народа, који говоре против таквога бескорисног рата. Но, кад краљ и после свију савета остане окрута срца и неприклон, тада се
Сава врати у свој стан у селу Ковину, и ту у
малој православној српској цркви узнесе своје
топле и срдачне молитве Богу, да му Он, у овом
светом делу, буде у помоћи. У молитви „прозрѣ
боудѹштєѥ“ — вели летописац — и успокоји се
духом и телом.

Како је у то доба била велика жега и препека, то Св. Сава пошље своје људе краљу с молбом, да му он пошље леда, јер вели он: „сьїы
жє нє трьплѭ за великоѥ жєжєниѥ сльнца“. Но,
кад му краљ одговори да леда нема, јер се сав
истопио у леденици од велике жеге, тада се Св.
Сава обрати топлом молитвом Богу, да народ
спасе од несносне и убилачке врућине и запаре.
И није прошло много, а настане ужасна б...а
и олуја и то таква, да је — веле летопис...и
— задрхтала земља од јаке грмљавине и пуц...а
громова. Цео хоризонат беше покрио мрак и чу...а

тама, а краља и његову војску и све у опште обузе нечувени страх и паника, питајући се: „шта ће сад бити?...“ Једино Сава спокојно узношеше молитве Богу у цркви за спасење народа свога.

И заиста, и историчари причају да је баш тада била необична олуја и велики град само на том месту, где се краљ с војском налажаше. И то да је била таква грозна бура и олуја, да је растерала краљеву војску и велики број војника убила и уништила тако, да се није знало шта од војске би. Већи пораз — веле летописци — није могао донети ни један највећи рат и битка.

Кад се све то мало стишало, тада Св. Сава шаље краљу на једном великом тањиру леда, с поздравом: „Ти мени ниси хтео послати леда. кад те ја молих; а ево ја шаљем теби и без молбе такога леда, који ми је сâм Бог на молбу моју у великој количини послао са својих висина, и имам га сада и за читаву твоју војску и твоју краљевину....[1]

И одиста, овај случај тако потресе охолога краља маџарског, да није смео ни погледати ни у чије лице, а још мање у посланике Св. Саве и његов послати му дар. И чим мало дође к себи, он сазове ратни савет, и овоме представи казну Божју, којом га је Бог казнио за његову дрскост

---

[1] Летописи.... О овом догађају бележе и причају сви и...ричари, само многи узимају као природну случајну појаву, а... као чудо које је учињено на молбу Св. Саве. Чини нам се, д...' у томе варају и — греше.

и себичност. Затим предложи: „да се од рата одустане и посланику српскога краља, Св. Сави, то саопшти, с тим, да ће се од стране њихове испунити сви његови захтеви и краља српског, те да опет имају мир и љубав између себе, као што су и до тада имали“.[1] Ратни савет, разуме се, и сам заплашен Божјим чудом и казном, која их је снашла, радо пристане на краљевски предлог и једногласно га усвоји. И тако се та одлука напише и Св. Сави преда.

Са горњом одлуком отиде сâм краљ у стан Св. Саве, те му исту лично преда, са овим додатком: „Буди наш мио и искрен гост, јер си свети човек, а твој брат, српски краљ Стефан, од сада нам је милији, него што нам је до сада био. Све што си ми предложио примам, и ево ти од моје стране и написмено. Носи брату твом и кажи му, да будемо пријатељи већи и бољи, него што смо и до сада били!....“ Неки летописци чак тврде, да се краљ Андрија толико био уплашио тим Божјим чудом, да је молио Св. Саву, да га прими у православље, и да га је овај примио и миропомазао. Је ли баш ово било, то се не зна, али се сви летописци и историчари слажу у томе, да је краљ Андрија обдарио Св. Саву, при његовом поласку, са драгоценим подарцима, и да је по њему послао и краљу Стефану не само признање за краља, већ и сјајне и драгоцене дарове. При том да је Св. Саву и-

[1] Срећков. II. стр. 91.

јатељски угостио и испратио га с највећим почастима до реке Саве. И Св. Сава, пун задовољства и среће, што му је тако сјајно испала његова мисија, врати се у своју отаџбину, носећи брату и народу пријатне гласове и користан уговор с краљем маџарским Андријом II. Тим је уговором маџарски краљ признао краља Стефана за краља, а српску краљевину за краљевство. И од тога је доба краљ Стефан мирно владао и краљевину успешно подизао све до своје смрти 1227. г., коју је прилично и унапредио, а Св. Сава све више и више развијао своју делателност у корист српске цркве и државе.

§. 13. Путовање Св. Саве по српској краљевини и епископијама, и његова радња у корист црквено-религиознога и државнога живота српскога народа

По повратку из Маџарске и утврђењу мира с маџарским краљем Андријом II, Св. Сава продужи свој започети рад у својој отаџбини. Свакога празника и недеље, он је говорио проповеди у цркви, и ван ове у извесним приликама, учећи народ свима врлинама хришћанским и грађанским. У својим беседама и иначе препоручивао је народу: искрену и чисту љубав према Богу, вери и цркви; јаку оданост и праву љубав према отаџбини и краљу, као и искрену љубав и милошту ма ближњима. Тако исто учио је он народ и товању и уважењу црквених и грађанских за- а и покорности и послушности свима зако-

нима и властима, јер су они — тј. и једни и други од Бога дани. Властима и великашима у свакој прилици препоручиваше да буду правични и савесни у званичним дужностима и пословима, а у обичном животу и раду да буду љубазни, пријатни и снисходљиви. У кратко, говорио им је и саветовао их је да буду добар пример и леп углед народу у свему, што је племенито и узвишено, и да никада не заборављају на једнакост свију људи у опште пред Богом, и на смрт и одговорност за своја дела на страшном суду!.... Војницима препоручиваше и озбиљно налагаше да буду, с пожртвовањем свога живота, верни и одани својој девизи, која им је на застави истакнута, и која гласи: *„за веру, краља и отаџбину“*, и да никада не заборављају на заклетву своју, којом су дали Богу реч и завет, да ће за горње девизе све па и живот жртвовати.

У опште, Св. Сава је свима и свакоме, куда се год макао и стао говорити, препоручивао: љубав, слогу, јединство и верност, доказујући да су то најјаче силе у земноме царству. У проповедању и препоручивању љубави он се позиваше на љубав Бога Оца према роду људском. Из превелике љубави је — говораше он — и сâм послао јединца Свога Сина, Господа нашег Исуса Христа, да род људски спасе од греха, смрти и проклетства. — Зато упућиваше своју верну паству да се угледа на ту љубав, па да се чува за[illegible]вица и мржње, пакости и осветољубља, јер с[illegible] сатанске кћери, које трују утробу човечју, и с[illegible]

носе у народ отров греха, смрти и проклетства. И најзад, ради очувања хришћанске светиње и чистоте вере православне, он заповедаше народу, да се ни пошто не упушта у незнабожачке — хришћанскоме духу и православљу противне — обичаје, игре, забаве и — увесељења!....

Поред свега горњега, у исто доба се Св. Сава најозбиљније стараше и о подизању манастира и цркава, школа и других Богу угодних и хуманих завода у српском краљевству. Много се бринуо и о напретку просвете и гајењу добре и чисте побожности у српском народу.

У циљу том Св. Сава наређиваше и писмено и усмено, да се на све стране подижу цркве, манастири и школе, и да народ ревносно иде у цркву, а децу своју да даје у школу. А да би народ лакше подизао та света и корисна здања, Св. Сава није прописивао велике планове, нити је тражио да се то с тврдим материјалом и раскошно у свима крајевима и местима зида. Препоручивао је да што пре и што више подижу по могућности, па ма то било и од дрвета. Само је за цркве и манастире строго тражио да се подижу у духу и стилу византиском — источно-православном. За подизање већих и темељнијих манастира и цркава, он је поручивао и добављао из грчке највештије мајсторе и најчувеније живописце, да би грађевине боље биле и више одрале стилу и грађевинарству источних цр-
. Истинитост и верност овога нашега навода
е многе задужбине, које су за време његово

— нарочито за време Немањића, (ови се на свога претка и светитеља српског угледаху), биле подигнуте у Србији.

Затим је Св. Сава водио велику бригу и старање и о околним црквама и народу српском, који не беху у границама српске краљевине, као што му беше и препоручио васељенски патриар, када му је поверио архиепископску катедру у великој српској жупанији. И тада српски народ живљаше у свима областима, у којима и данас живи, па још у гушћим масама, и тада он имађаше своје цркве, као што их и данас има, али и тада његово свештенство беше притиснуто и угњетено непријатељима српским, као што је и данас на многим местима; и тада народ оскудеваше у пастирским поукама и црквеним потребама, као што и данас у неким покрајинама оскудева. Нарочито се тада оскудевало у епископима, јер су ове крвнички гонили туђе народности и непријатељи православља. Ови су с највећом дрскошћу сузбијали српско-православне архипастире, и једну по једну епархију и епископску столицу отимали. И у колико су Срби у источним областима, ван границе краљевства, трпели охолост грчких фанариота и блгарских пакосника, у толико су у северо-западним областима Срби трпели и гоњени били од папистанаца и јеретика — Богумила. Често су: Мачва, Босна, Срем са Славонијом, Крајина и Далмација спадале само на једног јединственог епископа, који сеђаше кад у Ваљеву, кад у М тровици, а каткад у Босни. Колико су пута но

свештеници из краљевине српске прелазили у те области, те су православним Србима вршили црквене обреде: крштавали, венчавали, опојавали и друге обреде. Није био један случај да су добарски и захумски епископи ноћу, по највећем мраку и у тајности, прелазили границе српске, те у поменутим областима освештавали цркве, и учили народ, челичећи га у истрајности; а већ су јавно у својим катедрама рукополагали лица за свештенике, која су поједине црквене општине слали и молили да их рукоположе. И овоме нека се нико не чуди, а још мање нека сумња у истинитост наших горњих навода. Јер то није никакво чудо за средњи век, у коме је царовала папска инквизиција и тероризам, и кад је тако што год било и бива и у просвећеном XIX. веку. Ко није гледао и од очевидаца слушао, како су православни Срби трпели у овом веку у Далмацији, па чак и у слободном граду Дубровнику, где су ноћу доводили православнога попа или калуђера из Херцеговине, те су опојавали умрле и крштавали рођене од пре 2—3 године, тај може посумњати и чудити се горњим наводима.

Све је те муке православних Срба, ван границе српског краљевства, знао Св. Сава, и о њима бригу водио и ревносно се старао, да их колико толико ублажи. Он је и лично, кад год је добио прилику, помагао тим крајевима, а свештеницима епископима не само да је дозволио, да се у те јеве — ван својих граница — мешају, него је још и наложио, да све учине, за што буду

позвани и мољени у корист православља. И Св. Сави задаваху околне српске православне цркве и народи толико исто бриге, колико и црква и свештенство у српској краљевини. И он се својски стараше да и тамо по могућности учини што се могло учинити, и подигне и очува православље. И његово је име било и у тим крајевима тако исто чувено и љубљено и поштовано као и у српском краљевству, и као што се и данас он слави и поштује у свима крајевима српским, и где год Србина има.

Св. Сава, водећи о свему и о свима бригу и старање, није заборављао ни на благољепије и дисциплину у цркви и јерархији. Он је и у корист овога често издавао и усмене и писмене наредбе. У овима је препоручивао свештенству, да се међусобно лепо и у слози живе, и тиме да дају добар пример својој пастви; да у љубави и поштовању живе и према млађима се љубазно и очински опходе, па и у опште према свакоме да се достојанствено и лепо понашају. Учио их је како ће у цркви да одржавају ред и поредак, а при богомољама благочиније и благољепије. Зарад јаче дисциплине и веће једнакости у црквенообредним пословима, он је прописивао и правила, позаимајући и преносећи много што-шта са истока из православних цркава и патриаршија. Све што је тамо видео да је лепо и целисходно за цркву и народ српски, он је мало по мало преносио пресађивао у својој архиепископији. Поред цркве дужности, свештенству је још наређивао, да с ћ

родом подиже школе поред цркава, и да они уче децу књизи и тиме да подижу просвету у народу. Сем тога, препоручаваше свештенству — нарочито српским калуђерима, да преписују црквене и остале поучне књиге, и да их шире у народу, и да тиме српску књижевност увеличавају и негују. А тако исто, да сваком приликом упућује народ на ревностан и користан рад, скроман и чедан живот, и на ред и чистоћу у кући, претходећи, разуме се, у томе народу својим добрим примером.

И Св. Сава се опет трудио, да и он у свима погледи претходи добрим и лепим примером свештенству. Тако, он је одмах предузео канонску визитацију по целој држави — његовој архиепископији. Нарочито се више задржаваше у северозападним крајевима српске краљевине, откуда је пуштао зраке духовне просвете и светитељске побожности и преко границе српске краљевине, и њима озараваше тамошњу српску браћу, која беху покрита тамом и мраком од запада. Уз пут је учио народ не само врлинама хришћанским и грађанским, него га је још учио и упућивао како ће да ради своје тежачке и домаће послове. С тога и данас постоји у народном предању да је Св. Сава научио народ: практичније орати, копати, сејати, садити винограде и воћа; а женскиње научио ткати, плести итд. Сем тога, он је, проповедајући доброчинства, и сам лично претio у томе лепим примером. Уз пут је бедне ...дно потпомагао, гладне хранио, голе оденуо,

болне, жалосне и сужне посећивао и тешио надом и вером у Бога, а неке је помоћу молитава и лечио. И народ га је за све то узносио, славио и величао, хвалећи Господа Бога, што му је таквога свештеника послао за архипастира његова.

Но, сва је та радња Св. Саве била, тако рећи, од пролазне вредности за хришћане. Главна је његова радња, која је остала дуготрајна, па ако Бог да̂ и вечита, била та, што је он улио у срца србинска и у њима учврстио те значајне и велике чињенице, које су Српство спасле и кроз многобројне несрећне фазе очувале, и које га и данас чувају, снаже, храбре и будућност му сигурају и ујамчавају. Усадио је и учврстио је у душу и срце свакога Србина хришћанску веру православну и љубав ка својој народности, традицији и обичајима српским. Он је својом проповеди јеванђељске науке, својим побожним и светим животом и установом народне цркве и јерархије толико урадио, да је хришћанство и православље дубоко захватило корена у срцу српскога народа и у њему се укоренило тако, да и највећа људска сила не може то збрисати и уништити. То је дело Св. Саве, које га узвишава у очима целога света и уврштује међу св. црквене оце и велике учитеље хришћанства: Василија великога, Глигорија Богослова, Јована Златоустога, Атанасија великога, Кирила, Августина, Јеронима и друге; а на небу у царству небеском међ светитеље и угоднике Божје. То је његово нај важније дело, које не може време уништити и

лопови украсти, и за које ће му српски народ вечито остати благодаран, славећи га и хвалећи га вечито у својим побожним и црквеним песмама.

И одиста, шта би било од нашега народа у тешким данима његова искушења и робовања, да му не беше ове снажне прађедовске вере и православља, што је Св. Сава улио и учврстио у срцу српског народа, и да не беше српскога народнога свештенства, које је опет он створио и својим великим духом чистога патриотизма и јакога родољубља задахнуо и — оснажио?!...

Св. Сава, у циљу горњем, често је посећивао своје суфрагане — епископе, и надзираваше њихов рад, као своје млађе браће и ученика својих. Њима и свом свештенству је стављао у дужност да исправљају све мâне и недостатке, који се беху увукли у народ, да се својски брину о моралу и хришћанском животу своје Богодане им пастве, да бодро пазе да се не би у „торь овчїи“ увукли вуци „шть инѹдѹ“, да добро надзиравају како хришћани врше своје хришћанске дужности у одношају црквеног поста и празновању недељних и празничних дана и уредног посећивања црквених Богомоља.[1] А највише је обратио њихову пажњу на светињу брака, која беше у нашем народу олабавила. Наложио је и свештенству и народу, да с највећим поштовањем и ува-жоп-ем чувају и негују светињу брака, као установу ју, и као једну велику тајну Христову и нај-

[1] Громата Св. Саве епископима — у Monum. Ser. стр. 17. дношајима српске цркве к цариг.“ стр. 57.

јачи основ породично-домаћега и државнога живота и развитка. Заповедио је да сви ревносно чувају и негују чедност у народу, наредивши да све који невенчано живе одмах венчају. У циљу том и бржега и лакшега извршења те његове наредбе, он изда општу наредбу и благослов свој за све у опште, који живе невенчано, да се одмах венчају.

Кад се Св. Сава код куће и у својој резиденцији задржавао, он се тада посведневно Богу молио за благостање и напредак, срећу и величину чину драгог му народа, отаџбине и краља. Затим је преводио и писао црквено-служабне и друге поучне књиге, а писао је често и посланице народу и наредбе свештенству и црквама. За преписивање књига установио је, поред школе у манастиру Хиландару, још и у манастир у Во̂љавчи, Бањи, Св. Николу и другим већим манастирима. Нарочито је наредио епископима да у својим резиденцијама установе такве школе, где су калуђери под надзором њиховим не само преписивали сами књиге, него и друге томе раду учили.[1] И то су, управо, биле прве школе и прве књигопечатње српске, јер ових последњих не беше тада у целоме свету. Ова је тек установљена први пут у Немачкој при крају XV века, а одмах за тим, као друга у свету печатња, појавила се у српском народу, коју је смирени калуђер Макарије са братијом

[1] Види крмчију иловачку, морачку и многе друге кг[illegible], које о томе јасно сведоче.

основао 1492. у српској области Зети, у манастиру на Ободу.

Св. Сава је, ради бољег и јачег уређења црквеног и установе нових празника и канонизирање Божјих угодника и светитеља народних, као и ради доношења неких црквених закона и наредаба и решавања већих и важнијих црквених питања, сазивао и црквене саборе, те је на овима решавао и прописивао, на основи канона васељенске и источно-православне цркве који су примљени и утврђени обичајима цариградске цркве, потребна правила за управљање свију у Србији у црквено-религиозном животу. На главним и већим саборима присуствоваху и државни веледостојници са владаоцем, као што је био сабор у манастиру Студеници (1219. г.) и у манастиру Жичи (1220—1233 г.), а на чисто црквеним присуствоваху епископи, игумани важнијих манастира, па често и сам краљ. На овим се саборима већало и расуђивало о свима питањима, која се тичу цркве, манастира и народних школа и просвете.[1] А на оним првим — великим саборима, решавана су питања државно-световне природе и о црквеним стварима које су спадале у администрацију и економију. Других тада скупштина народно-државних није било. А међутим, код српскога народа беше урођена и још из најдавнијих времена утврђена традиција, да се у држави и народу српском ради *Уставно*. То јест народ је

---

[1] Березина II стр. 271.

привикао да се за све припита, и да он зна шт се у његовој држави и цркви ради. Такав је сабо био кад је архиепископија установљена и цркве но-народна јерархија уређена у вел. жупаниј рашкој, па такав је био и кад је проглашен краљевство, па немало и сваком већом приликом и државном потребом. Нарочито су држани оваки сабори при крунисању владаоца и бирању архи епископија и постављању истих на архиепископску катедру.[1] А такви су сабори били и доцније, као што тврди законик цара Душана, и као што тврде догађаји кад је проглашено царство и патриаршија српска.

§. 14. Св. Сава по смрти краља Стефана крунише његовог сина Радослава за краља, а затим одлази први пут у Јерусалим на поклоњење гробу Господњем.

По закљученом миру с мађарским краљем Андријом II, краљ Стефан је провео све остало време своје владавине у миру и тишини. Поред обичних владалачких послова, које вазда у договору с братом му Савом радио у корист благостања и напретка државе и народа, он се још занимаше и књижевношћу. Сем његовога животописа Св. Симеуна оца му,[2] биће, сигурно, многима позната и она његова научна питања, која је он управљао на тадашњега српско-оридскога

---

[1] Види Сабор при одступању Св. Саве и бирању ар[хи]еп. Јанићија и других.

[2] Види житије Св. Симеуна од краља Стефана.

архиепископа, Димитрију Хоментијана.[1] Оба ова књижевна споменика служе и данас за доказ образованости и јаке интелигенције краља Стефана.

Године 1227 краљ Стефан се разболи напрасно и — смртно. И чим је у постељу пао, он је одмах осетио да му се приближила смрт. Зато и нареди, да се одмах позове Св. Сава из ман. Жиче. Кад је Сава дошао, он му изјави жељу да га закалуђери, *„јер је* — рекао је — *кончина живота мога сувише блиска"*. Сава му не хтеде одмах испунити жељу, рекавши му: *„није још томе време"*. Затим Сава оде у цркву на литургију да се види с народом, и да га поучи и благослови. У пола божанствене службе, краљ Стефан обамре, и Св. Сави брже боље јаве о томе. Св. Сава похита у двор брата му, и тамо, заиста, нађе брата мртва. Ово га јако потресе и дубоко срца косне, не с тога што му је брат умро, јер сви морамо умрети, него што му није последњу жељу и молбу његову испунио. Зато падне на колена пред св. иконама, и топло и од свега срца се помоли Богу, да Стефана поврати, те да га само закалуђери и испуни последњу му жељу. И Господ је уважио искрену молитву светитеља Саве и поврати дух краљу Стефану, те га он закалуђери и даде му име *Симон монах*.

После овога чина, Стефан — односно већ монах Симон поживи неколико часова, а затим умре. Пред смрт, на питање: „Шта ће с кра-

[1] Види Гласн. XXXIII стр. 1—38.

љевством?“ одговорио је: *„Краљевство није мој* *него Божје и мога брата владике, који се о њем* *највише и бринуо и старао!...“* Ну, кад му Сав после тих његових речи, приведе сина му Рад слава и рече: *„Подај, брате, овоме краљевство!“* тада му Симон монах одговори: *„Ја влашћу ски* *тара, а ти, брате, молитвама и благословом“.* — И тако, Радослава, још за живота Стефановог прогласе за краља српског, а после неколико часова и краљ Стефан — монах Симон умре на рукама брата му Саве.

Краљ Стефан је био врло побожан хришћанин, добар владалац, нежан отац и препун љубави према народу, а нарочито оданости и љубави према према српској цркви и православљу. И народ га је услед тих врлина за живота му искрено љубио и истинито поштовао и уважавао, а после смрти синовно ожалио и — оплакао. На сахрану и гроб му стекао се беше силан народ и огроман број свештеника, који су највише и осетили жалост за добрим и побожним краљем. Св. Сава, са новим краљем и целом краљевом фамилијом, са епископима, свештеницима, свима државним веледостојницима и многим народом, по српском народном обичају, најпре ожале, а затим однесу тело краља и монаха Симона у ман. Студеницу, и тамо, поред гроба оца им Симеуна Немање, сахране са краљевским почастима.

Одмах после сахране краља Стефана, присутни врате се у ман. Жичу, и ту Св. крунише новога краља Радослава, најстар

сина Стефановог. На крунисању је присуствовао многи народ и сви црквени и државни веледостојници. У беседи својој, честитајући краљу у име цркве и народа краљевску круну, ставио му је на срце српску цркву и веру православну, тражећи да их заштити од свију насртаја и најезда противничких. Поучи га како ће владати народом и управљати државом, те да обоје процвета под његовом управом и да задобије велику љубав и уважење народно као што су га имали и његови славни претци, отац му Стефан, и дед му Немања. При самом крунисању по жељи Радослављевој и новој његовој установи: *„да сви краљеви српски имају име Стефан“*,[1] Св. Сава му да име: *Стефан Радослав Краљ други*.

И краљ Радослав, одмах после крунисања, отпочне у договору са својим стрицем, Св. Савом, енергично и успешно управљати државом. Користећи се добрим расположењем и пријатељством Теодора I солунскога императора, који тада беше доста моћна и важна чињеница на балканском тропољу, удари с војском на источну страну од своје краљевине и заузме многе земље око реке Вардара и Црнога Дрима све до самих граница Теодорове импарије у Пелагонији.[2] Затим склопи мир и пријатељство са Асеном блгарским владаоцем, с киме је, такођер, био у сродству по жени.[3]

---

[1] Mavroorbini стр. 257. издање од 1601. г.

[2] Тамо.

[3] Били су Асен и Радослав пашенози. Радослав је имао ту Анну, а Асен — Јерину, сестру Анину. Акроп. гл. 38.

Св. Сава, видећи да је синовац му краљ Радослав добро упућен, и да је отпочео добро и мудро управљати државом, као и да је не само утврдио пријатељство са два моћна суседа — владаоца на Балкану, него да је још и проширио границе своје државе, науми и реши се, да пропутује св. места, и да се поклони гробу Господњем. И тако, он се крене у Јерусалим преко западнога краја српскога краљевства. Овим је путем пошао с тога, што је желео, да тај крај још боље утврди у православној вери и љубави и оданости према краљу и отаџбини.

При поласку Св. Сава држао је у цркви молебствију, и у молитвама својим препоручи Богу себе и своје сапутнике, а краља и „сва чада" своје отаџбине благослови. Држао је и говор и у говору је препоручио краљу и свима присутнима да чувају отаџбину и веру православну као зеницу ока свога, а народу у опште је препоручио међусобну слогу, и љубав и оданост према краљу Радославу, потпомажући га у његовим тешким владалачким пословима. Затим се са свима очински опрости и крене на пут. На пут су га испратили: краљ Радослав, епископи, сва властела и многобројни свештеници и одлични грађани. Краљ му је дао „много злата и сребра" на путне трошкове, а и доста драгоцених дарова за св. гроб Божји.[1]

---

[1] Срећков. II стр. 110.

Од Жиче до српско-јадранскога мора народ га је уз пут дочекивао и испраћао као светитеља. И он је опет народ свуда очински примао и архипастирски поучио, и у аманет му стављао, да добро чува отаџбину и — православље. У Дубровнику[1] — старој и класичној српској Атини — Св. Сава се са својим одређеним пратиоцима навезе на море, и крене се, уз велике усклике народа: Живео! и срећан пут! пут истока у — Јерусалим.

У Јерусалиму већ беху сазнали за Савин долазак, а при том су знали и за његову светост и велика дела и чудеса која чињаше. Зато су му припремали свечан дочек, па су га особитим почастима и предусрели и — дочекали. Сам патријар јерусалимски, блажењејши Атанасије, изиђе му на сусрет, и дочека га са свима почастима автокефалнога архиепископа, а при том и члана краљевскогаа дома, и прими га у двор са пуном љубављу. У Јерусалиму се Св. Сава задржао више времена. Ту је заједно са јерусалимским патријаром и многобројним свештенством служио неколико пута св. литургију у храму Гроба Господњега. Св. Гробу приложио је од своје и краљевске стране богате подарке, и у молитвама својим препоручио Спаситељу света своју отаџбину, краља и народ српски.

Из Јерусалима је чинио неколико излета, те походио сва света места: Сион, Гетсиманију,

[1] Родослов стр. 251. и Голуб. 456.

Галилеју, Јордан, Витлејем, Назарет, Тавор и манастире: Св. Саве освећенога, Св. Јефтимија, Св. Теодосија и друга св. места у Палестини.[1] — У свима црквама и манастирима, који се налазише у тим св. местима, припалио је српску воштаницу и молио се Богу за спас, срећу и напредак своје драге му отаџбине и љубљенога му народа и цркве српске. Свукуда је држао парастосе и за покој душе брата му Стефана, који беше недавно умро, и узносио молитве светитељу српском Симеуну, оцу му, да заштити код престола Свевишњега своју децу и потомке.

Пошто је Св. Сава походио сва св. места у Палестини и поклонио се светињама, он се тада спремаше за повратак у отаџбину. Тамо је прибавио многе честице св. мошти разних светитеља и божјих угодника, и многе црквене ствари. И са̂м јерусалимски патриар Атанасије дао је за српску цркву неколико црквених одежда, св. сасуда и других црквених ствари. А игуман, са братијом манастира Св. Саве освећенога, да̂ му аманет овога, тј. жезал,[2] и тада се крене натраг у своју отаџбину.

При поласку испратили су га сви са оном истом почашћу, каквом су га и примили, а па-

[1] Березини I 271 стр.

[2] Предање и летописи тврде, да је Св. Сава свеосвећени, као игуман овога манастира, био оставио свој драгоцени же[illegible] са аманетом: да се преда у аманет оном црквеном стареш[illegible] са запада, који први пут дође у манастир са његовим име[illegible] — Сава. Па како је Св. Сава први дошао тога имена, то њ[illegible] и предаду тај жезал.

триар одслужи још и акатист пресветој Богородици за срећна пута Св. Саве и благослови га за пут.

Куда се год Св. Сава макао на истоку, свукуда су га дочекивали и испраћали с великим почастима. На целом путу праћен је великом масом народа, који, чувши за његову светост и чудотворство, тражаше од њега благослова и препоручиваше се његовим св. молитвама. Трчали су са свију страна да га виде, да га чују, и да му се као светитељу поклоне. И светитељ је по могућности народну жудњу и молбу удолетворавао. Нарочито, знајући добро грчки, проповедао је народу св. Јеванђеља и учио га хришћанским врлинама.[1] И народ је све то са особитом побожношћу и задовољством слушао.

У повратку из Јерусалима, сврати се Св. Сава у посету грчкоме цару Јовану Ватаци, који тада живљаше у М. Азији. Ово је учинио једно због сродства и познанства с царицом, а друго да се и с царем Јованом упозна и пријатељство још боље утврди у интересу српске Краљевине. И високи домаћини су га врло радо, као пријатеља и тако реткога госта као што беше за свакога Св. Сава, примили, и са особитим почастима дочекали и испратили, обдаривши га драгоценим подарцима и — својом пријатељском ављу. Од свију дарова најважнији дар била ". честица од часнога крста. Цар му је још

[1] Берсз. I. 271.

дао и свој царски брод да га преко мора у Европу превезе, и велику пратњу ради сигурности од морских хусара, који у то доба крстарише по морима и пљачкаху путнике.

Препловивши срећно из Азије преко мора, Св. Сава се искрца у Св. Гору, којој је тежио са истом љубављу као и Гробу Господњем, јер му је ово свето место, где је први пут свесно упознао моћ и снагу религије, и где се још као младић посветио Богу на службу, вазда на срцу лежало, и он га се побожно и радосно увек сећаше.

У Св. Гори су Саву дочекали с највећом љубазношћу сви светогорски калуђери. И ту се он задржи неко време, те се од тешкога пута одмори и своје манастире прегледа и братију поучи добром реду и поретку, а нарочито им препоручи лепу и добру слогу и љубав. За време свога бављења у ман. Хилендару, он је чинио излете и посетио све светогорске манастире. У већини манастира одслужио је св. литургију и у молитвама препоручио Богу своју цркву и отаџбину, краља и народ свој. Пошто се одморио и видео са свима у Св. Гори, он се крене у Србију преко Солуна.

У Солуну га дочека његов пријатељ цар Теодор Комнен [1] са царицом и свима достојанственицима државним и црквеним. И овде се Св. Сава позабави неколико дана, а затим се опрости

[1] Теодорова кћер Анна била је жена Радослава к... српског.

узвишеним домаћинима царом и царицом, и својим у Христу братом солунским митрополитом и свим народом, и крене се у отаџбину. При поласку царица му је подарила драгоцене подарке, молећи светитеља да се при молитвама својим сети и својих оданих и поштујућих га пријатеља, а цар му даде велику пратњу, да га до границе грчкога царства испрати.[1]

Кад је краљ Радослав сазнао, да се Св. Сава враћа с пута у своју отаџбину, он нареди да га сви епископи, многи државни веледостојници. свештенство и народ дочекају на српској граници, а и сам изађе далеко на сусрет му. И у великој радости, што се светитељ народни срећно и здраво враћа у отаџбину, сви га тако допрате најпре у престоницу, а затим у ман. Студеницу, куда се журио да се што пре поклони гробовима својих милих: оца му Симеуна, и брата му Симона.

Цело ово путовање Св. Саве на исток било је од велике користи. Пре свега, Св. Сава је задовољио своју религиозно-душевну потребу, и тамо се користио много којечим, што му је доцније послужило у корист бољег уређења српске цркве и благољепија и благочинија у цркви. Јер Св. Сава је обраћао на све пажњу што је тамо видео, а још више и нарочито на оно што је видео и приметио да је добро и корисно, и да тога у српској цркви нема. И онда се трудио и старао да то "памти, пренесе и пресади у своју отаџбину

„Даже до прѣдѣлъ грьчьскыю дрьжавы..... и иде вь своје ю" — вели летописац. — Срећк. II. стр. 110 - 111.

и — цркву. Највише беше обратио пажњу на уређење цркава и црквених јерархија. То је добро размотрио и простудирао, те се доцније и користио тиме у Србији. Ово путовање његово било је, такође, од великога значаја и добити и за српску државу и краља. Као што смо казали, он се тада састајао са источним царевима, те је и с њима утврђивао пријатељство између њих и српскога краља.

Кад је Св. Сава дошао у ман. Студеницу, тада му манастирски калуђери, а и поједини сељани, јавише, да се на гробу краља Стефана — Симона монаха јављају чудеса. Зато Св. Сава нареди, да се гроб Симонов отвори, и то се одмах учини. И кад су гроб отворили нашли су: да се краљ Стефан првовенчани посветио. Тело не само да је било читаво и неповређено, него и светло и сјајно. Сви присутни поклоне се гробу светитеља, и св. тело изнесу из гроба, и са највећом побожношћу и црквеним песмама положе у ћивот. Затим, Св. Сава је са свима епископима и црквеним нижим достојанственицима држао црквени Синод, и на овоме канонизирају, по правилима свете васељенске цркве православне, тело краља Стефана првовенчанога, и прогласе овога за свеца српскога под именом: *Свети и преподобни отац Симон монах.*[1]

После ове свечаности, Св. Сава зажели да свете мошти брата му Стефана, кога он за я

---

[1] Mavroorbini стр. 257. у издању од 1601. год.

вота силно љубљаше, а по смрти за њим много и неутешно тужаше, буду у његовој резиденцији — ман. Жичи, како би посведневно узносио молитве Богу над његовим св. моштима, и тјешио се гледањем у његово светитељско лице. Краљ и Синод пристану на његову жељу, и тада у највећој свечаности и побожности св. мошти буду пренесене из ман. Студенице у ман. Жичу. Овде су св. мошти лежале до разорења ман. Жиче, а тада су опет пренесене у ман. Студеницу, где и данас почивају пред престолним иконама с десне стране светих двери. И у околици се не назива преподобни монах Симон, или краљ српски — већ *Краљ Студенички.* И они су га тако присвојили, да се и дан дањи сви Студеничани заклињу његовим именом, овако: „Тако ми светога краља“! подобно црногорској заклетви, који се куну св. Петром, речима: „Тако ми светога Петра владике“!

Св. Сава ни после тако великога и значајнога путовања и преноса св. мошти Симона монаха у Жичу није се дуго одмарао у својој резиденцији. — Пре свега са свију страна Српства хиташе народ к њему: једни да га виде да му се поклоне и благослов приме; други то и опет својим званичним пословима и приватним потребама, као своме архипастиру; трећи опет да се поклоне св. моштима преподобнога Симона, а и приме благослов од Св. Саве, и да га опет и и за савет припитају; а четврти да траже ѕде и заштите код свога првосвештеника. Све

то, и обични службени послови, Св. Сави задаваху толико труда и послова, да је дан-ноћ у послу био и радио. Затим се опет појави јака потреба, да пође по народу, те *„да лично поправи — што је покварено, и да подигне што је пало“*.[1]

И он, покрај свију толиких послова, крене се по Србији у канонску визитацију. У путу је обраћао на све своју просвећену пажњу, те је погрешке и неуредности свију у опште исправљао и речју и строгом заповешћу и наредбама. Код властеле и богаташа је приметио неку горделивост и охолост, с тога им је препоручивао, да „некисокъдрьствую“, опомињући их да су и они од „земље створени, и да ће скрштених руку и они отићи у земљу, као и најсиромашнији људи“. Нарочито им је препоручио, „да непремено ослободе робове“, нападајући врло строго на обичај „држање робова“, и доказујући да су сви људи пред Богом и законом на земљи једнаки. — У беседама својима ударао је и на друге мане Срба и државлана. Нарочито је грозно осудио содомски грех,[2] који се беше увукао међу просте сељаке, претећи грешницима не само државном казном, но и црквеним проклетством, ако се тога греха не окану, и за учињени не покају.

За време путовања Св. Саве по Србији, краљ Радослав изгуби једнога од најбољих својих п -

[1] Види летописе и историчаре.
[2] Скотоложтво.

јатеља, свога таста цара Теодора, а с другим се, тј. са својим пашанцем Јованом Асеном, благарским владаоцем, опет грозно завади, због његове свирепости, коју је он над првим, тј. царем Теодором извршио,[1] те на тај начин остао беше без пријатеља, који су свакоме, а нарочито владаоцу, врло нужни и потребни. Особито су тада били потребни краљу Радославу такви пријатељи, као што у то доба беху цар Теодор и Јован Асен. Јер баш у то доба српска властела се беше почела рогушити против краља и тадашњега система владавине, и тражити да се заведе стари систем — феудализам. Хумски кнез Андрија (1231 до 1249) беше се већ и одвојио од краља Радослава и краљевства и прогласи се за независнога владаоца Хума. Овај несрећни случај још више посили осталу властелу, и кад добије још уза се и краљева брата Владислава, који се властели придружи као раније Вукан против краља Стефана, онда она јавно подигне буну против краља Радослава, у смеру да га збаце, и на његово место поставе Владислава, који им беше дао обећање, да ће жељи њиховој дати задовољења.

Чувши Св. Сава за ту несрећу у двору и држави, брже боље похита краљу Радославу у помоћ, у намери, да то све измири и поправи. Ну, како је властела била незадовољна и са Св. Савом, једно зато, што и он припомаже једно-

[1] Асен и Тодор се заваде и између себе зарате. Асен надвлада Теодора солунскога цара у битки код Клокотнице, и попадне шака првоме, те га свирепо ослепи.

државље, а друго зато, што он често изобли-чаваше властелу за њезине грехе и охолост, то га она није хтела ни саслушати, а то ли још послушати и смирити се. — На то се Св. Сава јако ражљути, и с великим болом у души својој рекне: *„Ако је то од Бога што ви радите, онда нека и буде воља Божја!...“*

Краљ Радослав и брат му Владислав разумели су ове Савине речи тако: *да борба треба да реши, и да ова треба да се сврши што пре, па ма ко победио.* И онда се они сударе с војскама, и Владислав с властелом победи краља Радослава, и овога збаце с престола и изагнају из Краљевства.[1] Краљ Радослав најпре побегне у Дубровник, а затим у Драч.[2]

Св. Сава, и ако му не беше мио поступак синовца му Владислава, ипак га он венча на

---

[1] Arhiv za povjest jugosl. III. 1854. год. стр. 11.

[2] Неки историчари држе и тврде, да се Радослав драговољно одрекао престола, али то не стоји. Јер, његова повеља, коју је дао Дубровнику 1234. г. 4. фебруара јасно говори да је истеран. Тамо се каже: „Излѣзохъ прѣдь братомь ми Владиславомь ради своюго правовѣрия и нюгова ради великаго прѣклетьвьства..... и придохь оу сїи градь Доубровникь“ (Mon. S. стр. 9.), и у истој повељи даље изјављује наду, да ће се опет повратити на краљевски престо, ако би му и Дубровник помогао и за сад га код себе примио и чувао. На овој повељи, Радослав се потписује: „Стефань вь Христа Бога вѣрни краль вьсѣхь рашкихь земль, и травоунискихь, оунoукь светога Симеона Немание и сынь прьвовѣньчаньнаго крала блаженопочившего Стефана монаха, РАДОСЛАВЬ“ — Други историчари тврде, да је жена његова била највећи узрок његовоме паду. Летописац један назива је: „езавелом и ехидною“ (Pam šaf. стр. 31. и у Гласн. V, 45.). А Домент[illegible] опет вели: „Подавьши се жени, ѡть нея вражгдень бысть оум[illegible] Судећи по горњој повељи, ми не би рекли да је био порем[illegible] памећу, а да је био заиста поштен и наиван.

краљевски престо у ман. Жичи, и прогласи га за самодржавнога краља српског у 1233. год. Ово је он учинио из политичких разлога, бојећи се да сада на краља не навале властела с великим претензијама, па кад би још видели, да је и Сава против њега, то би они још с већом дрскошћу захтевали да се систем владавине поремети и краљевство опет подели на мање и веће жупане. При том би опет и суседни владаоци тражили натраг отете им земље краљем Стефаном и Радославом. Зато Сава угуши у себи све своје незадовољство према Владиславу, па похита с крунисањем и утврђењем самодржавнога система, те на тај начин сузбије властелу, и огради краљевину од могуће евентуалности и разних опасности.

И тако краљ Владислав отпочне владати, али не баш тако срећно као што је мислио. Пре свега, Св. Сава није могао никако да му опрости тај злочин — отимање престола од брата свога, па му не само није ни у чем помагао, него је, најзад, у том незадовољству и сâм оставио архиепископску катедру и отишао из Србије, о чему ћемо у идућем одељку говорити. А друго, властела се беху тако осилила и окрвила, да му је јако досађивала, и, најзад, брата му Уроша увукла у рат против њега, те га и с престола збаци, да се испуне речи св. јеванђеља: *„Ко се маша за од ножа ће и погинути“*.[1] Тако је и с Вла-

[1] Мат. XXVI. 52.

диславом било. Он је средством оружја приграбио престо, па је оружјем и отеран с престола.

Краљ Радослав је тумарао неколико година по српском приморју, и кад га је већ и жена оставила и преудала се, и кад је сву наду изгубио на повратак на српски престо, тада се, по савету брата му Саве II, архиепископа српског, покалуђери. Он на позив брата свога Саве II дође у Студеницу и овај га закалуђери и даде му име: *Јован.*[1] — После некога времена, краљ Радослав — у монаштву Јован умре од туге и због неправде, и буде сахрањен у ман. Сопоћанима, који је подигао отац му Стефан.[2]

Бедни краљ Радослав дочекао је и прогонство отмичара његова престола, али га то није ни мало утешило, јер је престо пао у млађе и снажније руке, брата му Уроша, те је тако у очајању и преминуо. И при својој сили и памети краља Уроша, такође је и њега постигла иста судбина, каква беше и његову старију браћу Ра-

---

[1] Велики број историчара тврди да је краља Радослава закалуђерио Св. Сава у 1234. г. пред свој полазак у Јерусалим (Рајић II стр. 375—377.). А има их који одричу то и веле, да је Радослав живео још и 1253. године, што сведочи и повеља његова Дубровчанима, и да га је закалуђерио Сава II, а кад баш, не зна се, као што се не зна, кад је и умро. Срећковић каже сахрањен у Студеници (II. стр. 115.).

[2] Гласн. XLVIII, 224, и житије Св. Саве, од Теодосија. Хилендарски летопис о смрти вели кратко: „....Прѣстави сѧ въ лѣта мір ҂ѕ. ѱ. мг. еже єсть л. г. а. є. лв. (1235.) види Рајића II. 376. — Хилфердинг у III к. стр. 105. има запис из диптихона — поменика мртвих, који је он нашао у неком манасти[ру у] Старој Србији, и гласи: „Помени Господе Іѡанна монаха, и [н]а Стефана Радослава“, али и тамо се не каже кад је умро, [Хил]фердинг вели да је сахрањен у Сопоћанима.

дослава и Владислава. И њега је отерао с престола син му Драгутин, а овога брат Милутин. Чудна је воља Божја! а још превртљивија судбина људска!!....

§. 15. Св. Сава сазива црквено-народни збор у Жичу и одриче се архиепископског престола; бира и посвећује за свога наследника јеромонаха Арсенија, ученика свога; одлази по други пут у Јерусалим, и смрт његова у Трнову.

Св. Саву је јако огорчио разбојнички поступак синовца му Владислава и српске властеле против мирнога краља Радослава. Не мање му је жао и криво било и на народ што га не хтеде послушати, да заштити мир у земљи и свога законитога краља Радослава од саможиве властеле и властољубивога Владислава. Па и ако је Владислава крунисао и ако је Владислав послушао га, те је, по жељи његовој, узео за жену кћер блгарскога владаоца Асена, ипак се он реши да остави архиепископски престо и земљу, и да иде у св. места да се Богу моли за спасење своје и својих. Ову своју намеру најпре је открио краљу Владиславу, и као што летописци кажу „на шсобь“.

Краљу Владиславу није била мила та стричева одлука, јер је он добро знао заслуге Св. Саве за земљу и краљевство, и од каквога су великога значаја његови савети у државним пословима, па својски молио да од намере одустане: „Јер, аше он, тај поступак, који намераваш учиможе довести и цркву и земљу у забуну

и велику неприлику". На то му Сава прекорно одговори: „Ја волим у туђини живот мирно окончати, него ли непрестано гледати заваду и борбу између браће и трзавице у народу, што ће најзад и државу упропастити...."

Краљ Владислав је неколико пута обраћао се Св. Сави и молио га да одустане од штетне намере. Но кад је видео да не може да га од намере одврати, тада му је дозволио да сазове збор, држећи и надајући се да ће га збор умолити и одвратити. Краљ је рекао: „Сазови збор црквено-државни, њему саопшти своју одлуку, и ако исти одобри, онда с њиме изабери лице за архиепископа и посвети истога, па онда можеш ићи". И Св. Сава тако учини.

Он сазове збор на обично место, у Жичу, и ту на збору изјави своју намеру. Узрок одступању с архиепископског престола мотивише личном својом религиозно-духовном потребом и жудњом. Казао је, како је рад да се удали од многога рада и светскога метежа, те да се истински посвети Богу на службу. На збору су сви пријатељи Српства и православља са болом у души саслушали речи и намеру Св Саве, и са сузним очима су га молили, да их не оставља. Али челик карактер Св. Саве није се дао преломити, те он није ни на сузе народне попустио од своје намере. И тако, збор приморан околностима и е-ликом љубављу и покорношћу према светите у, прими му оставку, и по савету његовом изб је му наследника. Избор падне на смернога и)-

божнога ученика Савиног Арсенија јеромонаха, честита и мудра старца и економа манастира Жиче. Св. Сава са осталим епископима рукоположи Арсенија за епископа, затим произведе га за архиепископа, и прогласи га овим речима: *„Арсенију, архиепископу све српске и поморске земље, многаја лета!.....“*[1]

После тога, Св. Сава се опрости са збором, и збор распусти. Збор се разиђе и он остане у ман. Жичи и ту се задржи неко време, једно да се за пут спреми, а друго да добро упути свога изабраника и последника у архиепископској дужности. Кад је и ово двоје постигао, тада узме и од краља и од архиепископије „много злата“, и изаберс од своје властеле лица, која ће га у путу пратити. И после неколико дана крене се у Јерусалим опет преко српских западних крајева и Дукље.[2] И ово се десило 1234. године.[3] У путу кроз српске крајеве и народ, праштао се свукуде с народом, ставивши му на његово челик срце у аманет православље и отаџбину — те две зенице српских очију. — До српскога приморја допратили су га многи веледостојници црквени и државни и епископи: зетски, захумски и да-

---

[1] Доментијан.

[2] Срећк. II стр. 121. А Јастребов, позивајући се на „Општи Лист“ Гласи XXXV 26., и на „Троножац“, опет вели: Св. С[...] је ударио јужно на Клименте, затим на Зету, Подгоро-[...] Врањину; а одатле скадарским блатом и преко Скадра [...]ао у Драч, где се укрцао у лађу и отпловио у Св. Гору. [...] св. XLVIII стр. 400.

[3] О години одласка, као и о години смрти Св. Саве, исто-[...]разногласе. Ми ћемо доцније о том говорити.

барски. Овде се он са свима очински опрост и благослови их светим благословом. У Староі Граду се укрца у галију, која тада полазаше з у „Брѣньдичь“, и навезе се на српско море.[1] Одавде српским морем до Акре, па преко Кесарије, Јоне и мале Азије дође у Јерусалим. Ту буде дочекан од патриара и других најљубазније и са свима почастима, које доликоваху првосвештенику и члану краљевскога дома. У Јерусалиму се смести за даље излете у околицу Јерусалима и друга св. места у Палестини.

Пошто се неколико недеља одмори у Јерусалиму, и одслужи неколико св. литургија у храму Гроба Господњега и овоме се смерно поклони и обдари га принесеним даровима, и пошто и сва друга места обиђе и истима се поклони, тада Св. Сава крене се у Александрију. Желео је да посети и друге источне патриаре и знаменита места у црквеном одношају. У Александрији га, такође, патриар врло љубазно и с великим почастима дочека, радујући се што му чувени српски светитељ са хришћанскога запада у гости долази. Тамо Св. Сава одслужи св. литургију у чувеној цркви св. Марка јевангелиста, и упише у диптикон своје родитеље и брата Стефана, обдарив при том и цркву богатим даром. Затим се отуда крене преко Тивијадске пустиње

---

[1] Светосавски биограф Доментијан вели: „Пришьдь н[а] [м]оре д[и]ющклєтиинско“, а приређивач животописа Савиног, Теодо[сиј]е, калуђер из XIV века, опет вели: „На западнощ море вь [д]ющклєтию пришьдь“ — Гласник XLVIII стр. 18. од Ст. Новаков[ић]а.

и тамошње Црне Горе натраг у Јерусалим. Из Александрије буде истим почастима испраћен и народном пратњом до Јерусалима допраћен.

При повратку своме он се у Јерусалиму задржи само неколико дана, ради одмора, молећи се посведневно Богу над Гробом Господњим за спасење душе му и за срећу и благостање свога народа, своје домовине и цркве. Затим се поново крене у Египат на Синај. Одавде је походио пустињу св. Антонија и Арсенија. У Египту је свуд де дочекиван с почастима, а у престоници дочекао га је и египатски Султан с највећом љубазношћу и почастима. При сусретају, у знак високе поште и уважења, даровао му је разне и скупоцене ароматe, а при растанку друге драгоцене поклоне. Сем тога издао је ираду, да Св. Саву у његовом царству дочекују и испраћају са особитим почастима и великом поштом и уважењем, као царскога госта. Сви се присутни чуђаху оваквој пажњи Султановој према Св. Сави и његовим сјајним дочецима и испраћању.

Св. Сава и на Синају одслужио је св. литурђију, и молио се Богу за све своје миле и драге му. И у синајски диптикон запише имена својих родитеља и брата краља Стефана, и обдари манастир скромним подарцима.

Пошто је Св. Сава и у Египту посетио сва -лија и св. места, и свима се светињама хриш- -ским и тамо смерно и побожно поклонио, тад -оново врати у Јерусалим. Ту се сада за- -ч прилично времена, те се добро одмори и

спреми за пут у Антиохију. Тамо је отишао у жељи да и четвртога православнога патриара види и посети, и да се светињама хришћанским и тамо поклони, и тамошње хришћане да својим светитељским благословом благослови.

Пред полазак у Антиохију Св. Сава заједно с јерусалимским патриаром Атанасијем, одслужи последњу св. литурђију на Христовом Гробу и препоручи у молитвама својим Божјој милости себе и све своје миле и драге. Из Јерусалима испратио га је патриар са целим *„сонмом“* јерусалимских калуђера и осталим службеним лицима тога св. места, у Сирију. — И Св. Сава је путовао до Антиохије у великој пратњи, и свукуда путем, где су чули и сазнали за његов пролазак, излазио је народ предањ на сусретање и испраћање, тражећи да га благослови, и он је радо чинио. У Антиохији су већ били сазнали за његов долазак, и патриар је био наредио да се спреми сјајан дочек. А кад се Антиохији приближио, изишле су му све власти и многи свештеници и народ у сретање. Сам патриар са многим свештенством дочекао га је пред црквом, и у ову увео, а затим у двор свој одвео и тамо га пријатељски и с пуно братске љубави и симпатије примио и угостио. Оба су се светитеља врло радовала томе догађају. Колико је желео Св. Сава да види четвртога источно-православнога патриара, толико је овај желео и радовао се, да својим рук а загрли и у свом дому види чувенога бран а православља на западу и чудотворнога светит а

јуначкога српскога народа. Ову радост патриарову, увеличала је и радост његове пастве — побожних Хришћана, који су, слушајући о светитељству и великој побожности и смерности Св. Саве, жудили да га виде и од њега благослов приме.

Св. Сава није се дуго у Антиохији задржавао, и ако су га сви једнодушно молили, да у њиховој средини што дуже остане. И овде је Св. Сава одслужио неколико литурђија за срећно путовање, и срећу и благостање свога народа, државе и цркве српске. И овде је у диптикон записао умрле своје, и обдарио цркве богатим прилозима. И кад је и ту све свршио, што му је срце и душа жудила, онда се крене у Јерменску, и тамо, такођер, посети сва знаменита места, па се врати у Анадолију. Тамо тешко уморен навезе се на море за у Цариград. Путујући морем јако се разболи, једно због тешкога умора, а друго због немирнога мора и морске болести. Пратња се његова јако уплаши, јер Св. Сава беше и сувише изнемогао. „Бојали су се — вели летописац — да не умре архиепископ Сава на мору, те не би онда знали ни куда би ни шта би радили. Нарочито су стрепили да их туђинци, због блага и разних драгоцености, које су добили на истоку и које собом носе, не поубијају и у море побацају, или као робље у далекој туђини не рас[illegible]ђаду".[1] Но, срећом тога пута Св. Сава не [illegible]е, већ оздрави и срећно преброде у Цари-

[1] Доментијан.

град. У Цариграду су се задржали неколико дана и добро се одморили, а светитељ се и од болести мало опоравио.

Из Цариграда се крене сувим у блгарску престоницу у — Трново. Св. Сава зажели да посети овом приликом и патриара братскога му народа — Блгара, и да му честита проглас патриаршије и измирење блгарске цркве са васељенским патриаром,[1] као и да учини посету своме сроднику цару Асену II., и да њему честита утврђење православља. Но, на жалост, баш ту — у братској му земљи и код сродника — снађе[2] светитеља то, од чега су се целога пута бојали и — страшили, и од чега се беше на мору спасао.

[1] Васељенски патриар беше у завади с блгарском црквом, што је ова 1234. год. васпоставила негдашњу патриаршију, без његова питања и одобрења. Са блгарским царем стојао је опет у запетости, што се овај беше обраћао папи и протежирао римокатолицизам у својој држави, и што је био и сâм прешао у римокатолицизам. Но, када је Асен II удао своју кћер за грчкога престолонаследника, сина цара Јована Дуке Ватација, тада (1235. год.) и васељенски патриар призна блгарску патриаршију у Трнову, и васељенска се црква измири са блгарском црквом и васељенско-царигр. патриар са блгарским патриаром. (Види: Акропол. у руск. преводу стр. 57—60; Дубр. стр. 178.; Васиљев. у „Обнови болг. патр.“; Голубин. стр. 80.; С. Веселиновића у „Пост. српс. патриар.“ стр. 39. итд.).

[2] Има их много, који држе да је Св. Сава отрован у Трнову. Но, ми то не би рекли, и ако би се, из последњих речи Св. Саве, које је он рекао патриару, могло извести, да је он био нађ и на цара љутит. Јер, кад је Сава саопштио патриару своју блиску смрт, овај га је запитао: „Хоћеш ли да то јавим цару Асену?“ који се тада налажаше у лову, што такође баца сумњу и поткрепљује мисао неких о уморству; и Св. Сава му је врло срдито одговорио: „Немој ми задавати посла. И ти би ми најпријатније учинио, кад би и сâм што пре отишао у своју ћелију, те да у тишини предам Господу моју душу......“

И Св. Сава и онако доста уморан и слаб још од морске болести, путовао је из Цариграда по великој зими и цичи, те се не само много у путу намучио, него је и јако био назебао. Дошав у Трново у очи светлих Христових празника, он у место да се одмори и од назеба спасе, ишао је сваки дан у цркву, и служаше Богомоље. На св. празник Богојављења, он је, на молбу Асена II и патриара Јаникија, служио св. литургију у цркви и осветио богојављенску водицу. Тада је и назебу још више увеличао — јер је тај дан била одвећ зима, вели летописац — и разболи се напрасно и врло опасно. О он је одмах приметио да ће умрети. С тога позове сву своју пратњу и саопшти јој да ће да умре. При том јој одмах нареди, да већина њих узму све светиње, црквене утвари и све друге драгоцености, које је он у путу добио и прикупио, и нека се одмах крену и носе у Србију, да предаду архиепископу Арсенију. Нешто је од црквених утвари задржао и поклонио бугарској цркви. Овом је приликом послао по својој пратњи и последњи поздрав и благослов српском краљу, архиепископу и целоме свештенству и народу.

Млађи су одмах поступили по наредби светитељевој. Брже боље спреме све ствари и отиду у Србију да ове носе, и да јаве краљу за болест [illegible]ну. После четири дана, Сава каже и патри[illegible] Јаникију, који беше дошао да га посети и [illegible], да му је близу конац живота, и затражи [illegible]у се донесе св. причешће, те да се последњи

пут причести. И око пола ноћи, 11. јануара, Св. Сава се причести, рекав: *„Благодарим Богу за све“*, и у зору 12-ог у 1237. години мирно успе, и оде Богу на истину.[1]

Св. Сава је мирно, а с великим болом у души, умро у туђини, у двору блгарскога владаоца Асена II. Патриар јави цару своме да је Сава умро у његовоме двору као гост, и пита га, где ће га сахранити, јер — вели — није Сава оставио никакво завештање. Чувши цар за смрт Савину, похита кући у престоницу, да и сам учини последњу почаст светитељу. При том нареди да се сарани у цркви четрдесет мученика са свима

[1] Историчари разногласе односно године Савинога одласка из Србије, и његове смрти у Трнову. О овоме постоји читава збрка појмова. Тако: Летопис Никољски св. II. стр. 287—288, Гласник V. стр. 46., X. стр. 236, и Березини I, 272. тврде, да је Св. Сава отишао други пут у Јерусалим 1235. год., а умро 1237. г. 14. јануара, Голубински држи да је отишао — у 1233. г., а да је умро 1235 или 1236. год. 12. јануара (стр. 456. 556.) Тако држе и г. Вуловић и Д. Руварац (Дело стр. 325). Срећковић вели, да је отишао — у 1234. а умро у 1236. год. 12. јануара, а тело му пренесено у Србију 1237. год. 4. маја (II. стр. 121—124). Никетић држи да је предао архиепископство Арсенију 1235. г. и тада отишао у Јерусалим, а да је умро око 1237. год. (види Гласн. XXVII. 112—116.). Ми смо у својим расправама: „Одношаји срис. цркве“ итд. и „Животопис Св. Саве“ казали, да је рукоположио Арсенија и предао му архиепископство 1233. г., отишао у Јерусалим 1234. г., а умро 1237. г., 12. јануара (стр. 42. и 51.). Чак један стари рукопис *„Пролог“*, под 6. мајем, вели, да је тело Св. Саве пренесено из Трнова у ман. Милошево ꙃ. ѵ. мв. (6742=1234.); а то би значило да је Св. Сава умро у 1233. г., која пада на његово одступање, (в. Гласн. XXVII, стр. 112). Ми смо о овом дуго размишљали и истраживали истину, и нисмо могли јасније се известити, него што смо раније ре и. За то остајемо при свом старом мњењу и наводу, тј. да је д-ступио 1233. отишао у Јерусалим 1234. г. умро 1237. или 123 г. 12. јануара, а у цркви се слави 14. због оданија празника о-гојављења.

почастима, како доликује једном автокефалном првосвештенику и члану краљевске фамилије. Цар је наредио, те се поделило сиротињи много злата и сребра у спомен Св. Саве, јер га он поштоваше и љубљаше. — При том нареди да се његова гробница огради и споменик му — крст од најлепшега мермера с позлатом по том подигне све о његовом трошку; као и да се гробница покрије царским плаштом, а око ње наместе светњаци и кандила све од сребра позлаћена, те да у њима горе свеће и јелеј дан и ноћ. Цар Асен колико је сажаљевао тај несрећни случај, толико се радовао и Богу благодарио, што ће такав светитељ почивати у његовој престоници и задужбини. И он је за годину дана, док је год св. тело Савино лежало у његовој задужбини, често одлазио на гроб Св. Саве и молио се Богу.

Каква је жалост била у Србији кад су чули за смрт свога светитеља и просветитеља, то се не може ни описати. Довољно је кад рекнемо да се нису смирили док нису тело његово у Србију пренели. А то су учинили 4. маја 1237. или 1238. год. тј. после смрти његове на годину дана, о чему ћемо говорити мало ниже. А 1594. г. 27. априла бесни Синан паша узме св. тело из ман. Милешева и спали га на београдском Врачару, где данас, благодарећи неблагодарности ...ових потомака и следбеника, расте трње и ...в!!...

§. 16. Кратко резиме живота и рада Св. Саве

На основу свега што смо довде рекли о Св. Сави, и са обзиром што су и други о њему казали и писали, може се о њему и његовом раду извести ово резиме:

1. Св. Сава је дарован од Бога његовим родитељима под саму њихову старост, и на молбу побожне му мајке Ане; а у доба када је од врло велике потребе био народу српском један такав велики муж и реформатор.

2. Св. Саву је родила (око 1170) светост, задојила побожност, одгајила премудрост Божја, и образовао и васпитао св. Дух у православљу, а св. анђели узнели душу му 12. јануара 1237. г.

3. Св. Сава је цео живот свој био посветио Богу, цркви и православљу, домовини и народу своме радећи неуморно дан-ноћ близу 60 година у корист њихову.

4. Он је још у младости — 15. години узраста свога био наименован и постављен Немањом, оцем му, за херцога захумског — данашње Херцеговине, и он је на пуно задовољство народа и свога Господара управљао више од две године.

5. Св. Сава је у својој 18. години око 1188. год. отишао у Св. Гору и тамо се закалуђерио.

6. Он је у светогорским манастирима живе скромно, побожно и свето-строго по правилим

монашким, занимајући се науком и спремајући се за велика дела.

7. Он је 1197. г. наговорио и умолио оца му Стефана Немању, те се овај одрекао престола у корист најстаријега сина, и закалуђерио се, а затим на позив његов отишао у Св. Гору.

8. Он је у Св. Гори радио на подизању српског манастира Хилендара и овога филијала, и на оснивању и развијању српске школе у Хилендару, која је била расадник просвете и књижевности.

9. Св. Сава је ишао у Цариград из Св. Горе у циљу, да умоли цара грчког, да потврди права српскога манастира и његову куповину, као и да му дарује слободну управу манастиром, и још нека места и имања око манастира. И све је то успешно израдио и издејствовао.

10. Он је пренео тело оца му Симеуна Немање у Србију из Св. Горе у 1208. г. и положио га је у ман. Студеницу, измирив претходно завађену браћу своју над св. моштима.

11. Он је, по преносу св. моштију Немањиних, остао у Србији као студенички архимандрит неколико година, и за то време он се бринуо и радио у корист благостања српске државе и цркве, утврђивао у народу православну веру и морал, и почео зидати ман. Жичу.

12. Он је поново отишао у Св. Гору у Хилендар и тамо се задржао све до свога [illegible]ћења за српскога архиепископа. У Хилен[illegible] је уредио калуђерски живот, по правилама

источно-православних манастира и калуђера; подигао себи испосницу, написао два Устава за Хилендар и Типикарницу, и подигао манастир у благостању и у моралном значају.

13. Он је ишао у Никеју цару грчком и васељенском патриару, и од њих измолио автокефалност и независност српској цркви у рашкој жупанији, и, на молбу цара и патриара, примио се он сам за првога архиепископа.

14. Он је као архиепископ српско-жички уредио црквену јерархију и створио српску националну цркву. Јерархију црквену у рашкој жупанији поделио је на дванаест епископија, и за исте изабрао, посветио и поставио епископе — своје одличне ученике све саме Србе пореклом и родом.

15. Он је 1220. године крунисао првога краља Стефана на краљевски престо, а после смрти овога крунисао је и његове синове: Радослава 1227. год., а Владислава у 1233. год.

16. Св. Сава је у више прилика путовао по српским областима и народу проповедао веру и врлине хришћанске и грађанске. Нарочито је утврђивао у срцу и души народа православље и љубав према цркви и домовини.

17. Он је два пута путовао у Јерусалим да се побожно и смерно поклони св. Гробу Христовом и другим св. местима на истоку.

18. Он је умро у Трнову по повратку из Јерусалима, кад је по други пут ишао, г) 12. јануара 1237. или 1236. год.

19. Да је после смрти на годину дана пренесено његово св. тело из Трнова у ман. Милешево у Херцеговину.

20. Да је његово св. тело спалио Синан паша на београд. Врачару у 1594. години 27. априла.[1]

21. Да Га је, због светости и рада његова, света хришћанска црква признала и прогласила за свеца, а народ и наши и туђи писци признају и називају га: *„Учитељем и просветитељем српскога народа, великим апостолом и првоархиепископом, светитељем и чудотворцем, првонастолником отачаства нашега и Богоугодником Божјим“*.

22. Да је Св. Сава био велики патриота, изврстан родољуб, челик Србин, ненадмашни приврженик и бранилац православља, а велики ненавидник, јереси и расколника.

23. Да је био велики пријатељ истока и поштовалац источно-православних патриара а није марио за Рим и гонио је папске језуите.

24. Да је био највећи радник на књизи и просвети у XIII веку, и највећи пријатељ школе, књиге и просвете.

25. Да је био човек од великога дара и ума — геније, и мудар државник, као што беше и ревносан, одличан и благ архипастир. Вазда чист

---

[1] ...инаксар у Србљаку вели да је спаљен 27. априла 1595. ... Руварац („Истина од 1888. г.“) и г. Архим. Н. Дучић ...ике дом. хроничара“ стр. 5. и 6.) веле да је спаљен 27. априла.

и светао у животу, неуморан у раду, и врло скр-
ман у својим личним потребама.

26. Да је у својој светој души и срцу сво-
гајио дивну и побожну мисао: *да збратими ш-*
је разбраћено, да споји што је растављено, д-
све Српство споји у једну велику државу и по-
окриље мајке српске цркве, као што квочка пр-
купља пилиће своје под крила своја, и да г-
оснажи јаком љубављу и вером православном; д-
сва српскословенска племена, раштркана на св-
четри стране света, прикупи у једну велику за-
једницу и учврсти их у слози и пријатељств-
св. балсамом хришћанске љубави, на славу Божј-
величије имена Српскословенскога и корист свиј-
племена и племенских државица. И најзад:

27. Да је живот Св. Саве био препун вр-
лина, како човечанских тако и хришћанских; ка-
и да је за српску цркву, државу и народ толико
значајан, важан и користан био, да се Србин вазда
поносио и поноси именом његовим, славећи, хва-
лећи и узносећи га и делом и речима. Из великога
уважења многе црквене општине посвећују у част
и славу његову своје задужбине цркве и мана-
стире, а родитељи дају својим првенцима име ње-
гово — *Сава* или *Растко*, препоручујући и једни
и други његовим светим молитвама, благослову
и заштити код Бога.

И ово је, заиста, Св. Сава и заслужио од својих
племенитих потомака. Јер, он је, као што смо ...
зали, свуда ишао и народ учио свему што је до...
и корисно, што је племенито и узвишено, шт...

ето и праведно, што је чедно и поштено. Он подизао свуда школе, болнице и цркве народу о своме трошку, и друга многа добра ла чинио, препоручујући и другима, који су у гућности да бедне, сиромашне и немоћне потмажу. У свем што је добро свакоме је давао еп пример животом и радом својим. А све што ружно искорењивао је требећи пороке и зло народа. Добре је обичаје неговао и чувао, те и данас чувају и чуваће се докле је Србина свету — ако Бог дâ. У народу нашем и данас многе лепе обичаје приписују Сави, да их је он установио, па их с још већом поштом и ревношћу чувају и негују.

И одиста, Св. Сава у последње доба беше тако развио своју плодотворну и корисну радњу, да је у цркви и држави био прва и главна чињеница. Све, што је требало у корист државе и престола, народа и цркве радити и урадити, он је с пуно воље, енерђије и пожртвовања живота мудро и успешно радио и — урадио. Колико се бринуо о црквеном благостању и благољепију, и о народном религиозном и моралном животу, толико и још више употребљаваше сву моћ и снагу своју и на дела и послове државно политичке, и напредак и благостање државе и народа. Мудријега ни вештијега за све у опште послове у то доба че беше у Српству. С тога је цело Српст л било упрло очи само у њега, као у Богом по ного му Месију. Нањ су и сву своју наду по ли, уздајући се у његову мудрост и енер-

ђију, и на његов велики патриотизам и вредно[illegible]
И заиста, признати се мора, да би зграда, к[illegible]
беше основао Немања, пала и не би се ник[illegible]
била ни подигла, да не беше сина му Св. Са[illegible]
Она би се зацело срушила на главу српскога н[illegible]
рода и другога Немањића, да је не учврсти и [illegible]
доврши Светитељ Сава.

И колико је народ ценио и уважавао С[illegible]
Саву и његову мудрост, патриотизам и енергич[illegible]
рад, и на све то полагао своју наду, толико ј[illegible]
опет и светитељ ценио и љубио свој народ, т[illegible]
се и сам јако надаше на свест и карактер срп-
скога народа, и на његов патриотизам и родо-
љубље, моћ и способност за веће идеале и већ[illegible]
политички живот, као и на његово јунаштво [illegible]
самопрегоревање, које је врлине у хиљадама при-
мера доказао, борећи се и за туђе интересе [illegible]
— владаоце. И Св. Сава је, заиста, био уверен,
да је Србин способан за свако велико подузеће
и озбиљне послове, само су му за то потребни
способни и мудри вођи, који би га умели поуз-
дано и мудро повести напред већој слави и
бољој и сјајнијој будућности његовој. И ова се
мисао и уверење Савино доцније у више прилика
и осведочило, нарочито у доба Цара Душана, и
доцније у доба ослобођења српскога народа.

Из велике благодарности према овоме срп-
скоме великану и узорном патриоти и родољубу,
и народноме светитељу и просветитељу и [illegible]
јему Богоугоднику, српска црква и држава [illegible]
нале су и Светога Саву за покровитеља цр[illegible]

школе, и народ га данас слави у целоме Српству као народно-црквено-школскога патрона и светитеља. — Срби у Херцеговини и српском Приморју, из великога уважења и поштовања према том народном светитељу, посте седам дана заветни пост у част и славу његову, и то од Св. Јована па до Савин-дана. А цео народ српски и све српске школе с највећим пијететом и побожношћу славе и светкују 14. јануара у спомен његовога успенија, певајући му и у цркви и у школи и на дому химну: *„Ускликнимо с љубављу светитељу Сави, цркве српске светитељској глави!...“* а 27. априла прославља и светкује у спомен спаљења св. моштију његових Синан-пашом на Врачару, који је чин створио Српству Врачарску Голготу, као што су Пилат и књижници и фарисеји створили Хришћанску Голготу. И као што ова служи Хришћанству за учвршћење хришћанске идеје, вере и морала, тако и Врачарска Голгота челичи Српство у српској мисли и идеји, која га, ако Бог да̂, води скором јединству, великој слави и величини народној и државној .....[1]

---

[1] У овој глави ми смо чинили на више места понављање … реченица. Узрок томе не лежи у нашој вољи, већ у по… коју је изазивало систематично излагање живота и рада …ога светитеља Саве. Према овоме, држимо да нам се неће …ти, што нисмо могли избећи понављања.

ГЛАВА ТРЕЋА

Стање српске цркве у жичко-пећској архиепископији после абдикације Св. Саве, с архиеп. престола па до краља Милутина (1233—1282. г.).

§. 17. Живот и рад архиепископа Арсенија I., и пренос тела св. Саве из Трнова у ман. Милошево.

Мало више казали смо, како је св. Сава одступио са архиепископске катедре; и како је себи за наследника *саборно* изабрао, и са епископима посветио свога ученика јеромонаха Арсенија, *„човека благочастива, смерна, света“* и потпуно достојна тога узвишенога престола, на коме сеђаше св. Сава. Истодобно наговестили смо, како су тада биле врло колебљиве и незгодне прилике, у којима се Арсеније примио светитељске дужности. Доброме и смерному старцу нису ни с које стране, тако рећи, цветале руже, а што се тако дуго одржао на престолу то има да благодари само Богу и својој чистој савести; лепој нарави и светошћу живота свога. Са овим, и овима подобним, врлинама, архиепископ Арсеније победио је све оне, којима није баш [illegible] срцу лежао његов избор. А својим трудом, [illegible]

дом и непристрасношћу, он је отклонио и све друге неприлике.

У доба, када је Арсеније I ступио на престо светитељски, беху у држави немири, у цркви незадовољство због одступања Св. Саве; а међу браћом му у Христу опет беше завист, што је од простога еклезиарха и економа ман. Жиче изабран и посвећен за архиепископа. Међутим, и с поља беху са свију странâ наперене оштре стреле и на српску државу и на цркву српску и православље.

Државна властела, помоћу које се Краљ Владислав беше дочепао престола, почела се беше тако силити, да је врло често кршила грађанске и црквене законе. Епископи опет једно увређени одступањем Св. Саве, а друго увређени претпостављањем њима јеромонаха Арсенија за архиепископа, слабо су водили рачуна не само о своме новом старешини, него и о цркви и неприликама у држави. Свештенство пак, видећи међу јерарсима неко незадовољство и запетост као и у пословима лабавост, није толико ни одавало важности њиховим наредбама, а још се мање по њима управљало. Оно није вршило своју свету дужност онако ревносно и онако побожно, како је то оно чинило за доба управе Св. Саве. Народ, видећи опет лабавост и у држави и у цркви, к[illegible] и неслогу међу великашима и растројство у с[illegible]штенству, такођер је и сам почео био малакс[illegible]ти у врлинама, којима се одликоваше; и он [illegible]че све више и више у разне погрешке; а

ове су опет врло рђаво утицале на религиозно-моралнии живот свију држављана у опште.

Све су ово змиске очи српских непријатеља биле добро уочиле; па су са свију страна били и нагрнули на српску државу и цркву, баш као у пролеће гладне гусенице на родна поља. Сваки је од њих тежио, да што више зграби и отме од Срба, и да што више исиса племените и слатке крви из жила српскога народа. Тако: Татари и Блгари [1] беху навалили са истока; Мађари са севера „многа излобленіа и скрьби“ чињаху народу; [2] Грци [3] опет са југа; а папска језуитска војска опет са свију страна удараше на српску државу и народ, српску цркву и свештенство. Све ово, и ако није државним границама нашкодило, ни Србију унизило, ипак је отежавало положај и рад смернога архипастира Арсенија I и кочило точак добром напретку и развитку српске цркве.

Но ипак при свима тим немилим околностима, добри и смерни Арсеније I продужио беше ревносно и с пуно воље рад свога узвишенога претходника и учитеља, и то у оном истом духу и правцу, којим је и велики светитељ српски, Св. Сава ишао и радио. Знајући од каквог је високога значаја и важности независна српска архиепископија по православље, а ово опет од

[1] Види писмо Дубр. Републике благар. владаоцу СБр. 16. у Мајк. Ист. стр. 27.
[2] Шафарик у Памет. стр. 52.
[3] Мајков стр. 27.

[л]кве је драгоцености за цело Српство, он се [св]има силама трудио, да достојно одговори пове[р]еној му св. дужности.

Нарочито се он стараше да лепим опхођењем и хришћанском љубављу задобије љубав и пошту не само своје у Христу браће, свештенства и народа свога, него и да са суседним православним црквама и њиховим старешинама одржи лепе и пријатељске одношаје, и да код њих задобије љубав и поштовање. И он је све ово постигао.

Својом заузимљивошћу и трудом око проповедања јеванђелске науке и свију хришћанских врлина; својом љубављу према народу и својом дубоком оданошћу према православљу, архиепископ Арсеније I успешно сузбијаше непријатеље народа, цркве и православља. Нарочито беше, по примеру Св. Саве, обратио пажњу на римску пропаганду, која се по смрти Св. Саве беше јако осилила, и овој спречаваше путеве и ремећаше јој њезине планове.

И одиста, по одступању Св. Саве, а нарочито после смрти његове, папа мишљаше да ће, преко дубровачког митрополита и калочкога Ерцбискупа, постићи своју давнашњу жељу. У том циљу, он препоручи обојици да сву моћ своју употребе, е да ли би како год чврстоћу српске оданости ка православљу поколебали. Ови опет с[illegible]је стране удвоје своје силе и пошљу своје п[illegible]е — највештије језуите, да свима средс[illegible] настану код незадовољне властеле да

приме римокатолицизам, обећавајући јој помоћ њезиним претензијама — у васпостављењу феудалнога система у Српској Краљевини, као што су већ били и саблазнили захумскога кнеза, те се он беше још раније одвојио од краљевине. Краљ Владислав и архиепископ Арсеније I приметили су смер наједника, те су и они од своје стране учинили све, да им намеру и жељу осујете, и — осујетили су је.

Архиепископ Арсеније, сећајући се од какве је користи и утицаја на религиозно-морални развој народа српског био пренос св. моштију Симеуна Немање из Св. Горе у Србију, он науми пренети и тело Св. Саве из Трнова, е да би и тај пренос донео исте резултате и користи цркви и држави, као што је и пренос Св. Симеуна. С том жељом и намером он се обрати Краљу Владиславу речима:

„Није лепо, Краљу и Господару, нити може бити Богу угодно, да оставимо у туђој земљи нашега равноапостолског оца и учитеља, који је поднео небројене подвиге за српску земљу и цркву; који се дан-ноћ трудио за благо и срећу свога народа, учећи га свима врлинама хришћанским и грађанским, молећи се непрестано Богу за напредак и добар развитак народа, државе и цркве, који је земљу своју украсио црквама, краљевином, архиепископијом, епископијама и свима добрим установама и законима, који је остатк[illegible] реси уништио и православље утврдио у нар[illegible] и држави, није, велимо, лепо ни Богу прија[illegible]

а његово св. тело лежи у туђој земљи, а не у његовој отаџбини и Српској Краљевини, за коју је он живео и трудио се целог живота. Зато би Те, Краљу, молио, да се побринеш о преносу, и да његово св. тело пренесеш у српску земљу!"..[1]

Краљ Владислав, коме је, такођер, та мисао била на срцу, сагласи се с предлогом архиепископа Арсенија, и одмах напише писмо своме тасту Асену, блгарском владаоцу, молећи га у писму као свога оца, да му допусти да може узети тело Св. Саве и пренети га у Србију. Ово је писмо послао по своме посланику, и овоме препоручи да га и лично у име њега и народа замоли за допуст. Из бележака летописаца види се, да Асен тада није уважио молбу Владислављеву ни његовога посланика. Он се изговараше, да томе нема никаквога разлога, још мање нужде и потребе; „јер се — вели он — светитељско тело и у његовој земљи храни, поштује и уважава тако исто, као што би то било и у Србији. И онда би био грех узнемиривати св. мошти у гробу". И тако се посланик врати без икаквога успеха, и каже краљу све, што му је казао Асен.

Но, краљ се сада још више заинтересова за пренос. Зато одмах одабере неколико одличних својих доглавника, и пошље Асену с другим писмом и поновном молбом за допуст. У писму, к[illegible] беше написано с пуно осећаја према свет[illegible]у и пијетета и љубави према своме старцу

[1] Срп. Летописи.

Асену, Владислав изјави велику наду: „да га љу
љени му таст и отац неће оставити да цел
живота свога буде у жалости и тузи, „*те ћеш
допустити да пренесем св. тело мојега свет
господина и отца*““ у своју отаџбину. Посл
ници су писмо однели и молбу поновили у и
краља, народа и свештенства. И цар се на т
лике молбе и тражења јако колебаше, и у м
слима се бораше. Каже се да му је било вр
жао, да се изнесе светитељ из његове задужби
и престонице; а још му теже беше одбити мол
свога зета и народа, који му се зато мора гор
осветити. Дуго се бораше и, најзад, реши се,
о том припита и своје великаше и патриара.
том смеру позове к себи све своје доглавнике
трновскога патриара, па им потражи у тој ства
савета. Саветници су му, без многог размишља
сви једногласно одговорили, да ни пошто не да
св. моштију Светбг Саве из своје задужбине
престонице.

После овога Асен позове посланике Краљ
Владислава, који су неколико дана очекивали н
решење, и саопшти им, да му је немогућно жељ
и молбу Краља Владислава и њихову удовлетво-
рити. У исто доба и сам напише писмо свом
зету Владиславу и најљубазније га о решењу
одлуци својој извести, тешећи га очински и мо-
лећи га, да се не нађе за то увређен, а он ће
за живота свога св. мошти боље частвов.
хранити, него што би се то и у Србији чи ю.
А да би посланике залагао, он их добро ю-

гато обдари, препоручивши им, да краљу саопште, како из велике поште и уважења према светитељу не може да допусти пренос. И краљеви посланици се и овога пута врате празних шака, не успевши ништа у својој мисији.

Кад је Краљ Владислав увидео, да и друго посланство не могаше ништа удејствовати код таста му цара Асена, тада он науми сам ићи, те да своју и народну жељу удејствује, па ма га шта коштало. И одиста, имајући у виду скорашњу свирепост цара Асена, коју је извршио над својим тастом Теодором, царом солунским, може се слободно рећи, да је од стране Владислава била велика кураж и пожртвовање, кад се решио да лично иде у Трново и у руке вечитом непријатељу српскога народа.

Ову своју намеру Краљ Владислав саопшти својим поглавицама и архиепископу Арсенију. Затим одмах пошље своје гласнике тасту Асену, да му јаве за његов долазак. По овима је краљ послао богате подарке доглавницима царским и трновском патриару, с молбом, да му не сметају узети св. тело Савино.

Кад је цар Асен сазнао за долазак Краља Владислава, он нареди да се спреми сјајан дочек у Трнову и двору, и заповеди да се узвишени гост и зет му у целој земљи дочекује и ...аћа с највећим почастима. Затим му је и сâм ...нао у сусрет и дочекао га не само кра...ким почастима, већ и с пуно одушевљења, ...зности и очинске милоште.

Кад су у Трново ушли, тада се Владисла[в] замоли тасту, да га најпре одведе у цркву, гд[е] се налазе св. мошти Савине, да им се поклони. Цар му учини по жељи, и заједно оду у цркву 40 мученика, где их је патриар са свештенством и литијом дочекао.

Краљ Владислав, ушав у цркву и видев гроб Савин, падне на гроб светитеља и горко плакаше и нарицаше. Ово нарицање Краља Владислава летописци су забележили овако: „Бѣмь ѿтьче моне съгрьшеније прьвѣје бѣгоуна ѿть мене сътвори, те и кромѣ своєго ти ѿтьчьства възбрани прѣставити се.... *али ти се сада, оче, молим: смилуј се на мене!.... Ако ја и нисам достојан, да се назовем Твојим сином, ипак Ти ме немој одбити као дете Твога брата“!*[1]

Запевка и нарицање Краља Владислава јако је гануло и потресло цара Асена, те се одмах у себи решио, да му допусти узети светитељево тело. При том су му се те ноћи, као што летописи бележе, пречуле у сну ове речи: „Предај св. мошти Савине Краљу Владиславу“!... И он, да не би, тобож, против савета својих главешина учинио, сазове опет вѣћѐ, и каже му свој сан, тражећи од њега савета. Саветници, једно што су се уплашили сна, а друго што су добар дар примили од Владислава, без многог размишљања, рекну цару: „И ми би те молили, царе, да се више не противиш, већ предај Краљу В ·

---

[1] У Летопису, и у Срећ. II. стр. 121.

диславу св. мошти Савине, јер се види да је то и воља Божја“![1]

И цар Асен, пошто је своје узвишене госте добро угостио, рекне Владиславу: „Сине, и ако ми је врло тешко, да се моја задужбина и престоница лише св. моштију Св. Саве, ипак, видећи твоју тугу за њи, допуштам да узмеш његово св. тело, и да га пренесем у отаџбину своју, ради ваше утехе за вашим оцем светитељем“. Ове царске благе речи и сувише су обрадовале краља Владислава и његову пратњу, и од свег срца захвале цару Асену.

Затим Краљ Владислав одмах изда заповест да се сутра са св. моштима крену из Трнова у Србију. И тога дана све се спреми, што је потребно било за ношење св. моштију.

Сутра дан рано се отпочне патриаршеска служба, коју су с патриаром одслужили сви епископи и остали свештенослужиоци, који су с краљем у Трново дошли. После службе држан је над гробом свечани парастос архиепископу Сави; а за то су време тихо и мирно откопавали му гроб. Кад су гроб отворили нашли су Савино тело неповређено и читаво; и „власи и брада светла и читава беше“ — веле летописци. Ово је све присутне не само обрадовало него и задивило; и сви су пали на колена пред светитељским телом и поклонили су му се дубоко и ожно ћутећи. Затим св. тело положе у нов

[1] Тамо.

кивот и изнесу пред црвву, где му се и народ поклонио, а епископ Атанасије још и гласно ожалио, по српском обичају, и из дубине душе своје, као свога у Христу брата и доброг учитеља и узорног архипастира и просветитеља народног.

Пошто је сав народ целивао св. мошти, тада су кивот положили на нарочита носила, која су била спремљена за пренос. Прво су га понели: Цар Асен, Краљ Владислав, патриар Јанићије и епископи, а затим су га предали свештенству и народу, те су га ови од Трнова до Србије с руку на руке пренели до ман. Милешева и то све са литијом. У путу кроз целу Бугарску и Србију предусретали су Га побожни Хришћани, падали пред њим на колена и — целивали Га; а испраћали су Га сви са литијом и с великом чашћу и побожношћу. Пренос је трајао више од две недеље. Конаке су правили при црквама, и светитељ је у цркви ноћивао, где су целу ноћ служили свештеници Богомоље, а пред зору св. литурђију, и после ове се путници кретаху даље. Тако је све трајало до ман. Милешева у Херцеговини.

Кад су у ман. Милешево дошли и св. тело донели тада су поново преместили Га у други нарочито за-њ спремљени скупоцени и украшени кивот, па су Га, у присуству краља, архиепископа, епископа и многобројна народа, положи[ли] пред св. иконостасом (4. маја 1237 или 12[?] год.) у цркви.

Затим, архиепископ сазове синод, на коме присуствоваху сви епископи српско-жичке архиепископије, и неколико игумана важнијих манастира и одличних протопопа, те, после призива благодати Духа Светог на Синод, канонизирају св. тело Савино, по правилима св. васељенске цркве, и Саву прогласе за српскога свеца. У исто доба, Синод нареди, да му се састави служба, која је одмах и састављена, као што летописци тврде; али ова прва служба није до нас дошла. И она је пропала у несрећно српско доба, као што су и многи други знаменити књижевни споменици пропали, и од српских непријатеља уништени. Службу Св. Сави, која је до нас дошла, написао је хилендарски јеромонах Теодосије; а за службу о преносу св. моштију не зна се писац, а писана је око 1600. године. Данас Св. Саву признају за свеца не само православни, него и римокатолици.

У манастиру су од тога дана држали дуго бденија и молитве над ковчегом Св. Саве; а народ је са свију страна врвео манастиру да се поклони св. моштима његовим. Многи су дошли с надом на исцељење од разних недуга, и — исцељиваху се вером у Бога и молитвама великога угодника божјег, Светитеља Саве.

За цело време, од како је Св. Сава у Трнову умро, па све до преноса његових св. моштију Србију, била је у народу општа и врло ве- жалост, какву дотле нико није запамтио. народ српски жалио је и оплакивао је свога

оца, архипастира, просветитеља и светитеља. Ожалио је свога узвишенога добротвора само онако, како је он то заслужио, и са оним осећајима душевне туге и жалости, с каквима је осећајима он љубио свој народ и овај њега.

И одиста, летописци бележе, да је цела земља била завијена у тугу и жалост, а народ у кукњаву и лелек за њим, и то не само из српскога обичаја, него баш из самих осећаја свог племенитог срца и душе [1]. Летописци су прибележили само краљеву и епископа Атанасија кукњаву и тугу; а кад су ова двојица, као узвишене личности, па још пред туђим народом у Трнову, онако гласно туговали и кукали, то колико је прост народ тужио и кукао — није се могло ни описати. Укратко је само забележено, да је *„била једна општа и велика жалост каква се никада није чула ни видела"*.... Шта више, народ је и све недаће, које су после смрти Св. Саве наступиле у земљи, приписивао његовој смрти у туђинштини. Зато се народ неколико и утеши, пошто је св. тело Савино *пренето* у Србију.

Највише се утешило и обрадовало српско свештенство преносом Св. моштију Савиних. Оно је држало да је тим одржало победу над виновником одступања с престола архиепископа Саве и његовога одласка из Србије — тј. над

---

[1] Ову жалост могу појмити сви они који су доживели да виде народну жалост за мучеником Кнезом Михаилом.

Краљем Владиславом. Сем тога, народ и свештенство беху незадовољни с Краљем Владиславом и због рђаво вођене политике и економије у Србији, која беше дошла до крајњих граница и жалосних последица. Предаја свију индустриских радова у туђе руке и подизање туђих цркава и довођење свештеника других вероисповести, беше тако озлоједило народ и свештенство, да су јавно против краља говорили, и овај беше изгубио сваки ауторитет и пошту и код народа и свештенства. И они су тражили пута и начина, како ће да га се спасу и отресу.

Поред ове несреће, Владислава је у то баш доба снашла још једна недаћа, која је за њ била од пресуднога значаја. Тада баш умре таст му Асен, који му је био велики пријатељ и заштитник. И он, увиђајући за се велику опасност, побегне 1242. год. из Србије, а земља остане без краља, и у држави наступи ужасан хаос. Властела хтедне да тај случај употреби на своју корист; али **свештенство српско**, које је вазда пред очима имало будућност и срећу народа српског, стане томе на пут, и брже боље прикупи се око најмлађега сина Краља Стефана Првовенчанога — Уроша.

И Урош, видећи земљу и краљевство у опасности, а окружен народним свештенством, истакне се први пут као бранилац и заштитник је домовине и народа. Па кад је властелу, ı се беше полакомила за власт, помоћу свеенства, умирио, и кад је српске непријатеље,

који се беху већ устремили на Србију, куражно и мудро одбио од српске границе па још и на истоку границе краљевства свога проширио, и у земљи све у свој ред и поредак довео: тада се он прогласи за краља српског, као Стефан Урош I. Народ и свештенство његов проглас врло радосно и одушевљено поздрави и прими, и закуне му се на верност и оданост. Затим га архиепископ у Жичи крунише. И он је цркви и свештенству био захвалан на материнској љубави и пријатељству према њему.

§. 18 Стање српске цркве у Жичкој Архиепископији за владе Стефана Уроша I и Архиепископâ: Арсенија I и Саве II

За владе Краља Стефана Уроша I, најмлађег сина Стефана Првовенчанога, који беше прозват, због великих дела својих: *Велики;* због јунаштва у ратовима: *Страшни;*[1] а због кркљања кад говори: *Храпави,*[2] границе Српске Краљевине беху проширене, па разуме се и границе српско-жичке архиепископије.

А како је краљ Урош I био не само мудар и јуначан, него још и велики патриота и родољуб, па и већи пријатељ српске цркве и православља, то се и српска црква и свештенство, за доба његове владавине беше осетило у бољем и сигурнијем стању и положају.

---

[1] Миклошић стр. 110.
[2] Срећковић II 130. стр.

Архиепископ Арсеније I врло радостан што је доживео, да види како српска црква, која је протествовала у лицу Св. Саве против „разбојничкога“ отимања престола од доброга и мирнога Краља Радислава, ликује пре свега свечаним преносом св. моштију Савиних, а затим бегством отмичара престола Радосављевога, употреби све своје силе на добар развитак и у корист српске цркве и свештенства српског. Он се ревносно стараше, да код своје у Христу браће — епископа — задобије љубав и пошту својом смерношћу, благошћу и добротом свога срца, и лепим и братским понашањем према њима и осталом свештенству српском. Он се није истицао као строг старешина; вазда је желео да буде, по речима Христовим: „Ко хоће да буде први, тај треба да буде последњи“, од свију млађи и најпослушнији. И тиме је добри старац Арсеније и задобио не само поверење, већ и велику љубав и искрену пошту и уважење од браће своје, па и од свију других у опште у држави и ван ове. Неки частољупци, који се у први мах показиваху нерасположени према њему, игноришући њега и његово старешинство, доцније се стидеше, кад се уверише у његову мудрост, благост и братољубље.

Овај је светитељ, — пошто, после бегства Владислављевог, Краљ Урош I доведе све у краљевство и властелу умири, која се беше п а да поврати стари систем владавине у р Србији, и пошто је он на тај начин и

лично и на делу доказао да је достојан краљевскога скиптра и круне, крунисао — новога краља Уроша у ман. Жичи и свечано га прогласио речима: „Самодєьржавномоу Кралю вьсеи Срьбьцѣи, и Поморьсцѣи, и подоунавьсцѣи земли, кралю Стефанꙋ Оурошоу многаꙗ лѣта“!..... Овај је акат свечано благословила црква и радосно прославило српско свештенство. Затим је архиепископ Арсеније мирно и успешно управљао архиепископијом.

Но, при свој својој светости и оданости Богу, архиепископ Арсеније I доживе и један врло жалостан, и за њега смртоносан, догађај. За његово доба ударе Кумани на Србију и чак допру до манастира Жиче, његове престонице. Смерни старац, на велико навађивање манастирске братије и других да се уклони испред непријатеља, с великим болом у души и ненадмашном жалошћу за манастиром, оставља манастир Жичу и испред непријатеља бега у Пећ. Овде се зауставља и подиже нову резиденцију за архиепископију и манастир Спаса. Тада су Кумани ман. Жичу опљачкали и запалили. Жалост и туга за ман. Жичом тишташе архиепископа Арсенија до смрти његове; и то га је принудило, те је архиепископски престо оставио пре смрти своје, и — по примеру свога узвишеног претходника Св. Саве, — посветио остатак свога живота само на служење Богу и приуготовљење за будући жив

Кад је баш одступио и умро овај светите летописци нису тачно забележили. Само ве

да је на управи архиепископије био свега 30 година. [1] Неки су опет забележили да је на архиепископској столици седео још ҂ѯ. ѱ. ѻа... (6761 =1263)године. [2] Други опет веле, да се на црквеној управи налазио архиепископ Сава II у ҂ѯ. ѱ. ѻв. (6772—1264) години. [3] — Ни један од ових записа немају забележеног датума и месеца, те се с тога и не могу тачно одредити године. Јер, тада се године рачунаху по црквеном рачуну, која рачунаше почетак свој од 1. септембра, а не као доцније и данас од 1. јануара. У таком случају, први запис морао би значити, да је Арсеније I одступио или умро 1262 или 1263.; а други опет да се Сава II спомиње као архиепископ 1263 или 1264. године. И ми ћемо при оваком случају узети као вероватнију цифру 1263.

Међутим, има бележака о предању народном, да је Архиепископ Арсеније I, осећајући се врло слаб и оптерећен тешким пословима под старост, као и врло потресен жалошћу за манаст. Жичом, пред смрт своју одступио са црквене управе, и на место себе другог саборно изабрао и — посветио.

И, како предање тврди, он је у горњем циљу сазвао сабор у Пећи, [4] и овом је своју жељу и

Родослов у Даничића стр. 272.
Види запис у „Синодал. рукопису Шестодневу“; у Јов. … 164.
Домитијан у Даничића стр. 116.
Березини вели да је сабор сазван у 1266. год.

вољу саопштио, предлажући Сабору за свога на-
следника Саву, епископа захумскога, трећега сина
краља Стефана Првовенчанога *Предислава*. Са-
бор послуша добродушнога старца, архиеп. Ар-
сенија, те једногласно изабере епископа Саву за
архиепископа српско-жичке архиепископије. А
Арсеније I произведе га за архиепископа у цркви
Св. Спаса и пред краљем и народом прогласи га
речима: „Архїепископоу вьсеи сьрбьскїа и по-
морьскїа земли Сави II многаа лѣта“!

И архиепископ Арсеније, при свој својој
благости и пријатељским односима према свима
и свакоме, имао је тешких мука и велике бриге,
за доба свога управљања црквом, због безобзир-
них насртаја папистанаца на српску цркву и
православље. Ови су врло често насртали и до-
сађивали са њиховим разним претензијама, и он
их је у почетку доста енергично и успешно од-
бијао. Али после смрти Св. Саве, и под зашти-
том краљице Јелене, жене краља Уроша I на-
вале још с већом снагом и енергијом папистанци
са свију страна на православне Србе.

Нарочито му задаваше мука и тешкоћа ду-
бровнички митрополит Јован. Овај изјављиваше
своје претензије на све српске цркве у свима
српским областима, као папом признати и по-
тврђени српско-дубровачки митрополит. И он је
толико дрзак био, да је и архиепископију у рашт-
кој краљевини сматрао у својој потчињености а
је често слао своје легате архиепископу А
нију са чудним захтевима, и своје пропага

сте, да народ обраћају и утврђују уримокатолицизму. Шта више, дубров. митрополит изда у 1249. год. јаван проглас о присвајању и антибарске и дукљанске митрополије под своју јурисдикцију. У прогласу обухваташе и све околне епископије. Архиепископ Арсеније I протествује против тога безобзирнога насртаја и акта митр. Јована, и у исто доба умоли краља Уроша I, да и он сâм предузме кораке против тога насиља папских привржененика. И краљ Урош I, појимајући и сâм куда се тим поступком дубровничког митрополита Јована циља, озбиљно протествује против те незаконе и насилничке радње митр. Јована, и Дубровчанима запрети ратом, ако њихов митрополит не тргне своје руке од српских православних цркава, и не уништи своју наредбу — односно антибарскога митрополита и околних епископа, које позиваше на непокорност своме архиепископу. Против овога акта Краља Уроша I дубровачки митрополит Јован подигне тужбу папи, и Уроша жестоко оптужи. Кад Краљ Урош за то сазна, он крене војску на Дубровник с намером, да га заузме, и да дрскога митрополита строго казни. Дубровчани се јако уплаше рата, и смерно и покорно изиђу пред Краља Уроша, те га умоле да од своје намере одустане. А за то му обећају, да ће се не само митрополит Јован одрећи својих глупих претензија и на све српско-[пр]авославне цркве у Приморју, него да ће му и још давати годишњи данак по 2000 перпера. [Ду]бровчани су због овога случаја мрзели свога

митрополита Јована и овај је, најзад, морао побећи из Дубровника у Цариград, где се одрекао папе и признао православнога цариградског патриара.[1] Дубровчани једва то дочекају, и одмах замоле папу да им другог митрополита пошље, само не Млечића. И папа им уважи молбу и постави им за митрополита једног Сардинца, по имену *Алеарда.*[2]

— Архиепископ Арсеније I пошто је уступио архиепископски престо Сави II провео је остало време живота свога до смрти своје у манастиру у посту и молитви. Умро је 1266. године у Пећи, и тамо је и сахрањен у цркви.[3] Умро је, али: „Памѧть єго прєвзыдє, пачє чл҃вєстваннагѡ свѣта сїѧюшти" ; . . . јер: положивы дꙋ́шꙋ̈ за сєрбскоє достоꙗ́ніє... и бывый архїєрєєвь похвала, и свєштєникѡмъ слава, и правило монашєствꙋ́юштихъ.... царскоє свѣтлоє оукрашєніє, источникъ божєствєнныхъ исцѣлєніи нєисчєрпаємагѡ, правды правило, ѡ҆бидимыхъ застꙋ́пникъ, нємоштнихъ врачє бєзмєданѣ".... Зато Господ учини над њим чудо „чудо дивно тлѣнна бо ꙗко нєтлѣнно зрѧштє божєствєннагѡ смотрѣніѧ"[4]. А св. српска црква,

---

[1] Овај случај даје јаку сведоџбу, како папе нагоне своје потчињене да за-њ и римокатолицизам раде и залажу се; па кад ови у опасност због тога дођу, они се одричу и чине се невешти према њиховим патњама.

[2] Joh. Chris. Engel у: Allgem. Welt Geschichte II. B. Geschichte Hrvat von slav. und Dalmatien 1811.

[3] Березини I. 273.; Гласник XXVII стр. 116. Обо веле да је те године и Сава изабран, ну то не стоји. Неки торичари тврде да је Арсеније умро 1263. год. и то не ст

[4] У Срп. Србљаку.

због свега реченога, прогласи Га саборно за светитеља; и данас Га прославља у црквеним песмама и молитвама на дан његовога успенија, 28. новембра.

За Св. Арсенија предање вели: да је био родом из Срема. Ово доказује да је у Срему било Срба још много раније, него што мисле неки историчари; а да и не говоримо за оне, који Србе преко Саве и Дунава виде тек после пресељења Срба у Аустроугарску под несрећним патријарима Арсенијем III и Арсенијем IV. Из Срема је прешао светитељ у српско-рашку краљевину, кад је чуо и сазнао за велика дела Св. Саве, те да се и он од њега запоји побожношћу и хришћанским врлинама и научи мудрости. И он је ту своју жељу и остварио. Јер чим је дошао, Св. Сава Га је, због његових врлина, заволео, за свога ученика примио и васпитао Га оним духом, каквим и сам дисаше. С тога Га је доцније и наименовао за свога наследника.

По његовом успенију, св. тело његово лежало је у ман. Пећи дуго у гробу. Но, кад су се под гробом почела појављивати чуда, тада Га изваде из гроба и тело му нађу сасвим цело и неповређено тленијем. Српски црквени веледостојници се тада скупе у Синод, и по правилу васељенске православне цркве тело му ка-[illegible]ирају, свете мошти ставе у кивот и положе [illegible]настиру Ђурђевих стубова, а њега прогласе [illegible]ца српског. Побожан је народ долазио на

поклоњење светитељу и много је болних добијало исцељења.

Доцније, кад су Турци Балканом овладали, калуђери, ради боље сигурности, пренесу св. мошти Арсенијеве у манастир Девоље, близу Белога Поља код данашњега Колашина. Одавде св. мошти украде калуђер манаст. Морача Никодим Ђорђевић, и однесе их у ман Морачу. Ово је учинио, веле, за то, што је приметио, да Турци хоће да св. мошти спале, као и Св. Саве, због многих поклоника што долазе на поклоњење, па су држали да се ту Срби скупљају на договор под изговором да светињи долазе на поклоњење. У ман. Морачи су почивале само годину дана. Затим исти калуђер опет украде св. тело Арсенијево, те га прикрије у једну пећину. Ово је учинио, како још живо предање око ман. Мораче прича, с тога, што се тај калуђер био завадио са морачким архимандритом Димитријем, и неким тамошњим поглаварима. После 8 дана, он узме св. мошти из пећине, и пође у Црну Гору низ Куче. Кучани га опазе и ухвате, па му одузму светитеља и сместе га на Медуну, у кући попа Зеке Поповића. Ту су га крили и чували од Турака све до 1853. године, а тада Црногорци, кад су Куче похарали, нађу и пренесу и свето тело Арсенијево и положе га у ман. Ждребник у Белопавлићима. Одавде буде пренесено у 18[оо] год. у манастир Косирево на реци Требишњи где и данас почива. Овај је пренос учињен разлога, да и у том крају Црне Горе има с

тиња, и што у Белопавлићима имају још две: Св. Владика Василије острошки који је био епископ у Никшићима 1651—1671. год.[1], и Св. Стефан калуђер пиперски.

Мало више казали смо, да је Св. Арсенија наследио на архиепископском престолу Сава II. И овај је светитељ био ревносан и врло смеран и побожан.

Сава II, у световњаштву Предислав, одгајен је и васпитан у двору оца му Краља Стефана Првовенчанога. Још у младости његовој опажала се на њему склоност свештеничком чину. Није га никада одушевљавао сјај и богатство двора, а још мање власт и слава. Радо је слушао о своме стрицу Сави — монаху, а затим првом архиепископу и светитељу српско-жичком. И кад год се Св. Сава бавио у двору, он се њиме одушевљавао и није га остављао. И Св. Сава га заволи, уливајући у њ јеванђељску науку и морална начела, предвиђајући да ће му бити одличан последник. И у томе се светитељ није преварио. Јер принц Предислав, после смрти оца свога Краља Стефана Првовенчанога, видећи борбу између браће своје Радослава и Владислава, као и незадовољство и непатриотизам српске властеле, остави краљевски дворац и отиде у Св. Гору у ман. Хилендар. Кад је тамо дошао и видео онај св. живот, какав је он у својим идеа-

---

[1] Цео горњи опис догађаја о крађи и преносу св. моћију позајмили смо из једнога рукописа који се чува с молима у ман. Косиреву.

лима замишљао, он тада и оствари своју заветну жељу, и — покалуђери се. Игуман манастира Хилендара даде му при постригу име узвишеног му стрица Св. Саве, по његовој сопственој жељи. Из овога се даје закључити, како је принц Предислав срдачно љубио свога стрица Св. Саву.

У ман. Хилендару је Сава био дуго послушник и монах, и подвизаваше се у посту и молитви и учаше се прилежно у хилендарској школи. Затим зажели да посети и Св. Гроб Божји у Јерусалиму, те се тамо крене са својим младим учеником Јанићијем — доцнијим игуманом хилендарским и студеничким, а затим архиепископом жичким. У Јерусалиму се дуже задржи, и тамо је Сава посвећен за јеромонаха, а Јанићије за монаха. По том зажели да се врати у Св. Гору, и то и учини. Кад је у Св. Гору дошао, братија манастира Хилендара с пуно љубави га дочека, и као блага и смерна изабере га за игумана. И он, као игуман, ревносно се стараше о унапређењу манастира и школе. Потпомагао је преводиоце и преписиваче црквених и других књига, и ширио је књижевност. Манастирска потреба принудила га је, те је отишао у Србију да исту удејствује [1]. Кад је у Србију дошао, сви су га дочекали с пуно љубазности и части. А краљ Урош I и архиепископ Арсеније I

---

[1] С. Никетић вели да је увређен Хусарима у Ман. Хилендару оставио овај и вратио се у Србију — (Гласн. XXVI. стр. 117.) — и то се не може примити за верно; јер не б одговарао такав поступак закалстви и позиву калуђера, а јо мање карактеру и врлинама Савиним.

умоле га да се прими епископства на епархију захумску, која баш тада беше упражњена смрћу њезинога епископа Илариона. И он се са страхом прими, исказујући бојазан да неће моћи потпуно одговорити тој светој и узвишеној дужности. Међутим, први његови радови у епархији потврдили су, да га је сâм Бог на то одредио и Духом Светим приправио. Прва му је брига била, да сузбије јеретике — Богумиле, који наваљиваху из Босне у његову епархију, и који су били прилично замесили квасац у Захумљу. Исто тако, стао је енергичније на отпор и продирању папистанаца, који се беху по епархији размилили са пропагандом за св. оца или папу. Потом је свештенство научио и охрабрио, да бодро стоји на стражи и бранику против непријатеља православља. Настојавао је и код свога брата краља Уроша I да буде веран син цркве православне, и да сваку рукопомоћ и заштиту пружа својој цркви и задужбинама својих предака и драгог му народа.

Тако, кад су Блгари били ударили на Србију и опустошили неке манастире, епископ хумски Сава умоли краља Уроша, да припомогне оправити и са утварима црквеним снабдети их. У то доба Блгари опљачкају и задужбину Завидову, брата Немањиног, манастир апостола Петра, који се налажаше у садашњем Белом Пољу. Са у[illegible]им стварима они однесу и хрисовуљу, којом б[illegible] потврдио Краљ Стефан Првовенчани пређ[illegible]е повластице манастира, и своје поклоне

које он беше манастиру од своје стране дао за успомену својих предака. Епископ Сава са архиепископом Арсенијем I умоле краља Уроша I, те овај, пошто је Блгаре надбио и отерао, даде нову хрисовуљу ман. Св. Петра. Овоме он не само потврди све што је манастир имао по старој хрисовуљи, него му још и од своје стране приложи: *неке земље, винограде и планине.* Тада је краљ Урош I приложио неке земље и винограде у Хуму и Древу и његовом и Савином ман. Богородичином у Стону, где још тада беше столица епископска, на којој је Сава седео. А чим је Сава отишао за архиепископа жичког, тада су папистанци навалили на Стон и епархију захумску. И архиепископ Сава II брањаше то јаком енергијом и — одбијаше их успешно.

И одиста, архиепископ Сава II, као принц и рођени брат Краља Уроша Великога, имађаше већега шанса за рад у српској цркви, и за њезин развитак и напредак. Његова у Христу браћа нису му чинила сметње, и ако је као најмлађи између њих дошао за њиховога старешину, као што су већ преким оком дуго гледали на архиепископа Арсенија, што је овај преко реда дошао. Међутим, потпомагао га је још и брат му Краљ Урош у свему, с пуно воље и енергије. Ово тим више у колико је и сâм краљ био одважан и мудар владалац. И Св. Сава је имао јакога утицаја не само на свештенство оба реда и народ: в и на државну властелу, која је вазда играла

ику улогу у земљи, па чак и на краља, као лађег брата свога.

С тога је Сава II и могао онако енергично предузети рад на васпостављењу и учвршћењу јачега реда и дисциплине у јерархији, као и на унапређењу и јачању јеванђељскога морала у народу. Нарочито је био обратио пажњу на јеретике и на расколнике, који се беху посилили за време државних трзавица; а још нарочито папски мисионари који тада жараху и паљаху по српском приморју. Ово су они чинили још и за то, што имађаху јаку потпору у српској краљици Јелени, жени краља Уроша I. И дубровачки митрополит Арналдо беше се, услед пријатељства са краљицом Јеленом — оданом Католичкињом, тако осилио, да је тражио проширење граница своје епархије и митрополитске територије. Сава II осујети намеру митрополита Арналда, и услед тога још боље обрати пажњу своју и својих епископа: Стонскога и Зетскога, на ту приморску страну, где је и сâм свој уплив био развио у корист православља. У циљу јаче страже против тога опаснога непријатеља православља, на сву прилику је тада архиепископ Сава II преместио столицу зетскога епископа из ман. Св. Михаила, близу Дрепа, у ман. Св. Михаила и Гаврила на Превлаци — близу Котора.

Архиепископ Сава II није дуго управљао епископијом, а то је за све у опште било од ке штете. Јер, судећи по његовим првим рама, може се извести да би дуга управа ње-

гова била од врло велике користи, како за цркву и свештенство, тако и за државу и народ, а највише за православље, коме он беше одан и душом и телом.

Српски летописци нису тачно забележили годину смрти архиепископа Саве II. Али, судећи по даљем развоју ствари у српској цркви, не би се могло рећи да је он преживео 1271. годину. Због нетачно забележене године и дана смрти његове, историчари разногласе у томе. Тако: Голубински вели да је Сава II управљао црквом седам година, и да је умро 1271 или 1272. године. [1] Мајков опет вели да је Сава II *био још* за време Краља Драгутина и његове абдикације; и да је баш он био главни покретач мисли да државом завлада млађи брат Драгутинов Милутин, који је својом интелигентношћу обећавао много више од Драгутина, и да је он припомогао саветима да се та мисао и оствари. [2] Срећковић каже да је Сава II умро 1266. године. [3]

Но, како се из историје и летописа види, да је Урош Велики живео и владао до 1277 године, и да се црквено питање појавило у српској краљевини за доба његово и архиепископа Данила I око 1273 године; и кад се узме да је Сава II управљао архиепископијом пуних седам година, а изабран за архиепископа 1263. године, — то се као позитивно може рећи, да је он

[1] „Корот. очер. Истор. Бол. В. и Серб. цер.“ стр.
[2] Мајков „Ист. срп. нар.“ превод Даничића стр. 30.
[3] „Ист. срп. нар.“ II стр 165.

умро 1270 или 1271. године, и никако раније ни доцније.

По смрти овога великога црквеног послениика, сабор изабере у Пећи, где је и Сава II сахрањен, и у ман. Спаса посвети енергичнога и тада врло чувенога Игумана Хилендарског Данила за српско-пећског архиепископа. Овај је узет за архиепископа због свога чврстога карактера и енергије, у циљу, да би сузбио и отклонио извесне неприлике, и разбио црне облаке, који се у то доба беху натуштили на небу српске цркве. И он је због челик карактера морао бити жртва папских сплетака и дворских интрига, о чему ће бити реч у идућем одељку.

§. 19. Стање српске цркве у српско-пећској архиепископији за доба архиепископа: Данила I и Јанићија I. Појав црквенога питања: збачење првога и бегство другога.

После смрти ауторитетнога и вреднога архиепископа Саве II почну се нагомилавати густи облаци на небу српске цркве у краљевини српској. Велики утицај папе и његових мисионара на краљицу Јелену и ове на краља Уроша I припомогли су, да су мисионари опет били добили јакога маха у српској држави а нарочито у српском двору.

Српски епископи, видећи то, као добри и ... и патриоти, изберу за архиепископа срп... ч за свога старешину енергичнога, способ-

нога и челик карактера игумана хилендарск
Данила, који се беше у Српству већ прочуо зб
своје ревности и енергије.

И архиепископ Данило заузме (1271. год
с пуно воље и енергије архиепископски прест
у Српској Краљевини. И тек што беше енергичн
отпочео да развија своју делатност у корис
цркве, православља и народа српског, а разн
неприлике у држави и папске сплетке укрсте с
тако силно, да је Данило морао бити свргнут с
престола.

Узрок свргнућу архиепископа Данила I беше,
тобож, његово машање у домаће послове Краљ
Уроша I. Међутим, судећи по тадашњем честом
баратању папских мисионара и разних језуита
у краљевском двору, може се позитивно тврдити,
да је главни узрок његовога свргнућа била краљица Јелена и жеља папина. Јер, архиепископ
Данило стајаше чврсто на бранику православља
и беше енергични противник пропагандиста римокатолицизма и папске науке.

Неки опет држе, да је архиепископ Данило
свргнут за то, што је био дошао с Краљем Урошем у опреку, због враћања грчке принцесе,
коју беше краљ испросио за свога сина Милутина. Нама се чини, да би то био и сувише мали
узрок, да због тога дође глава земље и поглавар цркве у таку омразу, да се морао чак збацити један с престола. Овоу толико мањ у
колико се зна, да такви експерименти носе ...
бом опасност и за онога који експеримент ...е.

Јер, *рушењем једнога престола поткопава се основа и другога. Убијањем ауторитета и части црквенога поглавара, убија се ауторитет и поштовање и државних поглавара и власти, и обратно.* А кад се ово појави ма у којој држави и цркви тада тамо нема напретка, среће и благослова Божјег.

Међутим, може се тврдити, да је опет папа ову заваду и подстицао и распиривао, ако је она у истини била. Јер њему је баш и ишло у рачун, да краљ не узме за жену сину своме православну принцесу, већ какву римокатоличкињу, као што су биле: краљица Јелена и престолонаследниковица Катарина, те да би он могао још више баратати по двору.

Најзад, ми нећемо улазити у њихову распру, а још мање разбирати о томе: је ли имао права и повода (овога је заиста и сувише имао) архиепископ Данило I, да се меша у домаће послове краљевскога двора; али не можемо прећутати то, да је тај случај створио једно тугаљиво питање црквено, слично питању, које је недавно опетовано у српској краљевини, и које и данас непрестано повлачи за собом рђаве трагове и непријатне појаве и трзавице у српској цркви и држави.

Велики и иначе славни Краљ Урош I, поред јаких врлина, имао је и једну слабост *самовоља.* Он није трпео савете својих потчињених, ма ови били и његови доглавници, и ма били звети њихови врло корисни. Међутим трпљиво

је сносио папске сплетке у двору, и често мотљање папских легата и мисионара око двора и његове краљице и невесте, па чак је и савете њихове слушао и — примао.

Архиепископ Данило I, у жељи да принц Милутин узме за жену кћер православнога цара, саветоваше краља, да прими доведену грчку принцесу, и да је венча за свога сина. Ово у толико пре да учини, у колико је већ дао своју краљевску реч и пристанак на то, па ју је у циљу том био и позвао у Србију, и она се беше кренула из Цариграда са огромном пратњом својом. Ово је архиепископ чинио нарочито с тога, што је био приметио, да краљица Јелена и њезини љубимци кваре тај посао и одвраћају краља од тога. И ствар дође дотле, да је Краљ Урош I у љутини свргао с престола архиепископа Данила I без обзира на законе и каноне црквене, и без знања и учешћа архијерејскога Синода.[1] Ово збачење архиепископа Данила, које беше неправилно и неканонично, буде узрок великим нередима и забуни у цркви и држави.

Сабор црквени, коме присуствоваху сви епископи, и који је држап у Пећи,[2] уложи протест против таквога неканоничнога поступка; али у томе није ништа успео, већ је тим још више огорчио Краља. И овај сабору нареди, да одмах бира другог архиепископа, без обзира на

---

[1] Срећков. II стр. 165.; Берез. I 275.; „Родослов“ · „Њекоторија ради прикључившисја јемоу“.
[2] Березини I 273.

то што је жив архиепископ Данило, кога није архијерејски сабор судио и осудио; и без обзира на каноне, који забрањују бирати „еще сѫщѫ живѫ епископѫ“ другога на његово место, и постављати га за његова живота.

Патриотични сабор, не желећи доводити земљу и цркву у веће неприлике и трзавице, реши: *да се по краљевој жељи поступи, остављајући времену и бољим приликама, да се поремећени ред у цркви доведе у правилан ток.* Но, при избору другога архиепископа наиђе Сабор на јаке тешкоће. Ни један од епископа није хтео да се прими избора за архиепископа, изјављујући да би њихово ступање на архиепископски престо, за живота и неосуђенога законито-изабранога и посвећенога архиепископа Данила, било противно канонима православне васељенске цркве, — као што и јесте тако у самој ствари. — Овај поступак српских епископа још више доведе у забуну све главне чињенице у држави и пријатеље свете српске цркве. Летописац је овај случај забележио с речима: „Бысть възисканние велие лица за архиепископа и не шбрѣтоше иного никогоже“. [1]

Цео овај фатални покрет у Србији, римски је папа пажљиво и с напрегнутим ушима слушао и пратио, надајући се да ће у тој мутљавини и за њ богатога лова бити. У циљу овом он похита да се тим покретом користи. И кад посредно и тајно преко својих привржених

---

[1] Жив. краљ. и арх. стр. 287.

у двору не само покрет увеличао, него и разним сплеткама још више завадио Краља Уроша са сином му престолонаследником Драгутином, тада он јавно ступи у акцију, с циљем, да у таквим незгодним приликама, које се тада у Србији све већма погоршаше, задобије за себе и своје ниске циљеве и смерове ма којега било од њих двојице, и да на тај начин још више умеша свој прст у унутрашње послове српске цркве, како би је потчинио својој јурисдикцији. На овај посао папу је куражио дубровачки архиепископ, који непрестано стојаше у добрим односајима и вези са краљицом Јеленом и престолонаследниковицом Катарином, јер обадве беху јако привржене папи и римокатолицизму.

И папа, сазнавши да се архијерејски сабор у Србији противи збачењу архиепископа Данила I, као и да се ни један епископ неће да прими избора за архиепископа, похита да Краља Уроша још више огорчи против његових епископа. А да би му још поласкао, он сву кривицу неприлика у Србији баци на епископе и њихову необразованост и непослушност према Краљу и Господару Своме. У том циљу, папа пошље у Србију краљу своја два највештија легата: *Марина и Кипријана*. По њима је послао и својеручно писмо Краљу Урошу I, у ком је ласкаво горњу мисао исказао и понудио га за посредовање и помоћ ради отклањања свију неприлика, у којима се тада краљ и земља нахођаху. Легатима је строго наредио, да сву своју језуитску вештину

употребе, те да и лично краљу представе, тобож, симпатије папине према њему, и сажаљење због неприлика, у које га неваспитани и необразовани епископи доводе својим јогунством и непослушношћу својом; као и да употребе сву своју моћ, како би краља задобили, и с њиме удејствовали уговор о главенству папе у српској цркви.

Кад су папски посланици са помпом дошли у Србију, они су одмах учинили своја подворења Краљу Урошу, овога сину Драгутину и њиховим женама — верним кћерима папиним. Они су свима донели од папе благослов и поздрав, и овај су изручили свакоме понаособ. У име папе изјавили су сажаљење, што су син и отац у запетим одношајима, и што је црква, тобоже, пошла странпутицом, заборавив на своју дужност према престолу. При том изјаве, како би се, санћим, св. отац папа врло обрадовао, кад би чуо да су се отац и син измирили, и да је црквена јерархија пошла путем мира и љубави, уважења и послушности према крунисаној глави и краљу своме. Затим су ови лукави посланици изјавили, како је отац папа, ганут тим несрећним приликама, у којима се српско-краљевски двор налази, и из „превелике“ љубави према свима њима, послао њих да их измире, и ако је икако могуће, да ствари српске цркве у бољи и стање доведу, бацајући кривицу за све аће и нереде у цркви на црквено погластво.

Велики и мудри Краљ Урош I, кад је све горње саслушао од папских посланика, прозрео је куда папа циља и на што смера. Зато, као патриота и веран православљу, нареди црквеном сабору, да што пре изабере црквенога поглавара. У наређењу своме казао је: „Ако се не би хтео примити избора ни један од епископа, то нека сабор бира студеничког игумана Јанићија“. Овоме пак наручи и строго заповеди, да се избора прими. И црквени себор, кад је добио овакав краљевски налог, а при том и сам, увиђајући циљ папских легата, послуша краља, и изабере Јанићија, [1] кога епископи и посвете у 1272 или 1273. године.

Изабрани и новопосвећени архиепископ Јанићије I био је по свој прилици из властелинске породице, а можда чак и неки род краљевској фамилији; јер летописац за њ вели, да га Краљ Урош I „зѣло люблаше“.[2] При том зна се, да је вазда био уз архиепископа Саву II, кад је овај био у Св. Гори и Јерусалиму. Архиепископ Сава II, као свога вернога ученика, постави га најпре за игумана у ман. Хилендару, а затим га доведе ближе к себи у ман. Студеницу за игумана.[3] Спремао га је за епископа, али није доживео да га за таквога и посвети. Судећи по добром карактеру архиепископа Саве II и његовој светости и мудрости, рекли бисмо да

[1] Гласник XXVII. 117.
[2] Тамо.
[3] Тамо.

и архиепископ Јанићије I није био рђав човек и недостојан тога светога чина.

Што се пак у овом и овако незгодном времену и приликама примио архиепископства, пре се може правдати добротом срца и јаком љубављу и оданошћу његовом према краљу, него ли његовој покварености и амбициозности. Шта више, пре наивни и блага срца и племените душе људи учине овакве погрешке, услед јакога утицаја на њих већих ауторитета, него ли што то учине драстичнога карактера људи.... Ипак, Јанићије је пред канонима крив; и зато је био и кажњен вечитом правдом.

И први и други поступак Краља Уроша I није имао канонскога основа, зато су се зграде основане на песку морале и срушити. Првим је чином краљ нарушио каноне св. православне васељенске цркве самовољним збацивањем архиепископа Данила I; а другим је, такођер, својом краљевском влашћу, а против канона, присилио архијерејски сабор, да бира за архиепископа његова љубимца, и овога опет приморао да се прими тога високога чина, и ако се, можда, осећао за њ неспособним и недостојним. Оба ова неправилна, и, управо, самовољна поступка краљева изазвала су у народу — нарочито у свештенству јако огорчење. Нарочито је био незадовољан и до крајних граница озлојеђен епископат. Зато су од тога дана живо радили на успостављењу ничнога реда и поретка у српској цркви и оевини.

И сâм архиепископ Данило I, осећајући се прогонством јако увређен, тежио је да се врати на престо. И он се, у овој тежњи и радњи за постигнуће своје жеље, није много освртао на средства и путеве, којима је тежио и ишао ка своме циљу. Народ и свештенство, вазда жалећи невино гоњење, потпомагаше га у његовој тежњи и раду, и жељаху сви да се на престо врати, неправедно отерани архиепископ Данило I.

Док се ово овако дешаваше у црквеном свету српске краљевине, дотле папски посланици плените срце престолонаследника Драгутина. Видећи они да их је Краљ Урош I хладно примио и — презрео, као и да је похитао да сâм, без њихове и њиховога св. оца папе помоћи, доведе ред у својој српској цркви, они тада са свом вештином навале на престолонаследника Драгутина, који, такођер, беше незадовољан са оцем му, што му отац није дао у сопствену управу оне српске земље, које му маџарски краљ беше дао као прћију уз кћер Катарину. Драгутин и жена му Катарина примили су папске посланике са особитим почастима и врло пријатно и ласкаво.[1] И на изјаву ових од стране папе поздрав, да ће их он примити под своју моћну заштиту, и да ће им, шта више, помоћи, да што пре дођу до свога права, па и до престола, ако то само они желе, Драгутин, по савету жене му, обећа папским легатима да ће учврстити римокатоли-

---

[1] Березини I. 275.

цизам у државн чим на краљевски престо дође, и да ће тада и српску цркву у краљевини српској потчинити папскоме престолу и јурисдикцији.

Са овим обећањем престолонаследника Драгутина папски посланици се врате пуни наде и радости папи. При повратку, они су умолили краљицу Јелену, матер Драгутинову, и жену му Катарину, да га у тој намери и обећању подржавају, и да у срце његово уливају римокатолицизам и љубав према папи, обећавајући им за то милост и благослов папски и вечно насеље на небу.

После овако пријатних гласова, које су папски посланици донели папи, овај је одмах предузео кораке, да што пре циљ постигне. Држећи се, сигурно, пословице: „да треба гвожђе ковати док је вруће“, он похита, да заваду између краља оца и престолонаследника Драгутина што више распири, како би до међусобне борбе дошло. А краљу мађарском и дубровачком митрополиту нареди, да га у томе помогну, па и Драгутину — ако му потребно буде — и с војском притеку у помоћ против оца му Краља Уроша I. И папа је, најзад, у тој својој паклено̂ј намери и неморалној радњи и успео. Јер, није прошло много времена, а Драгутин с мађарском војском удари на оца Краља Уроша I и овога, помоћу огорченога српскога свештенства, збацује с престола, и сâм исти заузима.[1]

[1] Летописац каже да је Драгутин био: „у тоузи и печали не имы нѣкоторыѥ чьсти штьлоученыѥ ѥмоу.“ — Стога даље : „Бьставь сь нѣкоторыми своихь ѥмоу вѣрьныхь“.... и још вје: „войскоу штъ ѥзыка Оугрьскаго и Коумаискаго“.

Но, благодарећи Богу и свести свештенства и народа српског, који беше свом душом и срцем одан православљу, није се папа овим баш ништа користио, и ако је он био главни покретач тога државнога преврата у Србији. Јер, Драгутин, кад је сео на краљевски престо, видео је, да је највише окружен љубављу српскога свештенства, које му је, као што мало час рекосмо, највише и припомогло, да се олако дочепа престола. Па зато он и одбаци сваку мисао о папи и његовој вери и науци, и преда се срцем и душом православљу и заштити српске цркве и љубави срп. свештенства. И папа је и овога пута прошао као и обично у Србији. Његови труди пропали су узалудно; али се он ипак није љутио, већ је по својој папској девизи и даље наставио свој рад и своје планове, у нади, да ће кадтад доћи време, да он и у српској цркви триумфује. Но — ако Бог да — у тој ће нади и нестати папâ са овога света!......

Пошто је Драгутин одржао победу над очином војском, тада отац му, Краљ Урош, побегне (1276.) у српско приморје. [1] Са Урошем побегне и његов љубимац архиепископ Јанићије I, који и није дуго, а још мање корисно, управљао срп-

---

[1] Мајков и Голубински веле, да се то све збило 1272. године. (Види „Ист. срп. народа" стр. 30. и „Корот. очерк" „Истор. Бл. В. и Серб. цер." стр. 434 и 457). Али се из историје зна да су се они, тј. Урош и Драгутин, тога пута измирили, и тек да су се око 1276. године поново завадили, и међу њих рат букнуо. и Драгутин помоћу мађарске војске бедио оца му Уроша I.

ском црквом у Краљевини. — У прогонству су умрли: и Краљ Урош, и архиепископ Данило I и архиепископ Јаникије I. Краљ Урош се пред смрт закалуђери и добије име: *Симеон.* [1] По доласку Драгутина на краљевски престо за архиепископа буде изабран зетски епископ Јевстатије, о коме иде реч у идућем одељку,

§. 20 Стање српске цркве у краљевини српској за владе Краља Драгутина и архиепископа Јевстатија I.

Краљ Стефан Драгутин, изузевши погрешку му, што је подигао војску против оца му Уроша I и овога отерао с престола, био је иначе врло побожан, доброга срца, благе и голубје нарави, савесан и правичан. [2] Нарочито је био храбар, одважан у војсци и енергичан у подузећу. Велика је штета, што је два пута падао с коња, те је физично био болестан. И да није на себе

---

[1] Земни остатци Краља Уроша — монаха Симеона и архиепископа Јаникија буду пренесени, на захтев и посредовање краљице Јелене, у ман. Сопоћане, по једнима задужбину Урошеву, а по другима Стевана Првовенчанога.

[2] Каква је карактера и нарави био Краљ Ст. Драгутин сведоче у неколико и речи, које је он изговорио својој мајци при ступању на престо. Казао је: „Госпођо и мајко моја, ја нећу да се ти лишаваш богатства и имања, која ми је Господ даровао; као што је био урадио мој огац са мном“. И летописци тврде, да су, заиста, и мати и брат му Милутин уживали сва ... и части краљевске код њега. Па ипак су му се показали ...рени, и чак непријатељи. Обоје су радили да му одузму ...о, доказујући му да је он слаб за то. И не само то, него ... друге подговарали да га плаше и саветују на одступање; ..., најзад, и одступио.

навукао грех и проклетство оца му, што је овога прогнао с престола, он би био један од врло добрих владалаца. Његовом добром васпитању и образовању допринела је много мати му краљица Јелена, која је била врло образована. Штета је само било, што је она била задојена духом папистанским, који одобрава да се за њ, и, тобож, Христа може све учинити, па ма често и не одговарао тај рад моралним начелима. [1]

Побожност и блага нарав Краља Драгутина много је користила и српској цркви и њезиној јерархији. Он се није мешао у црквене послове, а најмање у избор архиепископа и епископа. При том је вазда био цркви и јерархији добра рукопомоћ у свима црквено-религиозним пословима и велики пријатељ и поштовалац српскога свештенства. Нарочито је потпомагао црквену јерархију у заштити православља и терању јеретика и папских мисионара. Ово последње није се опет допадало његовој мајци краљици Јелени, те је она ове са своје стране што је више могла штитила и помагала. Краљ Драгутин је потпомагао и проповеднике јеванђељске науке и морала, па је требио мане и грехове, који се беху увукли у народ у доба црквенога питања и трзавица у цркви и држави.

При оваквим добрим околностима за цркву и епископат, састане се црквени сабор, у циљу,

---

[1] На основу ове језуитске девизе, краљица Јелена до... сила је дубров. митрополитима и папским мисионарима до зн... и такве ствари о Србији, своме мужу Урошу и сину јој Д... гутину, за које не би требало да они знају, и које су б... против Србије и српскога народа и владаоца.

да се васпостави правилан и каноничан ред у цркви, и избере канонски архиепископ. Кад су се састали сви чланови сабора, и опоменули се свега прошлога, тада су увидели, да су и сами они били пали у неканоничност, што су пристали и по команди краљевој избрали Јаникија за архиепископа, а за живота законитог и неосуђеног архиепископа Данила I.

С тога сабор мудро прећути целу ту ствар, и архиепископа Јаникија, који беше већ утекао с Краљем Урошем, виновником црквенога питања и престо самовласно напустио, сасвим игнорише као да није ни постојао. А пошто већ беше умро законити и правилни архиепископ Данило I, то Сабор реши: да бира новога архиепископа, без обзира на архиепископа Јаникија, који је у осталом био правилно изабран и посвећен. Тако и учини. . . . .

Црквено-народни сабор,[1] избере за архиепископа српског у краљевини Јевстатија, зетскога епископа, и прогласи га речима: „Архиепископоу срьбьскиихь земали и поморьи Ѥвстатїю I. Многаꙗ лѣта“.[2] И тако се овим радом васпостави редовно стање у цркви и јерархији српске краљевине.

Архиепископ Јевстатије I беше родом из Будимља, које се налажаше у садашњим Васојевићима. Још из малена он је показивао вољу

[1] Говоре да је сабор био у Жичи, Гласн. XXVII, 117. Жича још није била оправљена, те је тешко веровати.
[2] Домент. стр. 116.

свештеничкоме чину, и врло је често посећивао цркву. Родитељи му такођер честити и побожни Хришћани, примете то, и даду га у ман. Ђурђеве Стубове једноме познатоме духовнику с молбом, да га научи читати црквене књиге и певати у цркви, како би временом могао бити свештеник. Нису његови родитељи могли ни замишљати, да је Бог одредио сина им за тако свето и високо звање и положај у цркви. У манасиру се Јевта — тако му по предању беше световно име — смерно, чедно и побожно владао, а још боље учио, и у свему манастирским ђацима за углед служио. Кад је зетски епископ Неофит једном приликом са сабора из Пећи путовао у своју резиденцију — ман. св. Аранђела Михаила он се сврати у ман. Ђурђеве Стубове на конак. Тамо он спази међу манастирским ђацима и једнога врло вредна, скромна и угледна младића, који у цркви добро читаше и певаше. И кад је распитао о њему ко је, чији је и одакле је, онда је замолио његовога духовника, да му га даде за свога ђака. Кад призову Јевту, којега је епископ спазио и као ваљаног оценио, и кад му саопште жељу епископа, он радо пристане, и замоли свога духовника и учитеља да га отпусти. И тако, епископ Неофит одведе га собом, и после некога времена замонаши га у манастиру епископије зетске, и дâ му име *Јевстатије*. Овде је он био неколико година, и епископ Неофит, видећ њему један необичан дух, који обећаваше будућност и наде цркви, посаветује га да

пропутује и да се више оспособи за будући рад, који му предстоји. Најпре га упути у Хилендар, да тамо сврши хилендарско-богословску школу, где су се сви виђенији и чувенији калуђери учили. И он је тамо пробавио неко време, а затим отиде у Јерусалим, да се поклони гробу господњем, и да се и тамо још више задахне љубављу према вери, цркви и православљу, као и да се боље научи монашкоме животу и реду, и не слутећи да ће га Господ ускоро позвати на вишу дужност. Кад се вратио из Јерусалима, тада га братија ман. Хилендара, као смерна и блага, изабере за свога старешину. [1] Манастиром је управљао на пуно задовољство свију и на корист самога манастира. Братија се поносила и хвалила њиме. И за кратко време Јевстатије се прочује као добар старешина, одличан економ и вешт и строг администратор. Зато га после смрти зетскога епископа, а његовог доброг учитеља и добротвора Неофита, Сабор изабере за епископа зетског. И на епископској катедри и дужности показао се Јевстатије као ревносан делатељ винограда Господњег. И тамо је с пуно воље и енергије делао све до свога узвишења на архиепископски престо. [2]

У каквом је стању и растројству нашао цркву и свештенство, кад је на архиепископски

---

[1] Домин. у Данич. 116.

[2] О Јевстатију I говоре: „Родослов Данилов"; Калајд. „Јовану Екзарху" стр. 164: Срећк. II 170; Гласник XXVII 117.

престо ступио новоизбрани Јевстатије I, то см[о] напред казали и видели. И њему је пало у ду[ж]ност да све то доведе у ред и добар поредак. А зато је опет требало не само воље и енергичности, него и мудрости и духа administra- тивнога. И патриотични и пуни љубави према цркви српској епископи, познавајући свога у Христу брата епископа Јевстатија као изврснога у свему нарочито у администрацији, и не жацајући се што је међу њима био понајмлађи, изберу га за архиепископа, у тврдом поуздању, да ће он све те неприлике савладати, и добар ред и поредак у цркви и јерархији завести. И они се, заиста, нису ни преварили.

Архиепископ Јевстатије I, ступив на архиепископски престо, одмах, у договору с Краљем Драгутином, сазове црквено-народни сабор у опљачкани манастир Жичу (претходно га мало поправе) и ту крунише Краља Драгутина, а затим договорно с целим Сабором донесу неке закључке односно поправака у земљи и цркви, што је било покварено и изопачено. Овим договором с народним и црквеним представницима нови архиепископ добије веће куражи и права на строже мере против непослушних и других опачина, које се беху у народу појавиле. Затим је издао строгу наредбу на свештенство, и епископима је најозбиљније препоручио, да сви св[illegible] чисте и поправљају, што је покварено и на[illegible]сено на црквено-религиозни живот народа с[illegible]ског. Нарочито им је препоручио, да п[illegible]

да се не би „курјаци“ увлачили у „овчији тор штъ инѫдѫ“, чинећи их одговорнима и за најмање јагње, које би из „тора“ несгало и погинуло. И првих дана његове управе опазили су сви снажну руку, која куражно и не дркћући ради на поправци поремећеног стања и поретка у српској цркви који беху самовољом једнога и неуметношћу и нерадом других поремећени.

Сем овога сабора, архиепископ Јевстатије I, ради јачег држања у послушности и дисциплини свеколикога свештенства, па и своје у Христу браће и Богом поверене му паства, позиваше чешће архијерејске Синоде и на овима договорно решаваху се важнија питања у корист цркве и црквено-религиознога живота народа српског. Нарочито су се договарали како ће сложно држати фронт против навале са запада. Архиепископ Јевстатије I, као мудар човек и вешт управник, имао је везе и са српско-охридским архиепископом и српско-ваљевско-сремским митрополитом и с њима је у врло лепим односима духовнога јединства и љубави живео. Ово му је, такођер, помагало у његовим унутрашњим и спољашњим пословима.

И ако је североисточни крај српске краљевине — тако зване Драгугинове прћије — у то доба био под скиптром једнога краља, и у заједници са српско-рашком краљевином, ипак архиепископ жичко-пећски није хтео да сасвим потчини ваљевско-сремску митрополију под своју јурисдикцију. Они су између себе били само у ду-

ховном јединству и у лепим односима и љубави, а сваки је у својој митрополији самосталн и један од другог независно управљао. Исто тако и српско-охридски архиепископ, чија се столица и већина потчињених му епархија нахођаху још под туђим владаоцем, управљаше независно од горњих својом архиепископијом. Шта више, у прво доба нису присаједињаване жичко-пећској архиепископији ни оне епархије из српско-оридске архиепископије, које су поједини српски краљеви избављали из туђих руку и територије њихове присаједињавали својој српско-рашкој краљевини.[1] Оне су биле остале и даље под јурисдикцијом оридскога архиепископа из солидарности и братољубља према српско-ридском архиепископу. И ово је један доказ, да је српско-оридска архиепископија била, заиста, српска а не другог народа, као што би то хтели Бугарофили. Иначе, да она није била српска, то би се онога часа епископије заузете српским краљевима присаједињавале српско-жичкој архиепископији.

Но, доцније, кад су се не само српско-оридски архиепископи него и епископи присаједињених епархија — родом Блгари и Грци — почели односити непријатељски према српским краљевима и у опште према српској ствари и интересима државе и народности, тада је државна потреба захтевала, а државна власт нареди да

[1] Краљ Урош је неколико таквих спасао испод туђе давине, и до Краља Милутина епископије нису присаједин српској жичкој архиепископији.

се и све ослобођене епархије и епископи присаједине српско-жичкој архиепископији, о чему ће у своје време бити говора.

Архиепископ Јевстатије I, по несрећи, није дуго управљао српско-жичком епархијом. По неким историчарима није управљао више од пет, а по неким непуних седам година (1282—1286 и од 1279—1286). [1] Па и за то мало времена учинио је доста доброга и корисноrа за цркву и народ српски, и ако су врло тешке прилике биле, а још у несрећнијим приликама и стању затекао је био цркву и јерарзију, кад је на престо дошао. За време његово нестало је у српској земљи и народу много дотлё бивших зала и опачина, као што прича један савремени му хроничар. [2]

Архиепископ Јевстатије I слагаше се добро са Краљем Драгутином, али је ипак био већи привржeник брата краљевог — Милутина. И шта више, и он је радио са краљицом Јеленом у корист Милутинову. И кад Драгутин и по други пут паде с коња, и тим падом још више позледи своје прве ране и убоје, па услед тога много и ослаби, тада му је Јевстатије I, као његов лични пријатељ, отворено говорио и саветовао, да се одрече престола у корист брата свога Милутина. Том му је приликом, као осведочени патриота и пријатељ краљев, доказивао, ... [illegible]и тај поступак врло добар и користан био ...иштy ствар народну, па и за самога њега —

[1] Голубин. стр. 458.; Миклош. M. S. стр. 561.
[2] Види у Панте Срећ. II. стр. 170.

Драгутина. И шта више саветовао му је да
учини што пре.

Ово је Јевстатије I чинио једно с тога, ш
је Краљ Драгутин често побољевао; а друго з
то, што су се тада већ почели нагомилавати цр
облаци на српску краљевину, па се бојао, да
Драгутин неће бити у стању растерати и кр
љевину и народ од туче и пропасти заштитити. И
и народ, који је искрено љубио и поштовао сво
доброга Краља Драгутина, поче гунђати пр
тив њега и његовога честог побољевања, је
је и он предвиђао да би због краљеве бо
лести и немоћи могао и пропасти.[1] Најза
мати му краљица Јелена почне енергичније на
стојавати и озбиљније га саветовати, да одступ
с престола, износећи му пред очи и опасности
које прете не само њему, него и целом краљев
ском дому. И на послетку га лепим и умиљати
мајчиним речима, болнога на постељи, склони
да уступи престо брату му Милутину, с тим усло
вом: да после смрти Милутинове престо наследи
син његов (Драгутинов) Владислав, и да за себе
до смрти своје задржи онај део краљевине, што
му је маџарски краљ дао као прћију уза жену
му Катарину, тј. Срем, Мачву и Браничево. Кад
се већ на ово решио, он одмах нареди да се по-
зове Милутин, да му под горњим условима преда

[1] Летописац вели: „Бѣ бо вь ты дьни видѣти землю срьбьскую вь тѣснотѣ велицѣ обьꙗтоу и оумалѣноу“, те се зато и рашири по земљи „молба против Краља Драгутина и његовог честог побољевања“. – Данило стр. 24.

[2] „И вь ть часъ посла за Милутина“ — вели летопис[ац].

престо. — И кад је Милутин дошао и изјавио, да се под горњим условима прима круне и престола српске краљевине, тада му Драгутин преда (1281—2 године) круну и краљевску власт.[1]

Ми ћемо се још једном вратити на Краља Драгутина, кад будемо говорили о српско-ваљевској митрополији, која је у његовој новој краљевини постојала, као што и данас карловачко-сремска митрополија постоји. А сад ћемо се задржати на излагању историскога развитка и стања српске цркве у жичко-пећској архиепископији за доба Краља Милутина и других до прогласа српскога царства и патриаршества.

---

[1] Историчари разногласе о годинама: Рајић вели да је мо 1284. ч. II. стр. 16. — Мајков опет вели: 1275. год. срп. н.« стр. 30. Тако и Голубински стр. 434.« Срећковић и 1281. год. стр. 174. 175 и 176. Ми смо узели последњу у. Но било ма које од горњих — у историји црквеној не ствар.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Стање српске цркве у жичко-пећској архиепис-
пији од Краља Милутина до прогласа српове
патријаршије (доба 1282—1346. г.).

§ 21 Стање српске цркве за владе Краља Милутина и жич
пећских архиепископа: Јевстатија I, Јакова, Јевстатија II и Саве III.

Са ступањем на краљевски престо Кра
Милутина, кога је окарактерисао његов суврем
ник речима: *„Милутина је родила премудрос
задојила благодат, а одгајио га Свети Дух"*
настала је и за српску цркву нова епоха, н
стали су срећнији дани за њезино развиће и бо
напредак.

Краљ Милутин је, заиста, потпуно заслуж
горње речи свога савременика. Он је радом
животом и заслужио да се о њему тако ка
и да црквена историја од њега почиње једну сво
епоху.

Краља Милутина је васпитала и образова
његова мајка краљица Јелена, која је и сам

[1] Види у Срећковића II стр. 186.

разована. Само је у грудима Милутиновим било
ко српско срце и у његовим жилама српска
в, да ни једно ни друго није могла мајка ка-
личкиња преобразити, ни помутити са папис-
нским идејама, које она у грудима и срцу своме
говаше, са свом силином своје католичке душе.
Краљ Милутин је своје васпитање и образо-
ње употребио на корист своје домовине и на-
рда, и на корист и заштиту своје цркве и пра-
ославља.

По ступању своме на краљевски престо, он
употребио сву своју краљевску и народну снагу
моћ на уједињење српских још неуједињених,
аскомаданих по разним туђим државама, обла-
ти. Он је „сьбрао срьбьске расьточене дрьжаве“
— вели хроничар — *„и обновио све погибше
цркве и манастире. — А својом лепом нарав-
у и красотом задобио беше љубав и пошту
свију околних владалаца“.* [1]

И, доиста, узевши у обзир све врлине Краља
Милутина, којима се он с правом могаше поно-
сити, за њ се могло и може рећи, да је био:
међу младићима најлепши; међу јунацима нај-
јуначнији; у боју — најхрабрији; на збору и
већу најмудрији и најречитији; у друштву и фа-
милији најпријатнији и најљубазнији; а у цркви
— најсмиренији и најпобожнији. Био је сушта
доброта и анђелска прилика; највећи и најбољи

—

[1] Његов животописац вели: да је био бољи и славнији,
јуначнији од свију краљева на земљи. Био је вели, на-
ара Александра Маћедонскога. Види у Срећков. II 186.

идеал узорнога човека, доброга владаоца, изврсн домаћина и строга и правична родитеља.

И Св. Јевстатије I, архиепископ жичко-пећ ски, имађаше ту пријатну срећу, да таквоме човеку и одличном хришћанину отвори недра св. цркве, и на пета врата краљевске Жиче уведе у храм Божји, те да га св. миром помаже и краљевским венцем крунише за краља српскога у 1282. години. И овој Божјој милости и материнској милошти св. српске цркве, Краљ Милутин се, за време владавине своје, достојно одужио за учињену му благодат. С тога га је св. црква српска убројала, по његовом успенију, у ред српских светитеља, и придружила га ка лику Божјих угодника и светих.

Архиепископ Јевстатије I кад је видео и уверио се, да је Краљ Милутин, заиста, достојан син св. цркве Христове, и још достојнији потомак својих славних предака, био је и сувише срећан и задовољан. Видео је и надао се пуном надом, да ће српска црква и православље, под државном управом такога великога човека, а с помоћу Божјом, успешније цветати, развијати се и ширити, па се радоваше пуном радошћу свога патриотична и добра срца. И он се у нади није ни преварио. Јер, Милутин је за цркву и православље радо жртвовао и чинио све што су год њихови интереси захтевали! И архиепископ Јевстатије I, видећи осигурану будућност срп е цркве и добро заштићено православље, науми и зажели, да и он одступи од престола архи

скопског, те да се, по примеру његових претходника светитеља: *Саве I* и *Арсенија I*, и сам себе посвети Богу на службу, и молитви и покајању за спасење своје племените душе.

Но, Краљ Милутин и епископи, кад су за намеру му сазнали, похитали су да га од исте одврате. Ово једно зато, што су га сви искрено љубили и високо поштовали, а друго с тога, што у средини својој не виђаху такво достојно и њему подобно лице, које би га могло корисно заступати и престо му наследити. Најзад су му представили пред очи и опасност за цркву, ако би он одступио, и у таком случају навукао би на своју свету душу и један велики грех својим одступањем, који би био узрок некој несрећи. И сви га најљубазније замоле, да и даље задржи у својим вештим рукама крмило св. цркве, обећавајући му да ће му од данас бити још оданији, послушнији и у раду за корист цркве и олакшицу његове управе ревноснији и енергичнији. И архиепископ Јевстатије, чувши све то и гледајући њихову искрену журбу и старање да га задрже и даље на престолу, послуша молбу и савете, и остане и даље. Али је самом Богу угодно било, да Га светост старца Јевстатија I послужи што пре и на небесима са његовим осталим угодницима и анђелима. Зато га у циљу том ускоро и позове к себи и придружи га својим небеским служитељима. И ово се десило у

манастиру Жичи 4. фебруара 1286 године [1], где је са великим почастима и још већом жалошћу народа и свештенства и сахрањен. После неколико година, његово св. тело буде пренесено у Пеђ, у манастир св. Спаса. [2]

Српски народ и целокупно српско свештенство ожалило је топло и достојно заслугама његовим архиепископа Јевстатија. А црквени се сабор састане у јесен 1286 (а црквене 1287 год.) у обновљени манастир Жичу, и ту једногласно изабере за архиепископа Јакова, хилендарскога игумана. [3]

За овога се архиепископа мало зна; јер о њему летописци прећуткују, а историчари веле, да је живео у Жичи до најезде видинскога владаоца Шишмана, [4] с Татарима на Србију. Затим се, као плашљив, уклони у Пећ (1291.) и собом понесе и св. тело архиепископа Јевстатија I, које

---

[1] Голубин. стр. 458., Никетић и још неки кажу да је Јевстатије умро у 1281. год. — види Гласн. XXVI, 117.

[2] Гласн. тамо. А Березини вели да је 1281. год. архиеп. Јевстатије I пренео архиепископску столицу из Жиче у Пећ — I стр. 276. Међутим зна се да је то било много раније, још за доба Арсенија I. — Гласн. V. стр. 41.

[3] Миклош. Mon. Serbica стр. 561.

[4] Зашто је баш на овога Јакова, дотле непознатога и ни с чим неоглашенога пао избор, нигде се не говори. Сви су изгледи, да је у то доба у самом сабору било много кандидата, па су сви и желели да се дочепају архиепскопске столице. И да би их Господ умирио и смиренима учинио, Он је ниспослао благодат духа светога на смерна човека, који се томе није ни надао. Тако то често бива при изборима црквених досто-ственика; а нарочито кад се још и влада у изборе умеша. Т дођу и такве личности, које никада ни сањале нису о еписк ству. И овакви случаји често доносе врло велике штете цр и угледу епископскога достојанства.

архијерејски сабор беше канонизирао и за свеца прогласио. Зна се још и то, да је био ревносни привржених православља и благ и побожан старац, [1] и енергичан бранилац црквених канона. Он, на основу тога, јако се одупираше Краља Милутина жељи, да узме калуђерицу Јелисавету, сестру Драгутинове жене. И кад је Милутин и преко његове забране узео, он је донео решење да се тај брак не признаје, и није дозволио да се она у цркви спомиње.

Архиепископ Јаков није ни управљао дуго српском црквом. Умро је у Пећи 3. фебруара, 1292 год. и тамо је у катедралу и сахрањен.[2]

Црквени сабор, по смрти архиепископа Јакова, изабере за жичко-пећскога архиепископа Јевстатија, рашког епископа; и овај заузме престо у 1293. години, као Јевстатије II.[3]

Архиепископ Јевстатије II управљаше српском црквом у српској краљевини око 18 година. За све то време, он је тако био срећан, да су се границе државне, мудрошћу и јунаштвом, доброга владаоца Милутина, шириле; а са овима и границе црквене архиепископије жичкопећске. И он је за све време бринуо се с Краљем Милутином о уређењу епархија, које су при-

[1] Берез. I. стр. 275 и 276.

[2] Голубински опет вели, да је архиеп. Јаков и постао арскопом и умро раније него што је то било.

[3] Голуб. на стр. 458., Берез. I стр. 277. и Никетић у з. XXVII, 118. веле, да је то било у 1285. год.; но, то је ови погрешно.

сајсдињаване жичко-пећској архиепископији, и о завођењу реда и поретка у њима, какав је био и у архиепископији жичко-пећској, и какав је још Св. Сава поставио. Није истина, да је архиепископ Јевстатије II отишао Краљу Драгутину, као што неки историчари тврде, [1] јер ми видимо да га Краљ Милутин у својим хрисовуљама спомиње као архиепископа. [2] У Хилендарској хрисовуљи спомињу се ове епископије, које су припадале српско-пећској архиепископији за време управе Јевстатија II: Зетска, Рашка, Звечанска Хвастанска, Призренска, Топличка, Будимљска, Добарска, Липљанска, Скопљанска, и Моравичка. [3] Но, сем поменутих у хрисовуљи, биле су у то дбба (1300—1310) — још и ове: Бранчичевска, Нишка, Градачка, Кончулска и друге. [4] О свима овим, сем звечанске, спомиње се у хрисовуљи, коју је Краљ Милутин за време архиепископа Никодима писао и издао. [5]

Архиепископ Јевстатије II покрај све среће своје, имао је за доба свога управљања, највише мука и тешкоћа због честих развода и женидаба Краља Милутина. Највише му је задавала неприлика краљева женидба са калуђерицом Маргаритом — сестром Катарине, жене брата му Стефана Драгутина. [6] Ово пак прво зато, што је

---

[1] Гласн. XXVII стр. 118.
[2] Миклошић Mon. S. стр. 59–61.
[3] Мајков стр. 33.
[4] Joch. Hr. Engel B. II. Geschich. v. Serbien und Bosn стр. 225.
[5] Шафар. у „Pamjatky“ стр 54.
[6] „Бесједа“ од 1859. III књ.

незаконо отерао Краљ Милутин своју закониту жену, ћерку влашкога владаоца; а друго с тога, што узима калуђерицу, која се према канонима не може удавати; и треће — што је опет ова била с краљем у таком степену сродства, у ком црква и канони забрањују.[1] И због свију горњих узрока, архиепископ Јевстатије II није хтео благословити брак.[2]

И ако архиепископ Јевстатије II није хтео брак дозволити и благословити, Краљ Милутин није се на то љутио, нити је архиепископа на то приморавао, а још мање гонио га; већ натера једног свештеника, те брак закључи и у цркви венча их. И ово је он с планом радио. Држао је, да се може указати потреба, да се опет мора развести, и из политичких предлога опет се с другом женити; па ће му тако лакше бити отерати калуђерицу. И тако је и било: како је калуђерицу без архиепископскога благослова узео и венчао, тако ју је и отерао. И после тога узме за жену сестру бугарскога владаоца Светислава. А кад му је и ова била омрзла и досадила својом невапитаношћу и простотом, он отера и њу, и запроси чувену и лепу удовицу цара Јована, а сестру цара Андроника. Но, кад Га ова гиздавица и охола удовица одбије и не хтедне поћи за таквога „трампацију“ жена, тада му цар Ан-

[1] Краљ Милутин и вереница му калуђерица Маргарита у 4. степену двороднога сродства.

[2] Ник. Григор. стр. 196—198; Срећков. II 201.

дроник, из политичких разлога, понуди своју кћер од 8 година,[1] и он пристане и узме Симониду (тако јој беше име) за жену. И архиепископ Јевстатије II, узевши у обзир политичке околности, а не признавајући други и трећи брак Краља Милутина за законите бракове, благослови овај брак са Симонидом, и доцније је венча са Краљем Милутином — човеком од 50 година.

Сем тих тешкоћа, које архиеп. Јевстатију II задаваше краљевски двор, он је пред смрт своју имао и велике неприлике и тешкоће услед безобзирних насртаја папистанаца. Дубровачки митрополит преко краљица: Јелене, матере, и Јелисавете — Маргарите калуђерице, жене Краља Милутина беше раширио уплив свој и на многе друге у држави, те се католицизам отпочео јако ширити. И сам Краљ Милутин, за доба лукаве ноне — калуђерице Јелисавете, жене му, беше олабавио у заштити православља. Но, кад га архиепископ Јевстатије II очински опомене на дужност и заклетву према православљу, тада је Краљ Милутин постао још ватренији заштитник православља,[2] и отера од себе лукаву калуђерицу, која га је као католичкиња и папска привrженица била саблазнила. Архиепископ је пребацио и краљици Јелени, опомињући је на љубав сину и домовини у којој она живи. И Милутин и архие-

---

[1] Рајић (II 477.) вели, да је Симониди било тада 11 г. Пахомиј (IV гл. 1.) — 8 год.; а неки историчари тврде да није било више од 7 год. Срећковић се придружује Пахоми

[2] Березин I стр. 275.

пископ Јевстатије II тада устану против мисионара и приврженика папских тако енергично, да се нису смели ни живи показати у краљевини. Услед тога, дубровачки митрополит обрати се папи с тужбом против Краља Милутина, и тражаше од папе заштиту. И папа, заиста, у циљу да казни за то Краља Милутина и Србију издa у 1307. год. булу, да нико од Римокатолика не сме водити трговину са Србијом и њезиним грађанима — нарочито с православнима. Краља тај поступак дубровачког митрополита и папин јако огорчи. И кад виде да трговина, заиста, све више малаксава и да то доноси огромну штету његовој држави и поданицима, тада он науми да казни ту дрскост митрополита дубровачког. У том смеру у 1311. години он поведе огромну војску против Дубровника. Ови се уплаше рата, и брже боље изиђу пред Краља Милутина и војску му са поклонима и молбом, да одустане од намере, јер Дубровчани нису криви. За умирење обећају не само да ће трговати са Србијом, него да ће давати и годишње данка око 2000 пер. И Краљ Милутин, после такога обећања Дубровчана и на посредовање грчкога цара Андроника, умири се и тргне своју војску натраг, а папа уништи своју булу, односно забрану трговања са православнима. Ту борбу с папом наследио је и последник Јевстатија II, Сава III, архиепископ жичкопећски.

Архиепископ Јевстатије II умро је 1309. године, 16. августа, и буде сахрањен у Пећи,[1] са великим почастима.

После смрти архиепископа Јевстатија II искупи се црквени сабор у манас. Жичи у јесен 1310. год. (по цркв. рачунању), и, у договору с Краљем Милутином, изабере за архиепископа Саву, епископа призренског.

Архиепископ Сава III васпитавао се у ман. хилендарској школи. Тамо се закалуђерио, и био најпре, такођер, учитељ у школи, затим духовник, као смеран, побожан и чедан, а после и игуман ман. Хилендара, у којој је дужности показао свој дар за доброг администратора, и честитог и праведног старешину.[2] Зато га архијерејски сабор изабере и постави за епископа призренског. У овој је дужности развио своју делатност у корист цркве, свештенства и народа, да је пало свима у очи. И народ, и свештенство, и виши у држави били су задовољни с његовим радом. И кад је архиепис. Јевстатије II умро, сви су једногласно изјавили жељу, да треба изабрати и поставити Саву за архиепископа. И црквени сабор послушао је глас народа, а и своју савест, те га је и изабрао. Као архиепископ он је радио неуморно, и свима силама се трудио да одговори поверењу и високоме задатку. Он је започету борбу архиепископа Јевстатија II с па-

[1] Голубински 458. стр.

[2] Родослов... и Голуб. стр. 459.

пом, дубровачким митрополитом и папским мисионарима успешно и по православље корисно свршио, и после за цело време његове управо нису јако насртали.

Архиепископ Сава III управљаше српско-жичком архиепископијом непуних *шест* година. Умро је 1316. године.[1] Потписао је и он хрисовуљу Краља Милутина, коју је овај дао ман. Хилендару у договору са целим сабором. Потпис Саве III на хрисовуљи гласи: „Сава архиепископъ вьсѣхъ срьбьскиихъ и поморьскиихъ земль“.[2]

По смрти Саве III Краљ Милутин је тражио и распитивао не мало годину дана за лице, које би достојно могло заузети архиепископски престо, и назвати се његовим братом. И, најзад: „зьбере на зьборь епископе, игумене, чрьньце и велику властелу, и сь ними свима избере“ у пролеће 1317. године за пријемника Савиног чувенога хилендарскога игумана Никодима,[3] о коме ћемо говорити у идућем одељку.

---

[1] Глигоровић у „Путеш. по Турцiи“ стр. 28.; Голубин. стр. 459 557.

[2] У овој се хрисовуљи спомињу сви редом бивши архиепископи до овога — Саве III, као: Сава (I), Арсеније (I), Сава (II), Данило (I), Јанићије (I), Јевстатије (I), Јаков, и Јевстатије (II). — Види Мајкова стр. 35.

[3] Мајков вели да је то било 1303. год. види „Ист. срп. ц.“ стр. 33.; а Березини опет у 1318. год. види I стр. 278.; кн. II стр. 245 и 265. каже 1317. на Вазнесење; а Голубина стр. 459. вели да је посвећен 1316. — Гласник XI стр. такођер 1317. И тако је и било.

§ 22 Стање цркве за доба ученога архиепископа Никодима. Смрт Краља Милутина, смутње у држави и велики утицај архиепископа Никодима на избор и потврђење Стефана Дечанског за краља

По смрти архиепископа Саве III дође, по избору и посвећењу, на српско-пећску архиепископију један од најчувенијих и најспособнијих калуђера тога доба, енергични хилендарски игуман Никодим.[1]

Архиепископ Никодим био је после Св. Саве најспособнији и најауторитетнији јерарх у српској цркви. Он је био и највећи трудбеник и радник на унапређењу Хиленд. манастира и богословско-књижевне школе у том манастиру. Био је више година наставник и управник исте, и за све време његово школа је напредовала и цветала. Она је тада била плодан расадник српскога свештенства оба реда и српске књиге и просвете. Ту је он, као управник школе и игуман манастира, и показао своју велику ученост и јаку енергију у администрацији, и своју ауторитетност.

Са тих врлина он се ускоро прочује не само у Св. Гори, него и у целом Српству. А због велике способности и мудрости његове, Краљ Милутин га је слао, још као хилендар. игумана у разне мисије; и он је исте вазда са добрим успехом и коришћу вршио. А због ауторитетности и енергије коју на сваком кораку показиваше, као и због његовога дисциплинарнога и реформат

---

[1] „Родослов" стр. 152.

свога духа, он буде изабран за архиепископа непосредно од игумана. [1]

Овај је ауторитетни, мудри и енергични архиепископ отпочео црквом тако управљати, да су сви још у први мах осетили челичну вољу и гвоздену руку. Нарочито су ово осетили непријатељи православља. Јер, он није њима много ласкао, а још их је мање трпео да се мотљају по његовој архиепископији. Шта више, папски фратри нису смели често обијати прагове ни двора краљице Јелене. Он је то све знао, умео и хтео отклонити, а да сувише не пада у очи. И саму је краљицу саветовао да се причува великих ласкања и пријатељства извиваних и уцелом свету омрзнутих фратора, ако је рада да ужива срећу, којом ју је Бог обдарио, и да се поноси љубављу и поштом свога народа. И краљица, примећујући озбиљност, народом и краљем [2] љубљенога, архипастира, тргла се, и за доба његова није стојала у честим препискама с дубров. митрополитом, а још мање призивала к себи папске фратре и језуите.

Архиепископ Никодим није, истина, дуго управљао црквеном крмом (1317—1323. год.); али је његов рад и за цркву и државу тако био користан и плодан. да се за дуго и после његове смрти опажао у цркви и држави, свештенству и народу. Он не само да је био неуморни

Краљ Милутин толико Га љубљаше и поштоваше, да га називао: *братом*. Види у Срећ. II 265.

радник у винограду Господњем и саветник и помагач посленика на пољу црквеном, него је он још био и десна рука и најјачи помагач под старост Краљу Милутину, у његовим државним и политичким пословима. Нарочито је краља подржавао и челично у православљу, и оружао га против свију непријатеља српске цркве и јерархије. Он је, користећи се проширењем граница српске краљевине, ширио власт и границе и српско-пећске патриаршије.[1] И тако је умножио број епархија и епископа — родом Срба. Целу црквену јерархију реорганисао је,[2] и поделио је на *осамнаест епархија.*[3] За време његово спомињу се ове епархије и епископи: Рашка — Филип и Павле; Хвостанско-Студеничка — Јован; Топличка — Герасим; Моравичка — Кирил; Дабарска — Јован; Зетска — Јован; Будимљска — Герман; Захумска — Јевстатије; Грачаничко-липљанска — Антоније; Кончулска — Игњатије; Звечанско-бањска — Данило, доцније архиепископ Данило II;[4] Скопљанска — Николај; Призренска — Дамњан;[5] Браничевска; Београдско-мачванско-ваљевска; Нишка и архидијецезал-

---

[1] Гласн. XXVII стр. 118.

[2] Микл. Mon. S. стр. 60.

[3] Голубински на страни 472. вели: да је 18. нишка епархија после смрти Краља Милутина придружена жичко-пећској архиепископији. Он свој навод доказује тиме, што се — вели он — у Милутиновој хрисовуљи, која је код Григоровића на стр. 41—48, не спомиње нишка епархија.

[4] „Родослов“ стр. 357. и Миклошић Mon. S. стр. 60.

[5] Monum. Serbica стр. 59—60.; Ср ђковић II стр. 2 Голубински 461—472.

на епископија. Последње четири дијецезе и њихови епископи нису споменути у хрисовуљи Милутиновој с тога, што оне тада још нису биле сасвим ни присаједињене жичко-пећској архиепископији.

Архиепископ Никодим, поред тачнога, енергичнога и савеснога вршења дужности црквенога поглавара, мешао се и у државне послове — нарочито после смрти Краља Милутина, и то врло често са великим и корисним успехом. Тако, пре свега, он је радио на измирењу Краља оца Милутина са сином му Стефаном Дечанским, те је први последњега повратио из прогонства. У овом добром и племенитом делу помогао му је и тадашњи хиленд. игуман Данило, који је по свој прилици био нека својта краљу, и доцније архиепископ. Архиепископу Никодиму тешко је падала на срце завада између краља и сина му; па, користећи се љубављу краља, уграби једном добро расположена краља и стане својим озбиљним и архипастирским гласом, а врло умиљатим и дирљивим речима, говорити о измирењу краља са сином му Стефаном, доказујући му, као мудар и паметан човек, велику штету за све у опште што су он и син у завади и наводећи јаке разлоге, који говоре и одсудно траже да се измире. Најзад је био ударио у најосетљивије родитељско жице, те се краљ ражали тако, да је одмах ...лио архиепископа, да се с говором заустави ...повeди, да се што пре син му Стефан по... из Цариграда у своју домовину, праштајући

му погрешку. Краљевска се наредба брзо изврши; јер се о њој највише бринуо добри архипастир.

И кад је Стефан дошао из Цариграда, он је најпре ударио на архиепископа Никодима, и овај га одведе са сином му Душаном Краљу Милутину. Састанак је, као што бележе хроничари, био и сувише дирљив; био је: жалосно-радостан. Сви су присутни плакали и — неколико минута је настало ћутање. Син је — слеп пао на колена пред оца, и са горким јецањем молио Га је за опроштај; а отац, дубоко погружен и једном руком загрлио сина Стефана, а другом унука му Душана, кроз плач, и са великим болом и радошћу у души својој, громко произнесе речи: *„Боже, опрости нам, и смилуј се на нас“!*... С тим речима очински их је изљубио и Стефана подигао.[1] И колико је краљ био радостан, што опет види свога сина, толико му је и још више било жао, што га види слепа. Радост и жалост бориле су се у његовој племенитој души. Архиепископ Никодим је, такође, био тим дирљивим призором врло тронут и — збуњен. Најзад се прибере и архипастирским речима ублажи и утеши обојицу, призивајући на њих благослов Божји, и мир и љубав Господа нашега И. Христа, и благодат свесветога Духа. Краљ Милутин по са-

[1] Стеван је затим рекао: „Ѡтьче, вѣмь те, ꙗкѡ родомь єси благь. Ꙟ вьсе злоє здѣлаль: кривь сامь и нынѣ мрьт єсамь — ѡпрости!“... Краљ му у плачу рекне неколико: „весь оутѣшенни ради“, и онда дода: „И ты мени ѡпрости!“... то му син Стефан одговори: „Ты си, ѡтьче, спасао кралѣство очи изгꙋбих“....

вету свога верног пријатеља архиеп. Никодима, одели један део од државе своје и даде сину Стефану, да тамо пребива, управља и — храни се,[1] а унука Душана задржи код себе у двору свом. И Стефан тамо и оде.

После овога догађаја, Краљ Милутин је још више заволео и поштовао узорнога архипастира и свога одличнога и оданог му пријатеља Никодима, и вазда га називаше својим братом. И српски народ је јако љубио и високо поштовао и уважавао заслужнога свога архиепископа Никодима из синовље благодарности за његову љубав и милошту очинску, које он народу у свакој прилици указиваше и засведочаваше. Свештенство се поносило својим узорним пастиреначалником и поглаваром цркве српске. Накратко рећи, архиепископ Никодим беше у народу таква једна морална сила, да је био у стању покренути сву физичну моћ и снагу народа на ону страну, куда би он желео. Па тако је и било, кад је за то случај се указао и потреба државно народна захтевала.

Не прође много, а Краља Милутина, тога голијат и херкулес човека у сваком погледу, удари „въ незапоу“ капља;[2] и он се на смрт разболе у његовом граду Неродимљу, куда беше отишао да спреми све што је нужно било, да

[1] Хроничари веле: „Часть ѿтъ дрьжьве жоупы Боуднмль-одѣлн, н дѣже юмоу хранити се“ ... То је све било у 1317. г.

[2] „Сии болѣзнь вънезапоу бысть“ — вели хроничар.

обори и под свој скиптар потчини византиско царство. И после краткога лежања у болничкој постељи, он умре на рукама милог му унука Душана, кога спремаше за ратне подвиге и обрану своје отаџбине, и на рукама свога пријатеља и сродника му епископа бањског Данила. [1] И ови га искрено и по српском обичају ожале. Епископ Данило га је са свештеницима опојао, и после опела сахранили су га у гробницу, коју је сам Краљ био спремио у својој новој задужбини ман. Бањи, храму Св. Стефана. [2] Тело му се посветило, и српска црква га је канонизирала и Краља Милутина признала за свеца. Данас му св. тело лежи у Средцу — Софији у његовој задужбини. Краљица Симонида жена му, кад је чула да се посветио, послала је на кивот му дарове, па се и сама закалуђерила.

И док су епископ Данило, млади Душан са неколико свештеника и народа жалили, гробу спремали и испраћали и сахрањивали многозаслужнога и управо светога човека и народнога добротвора и великога владаоца — Милутина, на једној страни Краљевине, дотле на другој страни чињаше се лом и окршај, борећи се силни о престо и за власт. Несрећна велика и мала властела српска, која вазда беше повод и узрок свакој несрећи и злу у земљи, а назатка и штете народу и цркви, беше се подигла да

---

[1] Умро је 30. октобра у 1322. години по црквеном, а грађанском 1321. године.

[2] „Родослов"... и Синаксар у Србљаку лист 64.

оборп, утврђспи још Немањом, систем владавине, Она, одавно жудећи за влашћу, тражаше прилике, како би краљевину поделила на феудалне државице: мале и велике жупаније, па да и они постану владаоци — жупани, као што је то пре Немање и било.

Сем ове несреће, беше још и у самом краљевом двору несугласице о престолонаследству. Јер, према уговору између Краља Драгутина и Милутина, који је уговорен кад је први другоме уступио престо, требало је да наследи Милутина на престолу син Драгутинов Владислав; а према жељи и аманету Краља Милутина, требало је опет да заузме престо млађи син му Константин. С тога се појави борба око престола и народ се подели на два табора: једни хтедоше Владислава, а други желеше Константина. На грдну жалост и штету народа и државе, борба се између завађених страна отпочне, и — сврши се поразом Константинове странке. Овога ухвате, и по заповести Владислављевој обесе и престружу,[1] а с њиме и многе његове приврженике казне разном казном, а неке и смрћу.

Овај грозни и зликовачки поступак Владислава према своме рођаку тако озлоједи и огорчи цео народ па и његове приврженике, да га се сви одрекну и пређу по савету свога архиепископа Никодима на страну слепога Стефана, најстаријега сина Краља Милутина, који је све дотле миру ћутао и с тужним срцем и племенитом ду-

[1] Fessler II 133. у Срећк. II, стр. 271.

шом посматрао жалосну — братоубилачку борбу, и ишчекивао исход ствари.

Кад је архиепископ Никодим успео у својој жељи, и народ успешно прикупио на своју страну и око Стефана, тада он брже боље сазове црквено-народни сабор у Пећи. Кад се сабор састао, он је мудром речју разложио му цео ток ствари и догађаја, и онда предложи, да се краљ бира, пошто је стицајем несрећних прилика престо остао упражњен: један наследник — по аманету краља — погинуо; а други према уговору краља учинио се недостојан због злочинства. И сабор, опет на предлог архиепископа Никодима једногласно изабере Стефана — слепога сина Милутинова; а за Краља Владислава реши, да се протера, и: „изьгнань бысть“ [1] у Маџарску.

Пошто су изабрали и прогласили Стефана за Краља, тада пошљу депутацију по њега и доведу га у сабор. Кад је слепи Стефан, у пуној смерности и тишини, вођен сином му Душаном, ступио у саборску дворницу и поздравио народ — овај га је радосно, и с пуно сажаљења у души својој што је слеп, поздравио као свога краља. И наједанпут Стефан скине повез са очију, и радосно узвикне: „Азь слѣпь бывы, и се нынѣ вижоу!“ [2] . . . Овај случај народ прими као Божје чудо и благослов, који Бог излива на народ преко Стефана, и зато се сви присутни

[1] Шафарик стр. 52.
[2] Данило стр. 168.

смерно поклоне и Богу одаду топлу благодарност за учињену им милост. Народ буде и сувише задовољан избором Стефановим, који је избор сам Бог чудом благословио и освештао, па се око њега сви прикупе, као пилићи око квочке; јер су се сви јако бојали безвлашћа у земљи и грађанскога рата, који је и пређе сатирао народ српски.

И архиепископ Никодим је триумфирао; јер му је план потпуно испао за руком срећно и корисно. Он је овим избором Стефана за Краља постигао две жеље: постао је краљем кога је он желео и за кога је држао да је бољи од свију других; и изменио је у неколико и систем наслеђа, а тим самим ограничио и вољу монарха. Ово је донело користи земљи и народу. Јер, од тога доба, како се из историје народне види, није ни један владалац, па чак ни силни цар Душан радио ни предузимао ништа велико и важно, без договора с народом, или бар са вишим свештенством и државним веледостојницима. А дотле су краљеви радили сами, шта су и како су хтели. Они су делили имовину, па чак и људе, коме и како су налазили за целисходно, располагали су као са својим сопственим стварима. Све повеље и хрисовуље издавали су сами и без ичијег сазнања и сагласија. А од Стефана Де-[illegible]ског — већ није више тако рађено. Све је [illegible]чо и рађено у договору са архиепископом

и епископом и „всего съборa срьбьскаго“, или у договору са: „Съборомь срьбскѣ землѣ“....[1]

Архиепископ Никодим крунисао је Краља Стефана у Жичи. А после овога важнога чина, он обрати пажњу своју и својих епископа на развитак морала и утврђења вере православне у народу, јер за време борбе и препирања око престола и једно и друго у народу беше олабавило. Притом су и непријатељи православља те неприлике употребили у своју корист, те су довољно били посејали кукоља на чисто и плодно орање у Србији. Али су то посленици винограда Господњег за кратко време исплевили и очистили пшеницу од корова.

Архиепископ Никодим се, још од ранијих година, почео занимати и књижевношћу. Нарочито је на књизи и просвети радио док је још био игуман ман. Хилендара и управник богословско-хилендарске школе. Још тамо он превођаше и преписиваше црквенослужабне књиге. А кад је постао архиепископ, он, да би увео једнако правило у свима црквама — нарочито да би се у његовом катедралу служило тачно по правилу св. васељенско-источне цркве, преведе с грчкога на старосрпски (србуљски) језик *Типик* свеосвећенога Саве јерусалимскога. Овај превод учини по дозволи и благослову патриара:

---

[1] Види Летописе.

Нифона цариградскога и јерусалимскога Атанасија [1] . . . . .

Још као игумана, архиепископа Никодима слао је Краљ Милутин у Цариград цару Андронику по важној мисији, и тамо се он са патри архом Нифоном упознао, и доцније је вазда имао с њиме преписку, договарајући се о црквеним пословима. И Нифон га је уважавао због његове учености и доброг знања грчкога језика.

Архиепископ Никодим доживе лепу старост, а још бољу благодарност од свога љубљеног му народа, који га је искрено и с великом тугом ожалио после смрти му. Умро је у пуном задовољству и срећи 12. маја 1324. године. [2] За наследника му буде изабран и постављен епископ хумски, раније епископ бањски, Данило, летописац и проглашен у цркви као Данило II архиепископ све српске и поморске земље. [3]

За време овога енергичнога архиепископа нису папистанци и јеретици сувише нападали на српску цркву у краљевини. Али је опет зато од њих сувише страдала српско-православна

---

[1] Гласн. XI, стр. 189. У предговору свога превода архиепископ Никодим вели: „Єгда вьведенъ быхъ на сїи светыи великы прѣстолъ Св. Савы арьхиепископїи срьбьскои, послахъ вь царьскїи градъ вь монастирь светаго Прѣдьтечи и Крьстителя Іωанна, и пьринесенъ ми бысть письменъ грьчьскаго языка.“ Превод је учињен 1319. год.

[2] Историчари се не слажу у години смрти архиеп. Никa. Голубински (стр. 459 и 558) и Березини (I стр. 279) да је умро 12. маја 1323. год.; други у Гласн. XXVII стр. у 1325. год.; Срећковић II стр. 281—287. — у 1327. и највише их и за 1324. год. која је и највероватнија.

[3] Данило, Срећковић 281.

црква у Босни и другим српским северозападни[м] областима. Немогући у српској краљевини ни[шта] предузимати, они су свима средствима, па чак [и] тортуром и срамном инквизицијом приморава[ли] Србе у другим српским областима у римокатол[и]цизам.

§ 23 Стање српске цркве за владе Краља Стефана Дечанског и архиепископа Данила II

После смрти, по способности и енергији рет-кога, архиепископа Никодима, црквено-државни сабор, који је држан 14. септембра 1324. по грађанском а 1325. по црквеном бројању година у Пећи, [1] изабере тада већ чувенога научника и књижевника Данила, епископа најпре бањскога а затим захумскога, [2] нама познатога *летописца.*

Овај по реду једанаести архиепископ Данило II, био је по свој прилици из краљевске фамилије: или бар из које врло знатне властелске фамилије. [3] Он је још од ране младости био смирен и побожан; и вазда је показивао наклоност монашкоме чину. Родитељи су га врло добро образовали и васпитали — нарочито још и зато што су, заиста, из раније примећивали да у њему почива велики дух, и да у будућности може бити од велике користи не само за свој дом и фамилију, већ и за државу и народ.

---

[1] Голуб. стр. 459. вели 1323. године.
[2] Тамо. И Срећковић II стр. 281.
[3] Голубин. стр. 459. и други.

И кад су родитељи му највише очекивали да их обрадује са добром невестом, каква му у изгледу беше, он се тада украде, па још испод руку и надзора дал̀ьновиднога Краља Милутина, који га беше узео у двор за свога секретара, и отиде у манастир. Краљ Милутин једном приликом похођаше своје задужбине и остале манастире заједно са својим секретаром. И кад су били у ман. Сопоћанима, Данило се украде ноћу и оде с једним манаст. калуђером у манастир Кончулу на Ибру, задужбину Немањину, и тамо га игуман, на молбу му, замонаши. Краљ Милутин се срдио што је то од њега крио и што се од њега украо, али иначе се радовао, што ће имати у држави једног таквог способног и смерног калуђера.

Архиепископ Сава III, знајући да је способан и чујући да се као монах одликује у хришћанским и монашким врлинама, нареди игуману манастира, да му пошље монаха Данила у архиепископију, те да му помаже у канцелариским и писменим пословима. Но, Данило не марећи за сјај придворни, још мање за власт и велике почасти, с највећом смерношћу извини се и одбије тражење архиепископа. За разлоге је навео, да жели да се посвети јединствено Богу на службу, и да живот свој проведе у самоћи, посту и молитвама, који потпуно и одговара монашкоме виду. Архиепископ понови своје тражење, и замоли Краља Милутина, да му и он запо-да се покори наредби његовој. И кад је

друга наредба у манастир од архиепископа дошла, а тако исто и порука краљева да се одазове жељи и позиву свога првосвештеника, тада Данило с болним срцем оставља манастир и братију и одлази у архиепископски двор, с надом, да ће се тамо измолити и опет скоро натраг у манастир вратити.

По доласку његову у архиепископију, архиепископ Сава се увери о свему, што је за Данила чуо и рукоположи га за јеромонаха; а мало доцније произведе га и постави за игумана манастира Хилендара и за управника хилендарске богословије.

И игуман Данило се обрадује, што иде у Св. Гору, за коју је чуо много доброга у корист побожних монаха. Мислио је да ће тамо постићи то, за чим му је душа тежила тј. мирноћу и самоћу, где ће моћи само узносити своје топле молитве Богу за спасење своје душе. Али, у манастиру и школи очекиваху га врло велики послови, које је он морао посвршавати и све у свој ред довести. И одиста, он напрегне сву своју и умну и физичну моћ и снагу, да што боље и корисније послове посвршава и све у добар ред и поредак да доведе, па онда да се потпуно ода усамљености и молитви. И тек што је прву жељу постигао и манастир и школу унапредио и калуђере упутио на добар пут, а непријатељи Каталонци ударе на манастир, у смеру да га опљачкају и запале. Игуман Данило се и у овој п[...]лици покаже не само мудар, него и јуначан

вешт у војевању. Он дочека непријатеље са својом братијом и слугама, те јуначки надбију Каталонце и манастир од њих ослободе. А кад је већ и ово јуначко дело извршио, он се одрече игуманства, и оде у светосавску мучионицу у Карејима, у смеру да тамо испашта грехе, што је морао крв непријатељску пролити, у обрани манастира. Али није ни тамо дуго остао у миру и кајању.

У то доба објави рат сремски Краљ Драгутин против брата свога Краља Милутина с намером да овога збаци са српскога престола и на њ попне свога сина Владислава. И Краљ Милутин тада писмом позове игумана Данила из Св. Горе, те га пошље пред Драгутина и војску му, да га умоли, да одустане од своје намере[1], и да не пролива братску крв и његова народа, уверавајући га о искрености и одржању речи и заклетве Краља Милутина. И мисију је срећно и корисно свршио; Краљ Драгутин се врати натраг са својом војском и братоубилачкога рата не буде.

По повратку Даниловом из Срема, Краљ Милутин зажели да он буде чувар богате ризнице краљеве, која се налођаше при бањској епископији у задужбини Краља Милутина. Јер, тада баш беше умро бањски епископ, поуздани чувар

---

[1] „Живот краљева и архиепископа“ издање Даничића стр. 17. Писмо краља почиње са: Господи мои и отьче! молимь ѥ ш имении Божии скоро почьштовь се приди кь намь сь сьборьныць Светыю Гори“.

ризнице и велики и веран пријатељ Краља Милутина. Но Краљ у тај пар не имађаше друге поуздане личности за то место, те принуђаваше Данила да се прими, обећавајући му архиепископски престо после смрти Саве III.

Игуман Данило се дуго одупираше захтеву краља, желећи да се врати у Св. Гору. Но, кад га и краљ и архиепископ увераваху да то од њега траже интереси цркве и државе — а нарочито велика потреба бањске епископије, тада се Данило сагласи с погодбом: да га чим би нашли друго лице подесно за чување ризнице и за бањског епископа, отпусте да он опет иде у Св. Гору у — карејску мучионицу. И доцније на велико наваљивање, краљ га пусти, и он оде у Св. Гору. Мало доцније буде позван у Пећ на сабор за избор архиепископа, јер се архиписког Сава беше преставио. По избору архиепископа Никодима, овај и Краљ Милутин умоле га, те се он прими захумске епископије. Он је ово учинио из велике љубави према цркви и из пријатељства и љубави према архиепископу Никодиму, кога је он — после себе — за игумана хиландарског, па и сада за архиепископа краљу и сабору препоручио, као човека за то потпуно спремна и подобна; а сам није хтео овога пута да се архиепископства прими. — Отишао је на захумско-стонску епископију једино у смеру и нади, да што јаче стане на пут ширењу ри католицизма у српском приморју. Али је, т свој својој способности и енергији, врло ма

успео у жељи. Јер, папистанце тада помагаше краљ босански и многи други „силни мира сего“.

Напред смо рекли да је Данило био из фамилије краљевске, што, сем горњих односа његових с Милутином, сведоче још односи његови и с прогнаним Стефаном, сином Краља Милутина, који се налажаше са својом децом у Цариграду. Стефан је вазда одржавао преписке с Данилом. А кад је овај био игуман у Хилендару, и кад је сазнао да је у великом поштовању и љубави код Краља Милутина, тада му је писао, и молио га, да умоли оца му Милутина, да би га овај помиловао и вратио натраг у Србију[1] и овај је то свом снагом радио, и са архиепископом Јевстатијем II и — удејствовао, као што смо напред споменули. Па и доцније, кад је већ Краљ Стефан постао краљем, слао га је у Цариград по нарочитој мисији; и он је ову код грчкога цара

[1] У писму између осталога прогнани Стефан пише Данилу: „Оче, сажали се бар ти на моју несрећу и на моје сузе и уздахе, као и на моје горко јадиковање за отацбином својом и видом својим!... Сажали се, јер сам већ постао жив а несахрањен мртвац. Не видим Божје светлости; а грло ми је већ препукло од многога вапаја и јадиковања. Немам никога, ко би се сажалио нада мном, јер сам туђин међу туђинцима, и немио јабанац међу немилим јабанцима. Зато молим те, оче, подигни „зькорь“ Светогораца и измоли милост код оца мога, Краља и Господара ми Милутина, да ће вечно не гневи („коньць“) на мене. Моли га да не допусти, да ми остану кости у туђини; већ нека дозволи да се вратим у његову државу. Кажи му и увери га, да ја немам л ьно речи, којима би се могао оправдати пред њиме! Увери г а признајем своју погрешку, и да се горко кајем, што сам п ушао бунтовнике, који ме навратише на зло, и ухватише ноге и руке у њихове мреже, те ја, грешник, преступи з ест Божју против родитеља свога“. Из летописа епис Данила.

Андроника млађег са успехом извршио — као што летописац вели — „Сьврьши вьсꙗ хотѣниꙗ срьдьцоу нго."[1] Кад се из Цариграда вратио, већ је архиепископ Никодим био умро; и онда краљ учини „сьвѣштаниѥ сь вльстьльми срьбскыꙗ земли и сьбьромь" и изаберу га за архиепископа.[2]

И као захумски епископ и као архиепископ жичко-пећски, Данило је имао много бриге и посла услед навале папистанаца у српски народ и цркву. Докле беше Краљ Милутин у животу беше му се лако борити против њих, јер их он прилично гоњаше. Но, смерни и побожни Стефан Дечански већ не беше тако енергичан против непријатеља српске цркве и православља. И не само то, него су он и краљ босански ишли и на руку папским мисионарима, да што више прошире папски утицај на српски народ. Чак су обојица уступили римокатоличком Дубровнику и пређашњу престоницу епископску у Стону и манастир и све цркве тамо, па и цео полуоток пелешевачки. И папистанци из р'тскога манастира немилице и без свакога обзира истерају српско-православне калуђере и у њ сместе Фрањевце — најљуће противнике православља. Ови пак силом приморају све православне становнике полуотока и вел. и малога Стона, те пређу у римокатолицизам. А да би се још боље и јаче осигурали и обезбедили од православних Срба, они подигну један велики град, који обухвати и мали и

[1] Летопис Данил. стр. 174.
[2] Тамо, и у Срећк. II. 281.

лики Стон. А несрећни краљ босански Стефан, кад виде, како су се Фрањевци осигурали од „Влаха“ (Срба), тада им он поклони и оток Посредицу у неретванском каналу.[1] — И при оваком несретном стању ствари, тј. где два краља штите непријатеље православља, архиепископ Данило II није могао ништа више ни боље учинити, него чврсто стојати на стражи, да бар не продиру у Србију. И у овоме је успео. Нарочито још тада, када му је, на молбу и прекоре, и сам Стефан Дечански дао реч, да ће му у томе и силом оружја помагати.

Архиепископ Данило II управљаше српско-жичком архиепископијом више од дванаест година[2] (од 1325—1337 г.). А за све своје време, он је највише служио Богу и цркви то као монах, то као игуман хилендарски, то као епископ бањски, затим захумски, то, најзад, као архиепископ жичко-пећски, и вазда се одликоваше у ревносној молитви, посту и оданости православљу. А и све друго, што је предузимао и радио у корист цркве, државе и народа, радио је с јаком вољом, енергијом и пожртвовањем својих личних угодности и интереса, па је — помоћу Божјом и својом мудрошћу — све са успехом и коришћу и свршавао. — Он је, управо, био жив и оличен пример у свима хришћанским и грађанским врлинама. С тога је и био искрено љуб-

---

[1] Види J. H. Engel у Allg. Gesch. II. B. „Gesch. von Kroat. Slav. und. Dalm.“

[2] Голубински вели да је управљао око 14. г. од 1323—1337

љен од свију у опште — нарочито од владаоца. Имао је и велики такт у свима пословима, те је њиме многе задобијао, и лакше посао свој вршио. Био је и јаког ума и одличнога држања не само једног смернога и побожнога свештенослужиоца и архипастира, већ и мудрога политичара и државника. Био је од великога природнога таленга и од велике научне спреме. Целога свога живота читао је ревносно, учио се непрестано, и занимао се књижевношћу. Ову је подизао у колико су му и умне и материјалне силе допуштале. То му је дало могућности, те је могао написати и потомству оставити онако драгоцени књижевни споменик „Родослов“, без кога за многе ствари не би ми данас ништа знали. Овај су „Родослов“ српских краљева и царева, после његове смрти, продужили други; али не са оним успехом и даром, којим је то чинио Архиепископ Данило II[1]... За њ Хроничар вели: „.. и многочисльнниꙗ книги составлꙗль и изѡбрѣталь прѣжде нє бывьшыꙗ николижє.“

---

[1] „Родослову“ и нашим летописцима многи и туђи и наши критичари замерају, наводећи ману у томе, „што — веле они — много говоре, а ништа не кажу“; и „безобразно лицемерство“(!!), „које је веле — угушивало у стародр. књизи не само слободу суђења, већ и свако морално чувство“; и што су писали само Панегирике и то — веле — „онај најнадувенији и до немогућности подао. – и то је, кажу, најкарактеристичнија црта свију српск. летописаца времена Немањића“.. Е, може ли бити веће неблагодарности према трудбеницима нашега најсјајнијега доба од ове, коју им одају потомци, и која се још штампа под окриљем ученога српског друштва!!!... (види Гласн. XXVII стр. 120—122), правдајући то *науком*. Ако нас наука учи неблагодарности, онда нашто нам је и та наука?!....

Архиепископ Данило II беше вазда Краљу Стефану Дечанском први саветник. По данашњему могло би се рећи да је био канцелар и први посленик у свима важнијим државним пословима. С тога га је Краљ Стефан, а још више млади престолонаследник Душан, волео и поштовао. Последњем је био и учитељ. Оба ова побожна и велика владаоца и мужа тражили су, да и архиепископ Данило II потписује њихове важније хрисовуље, и он је увек потписивао и својим благословом утврђивао. Нарочито је ово чињено, кад се хрисовуље односаху на цркве и манастире и ових послове. Тако, из летописа се види, како Краљ Стефан Дечански тражи од архиепископа, епископа и целога збора сагласије и благослов, да зида манастир високе Дечане.[1] То и тако чине он и Душан и доцније, кад год су имали намеру да подигну манастир или цркву, или кад су овима поклањали села и имања у њихову сопственост за своје издржање и за издржање калуђера и свештеника.[2]

Архиепископ Данило II енергично заступаше права цркве од разних насртаја споља и унутра. Он је више пута осујетио зближење краљевâ српских ка римс. папи, и православље још више учврстио. Нарочито је бодро мотрио на одношаје Краља Стефана Дечанског са папским мисионарима, који беху учестали после његове же-

---

[1] Гласн. XI 69.

[2] Види разне хрисовуље о томе, а нарочито Душанову ман. Хиландару.

нидбе са Бланком, ћерком Филипа од Таренте. Ова лукава римокатоличкиња беше много занела, већ доста у годинама, Краља Стефана, и он јој много попушташе и — вероваше. И да не беше на црквеној управи такога јерарха, који беше не само одважнога и способнога духа, него и врло љубљен и поштован од краља и свију у опште, — православље би у Србији за то време много страдало. И можда би и сам Краљ Стефан постао ватрен папистанац, као што беше и жена му краљица Бланка, која је радила свима средствима да га за папу задобије.

Архиепископ Данило II, поред свију врлина својих, одликоваше се још и као добар домаћин и економ.[1] Он је за свога живота прилично новца уштедео, те је за ове подигао и украсио пећску патриаршију и ман. Св. Спаса тако, да су обе грађевине служиле за углед дуго времена. Затим је обновио у првобитном облику ман. Жичу, и овај и споља и унутра украсио, како је то и доликовало тако великој и монументалној грађевини. И не само да се он бринуо о подизању цркви и манастира, него се беху угледали на њ и други јерарси, те су и они украшавали своје резиденције и катедрале, а неки су и нове подизали. Сви су у опште црквени достојанственици за доба његове управе[2] били обратили већу

[1] Животописац његов уписује му у врлину и ову способност и узноси га као добар пример.

[2] Летописци веле да се он много разумевао у архитекту и грађевинарству.

пажњу не само на свој приватан живот и економију, него и на економију свију подручних им манастира и цркава. Зато су, за доба архиепископа Данила II, и подигнути многи манастири, а још већи број цркава. При подизању истих, сви су, по његовој изричној наредби, пазили, да строго буду у византиском стилу; а манастири још и од тврдог материјала, велики и са врло лепим орнаментима и украсима.

Историјом је доказано, да један човек, с великом генијалношћу и родољубљем, може много добра учинити и много што шта унапредити у једној кући, општини, држави, или друштву и цркви, као што напротив нерадан, раскошан и покварен може много зла и несреће свему томе донети и учинити. Прва истина посведочава се на архиеп. Данилу II. Јер је у свему добром за углед свима служио. И још је био тако срећан, да му је све — што' но реч — ишло добро од руке; па све што је наумио и започео, он је успешно и — довршио. Па још је био и у томе срећан, да је живео и пословао јавне послове у доба три најславнија владара српска: Милутина, Стефана Дечанског и Душана — „моужа велика и вь крѣпости сильна, и вь прѣмоудрости сильнѣиша[1] и страшна ѕѣло“. Архиеп. Данило беше срећан да овога великана, овога изванреднога мужа и реткога у целом свету владаоца Краља [Ду]шана благослови и венча краљевском круном;

[1] „Жив. краљ. и арх.“ стр. 380.

али не беше и толико срећан да доживи највећу славу и величину српске цркве и државе: *проглас српскога царства и патриаршества.*

Архиепископ Данило II потписиваше се овако: „Божиѥю Милостїю Арьхїєпископь вьсєи срьбьстєи и поморьстєи землиˮ.[1] Он је доживео срећну и дубоку старост, а умро је 19. децембра 1337 године.[2] Сахрањен је у Пећи у храму Св. Спаса, који је он обновио и врло лепо украсио живописом и другим богатством. За наследника му буде изабран и посвећен логофет Краља Душана Јован, и о овоме иде реч у идућем одељку.

§ 24 Стање цркве за владе Краља Душана и архиепископа Јаникија до прогласа српске патријаршије.

Краљ Душан још како је ступио на краљевски престо заниматше се мишљу о великом преображају у држави и цркви. У тој великој мисли, он се и спремаше за тај велики чин. С тога је око себе и на велике дужности прикупљао и постављао људе, који би могли: и „на страшном месту постојати, и смрти дрско у очи погледатиˮ.

И он, појимајући од какве је важности архиепископско место и положај црквенога поглавара, беше се јако забринуо после смрти знаменитога архиеп. Данила II. Желео је да на том

[1] Гласник XXI. 283.
[2] Тамо стр. 189.

месту има достојног наследника Данилу, и човека, који би му могао у извесно доба, при остварењу његове велике идеје, бити од велике помоћи. Па познавајући све тадашње епископе, и све у опште знатније калуђере, није налазио међу њима ни једнога, у коме би имао вере и наде, да би му могао бити то, што је био Данило II, а још мање да би који имао толико духовне моћи и снаге, да би могао и веће идеје и реформе извршити, него што је то и покојник вршио и чинио. Дуго се Краљ Душан занимао са мишљу, кога ће за архиепископа узети.

Међутим, Краљ Душан имађаше у двору једно лице, које беше достојно његове љубави и поверења. То беше његов лични секретар, или како би се то данас рекло канцелар, по имену Јован. Овај је био у истини скроман и побожан, спреман и енергичан, вешт и вредан посленик. У пуном смислу заслужан великога поверења и поштовања човек. И Душану једном приликом, радећи с њиме неке званичне послове, сине у главу — као да му је сâм Дух Свети мисао удахнуо — да узме свога секретара за архиепископа. Па како он беше такав човек по нарави, да одмах и извршује што смисли, то у том часу предложи своме секретару архиепископски престо, дајући му за то јаке разлоге и саветујући га да се прими. Секретар Јован, као скроман и по-°шан човек, послуша савет Душанов и сагласи с предлогом његовим. Тада Краљ Душан сазове :вено-народни сабор у Жичу, и овоме пред-

ложи и препоручи да изабере за архиепископ Јована — његова секретара. И сабор узимајући у обзир краљеву жељу изабере, а епископи га најпре рукоположе за ђакона и јеромонаха, давши му име: Јаникије, а потом посвете га за архиепископа, и Сабор петог дана у седници својој дочека и прогласи га свечано за архиепископа српских и поморских земаља под именом: **Јаникије II.**[1]

И архиепископ Јаникије умео је достојно оценити то велико поверење свога љубљенога краља и господара, па се својски и старао, да и одговори томе поверењу онако, како се то од њега и очекивало. А правду ваља рећи, лако му је било радити и напредовати у пословима под заштитом и с помоћу такога једнога владаоца, као што беше краљ-цар Душан. И Јаникије је савесно и с пуно воље и љубави вршио своју свету дужност на опште задовољство краља, свештенства и народа. Све му је ишло напредно и успешно целога његовога живота. И ако се и за кога може рећи да је био потпуно срећан на земљи, то се може рећи за њега. Он није осетио никаквих тешкоћа и неприлика, а још је мање несрећа и зала доживљавао. Само су га једном

---

[1] Голуб. 459. и други.... Један летопис вели, да је између Данила II и Јаникија II било још два архиепископа: Јефрем и Спиридон (види Гласн. XXVII стр. 120). Но, како се то не налази нигде више забележено, онда се том летопису не може клонити поверење. Можда су ови били чувени Митрополити их је летописац као архиепископе забележио, држећи то и били.

неспокојили папистанци својим претензијама и интригама. Тако Климент VI, преко дубровачкога митрополита Јована Сараче, енергично интригираше и тражаше од Краља Душана да прими римокатолицизам и потчини српску цркву папској јурисдикцији. И немало што Душана нису били уловили својим чудноватим и морским плановима и обећањима. И тек што се Душан беше дао у размишљање, опијен варљивим обећањима и ласкањем папским, а Јанићије својом светитељском скромношћу и архипастирском одважношћу поремити све папске планове и Душана од тих мисли отргне тако, да је после вечито ненавидио обманиоце и — језуите. И тај безобзирни насртај непријатеља српске цркве Јанићије II сретно одбије.[1]

И одиста, за архиепископа Јанићија II може се рећи да је био најсрећнији јерарх у српској цркви. Он је био такве среће, да је не мало сваке године са по једном и више епархија умножавао своју архиепископију. И не само то, него је доживео да целу српско-оридску архиепископију, и друге српске области које беху у границама блгарске патриаршије, придружи и присаједини својој архиепископији. И најзад, да добије највећи црквенојерархиски чин — *чин патриара српског*. Је ли и могао смртни човек, и један смерни служилац олтара Божјег, више што и очекати од Бога, краља и народа овде на земљи?...

---

[1] Engel у „Geschichte Hr. Sl. u Dahmatien.“

При оваквим срећним приликама, архие-
скоп Јанићије II управљаше српском Цркв
као архиепископ 8 година и као патриар 8 = св
16 година, и то све за владе тога мудрога и сл
нога краљ-цара Душана силног. Он је у свој сво
срећи доживео проглас царства и патриаршест
те је Цара Душана у Скопљу у 1346 год. бл
гословио и царском га круном крунисао за св
српскога цара; а престолонаследника Уро
краљевском круном.[1] И архиепископ Јанићије
и у једном и у другом чину толико доста и к
рисногa учинио за цркву, да је за живота б
награђен народном љубављу и признањем, а
смрти светитељским венцем — орелом. Умро ј
у 1354. години, и сахрањен је у ман. Спаса
Пећи.[2] Данас га слави српска црква као Божје
угодника и српскога светитеља.

Прва половина XIV века била је за српску
цркву, државу и народ најславније и најсјајније
доба. То признају и непријатељи, а тиме се по-
носе и горде и сви Срби. Велики Жупан Стефан
Немања, краљ Урош I, Краљ Милутин, Краљ
Стефан Дечански и силни краљ-цар Душан, били
су метеори српскога неба и ретки владаоци у
целоме свету. Њима подобни беху и поглавари

---

[1] Срећков. Голубински, Мајков и сви други историчари говоре о томе.

[2] Родослов вели да је умро у време рата Душанова против Маџара, а то је било у другој половини 1354 год. као тврди историчар Fessler у: „Geschichte von Ungarn“ у дру издању II стр. 133. — А. Рајналд (види у: Annales Eclesia од 1354 год. 27.) спомиње га још као живога те године, т може рећи да је при крају исте умро.

вени, архиепископи и светитељи српски: Св.
а — то јарко сунашце српско, — Св. Арсе-
е, Св. Јевстатије, Никодим, Данило II и Св. Ја-
није II — те сјајне звезде на црквеном небу
ском. Све су то били великани и по духу и
мудрости и раду. И они су радом својим и
јом мудрошћу узнели српску државу на ону
сину, на којој мало држава у свету тада беше,
српску цркву су уздигли на највећи ступањ
квено-јерархиске величине и славе. И да је
јом срећом, Цар Душан поживео бар још неко
еме, он би и државу и цркву српску до те
аве и висине уздигао, да би српска држава
ла снажни политички центар свију Словена, а
пска црква опет била црквено-православни цен-
р, око којега би се прикупио цео православни
вет. И не само то, него би и Европа била по-
теђена од неочекиваних и незватих гостију, који
у из Азије навалили одмах после смрти Цара
Душана, а који (Турци) су јој преко српских
робова и крви много штете нанели, и цео раз-
витак и напредак јој за пуних 300 год. укочили.

ГЛАВА ПЕТА

Историски живот и развитак српске цркве у Српско-оридској Архиепископији; Српској Мачванско-сремској митрополији и Српском Приморју.

§ 25 Општи поглед на историски живот и развитак српске цркве у опсегу српско-оридске архиепископије

Ми смо у првој књизи наше историје казали[1], да је грчки цар Василије II, у циљу да што јаче задобије Србе на Илирику за се и своје планове, васпоставио Првојустинијанску Архиепископију у српском граду *Ориду* у Маћедонији; као и то, да је цар у састав те нововаспостављене оридске архиепископије стрпао, готово, све епархије, које беху у границама Првојустинијанске архиепископије — на број 18.

И ова — нововаспостављена српско оридска архиепископија је постојала и дејствовала као автокефална све до српскога Цара Душана и прогласа српско-пећске архиепископије за свесрпску патриаршију. А кад је ово учињено, тада је а ушла у састав последње под потпуну јурис-

[1] Види §. 31. стр. 181—187.

цију српско-пећске патриаршије. Ова је, при присаједињењу српско-оридске архиепископије под своју власт, и на даље оставила право титуле оридскога архиепископа, а неке је његове суфрагане подигла на чин Митрополита.

Српско-оридска архиепископија, од свога васпостављења — 1019 године, па све до свога присаједињења српско-пећској патриаршији — тј. до 1346 године, беше вазда самостална, и ни од кога не зависаше и управљаше југоисточним делом српске цркве.[1] — Но, та оридска катедра, па и цела територија српско-оридске архиепископије била је тако несрећна, да је служила за цело време живота свога за, тако рећи, светско табориште, где су многи и звани и незвани разигравали своје чиле коње и парипе, и полагали

---

[1] Није истина што учени Голубински каже, да је до 1185 г. била потчињена грчко-царигр. цркви, и да је опет после, када је бaгарско царство тим крајем овладало, зависила, тобож, од бaгарск. патриара. Српско-оридска архиепископија је *вазда* била самостална до њезинога присаједињења Душаном српској патриаршији. Она је и после, када је српско царство пропало до свога коначнога укипућа вазда била самостална. Ово зато, што је њезина паства била у огромној већини српски народ, па се лако не подаваше туђим јерархијама. А освајачи тих предела не принуђаваху их на промену јерархије, јер се бојаху јачега отпора од Срба у политичком односају. — Све измишљотине бугарофила, а нарочито фалсификати вајних српско-оридских архиепископа родом Бaгара, које су они чинили за време бaгарске силе, да ову — српско-оридску — архиепископију огласе за [б]рску, биле су ни више ни мање но црне пеге на образу њи[х]их твораца, које и данас служе за доказ тадашње њихове не[с]свести и неморалности. Мило нам је,што и сам Г. Голубински, [ина]чи Бaгарофил, можда, и нехотично признаје, да су у том [по]учињени фалсификати од стране несавесних оридских архи[еп]опа — родом Бaгара и Грка. — Види стр. 111—114.

ратне испите. А кад је опет била на миру од тих ратних трка, онда су на њезином земљишту опет играли друге врсте и сталежа људи друге врсте кошије. Тада су пре свега наступиле лицитације и надметања ко да̂ више за архиепископску катедру и епископске столице. Затим се ови опет бринуше и стараше, како и на какав начин да попуне своје испражњене џепове; а ово се чинило без обзира на јеванђелску науку, још мање на морал, правду и истину. Јер, где новци говоре и улогу своју врше, ту све друго мора да пасује.

Сем те несреће, првосвештеници, који су тим путем дошли на тако узвишене положаје, не беху за исте спремни, још мање достојни, те су и сами презали од себе самих. С тога, да би се одржали на месту, које су неправилним путем и начином заузели, трудише се да што више и боље угоде својим госама и српским угњетачима и освајачима. Сваки се старао да што бољи испит положи у оданости и верности не цркви и народу, него онима који су их оним путем и довели на та места. Они се нимало не жацаху од гнуснога и убитачнога порока, клеветања и денунцирања. И шта више трудили су се, да се што боље оспособе и усаврше у шпионажи, коју су често употребљавали против интереса и среће њихове — Богом поверене им пастве и српске цркве, чији беху вајни служиоци!!!... Међутим њихови господари се тако често мењаху као г дање и месеци, и они се ипак беху тако извеј

бали служити свима и свакоме, — само не ономе коме су посвећени и на службу одређени — да су службом њиховом били задовољни сви измењени господари и освојачи.

При оваквим несрећним приликама, на архиепископску и епископске катедре нису ни могли доћи људи од истине, морала и челик карактера. Још мање су могли доћи прави Срби и српскога порекла, јер се против ових вазда сумњичило од стране освајача. Све су долазиле личности не само туђе народности, него и карактером слабе, а већином без срца, душе и савести.

Услед овога, није ни било никакво чудо, што се — чим се консолидовала у једном крају Српства једна већа маса народа и земаља — појавила одмах тамо и нова архиепископија са Србином архиепископом и Србима епископима.

Истина, српско-оридском архиепископу и његовим суфраганима није била пријатна та појава, али је она била сувише мила и пријатна целом српском народу, па и њиховој пастви — као Србима. Ови су у томе предвиђали и своје спасење од освајача, па и од својих ненародних архипастира. И кад су ту радост своје пастве они увидели, сви су се повукли и заћутали. Само је охоли архиепископ српско-оридски, Димитрије Хоментијан, протестовао против установе нове српско-жичке архиепископије у области велике ...ске жупаније. Но, тај је протест остао само ... папиру — на њ није нико ни главе окренуо. ...ли архиепископ није се много паштио о том,

да му протест уроди плодом, јер је и сâм увидео јако нерасположење своје пастве против тога свога чина и поступка, па се сигурно повукао и прећутао, јер је увидео да би за даље кораке и предузећа против тог светог дела добио од своје пастве такву награду, какву беше и заслужио.

И тако, тада су на истоку и југозападу илиричкога тропоља постојале две српске православне архиепископије и једна на северу митрополија. Све три су живеле и дејствовале самостално, и сасвим једна од друге независно.

Светосавска, новоуређена жичка архиепископија беше боље среће од својих двеју старих сестара: српско-оридске архиепископије и мачванско-сремске митрополије. Јер, док је српско-оридска архиепископија стењала под игом разних туђих владара и својих несрба архиепископа и епископа, а мачванско-сремска митрополија чамала због разних неприлика и борбе против навале папистанаца и јеретика Богумила из Босне, дотле се светосавска архиепископија шираше и срећно развијаше под окриљем српских владалаца из племена славних Немањића и под управом и руководством својих архиепископа и епископа — пореклом Срба.

И докле су се Срби у жичкој архиепископији дичили и поносили својим добрим и родољубним архиепископима и епископима, дотле Срби у српско-оридској архиепископији проживљавали горке дане религиозно — народнога и

вота под туђим владаоцима и под несрбима архиепископима и епископима — Грцима и Блгарима. Туђи и Српству нерасположени владаоци узимали су вазда за епископе и архиепископе српско-оридске архиепископије своје превржденике Грке и Блгаре. А ови су опет узимали и постављали своје људе и измећаре за свештенике. Како први тако и други стајаху у служби својих господара, а не у служби Бога, цркве и паства њихове, којима су се на службу и били посветили и заклели.

У то несрећно доба било је баш тако исто, ако не и горе, као што је било и после пада српске царевине и српске патриаршије, и као што је то и сада у Ст. Србији и Маћедонији, — где се убијаху свештенослужиоци — родом Срби, по наредби њихових војних пастироначелника и шовиниста Блгара!!!!...[1]

Таква неискрена служба цркви и пастви својој несавесних свештенослужилаца српско-оридске архиепископије, изазвала је и јак отпор од стране народа. Ово је пак и друге неприлике изазвало, те је српско-оридска архиепископија, с дана на дан, све више и више опадала у корист околних независних патриаршија: цариградске и блгарске, и светосавске архиепископије у српској краљевини. Нарочито је опадала у корист ове последње. Јер је народ — паства српско-орид-

[1] Види жртву врснога свештеника Стојана Крстића, кога убили сејмени његовога владике.

ске архиепископије — вазда тежио својој једнородној браћи Србима у Србији.[1]

Први од српских владалаца био је вел. жупан Немања, који је неке са саверозападнога краја српско-оридске архиепископије епархије ослободио, те су после његови синови: Краљ Стефан Првовенчани и Сава I архиепископ придружили их српско-жичкој архиепископији, као: браничевску, призренску и грачаничку.[2]

Рђаво и пристрасно, па чак и непријатељско, поступање архиепископа и епископа српско-оридске архиепископије према својој пастви — Србима, било је чак такво, да је обратило већу

---

[1] Г. Голубински, правдајући у неколико Душана, што је потчинио српско-пећској патријаршији и оне епархије, које су биле под цариград. патријаром, због одстрањења уплива последњих на епископе и духовенство, невољно признаје: *да је оридска архиепископија била српска*. Јер, он вели: „Доушанъ не хотѣлъ меропѣть въ своемъ Государствѣ власти патриарха Константинопольскаго по тому, что онъ былъ патріархъ иностраный, и через подчиненныхъ ему епископовъ могъ дѣйствовать во вреду его — государь сербскаго; но по отношенію ка архіепископу охридскому это описаніе во все не имѣло мѣста“... стр. 132., а то зато што су у архиепископији оридској били све Срби, и што је оридска архиепископија била српска.

[2] Као што Хрисовуља грчкога цара Василија сведочи: ове три епископије биле су у саставу српско-оридске архиепископије при васпостављењу исте у Ориду. — Види у Ралли и Потија V 266 и 267. и Срећковић I 305–313. — О збрци појмова Г. Голубинскога о оридској архиепископији не вреди водити рачуна. Објашњење његове збрке види у Срећковића, који је лично сва та места обишао, видео и добро и научно их проступирао (I књ.), и код Веселиновића у: *„О постању српске патријаршије.“* Апсурдна је мисао Г. Голубинскога, да је. тобож цар Василије бугарску архиепископију установио у Ориду; још већи је апсурд да је у састав исте уврстио све бугарс епархије, које су у бугарској држави биле. Да није имао пра тако рећи, читај и види Срећковића II стр. 306–315.

пажњу српских владалаца и српско-жичкога архиепископа на те потлачене српске области, те су, најзад, предузимали кораке да се том злу стане на пут, и да се ти крајеви избаве и присаједине српској пећској архиепископији. И ово је нешто за владе Краља Милутина отпочето, а за владе Цара Душана и прогласом српскога царства и српске патриаршије потпуно и — довршено.

§ 26 Кратки поглед на живот и рад српско-оридских архиепископа.

О историском животу и раду архиепископа српско-оридске архиепископије, од доба њезинога васпостављења, па све до њеног присаједињења српско-пећској патриаршији за време Цара Душана Силнога, историк не може услед немања ваљаних извора много шта казати, а још мање може да каже о њима што доброга. Јер, народ — паства њихова и св. српска црква у оквиру српско-оридске архиепископије. за све то време, проживљаваху тешке и жалосне дане то од притиска и угњетавања завојевача, то од несавесности и неискрености својих војних архипастира и пастира несрба — Грка и Блгара. И у таком жалосном стању они нису никаквих записа ни бележака остављали о своме црквено-религиозном животу, а још мање о својим лошим архипастила. С тога се о многима, и то огромној вези, ништа и не зна, као да нису ни постојали.

Тек с појавом на архиепископској столици митрија Хоменгијана, чувеног фалсификатора,

почело се нешто више водити рачуна и бележити о архиепископима. Но, и ти су записи тако непоуздани и замрчени, да сувише мало светлости бацају на живот и рад њихов. Зна се само толико, да су се на архиепископској столици мењале до цара Душана ове личности:

1. *Јован Комнен* беше првим архиепископом српско-оридске архиепископије — 1019.[1] Но не зна се кад је умро и ко га је заменио.

2. *Јован Каматер* — Грк и бивши секретар царски — живео је у другој половини XII века. Не зна се кад је хиротонисан за архиепископа, а још мање његово делање у винограду Господњем.

3. *Димитрије Хоментијан* — Грк. Он је био при Јовану Комнену картофилакс и номофилакс. Живео је при крају XII и у почетку XIII века, а не зна се баш дан кад је посвећен за архиепископа. Овај је архиепископ, истина, био велики научник и канониста, али сувише беше охол, славољубив и властољубив и без чврстога карактера човек. Много је тежио за славом и величином и то тако у томе заношљиво, да није много обраћао пажње на морална начела и путеве, само да до циља дође. Тако, он је још као картофилакс спремао и крчио путеве да што пре заузме столицу оридске архиепископије. И не само то, него је — у циљу увеличања архиепископске власти и силе — чинио и фалсификате — изменио је и фалсифицирао је XI повељу Цара Јустинијана I и тим,

---

[1] Срећ. „Истор. Срп. Народа."

тобож, проширио право власти и части црквених поглавара. Као архиепископ тежио је да распростре своју власт и надзор над целим Српством и да се прогласи, да је он једини наследник Првојустинијанске — српске архиепископије. У циљу подигнућа своје власти и величја, он је узурпирао власт царигр. патриара, и кад овај није хтео да венча на царски престо епирскога деспота Теодора Комнена, он га је без свакoг зазора венчао царском круном. Кад је Св. Сава основао нову српско-жичку архиепископију у независној српској великој Жупанији, тада је он једини подигао глас против тога чина, и протествујући тражио је да се та установа уништи. Но, протест му је, као ништаван и неуместан, без икаквих резултата пропао. Он је овим протестом не само своју охолост и властољубље потврдио, него њиме још и невољно признао, да је оридска архиепископија била српска и — ничија друга, као што смо то ми на једном месту доста јасно доказали. Као научник, он је саставио Зборник својих каноничких посланица и разних решења,[1] за која вели учени канониста Жисман, да имају научнога значаја и неке историске вредности.[2] Судећи по разним историским датама, Димитрије Хоментијан је управљао српско-оридском архиепископијом близу 30 година. Умро је око 1225 год. и по смрти није оставио леп

[1] Овај се Зборник и сада налази у рукопису у Минхенској библиотеци. Црк. право источне цркве од Жисмана стр. 245.
[2] Тамо, примедба 47.

спомен код своје пастве Срба, јер је сувише радио против интереса народа, а за што јаче притешњење и потчињење пастве му.

4. *Јоаникије* — Блгарин. Овај је био на архиепископској столици за владе блгарскога цара, који беше потлачио и српске источно-јужне пределе, у које спадаше и српско-оридска архиепископија.[1] Овај је архиепископ само записан у Синодику, а како и шта је радио — није казано. А сигурно не би се могло ни казати, јер све што је радио и урадио било је против интереса његове пастве — против Српства.

---

[1] Цар Асен није уништио самосталност српско-оридске архиепископије ни пресајединио је блгарско-трновској патриаршији, која тада у свом јеку постојаше. Ово није учинио с тога, што се бојао да још веће огорчење не изазове код потчињенога народа, који беху Срби. Као мудар политичар, он је приметио, да су Срби јако одани својој матери цркви и привржени својој архиепископији, па им је то недирнуто оставио, да не би изазвао освету. Ни сам трновски патриар није то тражио, јер је и он приметио, да би присаједињење те архиепископије ка патриаршији много више отежало му послове, пошто паства српско-оридске архиепископије не беше по народности и духу образовања и васпитања једнака са његовом паством у трновској патриаршији. При том добро је био уочио и нерасположење народа и епархија ка присаједињењу. — Међутим зна се, да су се саме епархије, које српски владаоци: Немања, Милутин и Душан ослобођаваху испод туђинскога ига, одмах и саме придруживале и присаједињавале српско-жичкој архиепископији. А ово баш даје јакога и логичкога доказа, да је сав народ у српско-оридској архиепископији био српски, изузев на југо-истоку нешто мало Грка, и да је, као такав, једва дочекао своје спасење и избављење испод туђих државних и црквених поглавара и — тлачитеља. За доказ овога нашега навода служи нам случај, који се десио за време новоослобођених крајева српских у 1878. год. Ови се одмах, чим су ослобођени, с пуно радости придружише Србији не само у државном, политичком одношају, него и у црквеном погледу српској митрополији. Тако су епископи: нишки, нишавско-пиротски и врањски

5. *Сергије* — такође Блгарин. Овај је у времену ишао корацима свога претходника, па није ни оставио после себе никаквога доброга спомена. Живео је при крају прве половине XIII века.

6. *Константин Кавасин* — Грк. Пошто је цар Асен умро и српско-оридска архиепископија опет потпала под државно-политичку власт грчкога цара у 1255 год., тада овај постави свога човека Константина за српско-оридскога архиепископа. Овај је управљао архиепископијом до-

присаједининли се одмах српско-београдској митрополији, чим су се њихове епархије ослободиле ига турског и присаједиииле у политичком односају српс. књажеству. Против овога чина њихова није нико протестовао, па ни царигр. патриарх ни блгарски егзарх који до то доба имаћаху те крајеве у својој потчињености. — А то је тако све било и мирно се свршило само зато, што су у тим епархијама били све сами Срби, и што су ови једва и дочекали то избављење и присаједињење. Нема никакве сумње, да би то духовно присаједињење сасвим теже ишло, да у новоослобођеним крајевима нису били Срби. Тако исто и са истих узрока и разлога није ' нико протестовао ни за присаједињење српско-оридске архиепископије ка српско-пеćској патриаршији, и шта више сви су — па и тадашњи оридски архиепископ Никола радо па присаједињење пристали. Једино цариградски патриарх протестоваше само за присаједињење оних епархија, у којима огромном већином живљаху Грци, и тражаше да оне и даље остану под црквеном јурисдикцијом царигр. патриаршије. А за пределе и епархије, у којима беху чисти Срби или у великој већини није протестовао. Патриар блгарски не само да није ни речи против тога присаједињења рекао, него је он још тај чин благословио и потврдио. То су позитивна факта, која се лако не дају опроврћи и уништити којекаквим увијањем и симпатијама не... исгоричара према једноме, а антипатијама према другом народу. Ко и против ових факата натеже, да помоћу фалси...ата и симпатија докаже, да оридска архиепископија није би... српска, тај мора код озбиљних и непристрасних људи изазва... ...амо сажаљење и — смеј. . . . .

ста дуго, за доба Цара Теодора Ласкара II (1255 до 1259) и у почетку владе Цара Михаила (1260 до 1282. год.).[1]

7. *Јаков Проархије* — Грк. Он је био последник Константинов, као што се то види из Патрологије Високопреосвештенога Филарета.[2] Овај га истиче као доброга писца и богослова међу осталим грчким писцима. Овај је архиепископ, по свој прилици, тежио унији с папом. Ово се даје закључити из дела, које му је посветио *Никифор Влеммида*, а које носи наслов: „*О происхођењу Св. Духа од Оца чрез сина*“.[3] Није дуго управљао оридском архиепископијом. Сигурно је морао одступити с престола, услед народнога и његових другова сумњичења у његову чисту оданост ка православљу; јер се много мешао са Влеммидом, а још више га је уздизао Векка, оба врела папистанца.

8. *Андрија* — Грк. Живео је при крају XIII века, као што се види из „Историје јерусалимск. патриара“.[4] И он је писао против Латина и папске науке.[5]

9. *Генадије*. Овај јерарх није дуго управљао црквом. Био је на управи у почетку владе цара Андроника старијег око 1291—1295 године. И он је писао: „О исхођењу Св. Духа“

---

[1] Георг. Акропол. у г. 80.
[2] Патр. III т. § 280.
[3] Голубин. стр. 125–126.
[4] Кн. VIII стр. 795 и 1143.
[5] Голубин. стр. 126.

духу православном, а против папскога у-ења.[1]

10. *Макарије* — наследник Генадија управаше црквом од 1295—1300 године.[2] Он није ставио никаквога трага о себи, а још мање доброга спомена, као и многи други. По свој прилици био је Блгарин.

11. *Григорије* — Грк. Овај је управљао црквом у првој четвртини XIV века, и као што сведочи Кантакузен био је: образован, уман и красноречив.[3] Писао је и био је књижевник средње руке. Он је највише познат због уложенога протеста против некаквога тадашњега чудноватога обичаја у српско-оридској архиепископији, по коме је, мимо све каноне, државна власт предузимала управу и архиепископијом и епархијама управљала после смрти дотичнога јерарха. Он је на основу канона доказао неуменост, и шта више по цркву опасност, тога обичаја, те је најодсудније тражио, да се тај обичај уништи и као штетан замени канонском наредбом и — законом. И цар Андроник Палеолог, увидев и сам апсурдност тога обичаја, усвоји разлоге доброга архијереја и указом својим поништи тај обичај, и строго нареди, да то у будуће не буде, већ да се има поступати по канонима св. правосл. цркве. И да ништа друго није урадио овај архиепископ, он је само за ово заслужио леп спомен у православноме народу.

[1] Тамо стр. 127.
[2] Григор. стр. 116 и Голуб. 127.
[3] Књиг. II гл. 46. у Голуб. стр. 127.

12. *Матеј*. О овоме се не зна које је го-дине управљао архиепископијом За њ се зна само из историје о писцима, јер се тамо спо-миње, да је и он писао против Латина и пап-ске науке.[1]

13. *Антим Метохита* — Грк. Овај је управ-љао архиепископијом при крају прве половине XIV века. Био је на цариградском сабору у 1341 год., када је свргнут цариград. патриар Јован Калека. И он је био учен и писао је про-тив Латина.[2]

14. *Николај* — био је баш за време про-гласа српскога царства и српске патриаршије. Присуствовао је на српском црквено-државном сабору у Скопљу 1346 године, и својевољно је тада изјавио своје потчињење новоизабраноме срп-ском патриару Јанићију, и заједно с трновским патриаром и свима својима суфраганима одобрио и благословио проглас српско-пећске патри-аршије.

Као што се из овога списка види, није ни приближан број архиепископа истављен, а то је зато што се ни за имена свију њих не зна, а то ли за њихове радове и — врлине. Има где где још понеки забележен, али је то тако ра-штркано и негачно, да ће тек доцнија покољења и већи научници моћи раскантати и објаснити и све у свој ред довести. — А не треба се

---

[1] Алације књ. II гл. XVIII § 18. и Голуб. стр. 128

[2] Lequien II p. 297. у Голуб. стр. 128.

[ш]ти што је то тако, узевши у обзир тадашњу [н]еграмотност и одсуство штампе. Нарочито се не [т]реба чудити, кад видимо да и данас у просве[ћ]еном XIX веку, и у царству штампе и цветању [п]исмености и књижевности, пропадају без следи [м]нога имена знаменитих и свакога поштовања [д]остојних трудбеника како на црквеном тако и [н]а државно-народном пољу. Често се дешава да [н]ико и ништа не забележи о њиховој биографији и раду, те да би се у будућности и о њима и њиховоме корисноме труду и раду што год знало.

По несрећи бива данас и тако, да се пре забележе имена оних личности, које нису служиле ничему добром за углед, а још мање својим радом од користи општој ствари биле. Смерна, родољубива и патриотична лица, која су својим животом и радом светлила околини и користила свему и свакоме често се предвиђају и — заборављају. Колико је само српских великана по духу, карактеру, јунаштву и славним и корисним делима претрпано прашином заборавности, да им се данас не зна чак ни имена, а то ли да се знају њихове врлине и учињена добра и корисна дела?!... Такав је неблагодаран данашњи, просвећени XIX век.

§ 27 Кратки историски преглед живота и развитка српске цркве у Мачванско-Сремској Митрополији.

[К]ао што је првојустинијанска архиепископија, п[осле] толико година свога укинућа опетваспо-

стављена у XI веку царем Василијем II у Ор... тако је исто још раније и митровачко-методије... митрополија [1] васпостављена била у Ваљеву. ... Ову је васпоставио српски Краљ Чеслав око 9... године, у циљу, да што више сузбије најезду ... севера Немштине, а са запада Латинштине и б... гумилске јереси. [2]

Ова је митрополија, у почетку свога по... станка, носила назив *Јадранска* — Adriensis, ... доцније, због проширења граница јој, добила ... име: Мачванско-сремска. Промена назива беш... та, што су сви Срби старе митровачке митро...

---

[1] Митровачку митрополију је основао Апостол Павле, ... уништили су је Немци 582 године. Затим ју је по други... васкрсао равноапостолни Св. Методије, брат Кирилов, кад се вратио из Рима 869 године. Ово је он учинио на молбу срп... скога кнеза Коцеља и српскога народа у Панонији. И митро... полит Методије је седео у Митровици све до 871 године, а тада га на превару ухвате немачки епископи и заточе га у там... ницу, откуда га је спасла милост Божја. Кад је из тамнице спа... сен, он пренесе митропол. столицу из Сремске Митровице у Моравски Делиград. Овде је живео и митрополитску дужност отправљао до своје смрти — 885. год. Из Делиграда је упра... љао и митровачком епархијом. После смрти његове доња и горња Панонија потпадну у црквенорелигиозном односају под власт најпре немачких а после мацарских епископа — који су тада били сви још православни. Мацари су, благодарећи лепим односајима и добром пријатељству Срба, примили Хришћанство за владе Св. Стефана I у 1000 год. од српских свештеника и грчких калуђера, који се тада налажаху у Србији. Ово тврде грчки и србословенски натписи на мацарским крунама, и на мантијама и граматама, којима су мацар. краљеви даривали своје прве апостоле. Љубав и добро пријатељство тога доба до... казују још и велике титуле, које су Мацари извесним Ср...ма давали. Тако, четврти мацарски Палатин био је Србин — Ра... дивој; а осми био је Јован I Урош. Види Березенија I с... ...на 296—297.

[2] „Истор. Срп. Цр." I стр. 104—106 и 175.

колије, после коначне поделе хришћанске цркве на: *Источну* и *Западну*, остали верни Источној цркви и придружили се јадранској митрополији, која је, такође, вазда са истом у вези била, а против Немштине и Латинштине. Митрополитска је столица била и остала вазда у *Ваљеву*, на реци Колубари.

Митрополит ваљевски, да би их што боље задовољио и за православље привезао, постави им епископа у Мачви, близу Срема, на ушћу Дрине у Саву. И ово се место и данас зове епискупија (бискупија), као што А. Алексић тврди у своме чланку: *„Мачва“*.[1] Сем тога својој митрополији даде назив: *Мачванско-Сремска*. Са овом митрополијом стојали су у тесној вези и православни Срби у Босни, који беху јако угнетавани од богумилских јересоначелника и папских фратора.

Ова је митрополија цветала и на великом гласу била за владе српских краљева: Владимира и Бодина. Јер, за владе ових енергичних владалаца, непријатељи српства и провославља несмедоше насртати јавно, бојећи се да не изазову освету српских великана и јуначних владаоца. После њихове смрти, па све до Краља Уроша I и сина му Драгутина живљаше ваљевска митрополија горке дане. Пошто је Краљ Урош I [з]ључио уговор с Маџарима о пријатељству, и [узе]о краљеву кћер за свога сина Драгутина и

---

[1] Гласн. 72. стр. 1—106.

уз њу као прћију целу горњу Панонију и Ма-
чву,[1] тада су наступили били бољи и срећни
дани и за мачванско-сремску митрополију. Управо
тек се тада православље ојачало и народ пра-
вославни — што'но реч — дануо душом од те-
шкога притиска вековних непријатеља Српства и
Православља.

Рад мачванске митрополије простираше се
и на православне у Босни,[2] и стојаше у тесној
духовној вези са православним епископима у до-
њој Далмацији — српском приморју. И ови су
се често обраћали српско-ваљевском митрополиту
за савете и помоћ у обрани против папских на-
падаја, који их хтеде силом подврћи митрополи-
тима: сплетском и дубровачком, а ове папа већ
беше добро привезао за своју столицу. Босанска
црква православна такође је вазда остала у вези и
потчињености ваљевском митрополиту до присаје-
дињења ове и свију других српских патриаршија.

Мачванско-сремска митрополија добила је
прави значај независне митрополије и јачу сна-
гу и полет за доба српско-сремскога краљев-
ства, у које је спадала: цела Мачва, Браничево,
Срем и Усор. Краљ Драгутин, кад је абдицирао

---

[1] Срећков. II 151—152. Миклошић у M. S. 49.

[2] Да је заиста мачванско-сремска митрополија имала с. ога утицаја и надзора над босанским православним Србима, види се и отуда, што Краљ Драгутин шаље у Венецију бо с. епископа, да закључи брачни уговор са Албертином Моро: г- јем, дедом Констанције, кћери Михаила Морозина, брата а- љице маџарске, коју је био испросио Драгутин за свога а Владислава. Архив. I 48. Срећк. II 178—179.

е престола српскога краљевства у корист свога брата Милутина, он задржи за се цео северни део од Сремске Краљевине. Овај део прогласи за Сремску Краљевину а себе за сремскога краља. У тој својој краљевини он подржи и још више ојача ваљевско-мачванску митрополију.

Тада границе ове митрополије простираху се на: цео Срем и Славонију,[1] Међу-Мурје, Мачву, Посавље, Подунавље, Босну и Крајину. Истина, све ове земље нису улазиле у састав Драгутинове Краљевине,[2] али су у црквено-религиозном одношају биле у духовном јединству са мачванско-сремском митрополијом. Тадашња мачванско-ваљевска митрополија беше у таком облику и власти као што је у XVIII веку била београдско-карловачко-сремска митрополија.

Од Краља Уроша I па све до прогласа српскога царства и српске патриаршије, мачванско-сремска митрополија беше потпуно самостална, и само је стојала у духовној вези са српско-пећским архиепископом. А њезин митрополит важио је вазда као први међу православно-српским епископима: Мачве, Славоније-Срема, Босне и Крајине. Од прогласа српске патриаршије сремско-мачвански митрополит потпадне под јурисдикцију српскога патриара,[3] као и српско-оридски архиепископ. Задржата је и њему титула ми-

[1] Archiv VII 20.

[2] Границе види у Срећк. II стр. 175.

[3] Види списак Хрисанта, јерусал. патриара и списак Ва..., владике црногорског.

трополитска, као и оридском титула архиепископа, и он је ову носио до прве четврти XIX века — када је и столица у Ваљеву укинута. Исто тако, он беше задржао за себе право надзора над свима епархијама српско-православнима, које беху ван граница Душанова Царства.

Где су биле местимице епископије ваљевско-мачванске митрополије не може се позитивно за све знати ни одредити. Спомињу се: београдска, мачванска, винковачка, сисачка, а предање каже да је била и у Дебрцу, у данашњој шабачкој и ваљевској Посавини; у Босни се спомињу: босанска, десничка и крушевичка.

Но, ми морамо напоменути, да у то доба није баш све то тако строго уређено, утврђено и дисциплиновано, као што је то данас. У то доба било је често и немогуће епископима се састајати и јерархију и јерархиске односшаје уређивати. Нарочито је ово било немогуће оним митрополитима, чије се границе простираху у више политичких државица. При том је сметала томе и борба између Запада и Истока; Цариграда и Рима; Православља против Католицизма, и обратно.

А како је вазда религиозно-јерархиска борба од свију других бораба најосетљивија и најопаснија, то се тада ни од једне стране није тражила баш таква строга јерархиска дисциплина и потчињеност. Мудри патриари, архиепископи и митрополити стараху се да на епископским столицама имају само добре родољубе и срдач

одане Православљу (а папе опет Риму), а није се гледало и толико тражило, да се одржи строга субординација, као данас.[1]

Услед тако несрећних прилика и тако лабаве дисциплине у јерархији и њезине поцепаности, у добу о ком говоримо, није могуће ни тражити од историка, да чисто и потпуно изнесе на тапет историски живог и одношаје мачванско-сремске митрополије са свима њезиним епархијама, које су кад-и-кад од ње зависиле. Ово још у толико мање, у колико у тим вековима, о којима је реч, није ни било у обичају да се баш све строго и тачно бележи, нити се водила статистика о свему шта се и где се шта догађало; а то ли још да су описивани и јерархиски одношаји, који су и по себи суптилне природе. А и оно што је ко забележио, забележено је неверно и у непријатељском духу према Србима и српско-православној цркви и јерархији. Тада су већином прибележавали латински попови, који су према Српству и Православљу врло нерасполо-

[1] Па и данас има примера, где се то много не тражи. У Босни и српском приморју и данас тога нема. Епископи мостарски и тузлански и не осврћу се на архиепископа и митрополита босанског; а врло мало распитују: задарски и которски за свога митрополита буковинског. Трстанска црква час признаје за свога епископа задарскога епископа, час буковинског митрополита, час карловачког или цариградског патриара; а с опет ни једнога — кажу: „Не треба нам“. То се, дакле, и пи, а све из политичких и мирољубивих обзира; а пређе се још више трпело и трпети морало, јер најмања пргавост ера у други табор. Па та толеранција није баш сувише рђава ла, шта више за време прве борбе Истока и Запада, она је корисна била.

жени били, па су они све догађаје, који су се у Српству и српско-православној цркви дешавали, бележили неверно и дотеривали по својој жељи и на свој калуп, како је то ишло у рачун папству и *онима*, који су остали верни папи.[1] О овоме има јаких доказа. Човек, који добро зна два мала отока или, боље рећи, две повеће стене у јадранском мору близу Дубровника на једно 10—15 Километара, идући Херцег Новому, а који се зову: Бобар и Маркан,[2] кад данас прочита у латинским зборницима и списковима, да су до скора те стене имале епископа, који је носио титулу: „*Episkop Bobariensis-Marktiensis*“, мора се од чуда пренеразити и запитати: каква је то иронија на цркву и јерархију?!.... Ето, тако су они радили свуда, а и данас тако раде. Они, чим задобију неко место усред православнога народа, подижу одмах цркву и манастир, затим насељавају целе чете фратора и попова; а ови чур тамо, чур онамо, мало по мало рашире и своје границе и умноже и своју паству. За њихово издржање, и за све могуће видимо и

---

[1] Наша браћа Хрвати, заслепљени језуитизмом то не могу ни данас да увиде и појме, па зато против самих себе и пишу и раде.

[2] Два каменита отока, који су врло близу један другом и који оба скупа немају ни 15.000 кв. метара површине, и на којима се налазе само две куће и црквица са 10—15 становника, латинска јерархија, по својим језуитским обзирима, n| глашује за епархију само зато, што тада у тој околици не ил ђаше више простора у својим рукама, а те су две стене ı пили, с циљем, да одатле утичу на православне Србе Травуни као што су, најзад, и успели. Данас је цело Конавље католич

невидимо, јавне и тајне трошкове и издатке брине се Папа и „Fide propaganda“ у Риму. А чим подигну манастир и добију 50—100 присталица папских, папа проглашује то место за епархију и шаље посвећенога епископа. Тако чине Римокатолици, док наши православни укидаху и укидају, кад год могу, коју епископију, с обзиром на штедњу!!!

За доказ ове верне истине служи и сведочи и данашњи њихов рад у целом њиховом мисионарству, па сада и у нашој Босни. Хоћете ли доказа, отидите у Босну и видите шта се тамо ради; или читајте бар ону кукњаву из Босне, која се у штампи диже против папских пионера, па ћете се колико толико о верности наших исказа уверити.

На жалост папских калуђера, а на велику срећу српске цркве и православља, најоданије папи и католицизму државе: Француска и Шпанска, увидевши велику штету, па и опасност од гомилања и умножења разних калуђерских ордена и беспосличара, протерају из своје средине папске калуђере, и ови се сада насељавају по разним мисионарским местима, па и по Босни, Херцеговини и свима српско-словенским земљама, у циљу да надокнаде, што су прогонством изгубили. Тако су они исто и пређе чинили, и својом на-[illegible]цом и охолошћу изазивали све већи и већи [illegible]ор од стране Српства и српских Немањића. [illegible]ће ли и ова садашња њихова радња бити та[illegible] исти знак времена и пред зору XX века?...

Неће ли се опет у Словенству, ако не баш у Српству, појавити: један Немања, један Краљ Милутин, један Душан, један Сава. Никодим итд? Бог вазда чува Српство и Православље, — он их неће ни овога пута заборавити.

— Римски папа није остављао на миру ни српску цркву у мачванско-сремској митрополији. Он је преко краљице Јелисавете, матере краља маџарског Владислава, која је пре Драгутина управљала Босном и Сремом много пакости и вреда нанео и мачванско-сремској архидијецези и православљу. Кад је Драгутин сремским краљем постао, тада је папа покушао преко Драгутинове жене Катарине, да и она преко њега подејствује на српско-православну јерархију, те те да ова призна папу и његову власт. И има историка, који тврде да је Драгутин на то пристао и да је чак и сам примио католицизам; но то не стоји у истини. Краљ Драгутин је до смрти остао веран својој прадедовској вери и цркви и штитио је православље. Он је, шта више, по ступању на управу сремске краљевине усгувнуо најезду папских фратора, и много што шта поправио у цркви, што је било покварено краљицом Јелисаветом. Јер, ова је, у договору с папом Николом III, радила, да сву Босну поримокатоличи. У циљу том, папа је био издао и нарочиту булу, а Јелисавета указ, да се народ силом натера у католицизам.[1] Но, свему овоме ст је на пут Краљ Драгутин.

[1] Гласн. XXIII стр. 122—190.

И тако је после тога папскога атака на Босну и на мачванско-сремску митрополију, ова под владом Краља Драгутина подигла више своју главу и достигла била до пуне независности. И доцније се она у миру развијала, под заштитом и протекторством великих и славних српских владалаца: Краља Милутина, Стефана Дечанског и Цара Душана, за чије владе се и придружила српско-пеђској патриаршији.

ГЛАВА ШЕСТА

Кратки историски преглед живота и развитка српских цркава: православне, римокатоличке и богумилско-хришћанске у Босни овога периода

§ 28 Стање српске православне цркве у Босни

Ми смо у првој својој књизи говорили о стању трију српских цркава у Босни, и навели смо разне узроке религиозној поцепаности Срба у Босни. [1] И као што је јужно-источна страна српскога Илирика била таборипте разноврсних политичких ратова? тако је опет северозападни крај српског Илирика био таборипте црквено-религиозне борбе трију вероисповести. Јер „и ако је Босна била насељена јединствено српским народом — вели историчар Голубински Рус, — ипак је у Средњем Веку Босна била страна врло жалоснога разноверија. Још тада је тај један и исти народ делио се на три вероисповести: Православну, Римокатоличку и Богумилску, као што се баш и данас дели на три вере: Православну, Римокатоличку и Мухамедовску." [2]

[1] Ист. срис. црк. I стр. 204—228.
[2] Голуб. стр. 567.

И колико је црквено-религиозна борба вазда била за народ и државу штетна па и опасна, у толико је та борба, која је од X века — вековима вођена у Босни, била још несрећнија и убитачнија по народ и државу српску. Нарочито је ово било још опасније и зато, што су се у ту борбу мешале и грађанске власти разних држава.

И одиста, ако се игде могла и може применити она српска пословица: „Што више притиснуто, то све више скаче“, — то се може с оправдањем применити на црквено религиозну борбу у Босни. Јер је ова, због те несрећне борбе, натопљена сва самом крвљу добрих привржевика ове или оне вероисповести. Ту су у религиозној борби и верском фанатизму падали и генерали и вође црквене, а понајвише наивни и прости солдати — верни привржевици ове или оне вероисповести. [1]

Мало више казали смо да је у Босни силно притешњавано и гоњено Православље, а ово је баш српскоме народу и истинитим правим синовима поносне Босне најмилије било. Ово притешњење су чинили највише Римокатолици, а за тим и Богумили. Но, најжешћи гониоци православља беху духовни и светски великаши — римокатолици. Ови се свом снагом упињаху, да баш угуше православље у Босни. У циљу том, они су у српском народу гушили и уништавали најмању ствар и искру, што би га одушевља-

[1] Истор. срвс. цр. I стр. 224.

вало и подсећало на његову народност и право-
вославље. Пакосни црквени великаши, понајвише
туђинци, или и сами одроди и издајници вере и
народности српске, забрањиваху не само певање
и читање црквених песама у цркви, него и ван
ове на црквено-српском језику. И уместо да су
спремали народ српски на отпор против општег
непријатеља, који им са свију страна грожаше,
они су од папа тражили инквизиторе, да, тобож,
даве и прогоне кривоверне — Богумиле и пра-
вославне Србе, против којих су чак и неколико
крсташких ратова подизали, и Србе немилосрдно
таманили у своме верском заносу, у ком беху
заборавили чак и на праву и истиниту веру хриш-
ћанску и јеванђ. морал. Тада у срцу тих за-
слепљених црквених великана и бесних племића
беше овладао демон мрзости и освете према Ср-
бима, у место хришћанске љубави и јеванђелске
правде.

Сем главнога узрока — покатоличавање
српскога народа, овом грозном и немилосрдном
гоњењу беше још дао повода и тај случај, што
се Српство у српском краљевству за доба слав-
них Немањића беше почело снажити и јачати. А
још већи повод беше том злу и гоњењу, што су
истинити привրженици православља — српски
владаоци и првосвештеници подизали и јачали
православље у Србији, и у циљу том и сами про-
гонили из своје државе све оне, који не бе
православни. Ови се пак прикупљаху у Бос

и из освете устајаху свом снагом на православне, који у Босни живљаху.

Са тих разлога дуго се није могла уредити самостална православна јерархија у Босни, већ је вазда зависила од других архиепископа. У прво доба хришћанскога живота од митровачко-методијеве митрополије, а затим то од ваљевско-мачванске митрополије, то од српско-жичке архиепископије, и најзад, од српско-пећске патриаршије. Често је бивало времена, када није било ни једнога православнога епископа у Босни, и тада су епископс. надзор над православном црквом у Босни водили и епископску дужност вршили. то епископи из ваљевско мачванске епископије, то оближњи епископи: моравички, дабарски и захумски из српско-жичке архиепископије. [1]

И тако српска православна црква у Босни беше осуђена на вечито сиротовање и борбу против непријатеља, који су је само кињили и гонили, и њезино унутрашње развиће и јединство поткопавали. Ово су непријатељи могли чинити тим пре и тим лакше, у колико су, немало, и сви босански владаоци били то Богумили то Римокатолици. Зато су и они били велики противници и непријатељи Православља и гониоци браће своје, који су припадали православној цркви.

Велики и немилосрдни нападаји Римокатолика и њихових попова на Православне отерали

[1] Голуб. стр. 570.

су многе од ових у Богумиле. Али ипак, си тиранија и инквизиција папистанаца, па и напа од Богумила, нису могли сасвим уништити пр вославну цркву у Босни. И супрот свима те њама и радњама папистанаца и маџарских вл далаца, да се православље у Босни угуши, ипа је оно постојало и поступно се развијало, и с дана на дан је јачало. — Шта више, неки исто ричари чак тврде, да је и, тако звана, *„Народна босанска црква“* била православна. Она се — веле — тако назвала, да би се колико толико сачувала од гоњења. Јеретици су — веле — били само калуђери — који себе именоваху: „Крьстѣани“ или: „Братьа“, са неколико својих присталица. Може бити да је и тако. Можда су, истина, хтели да се тим именом заклоне од ужасгнога гоњења, које је против православних било предузимато. Непријатељима Српства беше всѣа кост у грлу православље, него ли јерес богумилска, те су најпре мање и обраћали пажње на развиће и ширење ове последње. С тога су се јеретици Богумили били умножили и раширили и у најкатоличкијим државама под именом: *Катара* и *Албигенаца*. Они се беху тако умножили и осилили, да су у Француској имали чак и свога папу Вартоломеја, као што то сведочи Варлатије. [1]

Ако се још и ово може узети, тј. да је „Народно-босанска“ црква била православна, о

---

[1] Петрановић стр. 104.

ли још боље. У таком случају значило би, да је православна црква и вероисповест била господарствена у Босни.

Но, баш да се ово и не узме за верно, него да се узме „народно-босанска црква“, као што је велики број историчара и узима за неправославну, опет се смело може тврдити, да је у Босни био велики број Срба православних, и да су постојали кад-и-кад и православне јерархије и епископи који су у тесној вези духовној стојали са другим православним црквама и њезиним православним јерарсима; а нарочито са ваљевско-сремским митрополитима и српско-пећским архиепископима.

Од владе православнога сремско-мачванскога Краља Драгутина, Православље је у Босни поносно уздигло главу своју, и отпочело да се још јаче снажи и укорењује. Драгутин је енергично потиснуо Римокатолике и Богумиле. Ови су, шта више, почели јавно прелазити у Православље и признавати да се они нису ни одрицали истога. Од тога доба, подржавали су Православље у Босни и знаменити и чувени српски владаоци Краљ Милутин, Краљ Стефан Дечански и Краљ-Цар Душан Силни. Од овога је у то доба стрепила немало цела Европа, а Богумили и Римокатолици у Босни нису смели да се покажу ни живи. И једни и други се беху сасвим притајили и повукли. И не само то, него је у Босни све више и више слабио ауторитет јеретичких калуђера и моћ Богумила, да је на-

род гомилама прелазио у Православље, и, нај-
зад, у доба прогласа српске патриаршије и при-
сајединења српске црквe у Босни к тој новој
патриаршији, прешли су сви Богумили босански
у Православље, и од тога се доба нису више ни
тамо појављивали. Они су и своју цркву преу-
редили по облику и начелу српске православне
цркве и потпуно признали над собом јурисдик-
цију српске пећске патриаршије, која је босан-
ском црквом управљала до последњега свога па-
триара. А кад је овога нестало, тада је и она
потпала под власт цариградскога патриара, као
и све друге српско-обласне цркве, о чему ће
бити реч у идућем периоду наше историје.

§ 29 Стање српске-римокатоличке цркве у Босни овога доба

Како је Босна вазда била засебна српска
област и златна јабука, око које се отимаху не
само силни „*мира сего*“, него и црквени влас-
ници, да је приграбе, и како је она била, по
несрећи, више пута жртва похлапљивих завоје-
вача, а ретко кад своја сопствена, или својима
придружена: то се она и у црквено-религиозном
одношају повијаше час по једном, час по дру-
гом ветру, који се преко главе њезине извијаше
и хучаше.

Папство је још изодавна било бацило с[illegible]ој
оштри и лукави поглед и на ту златну јабуку —
Босну; па је похитало да је, помоћу својих [illegible]е-

..итих пионера — разноврсних попова и црних калуђера, уграби. У циљу том, папство је било ставило на расположење сплетскому архиепископу и калочкому ерцбискупу целе легије фратора доминиканскога и фрањевачкога ордена са богатим средствима и ласкавим обећањима. И не само то, него је папство, за што сигурније и брже освајање и заузимање Босне, за тај циљ било ангажовало не само мађарску владалачку кућу и њезине крунисане главе, него је још, са својим златним и врло ласкавим обећањима, задобијало каткад и српске владаоце у Босни и другим областима.

У 1222 години, када се учвршћиваше српска православна црква у српским пределима, папа Инокентије пошље свога посланика у Дубровник, да се посаветује и договори са дубровачким митрополитом о томе: како би се стало на пут таком ширењу и учвршћењу Православља, а нарочито још о том: како би се Богумили у Босни могли задобити и привући у католицизам, пошто их и сама српска влада жестоко гони и прогања, [1]

Но, сва та усиљавања и папски насртаји на српски народ, кршили су се вековима о чврст карактер српскога народа и његову јаку привръженост ка својој народности и православљу. Српски народ се осведочио био многобројним примерима, да папство и његова вероисповест угу-

---

[1] О овоме види у Енгела у III к. III добу.

шује народносни дух и народносне идеје и тра-
диције. У ово га је нарочито још уверило при-
мање католицизма његове рођене по карактеру
слабије браће у Либурнији и Истрији, који се по
томе, павши у руке папских фратора, одрекоше
и своје српске народности и свога лепог имена,
па се називаше пределним именом Хрвати. То је
све било тако исподтишка и по лукавом умиљ-
вању и слађењу, баш као што се и данас труде
папски привրженици, да одроде нашу браћу у
Босни и Херцеговини, па да им предену нит —
до данас непознату и у свету непостојану — на-
родности Хрвати.[1]

[illegible]

[illegible]

одгајио.... Да ли ће — Бого мили — данашњи потомци тих славних предака иначе поступити и главу своју приклонити и народност своју презрети? Скора ће будућност показати.

И одиста, до данас су вековима разни фратри и попови римски облетали око Срба у Босни, обећавајући им златна брда, па и претећи им најгрознијим инквизиторским мукама, које су већ и вршили над народом; па ипак у први мах нису могли задобити ни толико љубави ни земљишта, да би могли засејати своју — Србима немилу и ненародну — вероисповест. Најзад, издржљивост папистанаца и јака навала разних непријатеља на све стране, где Срби живе — нарочито на оне Србе, који у Босни живеше, продре и српски народ подели у три вероисповедна табора. Један део у Босни остане чврст у Православљу, — други, — налазећи већу гаранцију за своју народност, пређе на страну Богумила — своје браће Срба, који беху православним владаоцима српским из српске краљевине протерани; а трећи — и то огромна мањина, налазећи се око границе Далмације, слаба карактером попусти и прими папску вероисповест.[1]

---

[1] У то баш доба беше се папство у Европи тако уздигло и осилило, да се мислило, е је дошло доба, да се остари несретна мисао папе Григорија VI?. Тада су, тј. у првој половини XIII века, седели на трону римских папа врло енергични и доста мудри и вешти људи, као: Папа Инокентије III, Хоније III, Григорије IX и Инокентије IV. Ови су, у циљу потења папској столици целога Хришћанства, водили Крсташке ове, стварали стидне индулгенције, и још стидније инквизичје у Европи. Овим последњим средством пролили су хриш-

И тако се у Босни створе и три цркве: *Православна, Римокатоличка и Богумилска.* Ова последња је надмашила бројем својих привржченика прве две. И, управо, она је постала у Босни владајућа црква и — вера. Да је којом срећом Босна остала у заједници са Србијом, или да су њоме вечито владали Срби, а не католичко-маџарски краљеви и њихови још католичкији намесници Хрвати, Православље би се било одржало у Босни. Јер доласком ових за босанске владаоце, давало се све јачег маха римској папској пропаганди у Босни.[1]

Римски првосвештеници, да би што више умножили број својих привржченика у Босни, више пута позиваху своје верне — нарочито маџарске краљеве и народ на крсташке ратове против „неверника“ у Босни. Но, већина позива пропадали су и остајали су као: „глас вапијућега у пустињи“. Многи — паметнији и човекољубивији владаоци не окретаху главе на запомагања

ћанску крв и учинили су у свету страшна злочинства, да се народ био јако заплашио. И сами европски владаоци се беху поплашили и нису смели устајати и противити се томе папском злочинству. („Повест Босне“ стр. 56.). — Шта више, сви су владаоци ишли на руку тој стидној и џиковачкој компанији против народа у опште. Нарочито су били велики издајници у том делу маџарски владаоци и њихови намесници у Босни и Хрватској. Ови су вазда гледали својим жудним очима преко Дунава и Саве на вредни и јуначни српски народ и богате и родне српске земље, па су највише папе потпомагали, да они овај народ присиле у римокатолицизам, надајући се да ће тада моћи овладати земљом и народом. А то су папе вазда ... ћавале.

[1] Голубински стр. 574—575.

властољубивих римских папа, и немадоше потребе ни воље, да с пожртвовањем свога живота ваде кестење из ватре за прождрљивога оца папу.[1]

У том свом грамжљивом заносу, папство се, преко својих људи: Калочкога надбискупа и свога легата Аконција, чак обрати православноме грчкоме цару Јовану, сину Исака Ангела и царице Маргарите, сестре маџарскога Краља Андрије, с молбом, да и он с војском помогне маџарскоме краљу и надбискупу Угулину, те да ови истребе кривоверце у Босни. Шта више, на тај циљ папа пошље грчкому цару и једну своту новаца (200 м.), што у данашњем новцу вреди више од 200 хиљада динара. Цар Јован прими молбу и новац, обећав посланику папском, да ће се молби што пре одазвати. Но, папа Хонорије III, после некога времена, писмом својим од 15-3. јануара 1227. године,[2] опомене цара на његово дато обећање; али се цар тога пута учини глув и не хтедне ни одговором папу удостојити. Те тако и та папска мисао, за проширење и ојачање римокатолицизма у Босни, пропадне узалуд. — Но, папа и после овога и оваквога стиднога фијаска, није био напустио своју мисију. Он поново изда наредбу маџарскоме краљу, да овај удвоји силе против јеретика и криввераца у Босни, те да их силом огња и мача примора да приме римокатолицизам. И краљ пошље *Хугрина*, великога

[1] Klajić „Povjest Bosne" стр. 64—70. и „Истор. српске I 207—227.

[2] Monum. Hungar. I p. 72. у Клајића „P. B." стр. 65.

привржeника папског, у помоћ Аконцију, обећавши му да ће му у владавину дати све оне крајеве, које у католицизам приволи и примора.[1] Ова два ватрена борца папска покрену папску ствар нешто мало напред, и зато им Григорије IX, последник Хоноријев, пошље 1227. год. још целу фалангу *Доминиканаца и Ермита*,[2] с пооштреном наредбом, да се обраћа народ у Босни што више и што пре може у римокатолицизам, и то не само проповеђу и крстом, него и сабљом и мачем, како се кад може. Но, при свима тим средствима и силном заузимању свију папских посленика, ипак римокатолицизам не само не напредоваше у Босни, него још за доба босанскога бана *Нинослава*, који се јако одупираше тој папској навали, почео беше да приметно малаксава. Видећи то папа Григорије IX, брже боље заповеди (1232. године) своме посланику у Маџарској, Пренестанскому бискупу Јакову, да одмах покрене на крсташки рат и маџарскога краља против Босне и њезинога бана, а у циљу да подржи и ојача римокатолицизам у тамошњем српском народу. И крсташки је рат отпочео тек 1234 год. и трајао је до 1239 године, али без икаквога успеха и за папу без добити. Папа се и после овога неуспеха не тргне и не малакше у својој пакленој замисли, већ отпочне нове нападе и сигурније успехе у своме злочином подузећу. Он поново покрене 1244 год е

[1] Тамо. [2] Тамо.

мацарскога Краља Белу IV против бана Нинослава, и тај рат донесе и папи неку малу радост. Ово се види отуда, што је после тога рата Краљ Бела издао повељу босанском бискупу, којом утврђује сва његова права и имовину у Босни. И тако се први пут у Босни утврђује римокатоличка јерархија и задобија право на правно живљење у Босни.

Овај случај охрабри бискупа босанског *Понса*, те затражи од папе, да босанску римокатоличку цркву одвоји од дубровачке митрополије, па да је потчини калочком надбискупу. Папа није хтео ову ствар, да, тако рећи, преко колена одмах пребије и реши. Он најпре, писмом својим од 20-8 јуна 1246 године, потражи о томе обавештења од опата Мартина,[1] који се тада налажаше у Панонији.[2] А колачком надбискупу пише да опет подигне крсташки рат против Богумила и Православних у Босни. Но, овога је пута сва папска мука отишла узалуд.

Папи Инокентију IV беше толико стало до утврђења папизма у Босни, да се био услед тога тако понизио, да је 30-18 јануара 1247 године био писао Краљу Бели и молио га нај-

[1] Mon. Hung. I 201. у Клајића стр. 79.

[2] Ово је по начелу језуитском. Они увек шаљу једнога старијега и чувенијега у мисионарство, а одмах за овим шаљу т другога млађег, да првога контролише и шпиунише. За ч понекада шаљу и трећег још млађег да опет овога шпиуне. Тако и папа тражи од млађега опата, да га обавести и ње му дâ о оном што старији предлаже и тражи. Тако учи ади само језуитска школа! · · · · ·

понизнијим тоном и начином, да се непремено и што пре одлучи на рат против Босне. У писму давао му је своју „свету“ папску реч, да неће никада и ништа предузимати, а још мање радити у Босни без његовога питања и сагласија.[1]

Краљ Бела IV ни на овакву понизну молбу папску и његово златно и врло ласкаво обећање, не хте ни главе окренути. Али долготрпљивога папу није ни то ражљутило, а још мање га одвратило од његове чежње за Босном. И тако, после и овакога фијаска, папа мења фронт и слуша свога бискупа Понса, и овога предлог усваја и решава: „да се босанска бискупија одвоји од дубровачке митрополије и придода колачкој надбискупији“. Овим поступком држао је и надао се, да ће још више задобити и привезати за се богатога колачкога надбискупа, те ће овај опет склопити крсташки рат против Православних и Богумила у Босни.[2]

Затим се нешто папа предомисли и покаје за све што је учинио. С тога брже боље пише калочком надбискупу, да за време задржи крсташки рат, што овај, разуме се, једва дочека и — послуша. После овога Босна је неко време почивала на миру. — Но то није дуго трајало. Мађарски краљ удари на Босну, ову освоји и потчини и тамо још више оснажи римокатолицизам, који је, управо, дотле тек животарио, п

---

[1] Тамо: I стр. 203. и Клајић стр. 80.

[2] Тамо: I стр. 204—205 и 344.

ржаван многобројним поповима и дошљацима. И ако се у Босни, поред две српске цркве: Православне и Богумилске — народне босанске цркве, сада утврди и трећа црква: *српско-римокатоличка.*

Све три се ове цркве тихо развијаху, свака у своме правцу у другој половини XIII века, под слабим или боље рећи номиналним својим бановима — намесницима маџарским, који се врло често мењаху, па и између себе бораху. Због овога беше наступио велики застој у Босни, како у државном тако и у црквено-религиозном животу српскога народа. И сами ватрени папистанци, видећи се у огромној мањини и у неком натуштеном и мртвом времену, беху се стишали и — уморили. Тада цео живот српскога народа у Босни, због ненародних владалаца, беше обамро, да готово нико није давао никаква знака од живота и рада свога. Разне дуготрајне борбе то грађанске, то и још више верске [1] тако су измучиле српски народ у Босни, да се био предао неком унинају и — очајању. Борба их је још више поцепала и унесрећила. Уместо да су се побринули о том, како ће се са својом браћом у Србији сјединити, они још поделе и Босну на три бановине: *Босанску, Угарску* и *Мачванску.*[2]

---

[1] Чим је Нинослав умро, његови се многобројни потомци ...у отимати о бански престо, те су тиме сувише беде и не...е задали своме народу, и најзад су га предали у руке туима.

[2] О мачв. бановини читај расправе велеучењака: Г. Чеде ...товића у „Отаџбини“ за 1875. год. месеца фебруара и Г ...а Новаковића у „Српск. Области“ стр. 116—120.

А ова несрећна подељеност још више онеспособи српски народ у Босни за успостављење државнога и верскога јединства.

Краљица Јелисавета, војвоткиња босанска (1280—1282) беше предузела све могуће мере да у Босни уништи Православље и Богумилство, и да, по жељи папе и римскога свештенства, сву Босну привеже папском престолу. Она у том циљу и смеру даде свечану заклетву бискупу Филипу, посланику папе Николе III,[1] и предузе кораке за испуњење своје заклетве. Но, српски народ одупре се јако и тој напасти, и, помоћу Божјом, буде спасен од те ненависне му опасности. Године 1282[2] дође на бански престо босанске бановине абдицирани Краљ Србије Драгутин, који се прогласи краљем: *Срема*, *Мачве* и *Босне*. И овај побожни краљ и велики привrженик Православља поремети све планове краљице Јелисавете и папских фратора и посланика.

Видећи папа Никола IV такав, за њ несрећан, обрт ствари у Босни, предузме сада други план за постигнуће заветне папске замисли и свога циља. Он се тада обрати писмом од 8. августа 1288 године на одану римокатоличкињу стару краљицу Јелену, матер Краља Милутина и Драгутина, која и у Србији бацаше мреже папске и ловљаше за папу појединe лакоумне Србе, и која вазда одржаваше јаке ве·· са дубровачким митрополитом. Папа мољаше кr

[1] Mon. Hung. I 348. и Клајића у „Р. В.“ стр. 87.

љицу, да материнским ауторитетом и љубављу подејствује на своје синове Милутина и Драгутина, те да ови краљевском моћу заштите Римокатолицизам у својим државама. Нарочито је нагласио, да дејствује на Краља Драгутина, да овај приволи своје поданике у Босни на верско јединство с папом.[1] И краљица Јелена је, заиста, била употребила сав свој ауторитет и ласкање материнска, али није ништа успела. И један и други краљ примише мајчине савете хладно, и не даваху томе никаквога значаја. На Краља Драгутина је још наваљивала и жена му Катарина и цела родбина ове, јер сви беху искрени привргженици папини, али се он није дао поколебати у вери својих прадедова.

Према овоме, груба је неистина, што неки римокатолички историчари тврде, да је, тобож, тада био попустио Драгутин у Православљу, и, шта више, неки чак тврде, да је „био пригрлио веру римокатоличку“.[1] Овом мњењу и тврђењу противе се доцнији радови Краља Драгутина. Он је не само свом снагом радио на обраћању Богумила босанских у Православље, него се још и пред смрт своју закалуђерио и постао православни монах *Теоктист*; и по смрти буде сахрањен у својој задужбини Св. Ђорђа у Русији. А ово све не би могло бити, да је он, заиста био отпадник од Православља.

[1] Mon. Hung. I 359—360. у Клајића стр. 88. и Гласн. II стр. 125—129.
[2] Тамо.

Док је у доњој Босни напредовала српска православна црква, а ослабила богумилска и још више римокатоличка, дотле опет све више јачаше последња у горњој Босни, у другој половини XIII века. Овим је крајем управљао као Бан Стефан Котромановић најпре као васал маџарскога краља, а затим као васал сремско-мачванскога Краља Стефана Драгутина, чијом се ћерком беше и оженио. Овај је владалац гонио Богумиле, али је пријатељевао и с Римом. Зато му папа Никола IV у 1290 години препоручи у заштиту свога посланика *Беневитију*. [1] Но од препоруке ове није се ни папа ни Беневитија користио, јер Стефан беше јако одан Православљу и не хтеде бити папски — мост и средство за гоњење Православних.

Доцније, када су Павле Шубашић и син му Младен владали горњом Босном (1299—1322),[2] римокатолицизам се почео мало више и снажније ширити у горњој Босни. Али, услед тога опет поче јачати Богумилство. Јер, кад год је наступао већи притисак и већа навала од стране папских попова на народ, одмах је овај више прибегавао Богомилству, налазећи у њему више гаранције за одржање своје народности, као што је у ствари тако и било.

Богумили се тада тако умноже и осиле, да је богумилска црква у Босни постала чувена у

[1] Тамо стр. 90.

[2] Тамо I 139. и стр. 91.

[ц]елој Европи. И што се ови више множише и [ј]ачаше, папски следбеници све више и више сла[б]ише и пропадаше. Услед великога ојачања и [у]множења Богумила, римокатолички бискуп пре[ш]ели се из Босне у Ђаково.[1] Овај случај јако [ож]алости папу *Бонифација VIII*, те заповеди у [1]303 години калочкоме надбискупу Стефану, да [н]епремено и одмах подигне крсташки рат против [к]ривовераца у Босни.[2] Но, папа се овом заповешћу није користио, јер тога пута немогуће беше подићи крсташки рат, и Богумили се још више умноже и осиле у Босни.

Доцније, папа Јован XXII, чувши да се све више множе и распростиру Богумили, и да јако римокатолицизам у Босни малаксава, напише писмо, под 18-6 јулијем 1319 год. Младену Шубашићу, и у истом представи му тужно стање римокатолика у Босни. Затим га замоли, да свом снагом и „храбром“ десницом удари на кривоверце, те да их истреби, а „праву“ веру (папску) уведе, уверавајући га „да ће само на тај начин моћи победити све своје непријатеље“ . . .[3] И овај, поласкан таквим писмом и молбом светскога ауторитета, брже боље предузме спремати се на „свети поход“. И тек што се

---

[1] Од тога доба па све до данас ђаковачки бискуп носи титулу и епископ Босне, и ако данас има тамо и надбискуп и н[...]о епископа.

[2] Mon. Hung. I 460—458. и Клајић стр. 118.

[3] Тамо стр. 93. Докле славољубље и грозничавост не до[...] најсилније на земљи. Папа, коме се цареви клањају, [...]ног ништавог бана.

беше спремио, да учини задовољство оцу папи, а тим и себе добро осигура на месту на ком је, а непријатељи, које он беше стекао гордошћу и надутошћу, устану против њега, и — отерају га с престола, а тим се учином и план папски осујети.

Том завадом се користи Бан Стефан Котромановић те завлада и горњом Босном и усорском бановином. И он, као истинити син православне цркве и врли потомак српске мајке, појмивши каква опасност прети Србима и српској вери и народности од римских папа, није много наваљивао на Богумиле, нити је штитио од њих римокатолицизам у Босни. Папа Јован XXII, да би га колико било умилостивио и одобровољио, те да према римокатолицима пријатељ буде, пошље у Босну свога посланика *Фабијана* — човека врло вешта и лукава и још већег говорника, са три својеручна писма, датирана под 5 јуном 1325 године. Прво писмо беше адресовано на *Стефана* бана; друго — баници *Јелисавети*, кћери кујавскога војводе Казимира, ватреној папистанки, и треће — Краљу *Карлу Роберту*.[1] Но, сва ова писма и пренемагања нису папи ама баш ништа користила. Јер, Бан Стефан није на молбу ни главе окренуо. Жена му Јелисавета није смела, као челик Србину и поборнику Православља, ни споменути о том. А Краљ Карло се чињаше томе свему и невешт; јер је тада и њему треба

[1] Тамо стр. 118.

пријатељство одличнога и енергичнога бана Стефана. —

Године 1327 мислило се да ће римокатоличкој цркви поћи на боље; али ипак тога не беше. Узрок овом неуспеху беху сами папски привРженици. Обично се каже: „Змија и зло само себе једе“, па тако је било и овде, као што нам то тврди један историк католик. Овај говорећи о том догађају вели: „Римске су папе биле најпре довеле и употребиле Доминиканце против босанских Богумила и „шизматика“; затим папа Никола IV и Бонофиције VIII почну доводити и Фрањевце у Босну. И кад је Јован XXII био поверио истрагу против босанских Богумила, Фрањевцу Фабијану, онда то буде жао и криво Доминиканцима, који држаху да имају заслуга за оснивање римокатоличке цркве у Босни. С тога они свом снагом протествују против тога папскога поступка, тражећи да ту ствар поправи. У том циљу, они чак пошљу посланика папи, у лицу свога човека Михаила. Овај објасни папи ту неправду и нецелисходност његове наредбе, и папа, заиста, уважи разлоге посланичке и промени своју прву наредбу. Затим, писмом својим, од 1 фебруара 1327 године, папа поново повери инквизицију у Босни Доминиканцима“. [1]

Али, на ову се промену, а још више на папу за његово врдање, јако ражљути не само ... Фабијан, који је први пут био одређен да

[1] Тамо стр. 513. и стр. 119.

изводи и обавља инквизицију, него и цео
фрањевачкога ордена. Зато Фабијан брже б
отрчи папи, да га умоли да му поново вр
право, које му је раније било дато и тим сп
част и достојанство не само његово него и
лога фрањевачкога реда, која је нападнута
стране халапљивих Доминиканаца. Он се тада
зиваше на повластице, које су папа Никола
и папа Бонифације VIII били дали Фрањевци
као и на вишегодишње и корисно делање о
у Босни и по другим местима. И тако, отуд, о
вуд, он склони папу, и овај 1 јуна 1327 г
опет одузме Доминиканцима право инквизиц
у Босни [1] и даде га фрањевачкоме реду ка
ђера. Ове нарочитом посланицом препоручи кра
Роберту, острогонскоме надбискупу и другим б
скупима. [2] Но на несрећу папе све ове мере
овога пута нису *„прудиле“* — користиле, и р
Фабијана се потпуно изјалови — вели Клајић

Шта више, ово се питање још више заошт
сукобом Фабијана са Јованом, задарским надб
скупом. Јер, ова њихова свађа тако увелича р
спру и борбу између Фрањеваца и Доминиканаца
да је папа Јован XXII морао, својим писмом о
16. марта 1330 год., поново забранити Доми
никанцима, да не сметају Фрањевцима у инкви
зицији. Истодобно пише папа и надбискупи
сплетскоме и задарскоме, да му они пошљу из

[1] Тамо I стр. 513. и Кл. 119.
[2] Тамо I 515 и 516 у Клај. стр. 119.
[3] Тамо 119.

бране пуномоћнике од оба реда на суд, те да се та њихова саблажњива и штетна завада и трвење на папском суду коначно расправи и пресуди. [1]

И тако, при оваком стању ствари римокатоличка црква у Босни није ни могла напредовати. Шта више, она је за време те њихове међусобне борбе много изгубила и опала. — Било је дошло дотле, да се није нико хтео примити од римских фратора за босанскога епископа. Ово зато, што се није знало, ко у Босни с римокатоличком црквом заповеда: да ли папа, или Доминиканци, или Фрањевци, или световна власт. А ова последња опет беше се тако осилила, да је 1334 год., после бискупа Петра, Краљ Карло Роберт натурио за епископа некакво световно лице, које је, тако рећи, после жарило и палило у босанској римокатоличкој цркви. И ове је саблазни црквене са епископске катедре нестало тек онда, кад је папа Бенедикт XII именовао за бискупа Ловринија Лоранда, кога беше босански Каптол изабрао и препоручио Стефану бану, краљу Карлу и Папи. Све се ово догодило, како папино наименовање и писмо гласи, у години 1336 9 децембра. [2]

Но, ни овај љубимац босанскога каптола није ништа могао помоћи римокатолицизму, који

---

[1] Тамо I 526 и Клај. 119. Из целокупне ове галаме беспапс. калуђера, читалац може видети, колико њима лежи [с]рцу вера, црква и народ.

[2] Тамо I 608 и 609. у Клај. стр. 120.

је у Босни јако почео опадати за владе православнога Бана Стефана Котромановића.

С тога папа Бенедикт XII, својом булом, од 22-10 маја 1336 год., позове све хрватске, далматинске банове и кнежеве,[1] да ударе на Босну, те да протерају „шизматичкога“ (православнога) Бана Стефана, који гони римокатолике, и да све кривоверце (тј. Православне и Богумиле) униште, а у Босни да утврде римокатолицизам и папизам. Папа се овим кнежевима, у своме писму, горко жали, како је поодавно послао у Босну Фрањевце да инквизиторски изнађу и казне кривоверце, али како ови нису могли заповести његовој следовати услед заштите кривовераца од стране српско-босанскога бана, „шизматичкога“ (тј. православнога) Стефана и босанске властеле. С тога их он моли, у име престола Апостола Петра, да они сложно и свом снагом ударе на Босну и Бана Стефана, те да помогну бану Немањићу и Фрањевцима у том „светом“ делу.

И на једно чудо, чак је и ова папска кукњава и жалопојка остала нечујна. Нико на њу није ни главе окренуо. Шубашићи нису хтели ударити на Бана Стефана, јер су били у сродству и пријатељству; а други пак нису ни смели без Шубашића, и да им је било до тога за папство, а против браће своје, опасну борбу да предузимају.

---

[1] Рватске: Курјаковића Грегорија, Будислава и П[illegible] кнеза Нелепића и синовца му Константина; Крчке и Се[illegible] Дујна и Бартолија, Шубиће: Јулија, Младена и Павла. — у Mon. Hung. I стр. 616—617 и у Клај. стр. 120—121.

Нељепић је ратовао с баном Стефаном пуне три године, тек да свом оцу папи покаже како му је веран и послушан; али није никаквога успеха, за римску цркву, а још мање за се, постигао. Млатио је празну сламу за љубав римског папе.

И све то папу не одврати од његове паклене намере. Он опет шаље Краљу Карлу Роберту и босан. бану Стефану другог, још вештијег и лукавијег, посланика Херарда, с молбом, да како било угуше у Босни јеретике Богумиле. [1] Краљ Карло упути посланика бану Стефану с препоруком, да га прими и по могућству одговори жељи папиној.

И бан Стефан, заморен трогодишњом борбом са Нељепићем а обурван и иначе разним неприликама и старошћу, прими папскога посланика, тобож, врло ласкаво. И на поздрав и жељу папину политично одговори посланику, да би он драге воље учинио све по жељи папиној, али се боји Православних, које би Богумили одмах позвали у помоћ, чим би приметили да им се о глави ради. [2] Овим је говором бан Стефан циљао на српскога Краља Душана, који већ беше дотле многе заплашио. Сем тога, наговестио је посланику, да ће Богумили радије примити Православље, ако се буду гонили и присиљавали, него ли римокатолицизам, потврђујући ово дотадашњим примерима и догађајима.

---

[1] Тамо: I 633. Рачки у чланку: „Bogomili i Patareni“, VIII, стр. 121.
[2] Mon. Hung. I 633. и Клај. 122—123.

Лукави Херардо је све то лепо саслушао и знању примио, па је ипак употребио сву своју језуитску тактику и мудрост, којом најзад, занесе бана Стефана, и овај му обећа, да ће папи и њему бити на руци у ширењу папске пропаганде у Босни, ако му папа напред даде свечану реч, да ће га он и краљ маџарски помагати у свему, и шта више бранити га од непријатеља ако то буде требало.

Посланик Херардо одмах извести папу о томе, и замоли га да што пре пошље тражено обећање Стефану. И папа, сувише лак на давању обећања, а тежак на испуњењу истих, одмах напише три писма, под 28-16 фебруаром 1340. и то: једно Краљу Роберту, друго Бану Стефану и треће посланику Херарду. У првом и трећем похвали рад и честита им успех; а у другом, похваљујући и благодарећи Бану Стефану на његовој изјави и готовости помоћи „свету“ ствар, даје Стефану свечано папску и свету реч и обавезу, да ће га помагати у свима његовим потребама и свом снагом штитити и бранити од непријатеља, па ма који и откуда они били и насртали.[1]

И Бана Стефана, заиста, саблазни оваква ласкавост и обвеза светскога ауторитета, те од тога доба није сметао папском свештенству, да оно шири католицизам и папистанство у Босни.

У то доба дође на папски престо Климе

[1] Тамо.

та VI, који још енергичније предузме рад у Босни. И он се лепо односаше према Стефану и непрестано га је обмањивао и обећавао му, тако рећи, златна брда. Једном приликом му нешто мало, тобож, помогне, те Стефан прошири границе своје бановине на Западу. Најпре заузме жупу Хљиваљску, а затим Думно и Крајину.[1] Овај успех Стефана још више саблазни и привеже к папи. У циљу благодарности, он дозволи те се босански бискуп врати из Ђакова у Босну. А папа опет, писмом својим од 13 јуна 1344 г., умоли Бана Стефана, те му овај не само поврати сву његову имовину, него му одреди и десетину на поправку цркава, које беху већином порушене.[2]

За кратко време, после тога, папа оснује и добро уреди три епархије у Босни и Херцеговини: *Босанску, Дувљанску* и *Макарску*, са 25 цркава и неколико манастира.[3]

И све ово, што је Бан Стефан папи учинио, није папу још задовољило. Папа Климент (V или VI) поново пише бану (1 октобра 1344 год.) и моли, да прими у своју бановину и протеранога крајинскога бискупа Валентина, који се већ 20 година потуца у прогонству. У писму га још моли, да му да̂ његову бискупију и поврати му

---

[1] Клајић „Р. В.“ стр. 344.
[2] Mun. Hung. I, Клај. 211.
[3] Пети или шести велим зато, што Клајић вели VI (види В.“ стр. 103), а Рачки вели V (Rad VIII, стр. 123.). Па кад они ітивно не знају који је, то како ћемо им ми разабрати. кад њиховом не знамо латински.

сва његова бискупска права, па и десетину.[1] Бан и овом приликом задовољи папу; прими протеранога бискупа, и поврати га у сва његова пређашња права. Са овом је епископијом било при крају овога периода, о ком је реч, свега четири епископије, неколико цркава и манастира. Али све то није ни издалека био успех, каквом се папа надаше. Римокатолицизам је учинио напред само један врло мали корак, али ипак стојаше на врло лабавој основи, јер народ је свакога часа гледао и прилике тражио, да се курталише папских попова и њиховога лукавства. Може се само рећи, да је у Босни била и српско-римокатоличка црква у овом периоду са својом јерархијом и малим бројем верних. Она је била у огромној мањини према „Српско-народно-босанској цркви“, па и према „Српско-православној цркви“. У јерархиском односају зависила је од римс. папе, а стојала је под непосредним надзором то од дубровачкога, то од калочкога надбискупа.

§ 30 Стање српске богумилске цркве у Босни

О Богумилима и њиховој „народној цркви“ у Босни, ми смо говорили у првој нашој књизи све до смрти Нинослава Матије, бана босанскога. Тамо смо укратко изложили и учење те богу-

[1] М. Н. I 674, и Клај. стр. 128.

милске јереси, а казали смо нешто и о првом уређењу њихове јерархије.[1] Сад нам остаје да наставимо где смо стали.

Видели смо, да је Богумилска Јерес напредовала у Босни, благодарећи разним приликама, а нарочито насртајима папистанаца на православне Србе. Напредовање је њезино тако брзо ишло, да је за кратко време задобила огромну већину становника у Босни, и постала владајућа вера и црква у целој Бановини босанској.

Богумилска — народна црква задобила је у народу такву љубав и ауторитет, да је све, што се предузимало и радило у Босни, чињено и рађено с договором њезинога свештенства и с њезиним благословом. Она се свукуда јављала као природна заштитница и права учитељица и мати српскога народа у Босни. Старешине „народне цркве у Босни“ били су *Судије* у разним размирицама банова и великаша босанских.[2] Они су били у свима приликама како у политичко-државном тако и у приватно-домаћем животу савесни и добри саветници српскога народа у Босни. Зато су уживали у народу нарочиту пошту и љубав. Као уздарје за ово, они су опет народ учили љубави и слози, реду и миру, истинској и строгој чедности и свима моралним врлинама у опште.

И власт босанско-богумилске цркве беше од

---

[1] Ист. срп. цр. I 204—228. и 232—254.

[2] Миклошић стр. 46.

народа толико поштована и уважавана, да ни сами владаоци нису смели извршивати неке осуде и важне пресуде, па чак ни велике кривце казнити без договора и сагласија црквене власти.[1] А кад је потреба изискивала, да се какав уговор у име народа и земље закључи и потпише, као и други какав званичан рад и акт потврди и потпише, црквене су старешине ту присуствовале, давале своју реч и своје сагласије, и најзад, утврђивале својим потписом, као сведоци и гаранција тога дела: · · · „Постависмо свѣдоке и средителе вѣре наше Дѣда босанскога и ш' нимь ѕі҃. (12) поглавитиехь Крьстьꙗнь“[2] — тако се писало на сваком важнијем акту.

По свима њиховим, тј. народа и црквене власти и цркве, односајима и радовима види се, да се они беху тако међусобно идентификовали и срасли, да је између њих постало нераздвојно јединство. Црква, владалац, великаши и свештенство богумилске цркве беху главне чињенице у Босни. Ове су међусобно стојале у тако чврстом јединству и јакој слози, да судбина народа и бановине зависаше од судбине ма које од ових трију чињеница. Зато се и трудише римокатолици, да им што више пореме те јединство и слогу. А Богумили су опет угушивали римокатолицизам, и реметили напредак Православља у Босни. Ови су последњи много трпели и од је-

[1] Тамо стр. 442 и 459. и у Петронов. „Б. Ц.“ стр. 1

[2] Тамо стр. 46. и Петр. стр. 133.

дних и других, тј. и од Богумила и од Римокатолика. —

Кад се породио беше заплет и свађа између папских мисионара — Фрањеваца и Доминиканаца — око инквизиције у Босни, тежећи свака страна да је има у рукама, тада се Богумили почеше још више множити и јачати. Али су наскоро опет угнетавани.

Богумили — као јеретичко друштво у Босни — претрпели су много неприлика и тешкоћа. Многи је од њих искусио стидну папску инквизицију и при њој дао душу Богу у тврдом уверењу, да је његова вера најчистија и најморалнија у целом свету. Све муке и патње они су трпељиво сносили и издржавали све дотле, докле се и међу њима нису почели разбистравати појмови о правој и истинитој вери. Против Богумила су, истина, били и Православни и Римокатолици, али су им ови последњи много више јада задали; и они су им били, тако рећи, крв у очима. Римокатолици су неколико пута подизали крсташке ратове против Богумила, па су их немилосрдно убијали и мучили, а уз њих и — Православне, као „шизматике“. Нарочито су ово последње чинили из освете, што су опет православни владаоци српске краљевине прогонили из своје државе не само Богумиле, него и све имокатолике. Ово гоњење православних од стране пистанаца, у неколико је било од користи за огумиле. Ово једно зато, што су на тај начин имокатолици тада имали против себе и вла-

даоце и немало цео народ у Босни а друго зато, што се гоњењем Православних множио и увеличавао број Богумила, јер су православни под јаким притиском папистанаца прибегавали у коло Богумила, са уверењем, да ће тамо боље очувати своју народност, коју више Србин цењаше и од саме вере. — Свима је њима био добро познат смер папин. Папа је тежио да Србе најпре поримокатоличи и Православље и Богумилство угуши, па после да их и — полатини и народност српску уништи. Због ове папске тенденције, коју су сви Срби — и Православни и Богумили, па богме и неки Римокатолици уочили, — бојаху се Римокатолицизма и папских мисионара као ватре, и избегаваху последње као кугу. Папе не само што због те похлапљивости не налажаху потпоре за угушење Богумила код православних становника и владаоца Босне, него они мало налажаху искрених поданика и код својих једноверних у Босни Срба, па чак и код њихових бискупа. Шта више, бивало је случајева, да су и сами владаоци босански, с циљу да у нужди очувају српску народност прелазили у Богумиле. А ово су чинили и многи Римокатолици, чим су се уверили куда папа циља. Чак се говорило и тврдило и у папском двору, да су и неки римокатолички епископи били приврженици богумилске јереси. С тога папа, за владе Стевана Котромановића, изда наредбу ће у будуће, са̂м Он именовати бискупе

Босну.[1] А већ за бана Кулина и Нинослава Матију зна се позитивно, да су били Богумили, и да је први са 10.000 Римокатолика и Православних прешао јавно у ту јерес, само зато, што је папа подигао против Богумила крсташке ратове и што је ишао на угушење Српске Народности.[2]

Притискање „босанско-народне цркве“ од стране папистанаца доприносило је јаче учвршћење исте. Да папе нису с таквим грозотама устајали против Богумила и њиховога свештенства, и да нису слали у Босну масе својих латинских попова и инквизитора, српски би народ у Босни, заиста, постао римокатолички. Ово зато, што су опет славни Немањићи, као велики привърженици Православља, строго гонили и прогонили из своје државе све оне, који нису били Православни. Услед овога се беше појавила јака струја и велики број Срба против Немањића и Православља, и они налажаху прибежишта и заклона у Босни. Овима је требало само мало више љубави и искрене предусретљивости од стране папистанаца и веће гаранције за њихову народност, па би они за кратко време сви били Римокатолици, и у Босни би се још тада угнездила папска црква. Верске су борбе сувише нежне и врло опасне. С њима се не треба ни у ком случају шалити. Великим притисцима и инквизицијом се циљ у црквено религиозним бор-

[1] Mon. Hung. I стр. 533 у Клајића „Р. В.“ стр. 120.
[2] Клајић стр 57–59.

бама не постизава. Ватрени привърженици вере најбоље и најуспешније се стишавају и задобијају лепим и добрим разлозима, хуманим и племенитим поступцима и одношајима дотичних. Грубијанства и јаки притисци више раздражују и огорчавају дотичне, у чему се вазда одликоваху папски мисионари.

Богумили, при свој несрећи и штети коју нанеше хришћанској цркви, ипак беху од користи пре свега у културно-просветном, а затим и у народносном одношају. Они су се не само држали чврсто народносних начела и традиција српских, него су још ревносно подизали и неговали и српску просвету и књижевност у средњем веку. Многобројни рукописи, који се данас налазе по разним библиотекама, сведоче и потврђују да су били велики пријатељи књиге и просвете. Историја нам прича, да су њихови књижевни радови, бојећи се јеретичке заразе, немилице уништавани од свију других вера и народа. Огромна је штета овај варваризам за науку и књигу; али се ипак правда чежњом за одржањем праве и чисте вере хришћанске.

Богумилство је служило и као једна јака гаранција за очување народности. Нарочито је ово вредело за српске Богумиле. Ови кад су се уверили да је Римокатолицизам јак утук Србизма, још су више тада постали противници не само Римокатолицизма, него и свију оних нар[illegible] и држава, које протежираху Римокатолицизам [illegible] Папство. — Нарочито су постали јаки непр[illegible]

тељи оних, који тежаху да завладају Босном и Србијом. А кад су се још уверили, да се ради на томе, да се Српство — та зеница ока њихова — претопи у Латинштину, као и да је Православље једна јака снага за одржање Српства, тада они одбаце своју омиљену веру, па се придруже Православнима. Ови их радо, као браћу своју, приме, а српска православна црква их благослови и у своја материнска наручја, из којих они беху и отргнути, пригрли.

§ 31 Јерархија и Калуђерство богумилске цркве

Богумили су тежили да уреде своју црквену јерархију слично јерархији прве Христове цркве. У смеру том, они су признали и поставили *једно лице* за старешину свију, које би на земљи представљало самога Христа, и овоме су дали *дванаест помоћника*, који опет представљаху дванаест апостола и учитеља • • • •

Прво и главно лице именовали су „Дѣдъ“; а остале „Стройники“.

Доцније је увела још два чина у своју јерархију, и ови се називаху: Гость и старьць.[1]

„Дѣдъ“ је, као што рекосмо, био први и најстарији међу свима њима. Он је био у богумилској цркви то, што је у православној и като-

[1] Види Данич. Речник код речи: Дѣдъ, Гость, Старьць и ойникъ !.

личкој епископ. Тако су га и звали остали народи друге вероисповести: „єпискоупь црькве босаньске“. [1]

„Гость“ сматрао се у јерархији „богумилске цркве у Босни“ као друго лице, тј. прво до „Дѣде“ — епископа. Ово звање могло би се равнати чину архимандрита у православној цркви. Гост је у седници седео с десне стране Деде, и у одсуству овога заступао га у свима његовим службеним дужностима. Он је најпре морао бити „Крстьянинь“, затим из средине ових изабрат за Старца, а од ових је биран за Госта. Није могао доћи до тога звања преко реда.

Старац је, истина, треће звање у јерархији, и заузимао је место с леве стране Деде — епископа, али је он био у већем поштовању и од самога Госта. На сваки начин он је био духовник, или неки особити народни повереник. [2]

Строитељи — то су били свештеници, проповедници и учитељи народни. Они су вршили све црквено-религиозне службе и обреде у богумилској цркви, а по наредби и пуномоћију Деде

---

[1] На Западу су богумилски јеретици овога првог звали: „Avus“ и „Ancianus“.

[2] Ово је звање имало више лица, и они су шиљани у разне мисије народне, као народни посланици, и они су те мисије на задовољство народа и корист земље вршили. О томе доказа има у разним споменицима. Тако на једном месту пише: „Г... књшеписанна є (2) листа донѣше ꙋ Дубровникь Старьць Миша и Старьць Лѣлко, и Стоянь, Ратко, Радосавь, Радакь и Добри — поред сваког имена стоји и „Крьстянинь“. Споменици Пуц. стр. 51.

— епископа. Од њих је или боље рећи између њих је биран Старац, Гост и Деда према заслугама и достојанству.[1]

При избору: Деде, или Госта, или Старца или Стројника участвовали су „Крьстьıани“. Из средине ових бирали су већином гласова Стројника, од ових — Старца, а од Старца су — Госта. За епископа су акламацијом узимали Госта, ако се овај није у чему бламирао, што је редак случај могао тада бити.

„Крьстьıане“ — звали су се сви верни који припадаху богумилској секти.

За сва ова звања и чинове налази се потврде у разним стародревним листинама. Тако, у листинама се вели: „Дѣдь црькве босаньске“... или: „Дѣдомь црькве босаньске и ві (12) строиникома“ . . . Или: „Прѣдадосмо г. Дѣдꙋ и нѥговѣмь Строиникомь и вьсеи црькви босаньскои“ . . . „Донесоше ꙋ Дꙋбровникь Старьць . . . и Крьстıанинь“ . . . „Наши многопочтени Стро-

[1] Рачки вели, да је „Дѣдь“ — по православној и римокатоличкој јерархији — епископ; „Гость“ — презвитер; а „Старьць“ — ђакон. Оно може бити да је и тако, но ми не би рекли. Јер, откуда би се истицао онако Гост, да не беше вишег чина; а како би опет Старац могао имати не мало веће поштовање и уважење и од самога епископа, да је опет он био само ђакон?!... Пре ће бити да су и они били *Стројници*, само што су имали нека административна звања и ових дужности ли. Ми знамо из Историје, да је и код правосл. Руса било е *Гост*, које је јако у народу било уважавано. Са овим звабеху скопчане и неке повластице, па често је давато увами личностима и световнога реда — Види Рус. Ист. Устрва I 395.

иници: г. Гость Радинь Брандневикь и г. Старьць Радославь · · · · итд. итд.[1]

— Столица богумилско-босанскога епископа — Деда беше најпре у Крежеву, округу Фојничком, где и данас имају Фрањевци свој манастир, који су још за доба Бана Стефана Котромановића били подигли. Но, место Дединог пребивања није било баш тако стално. Он је често по наредби и по нужди мењао своје место пребивања. Седео је и на Јанини, као што се то из једнога писма епископа цркве босанске, од 1404. год. види, у коме се каже: „Писаное ѿ господина Єпископа на Ӥникихь“.[2] У осталом у то доба није било таквих дворова и раскошлука за црквене поглаваре, као што то данас има — нарочито у римокатоличкој цркви.

— И свештенство богумилско имађаше два реда: *Световно* и *Монашко*, попове[3] и калуђере. Световно беше тако потчињено монашком, да се није ни чуло да оно живи и постоји. Имали су преимућство над поповима веће, него што су

---

[1] Сви ови називи и стотинама других у другим приликама налазе се у разним срп. Листинама. Види: „Monum Serbica“. „Споменик“ Пуцића, „Речник — Даничића“, у Рачкога, у Петроновића и другим разним расправама о Богумилима. Последњом реченицом тврди се и наша мисао, да су: Дед и Старац били Стројници. и да су имали нарочито још неких административних звања.

[2] Пуцић „Споменици“ стр. 50—51. и Rad VII стр. 164.

[3] Да је овних било тврди се том околношћу што је ме Богумилима било доста њих који се презиваху: Попови као и имена места: „Попово Полѣ“, Поповацъ итд. Monum. Se страна 483.

српско-православни попови имали за доба славних Немањића.

Богумилски калуђери су били такви, каквих се, управо, није ни тада налазило, нити их се данас налази у хришћ. цркви.[1] Они се називаху: „Свети Крьстьіане“. И заиста, по чедности и спољном и видном животу њихову, они су били свети. Али су у исто доба у себе били сместили: и јерес, и аскетизам, и религиозни фанатизам, и скептизам. Све ово давало им је и неког ауторитета код народа, и они су својом вештином могли народ тако завести, да су могли протурити и највеће лажи за истине. Калуђери су тек били прави апостоли и учитељи богумилске јереси. Зато су Православни и Римокатолици на њих највише и викали и прогонили их, кад су год могли.

Богумилска секта била се у целој Европи тако раширила, да је у XIII веку бројала 16 великих дружина или епархија у разним државама и областима Европе.[2] Међу овима стојала је, готово, на првом месту *„црква босанска“*, коју латински историчари називаху: *„Ecclesia Slavoniae“*.[3] — Да ли су пак све ове цркве — епископије имале свога заједничкога старешину, као што су то имале *источна* и *западна* црква, то се не може баш позитивно ни тврдити ни пори-

[1] Петрановић вели да су они у босанској историји прави *riosum*“, стр. 144.

[1] Рачки у Rad. VII, 161—163.

[2] Тамо стр. 163.

цати. Летописи и разни историчари тврде, да су се богомилски епископи разних области међусобно договарали, и да су један за другог знали, па кад-и-кад и састајали се и држали своје синоде. Из овога би се могло извести, да су они онда имали и једнога општега старешину — врховнога поглавицу, посредством кога су одржавали своје црквено јединство. Али се ово позитивним датима не потврђује. Толико се само зна, да су сви западни следбеници ове јереси поштовали и уважавали епископе ове јереси, који се нахођаху на истоку Европе, као извору саме јереси. Но, до данас се није нашло никаквих списа ни записа, да су први последњега признавали за врховну главу њиховога друштва. Има само спомена у западној књижевности, да су епископа Никиту цариградског називали противници јереси *„papa hereticorum“* [1] — папа јеретички, али се нигде не налази записано, да су га тако звали и за таквог признавали и следбеници јеретички.

Ми би пре држали, да је свака богумилско-патаренско-албигонска и катарска црква била самостална; него да су оне зависиле једна од друге, и да су имале једнога свога врховнога старешину„ ala rimski papa“ . . . . А судећи по њиховим састанцима и општењу, рекли бисмо да су, заиста, држали своје синоде у циљу уређења своје цркве и договора о општим ко... стима за своју вероисповест. А како им је би...

---

[1] Рачки — Rad X стр. 185.

главно начело смерности и строга послушност, то није међу њима у Синоду било трвења око првенства и председничких столица, око чега су се вазда борили западњаци на саборима прве хиљадите године. С тога није ништа ни избијало на јавност, а све су радили у тишини и с пуно поверења једни према другима. Зато и нема никаквих историја о њиховим зборовима, и синодима и ових радова, као што то данас нема о фармасонском друштву, које постоји већ вековима, па још нико, сем њих, не зна историју живота и рада њихова, па чак ни начела њихове вероисповести.

Више и подробније о „народно-босанско-богумилској цркви“ није нам могуће излагати. Ово једно зато, што не пишемо специјалну историју о њој, а друго зато, што се још оскудева изворима. На завршетку ћемо казати само још то, да су се до Цара Душана чврсто држали своје вероисповести и својих претходника, са још чвршћим уверењем да је њихова вероисповест најверниjа правој хришћанској науци, и да су они прави Христови следбеници, а сви други расколници. А кад су се у противном уверили, онда су је сви једногласно одбацили и прешли (1520) у Православље, признавши српско-пећског патриара за своју врховну црквену поглавицу, умоливши га претходно, да их прими у заједницу, што је овај и учинио. Од тога доба па до данас није се у средини Српства појављивала та јерес, а угинула је временом и по другим местима.

§ 32 Стање црквено-религиознога живота српскога народа у Далмацији и Српском Приморју

Напред признати морамо, да нам се стеже срце у грудима, када почињемо да пишемо и говоримо о српскоме живљу у Далмацији, нарочито о црквено-религиозном животу и развитку тамошњега Српства. Можда ни један крај и ни једна област српска није толико претрпела због своје вероисповести, колико Далмација. Сва црквена борба између Истока и Рима, између папа и свију могућих српских владалаца разних области српских, између папских попова и фратора и српскога патриотичнога свештенства, између Римокатолика и Богумила, између Римокатолицизма и Православља водила се преко главе и трбуха убавих и врлих Далматинаца. И ако је икоме загорчала религиозна борба, то је, зацело, њима.

У Далмацији — у том лепом српском Приморју — сем црквено-религиознога сукоба између становника, беше још јака и национална борба. У романтичним пределима поред издашнога Јадранскога Мора, нарочито у приморским памтивековним градовима, беше се задржао велики број потомака старога класичкога народа *Латина* и *Грка*, које су Срби, као свеж и чио народ, мало по мало, почев још од првих векова Хришћанства, потискивали са њихових огњишта. Неколико векова били су у већини Латини, али су на и они ишчезли, а заменили их разни нови роди, који се отимаху око светских присгањ

Јадранскога Мора, богатих отока и романтичне морске обале. Од осмога века почели су Срби надмашати бројем све остале, али не и својом интелигенцијом. Зато се ови дуго и дуго у духовном одношају потчињаваху првима. У народносном и религиозном одношају Срби се не покораваху лако, те је зато вековима трајала и борба између њих и других народа у Далмацији. О тој борби ми смо говорили у првој нашој књизи, и изнели смо сву ругобу и пакост тадашњих представника папства и латинштине у Далмацији. [1] Говорити и набрајати и остале ругобе и пакости, које су они и даље продужили и овога периода о ком говоримо, а против Српства и српскога Православља, то би само позлеђивало ране свију нас, а врло би непријатно било и нашој браћи у Далмацији, који су сада већ верни духовни синови оних, који су смртне ране наносили њиховим претцима, док их нису уловили у своје мреже у религиозном одношају. Овој се браћи нашој имамо само дивити и чудити, како су и после толиких бораба очували своју народност и име Српско, којим се и данас смело и одважно поносе. Њихово ненадмашно родољубље и ватрена љубав и оданост својој народности задивљава цео свет, ко иоле њихову историју зна; а нарочито ко с њима општи, или и[illegible]ар за кратко време посети и види. Има, истина, и[illegible]етака, који су за тањир сочива, по изгледу

[1] Ист. Срп. Цр. I стр. 121—170.

бар, продали своју народност, али је ипак
души и срцу своме носе, што врло често изб
и на површину. Но већина је Примораца че
Србин, и служи за углед свима Србима у љуб
и оданости Српству. И ко хоће да се у исти
увери: *шта је право родољубље и истинита о*
ност својој народности, тај треба да иде у С
ско Приморје, па да не само то види, него
се и сам запоји љубављу и оданошћу ка Српс
и очеличи у родољубљу. Видети Бокељца, Д
бровчанина, Ришљанина, Ерцеговца, Паштров
и многе друге, и чути од њих онај лепи је
српски и онај заносни говор о Српству и ср
ском имену, вазда избегавајући религиозна п
тања, која им кад и кад поремети њихов лепи
братски живот и односе, па да се Србин не са
духовно наужива, него и да се постиди само
себе и своје слабости у тим врлинама, а да с
опет увери у срећну и славну будућност Српства

Из љубави према овоме, ми и нећемо ово
приликом и на овом месту потанко излагати исто-
риски живот и развитак српскога народа у Дал-
мацији у његовом религиозно-црквеном односају.
Ово једно зато, што не би имали ништа доброг
и лепога изнети, сем борбе, притиска и пристра-
сности једних и мука и кукњаве других. А друго
зато, што би чинили и многа понављања, је
се не мало и у свима другим пасажима д ти-
чемо и српскога народа и његове цркве у ња-
ском Приморју.

Казаћемо само то, да су у Српском Приорју увек постојале једна поред друге две јерархије: источно-цариградскога обреда и римско-латинскога ритуса.[1] Нарочито од поделе Хришћанске цркве ова се подела јеретичности још више истицала, па и огромне штете наносила хришћанској цркви и њезиним верним синовима.

У XI, XII и XIII веку, као православни епископи спомињу се ови: *Антибарски*, *Будвански*, *Которски*, *Дулцињски*, *Захумски*, *Требињски*,[2] *Нински*, *Задарски*, *Свачки*, *Пулатски*, *Стонски*,[3] *Дубровачки*, (овај је тек утемељио се као римопапски митрополит 1121 г. а све дотле је била борба против тога од стране грчких и српских владалаца и правосл. барскога митрополита и римокатол. сплетскога архиепископа — као што Енгел тврди). Све горепоменуте епископије биле су српске са две службе: Српско-словенском и латинском.

А да су оне, заиста, биле српске сведочи то, што антибарски митрополит Петар није хтео отићи у Рим папи, кад га је овај позвао, изговарајући се да он и његови епископи немају ничега оппттега с папом.[4] А тврди и то, што су опет дубровачкога митрополита Леонарда, који

---

[1] Енгел каже, да је у X веку не само у другим местима него и у племићском Дубрувнику био епископ са грчко-источним обредом тј. био је српски епископ са српско-словенском слу[жб]ом у цркви — види његову Историју.

[2] Види попа Дукљанина код Березинија I 245.

[3] Срећков. II стр. 20.

[4] Види у Гласнику XXIII стр. 101—102.

је био признао папу, при крају XII века доч-кивали у целом Српском Приморју с камењем и грдњом, кад је он ишао по, тобож, каноничкој визитацији. А из Бара је на најсрамнији начин био отеран, да се одмах са свога пута вратио у Дубровник.[1]

И одиста, за српске епископе у Срп. Приморју, после коначне поделе Хришћ. Цркве на *Источну и Западну*, беху наступили мутни и тешки дани. За њих је та деоба и борба поглавара Хришћанске Цркве била нејасна. Они нису могли истину знати, ко је у праву: *да ли Исток* или *Запад* — *цариградски патриар* или *римски папа?*.... Чак су били неки и таквог мишљења, да се њих двојица лично боре о превласт у хришћанској цркви. Та борба и финоћа црквених питања, која су изазвала деобу цркве, била је јасна и појамна на извору, где се то и решавало, али није се све то јасно и потанко могло знати и у даљним крајевима хришћанскога света. Нарочито је тешко било знати право стање ствари Православнима у Далмацији, који беху ближе Риму, папи је овима тумачио целу ствар у корист своју.

Зато се српско-далматински епископи дуго колебали, и час су нагињали Истоку, час Риму, очекујући измирење између заваћених, и не знајући да се борба тиче црквених догмата, које је папа самовољно изменио. А кад су за ово --

---

[1] Код Енгела у Историји Далмације.

нали, тада се почну јачом снагом одупирати папи, нарочито они, који нису од папе обдарени били великим чиновима и даровима. И не само да се одупираху папи, него се још обрате српским владаоцима за заштиту против папских насртаја, и у исто доба изјаве: да се придружују у заједницу источно-православној српској цркви у српској великој жупанији.

Против овога устане папа, Александар, и целу антибарску митрополију потчини дубровачком митрополиту. Године 1167 пише барском и дулцињскому свештенству и наређује, да не слушају своје епископе догод се ови не потчине дубровачком митрополиту. У исто доба пише и „поштованој браћи епископима: Пулатском, Свачком и Дривостинском, као и свему одабраному свештенству цркава скадарских и травунских и христољубним синовима васељенске цркве“ и уверава их: „да су њихови претци били покорни и потчињени његовим прешаственицима; па тражи од њих, да и они буду њему потчињени и одани престолу Св. Петра“.[1]

---

[1] Срећк. II 27—28. Овде папа у писму свом мудро прећуткује, да су његови прешаственици били тада, када су горњи епископи с њима општили и у духовној заједници били, правоверни и у заједници са васељенском источно-грчком црквом. Тада се и Рим и сви његови држали строго учења о хришћ. догмама у јеванђелској науци и црквеним обредима онога истога, које исповедаше и учаше васељенски Сабор и учитељи црквени — цела васељенска Христова црква. Још мудрије пре-
-ује узрок отпадања од папе горњих епархија и њиховога дружења источно-православној цркви. Он им само напоме, да су раније били у заједници с Римом (али не сви) и ...чињености престолу Св. Петра, па их позива, да опет

Оба горња писма римског папе служе као јак доказ, да су српски епископи Српскога Приморја били и остали, и после поделе цркава, православни. И српски су их владаоци — нарочито Немања — штитили у њиховоме праву. Шта више, Немања нареди да се они приме у заједницу са рашком епископијом, [1] и да се подижу цркве православне у Српском Приморју, претходећи у томе и сам примером.

Кад све то сазна дубровачки митрополит, он баци анатему на которскога епископа, који томе, тобож, беше коловођа, а остале епископе позове, да се покоре Риму и папским наредбама. Такав неуместан поступак дубровачког митрополита изазове опште незадовољство у Срп. Приморју, а епископе још више утврди и очеличи у њиховој намери. Они се сви скупа обрате Немањи за заштиту и отворено изјаве, *да су против новачења папских а за источну-православну цркву и њезину науку*. Ову су изјаву потписали: Силвестар будвански, Никифор которски, Георгије скадарски, Григорије драчки, Кирило српско-хвостански, Константин требињски, Симеон захумски, па и босански Владислав.[2]

Година 1177 била је врло важна у исто-

ступе у заједницу с Римом, и да, тобож, Св. Петра не изневеравају. — Доста лукаво! . . . .

[1] Лукорис — у Срећк. II 29—30.

[2] Тамо.

рији српско-православне цркве у Далмацији.[1] Те су године патриоте и љубитељи Православља одржали сјајну победу самосталнога развитка народнога и православне српске књиге и службе у Далмацији.[2] Под плаштом папиним тада је био остао само *Сплет* и *Дубровник*, у којима сеђаху његови намесници — надбискупи, и које вароши тада беху настањене већином староседиоцима — Латинима и другим дошљацима папске вероисповести, који се ради трговине беху ту настанили.

После те победе беше неко доба настала тишина. Сви су епископи били у духов. вези са рашким епископом и ваљевско-мачванским митрополитом. А по својој доброти срца и лепој нарави они се нису туђили ни дубровачкога митрополита. Шта више, бивало је међу њима и таквих, који су с њиме општили и извињавали се, говорећи, да они нису против папе; али су, из љубави према братству и традицијама народним, више привезани источно-православној цркви и рашко-српском епископу.

За овако понашање епископа према дубровачком митрополиту и за такву њихову изјаву не

---

[1] Да је, заиста, Далмација била српска и ничија друга, види то и из многобројних српских лпстина, које јасно то показују. Види разне списе Шафарика, Мајкова и друге рукосне споменике.

[2] „Въ земли Дальматиѥ, глаголѥмыхъ Єнъвль съ. Сїмєѡнъ 'врьднвъ Православiе, потѣквнвъ ерєси ѿтьчьства сєрвскїи земле". Види у Шаф. Памјат. стр. 58 и Мајк. „Историја Српскога ода" стр. 15.

треба их окривљавати. Јер, заиста су такве околности тада биле, да епископи, мањега знања и слабијега карактера, не знађаху, како ће се у тој борби наћи. Догматична је борба тако суптилна и деликатна, да и најпросвећеније главе не могу одмах да појме и објасне прави значај исте. Три пуна века највећи научници Истока и Запада објашњаваху папски догмат *„Filioque“* и још нека друга папска новачења, па се не могаху у објашњењу сагласити. А како ће то моћи себи објаснити и објашњењем се очеличити један приморски епископ, који је и иначе један обичан човек.

Бивало је случајева, да су епископи Српс. Приморја сваки за себе потпуно самостално живели и управљали својом епархијом. Према оваквима су и Рим и Исток били доста толерантни. Држало се да ће се већом толеранцијом моћи више задобити, и у томе се нису преварили.

Међутим је папа био напустио своје мисионаре, да они врше своју улогу. Ови су крстарили по свима српским областима, а пролазећи тамо и враћајући се отуда — увек су путовали кроз Далмацију и тамо се неколико времена задржавали, проповедајући папизам. Нарочито су били обратили пажњу и своје лукаве очи на богата острва у Јадранском Мору. И ова су прво и задобили, па чак и отимали из руку српских владалаца својим лукавством.

За живота великога Жупана Немање, ко[illegible] беше јак заштитник и Срба у Далмацији, ови и њиховој цркви беше, тако рећи, велика за[illegible]

трина. Јер, папини легати и његови разноврсни калуђери и попови не смедоше се силити, а још мање чинити насиља и насртаје на српске православне епископе и српски народ и цркву у Српском Приморју. Ово не смедоше зато, што су се бојали да не изазову рат с Немањом, и у том случају, и своју неминовну погибију у Далмацији.

Но, после абдикације, а нарочито после смрти Немањине, окрене се ствар у корист папистанаца. Несрећна завада браће Вука и Стефана Немањића, а још пакленије шуровање Вуканово са папом и доцније опет несрећнија женидба Краља Стефана Немањића са унуком млетачкога Дужда Дандола, нанело је тешких удараца и рана српско-православноме народу у Срп. Приморју.

Вукан, у тежњи да отме престо од брата му Стефана, беше се бацио у наручја папистанаца. Чак је молио папу Инокентија III да му помогне отети престо и краљевску круну, па ће он, у име захвалности, потчинити целу српс. цркву папском престолу.[1] Ово је папа једва дочекао, и одмах дао миг својима мисионарима у српским областима, да своје дело покрећу напред што више могу. У исто доба пошље и посланике с посланицом и круном Вукану, и то: Ивана, свога капелана, и Симеона ђакона. У посланици, разуме се, похвали намеру Вуканову, поласка и барском митрополиту. Народу је та-

[1] Farl. t. VII стр. 27 и 28. — Гласн. XXVIII 105.

коjе послао поздрав и изјаву: да је он једини намесник И. Христа, и да само њему и припада сва власт над свима црквама и народима на земљи.[1]

Ови су посланици држали, како неки историчари тврде, и неки Сабор у Бару. На сабор су дошли само велики привrженици папски — већином не Срби. Није био ни један српски епископ; а било је 2—3 са јадран. отока.[2]

На сабору је председавао папски посланик Иван, а ђакон Симеон био је и потпредседник и секретар. Поред тога што су се на сабору изразили и обавезали: Кнез Вукан и Јован, барски митрополит кога су занели били драгоцени папски дарови, да ће се покоравати и потчињавати римском папи, донесено је још и неколико правила, и то:

1. Да се попови не жене и да бријају браду и бркове;

2. Да се за цркву и свештенство установи десетина;

3. Да српска црква и народ призна папу за врховну и видиму главу цркве итд. итд. свега на број 12, која су се већином тицала што већег потчињења српске цркве и свештенства папи.[3]

---

[1] Березини I стр. 265.

[2] Сигурно је био и епископ „знатних“ отока „Bubariensis Marktiensis“.

[3] Види у: Reg, Inocenntien. lib. II. Col 7. 27—72. и Far t. VII 29—30 у: Гласнику XXIII, стр. 106.

Истина Кнез Вукан и Митр. Јован беху дали свој потпис и пристанак на та правила, обећавши да ће их поступно изводити, али су она ипак остала само на папиру. Будна свест српскога народа није дозволила да се та правила и остваре.

Посланици папски се врате у Рим с лепим гласовима папи. Собом понесу и два писма Кнеза Вукана и митр. Јована. Ови изјављују папи захвалност на очинској милости, а још више на лепим и богатим подарцима, изјављујући и у писму, да ће му верне слуге бити. [1]

Овај несрећни догађај поплаши и великог жупана Стевана, те се и он обрати с писмом папи, у ком га чак назива: „великим првосвештеником и васељенским папом“.... [2]

Ови жалосни поступци српских владалаца отворе широм врата туђем елементу и папским сплеткама у српске области и цркву. Видевши српски народ, одкуда му опасност највише прети, а свестан своје дужности, он сам стане на браник својих светиња. Но, јакој навали папских легата, мисионара и разних пионера не могаху одолети далматински епископи, те неки од њих постану прве жртве папске најезде на српске области. Тада се у целој Далмацији начини, тако рећи, дар-мар. Борба се водила, управо, на живот и смрт, али све то није помогло, јер не

[1] Тамо и Березини I 262—264.

[2] Тамо.

имађаху ни откуда помоћи ни заштите, као што то имађаху за живота и владе Стевана Немање. Ни установљење светосавске архиепископије у Жичи, ни постављење светосавскога епископа у Стону на Превлаци, у Дабру и Зети није много помогло православним Србима у Српском Приморју. Многи су Далматинци, силом околности, признали папу и постали римокатолици, неки су, ради одржања народности, пребегли у богумилску јерес, те се тако овога пута они први пут појавише у Приморју и још више оснажише у Захумљу. Но, беше и челик карактера те се одржаше у Православљу, и прикупише се око нових светосавских епископа, зетскога, стонскога и задарскога епископа, који припадоше ка православно-источној цркви.

Највише је штете Православљу у првој половини XIII века донела жена Стевана Првовенчанога, која је свом снагом помагала папске мисионаре.[1] Она је толико на Стевана утицала, да је овај поклонио Бенедиктинцима папиним Оток *Млет*[2] Бабино Поље. Сем тога поклонио им је на отоку Курчули цркву Св. Вида, на полуотоку пелешевачком Јанину, Попову Луку, цркву Св. Стевана и Св. Ђорђа. Потом им поклони у Стону цркву св. Николе, у Ријеци, близу Дубровника једну цркву и у Жрнавици жуп-

[1] Мајков стр. 20.

[2] Ово служи за доказ да су и Отоци јадранског [illegible] били српски.

свој, такође, цркву. [1] Све су ове цркве биле не само српске него и православне. Ово се види из тога, што Стеван, поклањајући папистанцима сва та имања и цркве у домен, ставља тобож услов, да цркве поје и служе на Српско-словенском језику и по православним обредима, као и да народу дозвољавају слободу исповести. [2] Ови су неразмишљени поклони били утук за српско-православни народ у Српском Приморју. Народ је због овога био јако малаксао и изгубио вољу на сваку борбу. До јуче се борили на живот и смрт против папских калуђера, а данас предају им се на милост и немилост из љубави према лукавој папистанки. Народ је то било јако огорчило и до равнодушности довело. Бистро око папских калуђера примети то, те су нешто миљем, а нешто силом за кратко време превели све у римокатолицизам и у цркве им увели латинштину и римски ритус.

За време живота и управе српском црквом у српској Краљевини Св. Саве беше нешто мирнија и српско-православна црква у Далмацији. Но после смрти његове настану опет црни и жалосни дани. Тада већ и епископи Будвански, Которски и Требињски пријђу на страну папе, јер ни с које стране не видеше помоћи и заштите. Од тога доба почиње још више јачати римока-

---

[3] Мајков стр. 20—21.

[2] Срећк. II. — Боже ала је био наиван! Пустити кур- у овчији тор, па им заповедити, да не смеју дирати ни у це а то ли у овце — је ли то могуће?!....

толичка црква у Далмацији, и Срби се далма-
тински придруживаху цркви римској, а многи
слабији духом и карактером, претапаху се и у
друге народе. Нарочито становници Отока, Жупе
Конавља и градова изневере своју прадедовску
веру, а многи и — народност. Но, зато Бо-
кељци, Паштровићи, Мајићи, Брајићи и Побори
остану чврсти као стене у вери и народности
те се и данас они овим народним светињама међу
целом браћом својом Србима поносе. И не само
то, него улевају наду да ће опет у Српском При-
морју тећи вода куда је текла, и српска крв
узаврети где је некада врила и пâром својом не-
пријатеље Српства гушила.

И Срби, примивши римокатолицизам, а за-
државши своју народност, мало су боље среће
били и мало су више спокојства имали, него ли
Срби Православни. Они нису никада и никако
могли добити своју националну цркву. Јер, па-
пизам не трпи национализам а још мање фе-
удализам у цркви и јерархији. [1]

Папа хоће сву власт. А да би то што
више за себе осигурао, он узима за Кардинале,
Ерцбискупе, Нунције, па и епископе већином
све саме Талијане. Ове пак шаље по целом свету,
те му славу величају и власт множе и утвр-
ђују. Нарочито је овако било у средњем веку.

---

[1] Само сс национализам признаје у избору папа и в... их
достојанственика римокатоличке цркве. Папа не може бити... ге
народности — мора бити Талијан. А и већина кардинал... ю-
рају бити Талијани, — нарочито они 50—75, који су у... иу
код папе.

Тада су у целом свету били виши достојанственици Талијани. Тако су у Далмацији били све сами Талијани и надбискупи и бискупи, па и цело свештенство.

Бедни српски народ, вазда побожан и миролзубив, трпео је све то с болом у души, као што и данас трпи. Пређе није ни могао бити Србин свештеник, а данас ако би и могао, то се опет тешко добија. Траже се од њега јаке обавезе и заклетва, да ће вазда бити веран и одан папским интересима, без обзира на народност и савест своју.

Римске папе, да би што боље српски народ у Далмацији привезали за свој престо и одржали га у римокатолицизму, установљавали су многе епископије, подизали манастире и ове пунили разноврсним калуђерима — верним својим пионерима, и у исто време слали су у народ масе свештеника. И поред свега овога сваке године изашиљали су нарочите легате своје (по 5—6 год.), да ови контролишу рад свештенства, и да проносе папско име, славу и величије. Сви су ови папски љубимци шпиунисали не само народ, него и један другог! Српски се народ снебиваше и чуђаше, гледајући ту мотљавину његових вајних архипастира и пастира. Па и сам, уверен у ту њихову сумњиву радњу, грожаше се та ога начина пастирствовања, и таквога папскога си тема за, тобож, одржање вере и цркве, а који уб ја и дух, и морал, и веру у сваком свесном и рактерном човеку. Видећи — велим — шта

се ради и грозећи се таквога рада, многи су свеснији и у добрим приликама побегли из њиховога загрљаја.

И, заиста, колико је у таквом њиховом систему и поступку било зла, толико је за Православље било и добра. Јер, ови, тј. који се још одржаше у почетку у Православљу, видећи тако одвратне радове папских пионера, постајаху још чвршћи у Православљу, и још бољи и већи поштоваоци свога смернога и побожнога свештенства.

Надутост и гордост, лукавство и себичност папскога свештенства беше узрок, што папство није листом обладало свима Србима, и што Српство у великом броју и данас, после толиких папских напора, ласкања, обећања, па чак и стидне инквизиције, триумфира у целој Далмацији, држећи своју главу поносно и гледајући свакоме у очи *слободно* и *незазорно*. — За пуних *дванаест* векова ревноснога и брижљивога рада целих папских батаљона, и учевних и лукавих, и страшних и јаких мисионара и фратора, калуђера и калуђерица (од 31 врсту ордена) у кругу српскога народа не задобише за се више од 1%, ако се изузму од Срба отпадници Хрвати. Међутим, узимајући у обзир све добре прилике и околности, у којима се папа нахођаше у односу према Србима и њиховом стању и географс[...] положају, требало би да су данас сви Срби [...]мокатолици. Ово прво зато, што су Срби б[...] вазда у одношају с Римом; а друго зато, што

у прво доба крштавања Срба, први се латински свештеници јавили с јеванђелском проповеђу и Србе крштавали, и треће зато, што је папство највише и труда и новца заложило и потрошило, да Српство за се задобије и у Римокатолицизам приведе. И сва им је мука узалуд отишла.

И после свега тога, они и данас непрестано дан-ноћ раде свима допуштеним и недопуштеним средствима, да православне Србе, бар у аустроугарској царевини, у Католицизам приведу. И сва им је мука у залуд отишла.

Тим само изазивају Српство на још јачи отпор и мржњу према папизму. У последње доба, опазивши да им папизам у Далмацији малаксава и цркве опустошавају,[1] они су свом силом ударили на српски народ у Босни и Херцеговини и Хрватској. У овој пакленој намери и раду највише их помажу хрватски попови и Срби унијати, који и једни и други пошто пото хоће да остваре српску пословицу: „Ко ти око ископа? Брат! Е, зато је тако дубоко.....“

---

[1] Дуж Јадранскога Мора, нарочито у Дубровнику и другим варошима, наћи ћете и видети многобројне римокат. цркве затворене, а многе и порушене. У Дубровнику у врло лепим и врдим црквама отворене су радионице, а неке служе за магазине и војничке оставштине.

ГЛАВА СЕДМА

Црквене установе и српске светиње

§ 33 Цркве и свештеници

Све три вероисповести српскога народа имале су своје *нарочите цркве* — храмове, у којима дотични припадници ове или оне вероисповести вршише св. обреде, молитве и богомоље. Они су имали и своје *нарочито ниже и више свештенство*, које им је вршило те црквене службе, обреде и св. тајне. Свака вероисповест имала је и своје *нарочите црквене обреде*, а и свој нарочити *обред посвећења* (хиротонисања, рађења) тих својих свештенослужиоца црквених.

Православни и римокатолици Срби подизаху нарочите храмове — Богомоље за опште молитве и богослужења. Они су ове често зидали од тврдог материјала, као врло велика и раскошна здања, са изванредно богатим украсима — нарочито у орнаментици, а Православни још и са лепим живописом. Но, подизани су храмови — молитвени домови и мањи, па и од слабог материјала, са врло скромним украсима. Нарочито су овакви подизани по селима.

Православни су подизали храмове по византиском, а римокатолици Срби по готском стилу. Но и једни и други су често спајали обадва, и тим су хтели доказати јединство народнога духа.

И данас има величанствених цркава и манастира из доба о ком ми говоримо. Нарочито има манастира, с којима се ни данашње грађевине не могу такмичити у лепоти и јакоћи. Такви су на пр. Високи Дечани. Студеница, Жича, Хилендар, Пресвета Богородица, Фрањискански манастир, Доминикански манастир Св. Доминика (Rozarijo), [1] Манастир Пећ, Лесновски манастир у Маћедонији, црква Св. Трифуна у Котору, Св. Ђурђа у Бару и многе друге. [2]

И докле су Православни и Католици Срби подизали у сваком селу цркву, па врло често по 2—3, а по варошима и много више, дотле Срби Богумили у Босни нису обраћали ни пажње на подизање нарочитих здања за богомоље своје. Они су у почетку, као што смо већ казали, вршили богослужења у обичним кућама. Доцније пак, кад се умножио број привrженика те секте, и када је у Босни та секта постала у већини, и чак призната за народну цркву у босанској бановини, онда су почели и они подизати нарочите зграде за своје Богомоље. Ове су зграде биле сасвим просте, без икаквих уреса и украса, ...мо су држане у највећој чистоћи. У њима су

[1] Оба у Дубровнику.

[2] Ова је сада затворена.

Богумили на свој начин и по своме јеретичком обреду вршили своја богослужења, посвећивали своје свештенике и обичне примали у своју секту и општину црквену.

И докле се Православни и Римокатолици Срби сазиваху у свако доба на општу молитву у цркву звонима — благовешћем, која су (звона) била подигнута у звоницима, дотле су се Богумили скупљали на молитву, тако рећи, тајно, а нарочито ноћу. [1] И докле су се Православни и Римокатолици Срби надметали, који ће лепше и богатије украсити и уресити изнутра свој храм, и сјајније и боље обући своје свештенике у златоткане одежде, дотле се Срби — Богумили опет бринуше само о чистоти и простијем намештају свога молитвеног дома, као и о моралној чистоти и достојанству свога свештеника као и своме сопственом.

А колико је опет православно и богумилско свештенство било скромно у свему, и потпуно одано своме народу и отаџбини својој, и искрено привржено и верно своме владаоцу и послушно државним законима и властима, у толико је папско свештенство, као ненародно и народу натурено, било охоло и силно према свакоме, а непријатељски расположено према владаоцима, државама и њеним установама, вазда тежећи за теократизмом. И не само то, него они

[1] Због овога се на њих јако сумњало. Државно-политичке власти су држале, да они ноћу спремају неке завере, те су и зато много гонили и кињили.

не беху истински пријатељи ни своје пастве, трудећи се свима силама и средствима да ову полатине. Ово зато што њихова латинска чула јако узнемираваше српски језик и српска народност, обичаји и чврсти и неприклони карактери поносних Срба.

Православни и Богумили имађаху за своје свештенике све саме Србе, сем оних Срба, који спадаху у оквир српско-оридске архиепископије. У овој архиепископији, по несрећи, Срби имађаху ненародно свештенство — Грке и Блгаре, као што у Босни и српско-приморским областима Римикатолици имађаху Латине и понекога Хрвата, који је опет по несрећи, више додијавао Србину, него ли Талијану, баш као што је и данас жалосни случај. Нарочито је више свештенство у српско-оридској архиепископији било туђе — ненародно. Редак је био случај, да је у вишем свештенству заузимао место понеки Србин. Јер, Срби нису могли бити такви измећари туђих господара, као што су то могли бити туђинци, који су више служили разним господарима, него ли својој пастви и дужности архипастира и пастира.

Прво, тј. народно свештенство било је од народа љубљено и поштовано, са оном топлом љубављу и искреном поштом, како је оно то у истини и заслуживало својим радом, службом и опхођењем с паством својом. Друго — тј. ненародно свештенство је народ с неповерењем гледао као на туђе измећаре, а не на своје црквене пастире. Шта више, може се рећи, да га је на-

род ненавидао и избегавао; а трпео га је по нужди. Свештеници папски — родом Талијани или друге народности — нису добро стојали ни код државних власти, нарочито српских. Јер они се вазда силом мешаху и у државне послове. И не само то, него су вазда интригирали и завађали владаоце, великаше и народ, и увек су, што но реч, забадали трн у здраву ногу. А ово су они све чинили у циљу, да производе и стварају какво било неспокојство и трзавице у земљи, те да народ нема мира и да држава не напредује. И по несрећи, они су свој циљ често постизавали, па су после у тој мутној ситуацији ловили и користили се они. Ову је пакост папско свештенство могло чинити тим пре и лакше, у колико се они нису бојали никаквога суда, а нарочито световнога. Њима је могао судити само папа, па ма каква злочинства они учинили. И за најмању и за највећу погрешку и кривицу њихову, они су могли бити оптужени само код папе, а овај пак свима и свакоме суди с папске тачке гледишта, и с погледом на њихову чувену и стидну девизу: *„Циљ оправдава средства"*, и: „Све је, без разлике и без обзира на морал, слободно за папу и, тобож, Христа. . . ."

Истина, папским охолим свештеницима могло је судити само народно огорчење, — као што се то у великој народној огорчености кад-и-кад и дешавало; али су зато опет често изазивани крсташки ратови против Срба и српск[illegible] државица. Услед тога, народ се од таквих ме[illegible]

уздржавао, а државна власт, ради мира и спокојства општег, чуваше их од народнога огорчења.

На кратко речи: папски су свештеници — нарочито калуђерски редови били у српскоме народу омрзнути, па и од штете по српску цркву, народност и морал. Беху, управо, једно велико зло за српски народ и државице српске.

Православно српско свештенство одликоваше се од других — римокатоличкога и богумилскога — и својим брачним и домаћим животом. Оно и у овоме служаше својој побожној пастви за добар углед. Овај — брачни и домаћи живот правосл. свештеника — изазиваше код њих и друге врлине, као: родољубље и патриотизам, ближељубље и милосрђе, нежно гајење и добро васпитање српскога подмлатка, и сваке друге узвишене врлине, које човека правим човеком и истинитим Хришћанином чини.

И одиста, како нам српско-народна историја сведочи српско-православно свештенство служаше својој пастви за углед у свим хришћанским и грађанским врлинама, и у свему што је добро и узвишено. Нарочито је оно ревносно гајило у народу братску љубав, слогу и јединство, а у срце му улеваше истинску и ватрену љубав и оданост према прадедовској вери и цркви. Тако исто, својим животом и радом распламћиваше у грудима српскога народа жарку љубав дубоку оданост према домовини и владаоцу ме. За веру, цркву и паству своју и за домоу и владаоца свога, српски свештеници беху

вазда готови и живот свој жртвовати, а то су у хиљадама примера и тада и после засведочили и потврдили.

Папски свештеници међу Србима нису се могли, готово, ни једном од горепоменутих врлина похвалити. Они пре свега нису могли послужити за добар углед пастви својој у брачном домаћем животу, јер се нису женили, а још мање за породични живот знали. Како нису били родитељи, то нису могли ни имати оне родитељске нежности, ни оних најфинијих осећаја према роду и пастви, која су потребна за гајење и васпитање српске омладине у духу љубави и поште према свему, што је за Србина свето и узвишено. Не имајући од срца свога порода, они нису могли ни мислити о домаћој срећи, напретку и благостању, а још мање о добром васпитању омладине. Као опет туђе и ненародно свештенство, римокатоличко свештенство није могло имати љубави и симпатија према српском народу и његовој домовини, па ни у томе није могло народ учити, а још мање само оно за пример служити. По њиховом је: и очевина, и домовина, и држава *Папство*. Они су се њему заклели и њега само служе, а све друго им је споредна ствар и средство да до циља свога дођу.

И богумилско-српско свештенство, такође је мало могло послужити пастви својој за углед. И оно, држећи се извраћенога појма о морал није се женило, и што је још црње и горе, брањивало је и другима да се жене, па је

мрзело жењене и удате. То му је, управо, поред религиозне јереси, највећа мана била, која му је све друге врлине — као патриота и народњака — помрачавало.

Што се тиче вере и хришћанско-црквених установа, Богумили се, истина, не могу узети ни у сравњење с другима — т. ј. православним и римокатоличким — свештеницима; али се признати мора, да су од папских свештеника били бољи и кориснији у толико, у колико су они били одани своме народу и својој држави, служећи не само Богу и цркви својој већ и добрим интересима своје државе и свога народа, па још са пуном оданошћу и искреношћу. Они су љубили домовину и народ свој и чували су своју народност као зеницу ока свога. И у овоме они су много ближе били српско-православним народним свештеницима од папских свештеника.

Зато су се они, чим се показала немогућност да Богумили и даље као секта постоје, одмах и придружили српско-православној јерархији, одрекавши се претходно свију својих јеретичких заблуда и науке. И ово је баш један јак доказ, да су они, заиста, били народњаци, а да је папско свештенство било више космополитско, него ли народно и Христово.

Свештенство српско-православно имало је велике заслуге за народ и државу. Оно је у ...има приликама свом снагом и моћју потпома...о државу и народ свој, и за њих је оно, ...раво, и живело толико, колико и за свој свети

и високи позив — за службу Богу и цркви. О[...]
се није никада одвајало од свога народа; [1] ва[...]
је гајило у грудима народни дух и народне иде[...]
па је тиме и пастиву своју ревносно запаја[...]
Свештенство српско је, с пожртвовањем живо[...]
свога, брижљиво чувало и бранило српску н[...]
родност и интересе народне. Оно се беше, упр[...]
во, идентификовало са својом паством и њез[...]
ном судбом и интересима, да је вазда с њом
делило зло и добро. Чак су свештеници, са сво[...]
јом паством, били и „кметови — чивчије — Се[...]
бри“ својих господара — спахија, властеле, ма[...]
настира и других српских богаташа. Они су на[...]
поредо са својим парохијанима робовали и ра[...]
дили својим спахијама. И тај положај и жалосно
то стање беше за њих не само теретно, него [...]
сувише тешко, али су они то ипак спокојно сно-
сили, гледајући како се и њихова паства мучи.
Чак су они ишли, да и у томе олакшају судбу
своје пастве, доказујући јој, да је тако Богом
наређено, да у свету мора бити старијих и
млађих, богатих и сиромашних, слугу и господа-
ра, поданика и владалаца.

Да су, заиста, свештеници српско-право-
славни били у таквом жалосном положају и стању
у времену о ком је реч, може се сваки уверити из
разних закона тога доба, а нарочито Душановог
Законика, који је у неколико ишао да попр[...]

[1] И данас би посаветовали све чињенице у срп. на[...]у, да свештенство не одвајају од народа, и да га не отуђ[...] од народних интереса и — идеала.

ј понижавајући положај и очајно стање срп-
ога свештеника. Но, он још није ни издалека
инио оно, што је свештенство заслуживало и што
у и сам његов свети и високи позив тражи и
хтева.

И поред свега тога, свештенство у служби
роду и држави није изостајало од своје духовне
аће калуђера, и ако су у неколико после Св.
аве били потиснути са првога свога положаја.
рпски свештиници, видећи да су калуђери прегли
вом снагом на добро народа и државе, не само
а су им драговољно уступили првенство, него се
ош стараху да им у свему добром буду десна
рука и јака потпора.

Што се тиче издржавања цркава и свештен-
ства како код Православних тако и код Богу-
мила, историчар се не може похвално изразити.
При својој народној побожности и љубави према
цркви и свештеницима својим, ипак су и цркве
и свештеници живели врло сиромашно, па чак и
оскудно. Овоме је узрок тадашње худо благо-
стање масе народа, која је била подложна сво-
јим спахијама, а ови су већином гледали своје
трбухе и — породицу. Ипак је народ одвајао
од својих уста, те је приносио цркви и, по мо-
могућству, плаћао свештеницима за црквене обре-
де, које им ови по закону хришћанском вршаху.
И тако су православни и богумилски свештеници
ж ели од приноса верних, по заповести Хри-
с ој: „Ко олтар служи, нека од олтара и
ж -!“ —

Сасвим је друкчије стање било римокатолички свештеника. Они су имали дохотке од имања, која су грабили инквизицијом, а при том и десетину од народа, која им је велики приход доносила. Сем тога имали су помоћ из папске касе за мисионаре, у коју су улагали најбогатији римокатолици из целога света, и која се још милионима и множи и „Новчићем Св. Петра“ који и најсиромашнији радо прилаже и посведневно баца у нарочите „Пиксле“ које су приковане на зидовима сваке цркве. И тако су папски попови били богати и у благостању, па су не само могли сјајно и достојно свештеничком чину и положају живети, него још новац употребљавати и на мисионарство и умножење чланова своје цркве и привржзеника папства. За ово не треба доказа, то се непрестано кроз толико векова понављало и понавља се и сад на очи целога света.

§ 34 Манастири и калуђери

А. Манастири

Ми смо напред казали, да су се у Српству појавили калуђери још у прво доба појаве Хришћанства међу њима, управо тада, кад се појавио калуђерски ред у хришћанској цркви. Мало доцније почели су се оснивати и подизати и манастири у српском народу. [1]

---

[1] Fajer. Codex diplom. II, Farlat. t. III, Reinald t. XIII у Гласн. LVII, 102.

Неки пак историчари постанак српских калуђера и манастира доводе од Св. Саве, али је то прави апсурд. Они ово своје мњење, сигурно, оснивају на томе, што се калуђерство од Св. Саве уздигло на виши ступањ моралнога и црквено-државнога значаја, и што је Св. Сава не само довео у добар ред и благостање манастире, него и калуђере реорганисао у духу народних идеала и потреба. Он је уредбом својом ставио и манастире и калуђере не само у службу вере и цркве и њиховога црквено-духовнога позива, него и у службу српске државе и народа и народних идеала и среће.

И пре Св. Саве био је у разним српским областима и крајевима приличан број манастира, али од доба Св. Саве они су се у Српству тако умножили, да није било мало важнијега места у Српству, а да није у њему било манастира и калуђера. Било их је готово толико колико и цркава. И данас, куда год по српским пределима и крајевима пођете, наићи ћете на споменике и задужбине разних српских краљева, жупана, кнежева, банова, њихових побожних госпођа, властеле и других побожних Срба. Многи су од ових и данас у целости и поје Богу за спасење својих ктитора и срећу и благостање српскога народа, али их много више лежи у рушевинама и народној успомени. Ово је зуб времена или бес српских душмана порушио и са земљом сравнио, али пак развалине и разни знаци и данас сведоче, да су некада постојали и да су српски били.

Предање тврди, да је само за доба славних Немањића подигнуто у разним српским пределима око 1000 манастира и 3000 цркава.[1] Сваки Немањић старао се да што више подигне манастира и цркава. А за Краља Милутина историја, као позитивно, тврди да је подигао 40 знатних манастира и преко 100 мањих цркава, које што је нових подигао, и које старих обновио. И други кнежеви, племићи, властеле и богаташи, надметали су се у овом побожном делу, а сам народ је сматрао за највеће дело и задужбину подићи цркву.

И папски привврженици, видећи ту побожност и ревност православних Срба и српских владалаца у подизању цркава и манастира, подражавали су им такође, у томе, па су и они цело Српско Приморје и отоке Јадранског Мора били окитили црквама и манастирима. Но, православни Срби у Српском Приморју старали су се да их у томе не надмаше папистанци, те су и они тамо били подигли многе цркве и манастире. С тога је у Српском Приморју двојином више било цркава и задужбина, него по другим областима српским.[2]

---

[1] Хиљфердинг, велики историк руски, у своме путопису по српским областима вели: „Околица Призренска била је начичкана црквама и манастирима, и било је више од 260 само манастира. А по другим српским областима, вели он, било их је такође, и сувише много". Види XIII, 217, год. 1859. И М. Студеница био је, такође, окружен венцем цркава и манасти[illegible] И данас се може набројати у квадрат. миљи више од 25.

[2] И дан-дањи у Српском Приморју има свако селце 30—60 кућа по 2—3, па и по 4—5 цркава, и то су већин[illegible] Православне — нарочито у Боки и Паштровићима.

У последње доба, и Срби Богумили почели беху подизати цркве и манастире у Босни,* али су у томе били и сувише скромни, а да не кажемо немарљиви. Гледали су да свако село има бар најскромнији дом за молитву.

Први и други, т. ј. и Срби Православни и Срби Римокатолици, сматраху за највеће добро дело и славу подићи задужбину — цркву или манастир, па су често с тих побуда и подизали, без икаквога многог размишљања и спреме. Бивало је случајева да су неки за неколико дана подизали цркву, истина од слабога материјала, али врло лепу и према позиву своме складну. Но, било је и монументалних грађевина, које су и до данас не само одржане, него још служе и за углед својом величанственошћу, тврдоћом и лепотом архитектуре. Високи Дечани, красна мраморна Студеница, и други служе за доказ реченога. Човек, кад пред ове српске светиње дође и загледа се у њих, тек онда добије јасан појам о негдашњој величини и моћи српскога народа и државе, и о великоме духу и побожности тадашњих српских владалаца о чему нам предања и народне песме причају.

И српске приморске земље пуне су српско-православних споменика, које, такође, служе за доказ да је некада и у тим пределима цветало вославље и владала сила и моћ српскога народа.

И да није историја очувала спомен о сили оћи српскога народа, нарочито о слави и веини славних Немањића, данас би нам о свему

томе причале и увериле нас њихове сјајне задужбине, које су прекрилиле српске крајеве. Заман је сада пакосним непријатељима српским труд, што се из петиних жила напињу, да ма како било умале некадашњу величину и славу српскога народа. Колико има у свету народа, да именује једнога Душана, једнога Саву I, једнога Милоша Обилића? . . . Но, како је у васељени све, сем Бога, променљиво, то је, силом околности, и српски народ посрнуо био и са своје величине пао. Али он данас подиже своју главу, и поносно погледа на прошлост, црпећи отуда поуку за будућност своју. И ако Бог дâ, „српска вода ће тећи куда је и текла“! . . .

Стародревних црквених споменика има у свима областима и крајевима српским, и то на броју доста, а и врло знаменитих по древности и значајних по грађевинарству.

Врло би интересантно било, кад би се нашао какав српски уметник, да помоћу српских патриота сними све српске цркве и манастире из XII—XV века, које су добро још очуване, као и неке развалине, као: Ђурђеве Ступове, Рески манастир, Архангелско-Михаиловски и др. па да састави један албум тих српских споменика, који тако јасно причају о некадашњој слави, величини, сјају и моћи српскога народа. Тада би и други образовани свет видео и уверио се на каквом је ступњу образовања и моћи српски на био онда, када многи од њих у повоју беху. сада их врло мало зна и наш народ, а то ли стр

и туђи народи, који нас само знају, као потлачени, мали и — презрени народ.

И ми, ма колико било да смо ради да у овом свом популарном делу прикажемо старе српске задужбине и с њима да упознамо наше читаоце, ипак нам то није могуће учинити. Ово прво зато, што нам није ни специјална задаћа та, а друго, што смо, по несрећи, и сами мало познати са свима њима. Навешћемо само неколико, које смо видели, и с којима смо се колико толико упознали. А из ово неколико примера, читаоци ће моћи увидети, каква је јака љубав и привржeност вери и цркви била код наших славних предака.

Тако, после Стевана Немање, за кога летописац вели, да је, сем манастира Хилендара, мраморне Студенице, подигао још многе и многе цркве и манастире,[1] подизали су исте у великом броју још и ови побожни Срби:

Св. Сава — тај творац српско-народне цркве и утврдитељ прадедовске вере и Православља у српском народу — подизаше цркве и манастире још као млади Херцег Захумља и монах светогорски. У Св. Гори је, још пре доласка оца му Симеуна Немање тамо, подигао три Божја храма: Рођења Пресвете Богородице, Јована Златоуста и Вазнесења. Овај је последњи подиу пиргу ман. Ватопеда, где се постригао за

[1] „Истор. Српс. Цр." I стр. 282 и „Св. Сава" у 1879 г. 120—121.

монаха. Затим је Св. Сава, са оцем му, преподобним монахом Симеуном, обновио манастире: Профор, Милеј и Хилендар, а мало доцније овај је последњи украсио једним венцем манастира на броју 14 — све лепим задужбинама у славу Божју а на понос тада славнога и чувенога Српства. — Као студенички архимандрит, Св. Сава је нарочито био обратио своју просвећену пажњу на подизање цркава у српској великој жупанији. Тако, његов животописац јеромонах Теодосије вели: *„многе је цркве и манастире подигао, а где није могао доспети да сам подигне, он је тамо подизао крст и народу у аманет остављао, да што пре цркву подигне“*, [1] — и ово је тачно за кратко време и у испуњавано. Неумрли српски историчар Архимандрит Рајић за њ каже, да се он о подизању цркава и манастира толико бринуо, да је за доба његовога живота подигнуто само у његовој архидијецези *дванаест* манастира. [2] Он је с Краљем Радославом подигао и знаменити ман. Милешево у Херцеговини, где су биле и његове св. мошти смештене. Овај манастир и данас постоји, а за њ наш научник, уметник и археолог Г. Валтровић вели: „да је за Савин родни дух, ман. Милешево толико исто имао дражи колико и ман Жича“. [3] Св. Сава је подигао и манастир у Призрену, који народ и сада зове

---

[1] Тамо стр. 123.
[2] Истор. слозен. нар. II.
[3] Св. Сава у 1879 год., стр. 126.

Света Петка Савина.[1] При овом је манастиру била и светосавска епископија. У наоколо цркве био је урезан у камену овај натпис: „Савва синъ Неманьи прьви арьхїепископь“.[2] Св. Сава је своја грађевинска искуства и утиске, прибављене у Св. Гори, Цариграду и Солуну, успешно остваривао у Србији. Нарочито је ово он извео и засведочио на Ман. Жичи, за коју је био довео многе искусне зидаре и мраморнике из Грчке,[3] и са̂м се бавио с њима, надгледајући рад и опомињао их како да по вољи и жељи његовој израде.

Престолонаследник Немањин, велики жупан, а доцније краљ српски, **Стеван Првовенчани**, са братом му Савом, сазидао је седмовратну Жичу у првој четврти XIII века у славу Вазнесења Христова.[4] Овај су манастир опустили и много порушили Маџари — чете куманске у другој половини истога века. Доцније га је обновио архиепископ Данило II у првој четврти XIV века.[5] Пошто су Турци покорили и заузели Србију, ман. Жича је био неколико пута жртва огња и пламена азијатских варвара, и најзад су га порушили и у рушевинама је лежао све до почетка

---

[1] Гласник XLVIII, стр. 372.

[2] Тамо.

[3] Јером. Теодосије вели: „Онь ко вѣше мрьморьники и питихь сь сьбою оть Коньстаньтина Града привель“. Види његово житије Св. Саве.

[4] Доментијан у Дан стр. 209 и 228., Микл. M. S. страна 16, Флорински стр. 113.

[5] Родослов у Дан. стр. 371.

друге половине данашњега века. Тада је познати нам велики патриота и побожни српски јерарх, епископ Јанићије, један део тога српскога колоса од грађевинарских споменика обновио и покрио, те се данас у њему служи служба Божја.[1] Остатак ишчекује још већега патриоту и пожртвоватеља, да обнови и стару величину и славу подигне му. Стеван Првовенчани је с благословом Св. Саве отпочео зидати и ман. Спаса у Пећи, [2] али није био срећан да га доврши. Овај је манастир довршио и украсио пријамник Св. Саве, архиепископ Арсеније. [3] Затим је доцније опет архиепископ Данило II поново обновио и украсио, а и прекрасним ћелијама га обогатио.[4] Овде је била друга столица српских архиепископа, а затим столица српског патриара. Он и данас постоји и служи за доказ величине српског народа и побожности српских веледостојника и владалаца. [5] За Стевана Првовенчаног историја тврди, да је подигао и манастир Архангела Михаила на Превлаци где је доцније, како многи историчари тврде, била и столица зетскога епископа. [6] Овај се манастир (сада су развалине) налазио на једном малом отову Јадранскога Мора у Грбљанском племену између

[1] Гласник XX стр. 78.

[2] Гласник V и 41 и Родосл. у Данич. 262.

[3] Тамо стр. 262—265 и 318.

[4] Тамо.

[5] Хиљфердинг стр. 171.

[6] Историја Црне Горе Симе Милутиновића 11—12. сник LVII, стр. 27.

Котора и Будве. Ту су некада биле српско-краљевске сушионице морске соли. На тај оток могло се доћи чамцима, а кад-и-кад и преко камена, кад је морски одлив и кад је море тихо. Зато неки историчари овај оток називљу и Полуотоком, што по моме мишљењу греше.

За доба Св. Саве подигао је и зетски епископ —. Иларион, ученик Св. Саве, врло леп манастир Св. Николе, на романтичном острву Врањини у Скадарскоме Језеру близу Жабљака, — два часа даљине од своје столице — ман. Св. Архангела Михаила на Иловици. Благодарни ученик Иларион, у знак високе поште, љубави и синовље благодарности, поклонио је овај манастир у метох великом учитељу Св. Сави првом архиепископу жичком. У овом је манастиру била у XV веку за неко време српска митрополија, а одавде је пренесена најпре у ман. св. Николе на Ободѣ — Ријеку, а затим у Цетињски манастир (1485 год.). Цар Душан је манастир на Врањини подарио јерусалимском манастиру Св. Архангела Михаила и Гаврила, задужбини својих славних предака Немање и Св. Саве.[1] Турци су овај манастир порушили, а сада је на истом месту подигао нов манастир и нове ћелије јуначни Кнез Црне Горе Никола I.

Српски Краљ Урош I Велики, такође је подизао и обнављао цркве и манастире. За њ се [illegible]ја, да је подигао цркву бањску, кад је одржао

[1] Флорински у Памјат. стр. 113—115.

победу над Блгарима и њихову државу придружио својој, поставивши свога брата Константина за блгарскога владаоца, кога је наименовао: Краль Србїє и Блъгарїє (rex Serborum et Bulgarum),[1] подигао је цркву Св. Срђа и Вакха[2] и друге. —

И његова је жена, Краљица Јелена, подизала[1] цркве и манастире. Између њих главни су: ман. Градац близу ман. Студенице, ман. Ртац на Јадранском Мору, близу Бара и цркву *Св.* Срђа на реци Бојани. Манастир Градацје посветила Пресветој Божјој Матери — *Благовештењу*. Овај се манастир налази у рушевинама, али ипак показује своју пређашњу величину и лепоту. У овом се манастиру налази и гроб ктиторке Краљице Јелене, која је 1314 год. 8 фебруара умрла, са овим опросним речима: *„Мир вама, очеви и браћо, мир вама духовници и свештеници, мир и вама моји мили синови!“* ....[2] Манастир Ртац се налази у развалинама на једној главици наднетој над самим Морем Јадранским, те му море ћелије и град са три стране купаше својим валовитим таласима. Око овога манастира био је јак градић и велике ћелије. У граду су биле две цркве: велика и мала. Мала

---

[1] За ову се краљицу зна да је била родом римокатоличкиња. али многи, нарочито Јастребов Рус, тврдо да је прешла у Православље из љубави према своме мужу и деци, те и подигла многе православне цркве и манастире. Гласн. 48, стр. 37[illegible]

[2] Из ово неколико речи Краљице Јелене види се, да Српство и тада пиштало под притиском раздора и неслоге. Докле ли ће ова несрећа гонити и давити српски народ?!

је пре озидана и посвећена Св. Димитрију. Зидови ове цркве још су цели, само нема крова, ни врата, ни прозора. У овој се цркви налази и гробница, где су, сигурно, сахрањивани калуђери, а, можда, и други знаменитији људи. [1] У цркви сваке године на Цара Константина и Царицу Јелену православни служе службу — литургију. — Велика је црква (лежи источно од мале) — посвећена Успенију Пресвете Богородице. Она је порушена сва, сем источно-јужнога зида. Ту опет свакога лета служе по једну св. литурђију Срби Римокатолици, који на основу латинскога натписа, који се налажаше с леве стране јужних врата, [2] држе да је манастир био католички. Због овога се и данас Срби Православни и Срби Римокатолици у Спичу непрестано боре и — гложе. Овај је манастир подигла Краљица Јелена пред саму смрт своју, и даривала му је многа имања, која се нахођаху у Спичу, Паштровићима и барској околини до близу Улциња. Све је то имање потврдио манастиру и Краљ Милутин својом хри совуљом. [3] И не само то, него му је и сам он приложио један „таланьть“. Из акта венецијанских види се, да је овај манастир заузимао земље

---

[1] Требало би ову гробницу откопати и видети, има ли каквих споменика поред костију, које се већ виде кроз пукотине зида.

[2] Натпис гласи: „Ano dni MCCCXLVII = 1347. A XXI Septembro Fundata Fuit in Tempore Abato Palvo Rugeriie" Гласн. XLVIII, стр. 361.

[3] Mon. Serb, стр. 67, 68 и 69, Гласн. XX, 217 и XXXII 164—167.

од Сутурмана до Антибара, и од Антибара до мора путем ка Улцињу чак до реке Бојане и све „Како н шбладала Госпога ми Мати Краљица Ієлєна“.[1] А та су данас места око Кастеластва и у Црмничкој нахији у Црној Гори. Овај је манастир имао, као што још и предање тврди, и четири своја метоха манастира у Паштровићима, и био је врло богат.[2] Он је прешао у руке Млечана око 1450 године, и све имање манастира ртачкога предато беше антибарском епископу. Али се ови нису дуго њиме богатили. Ускоро га заузму Турци и манастир с ћелијама и градом поруше, а имање између себе поделе. По завојевању од Турака барске околице, папски свештеници нису смели насртати на Православне. — Сви су изгледи да је Краљица Јелена подигла и цркву *Св. Јована* у Ражу близу села Вране — два часа даљине од Скадра на североисток, идући ка планини риаљској. Ова је црква била златна јабука у Зети, око које су се у новије доба жестоко борили Православни и Католици, доказујући једни другима, да је њихова својина.[1] Ова је црква порушена у последње доба — све због кавге и ината Католика и Православних. Од Бара до Улциња налазе се многе још старе цркве, као: *Св. Петка* у селу Мрковића, мало даље ода ове: *Црква Спасовска*, *Св. Николе*,

---

[1] Гласн. XX, стр. 217.

[2] Farlat. t. VII стр. 13. у Гласн. XLVIII, стр. 369

[3] Haute Albanie стр. 152–154, у Гласнику XLVIII, 370 371.

Св. Илије, Св. Врачева, Св. Екатарине и др.[1] Све су у стилу Православном и сведоче да су у том крају живели Православни Срби. Данас су они Срби мухамедовске вере. Ови су себи подигли џамије на лепим брежуљцима и свакога петка Бога славе. II црква Масренска, која се налазила на 3 и по часа од Скадра идући на исток Дривосту, а сада у развалинама, задужбина је ове поб. ктиторке.[3] Она је подигла 1285 год. и ман. Св. Марије у Улцињу за Францишканце, као што то прича Фарлатије.[4]

Побожни и вредни синови Краља Уроша и Јелене: **Стеван и Милутин** надмашили су све своје и претке и потомке у подизању Богомоља.

Краљ Драгутин је подигао нових и обновио старих цркава и манастира велики број у Босни, Срему и Мачви ....[5] Између свију најбоља је и најзнаменитија је задужбина му Св. Ђурђа, где је и сахрањен.[6]

---

[1] Тамо — 379. Овај је цео крај важан за историско разбирање, у њему се махом истурчили. У селу Мрковићима, а у рукама турским, налази се и данас *крст Св. Владимира*, који му је био послао шурак Владислав и њим се заклео да му неће ништа учинити, кад га је у госте позвао. Крст је од дрвета, и Турци га јако частвују. Они га у невољи подижу у вис и моле се Богу речима: „*Крст се диже, Бог се моли — Господи помилуј*" .... Кратка молитва, али дирљива и право хришћанска. Штета и грех је што се ова светиња не откупи. Говори се да се налази код неких Илијћа Потурчењака.

[2] Гласн. XLVIII, стр. 373—376.

[3] Види t. VII, стр. 252 и у Гласн. XXIII стр. 123.

[4] Срећк. II 178.

[5] Тамо стр. 183.

Краља Милутина задужбине не могу се ни пребројати, а то ли описати. Он је био ненадмашни ктитор св. задужбина — цркава и манастира. Између многих споменућемо, да је он президао и увеличао ман. Хиландар. Он је о томе рекао и летописци су забележили: „ѿтъ ѡснованиꙗ разорихъ и большоу сьздахъ и пописахъ“,[1] и овом је манастиру потврдио не само све оно што су му пређашњи владаоци у домен дали, него је и сâм му приложио много имања и села у баштину.[2] Затим је Краљ Милутин подигао и украсио цркву у Цариграду на „Мѣстоу Подьршмь“, а поред ове је и велике палате подигао за болнице.[3] Он је и овој цркви и болници приложио много имања за њихово издржавање у будућности. У Солуну је подигао две цркве: Св. Николе и Св. великомученика Ђорђа. Прву је подигао на месту, где је Св. Сава произведен за архимандрита, за успомену на тај чин.[4] У Трескавици близу Прилипа у Маћедонији, такође је подигао лепу задужбину Пресв. Богородице за спомен себи и својима.[5] И овом је манастиру

---

[1] Миклош. M. S. стр. 57.

[2] Хрисовуља Хилендар, Краља Милутина.

[3] Срећк. и Миклош. Тамо.

[4] Срећк. II, 242.

[5] Овај је манастир Душан био тако заволео, да га је још боље украсио и обогатио новим пожртвовањем — поклонио му је многа села, цркве и манастире у метох, о чему постоје три хрисовуље његове и данас очуване на пергамен[т] налазе се у српско-краљев. библиотеци под Бр. 51, 78 и Прве две су штампане у Гласнику XI и XIII, а последњ Гласн. XLI, 356—361. О овим хрисовуљама говори и нау[чно] Флорински у свом делу: „Памятн. Ѕаконод. цара Ду[шана]

Краљ Милутин дао многа села и праве у метох, који се налажаху у кичевској области. — Краљ Милутин у: „Дрьжави ѡтьчьства своѥго възьдвиже многїѥ манастирє ѡть самога ѡснованиꙗ“ — вели летописац. Тако: „съзьда“: манастир у Призрену Св. Богородице; увелича и украси и задужбину Св. Саве у Призрену; цркву градачку Благовештење; три цркве у Скопљу: Троручицу, Св. Константина и Св. Никите; цркву на реци Серави Св. Ђорђа, цркву нагоричку у жеглиговској области; цркву у Студеници Св. Јоакима и Ане; цркву у Ораховици „дьбрѣ“ Св. Ђурђа; манастир бањски близу Вишеграда; цркву у Бару Св. Ђурђа итд. итд.[1] И за манастир Тврдош — Дужи, говори предање да га је он обновио, а то значи да је био раније подигнут.[2]

Краљ **Стеван Дечански** у договору свега „Сьбора Срьбскагѡ“, и с благословом српскога архиепископа Данила II и свију српских епископа подигао је славне и чувене Дечане, за спомен како он каже: „Себи и своѥмоу синоу Доушанꙋ“.[3] Ова грађевина у лепоти и висини надмаша све остале грађевине, и данас служи као идеал српскога грађевинарства. . . [4] Ова је

стр. 75—80. У тим су хрисовуљама побројана редом сва села, цркве и друга имања, која су овом манастиру били подарили разни ктитори. Код овога је манастира Цар Душан подигао и себи палату, где се често бавио и топле молитве у манастирски Богу узносио.

[1] Срећковић II, 244 и многе неспоменуте у „Српс. Православној цркви“ од М. Михаила.

[2] Гласник XI, стр. 271—275.

[3] Тамо, стр. 69, и Шаф. у Пам. стр. 61.

задужбина истина подигнута у византиском стилу, али је идеал народне архитектуре, јер је зидање надгледао и руководио архиепископ Данило II, који се одвећ разумеваше у неимарству. [1] За то је ову задужбину народ и спевао у својим песмама, и то устима самога њезинога ктитора, који је при погађању с мајсторима рекао:

„Зидајте ми задужбину:
У висину да је више нема,
У ширину да је шире нема,
У лепоти да је лепше нема,
Нек се знаде, е смо царовали". [2]

А кад је била озидана баш по жељи Краљевој, тада јој је, сем многобројнога живога мала, других ствари и новаца, дао још и 44 села са свима становницима и црквама у метох — баштину и све је то потврдио хрисовуљом. [3] Краљ Стеван је и друге цркве и манастире дарежљиво обнављао, украшавао, а и нове подизао. За каблaрско Благовештење предање тврди да га је он подигао.

Српски деспот **Оливер** подигао је у првој половини XIV века знаменити манастир Лесново, храм Св. Архангела Михаила. Овом је манастиру издао Цар Душан хрисовуљу, којом му даје многа села, цркве и народ у баштину. [4] У овом је ма-

---

[1] Хиљфердинг у Записк. Г. Общ., XIII, 184—187, и „Св. Сава" 1879 год. 122.
[2] „Св. Сава у 1879 год." 126.
[3] Српс. народ. песме.
[4] Микл. „M. S" 88—100 и Мајков стр. 39.
[5] Гласник XXVII, стр. 285—296, и Флорински стр. 8

настиру била столица епископа за владе Цара Душана, која беше установљена у доба прогласа српске патријаршије, а скопљанске епископије за митрополита. [1]

Силни Цар Душан, да би овековечио спомен на проглас српскога царства и српске патријаршије, подигао је у Призрену — „српском Цариграду“ [2] величанствену задужбину, храм Св. Архангела Михаила и Гаврила, која у истини доликоваше томе великоме народном догађају и величини самога ктитора. И одиста, то је био, како историчари и архитекте описују и тврде, најбољи и најлепши манастир; био је такав „да му у лепоти и доброти художества не беше равнога под сунцем“. [3] И овај је манастир, разуме се, снабдео Душан благом и имањем, да ни у чему не оскудева, и све је то утврдио својом хрисовуљом од 1348 год. Ова сведочи и кад је манастир почет да се зида. [4] Колики је простор имања и број села био, види се из тога, што је у списку било самих цркава 14, које су тада придодате у метох манастиру призренском. [5] У овом је храму била и сахрањена српска дика и понос, моћ и величина — Цар Душан Силни, чије су мошти Турци тако исто спалили и пепео по ветру развејали, као и мошти Св. Саве, а ма-

---

[1] Флорин. стр. 86—90.

[2] Вука Карац. Песме II, 129 и 155.

[3] Флорински, тамо стр. 95.

[4] Тамо стр. 93—113 и Миклошић стр. 135.

[5] Флорински стр. 93—114.

настир су сасвим порушили те и данас лежи у развалинама.[1]

Брат царице Душанове **Дејан**, севастократор, подигао је себи задужбину у Архиљевији, жегљиговској области, близу Куманова и Скопља. Овом је манастиру он даривао сва села и имање, што му је био поклонио Цар Душан за његове заслуге. Тај је поклон утврдио и сам цар својом грамотом од 1349 године.[2]

И некакав ђак **Драгоје** подигао је у XIII веку себи задужбину, а у славу Пресвете Богородице у Габрову, у Беласици маћедонској близу реке Струмице. И овом је Цар Душан дао хрисовуљу и потврдио сву имовину, коју је тај манастир имао и од Драгоја добио. Хрисовуља се ова налази у архиви рускога манастира у Св. Гори, а штампана је у Гласнику XXIV стр. 238. И о њој говори и разбира чувени руски историчар Флорински.[3]

На кратко рећи: у доба славних Немањића сви су се надметали да што више подигну задужбина, сигурно из опасности да не посрне у народу Православље, које је за њ било од неоцењиве користи. Било је много прилика да су појединци Срби подизали данашње цркве. У овоме се одликоваху Срби Приморци по варошима.

---

[1] Хиљфердинг III, стр. 142—143.

[2] Флорински сумња да је ову грамоту издао Цар Душ — стр. 117.

[3] Памјатник, стр. 119—120.

§ 34 Б. Српски калуђери

Како је у то доба, о коме иде реч, било три српске цркве: Православна, Римокатоличка и Богумилско-босанска, то је и српских калуђера било од три вероисповести: Православних, Римокатоличких и Богумилских. У овом одељку говорићемо само о Православним калуђерима српским, а у идућем у кратко ћемо казати о другим тј. римокатоличким и богумилским калуђерима.

У целој српској цркви — свима српским црквеним и државним областима, српски православни калуђери су живели до Св. Саве по Уставу Св. Василија, [1] и начину светогорских калуђера. Калуђери су више били повучени у ћелиски, усамљенички живот, и тамо су се само за себе бринули и молили Богу за спасење своје душе.

Но, са ступањем младога принца Рацка Немањића и оца му Немање у монаштво, калуђерство српско добија већи углед и важност у друштву и у свету, и мења свој дотадашњи положај, па и начин делања и живота. Велики дух, а још већи патриота Св. Сава, појмив од какве користи могу бити калуђери за српски на-

[1] Св. Василије († 374) је први написао и објавио правила за живот и службу хришћан. калуђера. Први пут је био напи- 55, која беху доста опширна, а доцније је, ради лакшег поња и памћења ова преиначио и друга додао, те је изишло а краћих и прецизних 313 у форми питања и одговора. Види чију гл. 61— 64. Многа се од ових правила, нека у изводу ека и целокупна, налазе у „Номоканону“ при велик. Треб- у. —

род у културном животу његовом, смисли да и у циљу том и реформише, и да их стави у службу свога народа и државно-народних интереса. И он је то са успехом и коришћу и извршио и постигао.

У том циљу, он, пре свега, прописује Устав за живот и рад хиландарских калуђера српских у Св. Гори, а затим одмах у истом манастиру установљава и школу, где ће их моћи спремати не само у духу тадашње богослов. образованости и културе, него и у духу српскога народа и његових идеја, па и државно-народних интереса, како би у животу од што веће користи били за цркву, народ и државу српску. Св. Сава је, истина, прописао ова правила на основу источно-православних канона и правила Св. Василија Великога, али је у исте био унео и дух народни и овога традиције, с обзиром и на потребе и интересе српске цркве и државе.

И на тај начин, Св. Сава створи од калуђера аскета и људи сувише повучених и одречених од света народне калуђере. Од чисто правих себичњака створи људе хумане, родољубе, патриоте, људе раднике и учитеље народне. И они су, заиста, не само били истински служиоци Божји и црквени, прави и енергични проповедници вере и морала, истински посредници између Бога и људи и јаки чувари Православља, него и добри учитељи и просветитељи народне све и духа, као и јаки покретачи народних идеј и велики штићеници своје отаџбине и народа д

дрских и разноврсних нападача и непријатеља, који и тада, а још више доцније, окружаваху српски народ. Од Светога Саве па до најновијега доба, калуђери беху заступили у држави и народу оно место, какво дотле заузимаше световно свештенство. Ово беше, покрај црквених и парохиских дужности, оптерећено и својим фамилијарним дужностима и домаћим бригама. И калуђери, од тога доба управо, постају прави пријатељи своје домовине и свога народа, па су се као интелигентнији од масе народа, па и тадашњега белога свештенства, били истакли и за народне вође не само у црквено-религиозном животу и пословима, него и у државно-културном односу.

Услед овога, српски калуђери беху се тако високо уздигли за доба славних Немањића, да их ми налазимо уз колено владалаца српских, при свима важнијим већањима и пословима, па и у политичким мисијама. С тога су и владаоци обраћали нарочиту пажњу своју на калуђере, и подизали и украшавали онако величанствене манастире и око ових велелепне палате за калуђере. И зато су их владаоци не само штитили него и поштовали и уважавали, признавајући им заслуге за земљу и народ. И, најзад, с тога и најмудрији владаоци, као што беху један Урош I, један Милутин, један Душан, призиваху отмене калуђере на свако веће, и тражаху од њих савета за свако предузеће своје. То су исто чинили и све друге властеле и државници, па и

са̑м прост народ. У очима народа и владалаца калуђери су тако уважавани, да су често игумани извесних манастира имали више части и поште и од самих епископа. Бањски је игуман у владалачком двору заузимао вазда прво место до архиепископа.

Ову пошту и љубав и ово велико поверење српских владалаца, властеле и народа, српски калуђери су умели високо ценити, и старати се да то још више трудом и радом заслуже. И они се вазда брињаху, како би то поверење и љубав очували и исто још више умножили. А никада им није ни на памет падало, да то поверење злоупотребе и њим се послуже на сопствену корист. Народ и отаџбина им је била иста таква светиња, као и вера и црква. Зато, колико се они трудише да за доста одговоре дужности према Богу, вери и цркви, толико су се исто бринули, како би с каматом вратили народу, држави и владаоцима својим ту лепу љубав и високо поверење, које им они поклањаху. У том циљу, они су се даноћ бринули и радили на васпитању и ојачању народнога духа и народних традиција и обичаја. Нарочито се трудише око образовања и просвете српскога народа у духу Православља и народносних идеја. И ово им је добро пошло за руком, о чему ћемо се у неколико мало више уверити, говорећи о народној просвети.

Сем тога, они беху тако васпитали народ у духу јединства и слоге, као и у духу љубави и оданости владаоцу и држави, да су вазда бил

ѓотови и живот свој за њих жртвовати. као што је то и доказано у више прилика. Зато су и славни Немањићи и могли онако гигантски корачати напред, и границе српскога Краљевства и Царства ширити, да су се већ могли потписивати: „Стефань по Божиеи милости вѣнчани прьви краль вьсеи срьпскиѥ земле, Диоклетиѥ и Травунѥ и Дальмациѥ и Захльмиѥ"... или „Стефань Урошь у Христа Бога благовѣрьни и Христолюбивы Краль и самьдрьжьць срьбьскихь земель"... или „Стефань у Христа Бога благовѣрьни царь и самодрьжьць Срьба, Грька и Бьлгара"... итд. итд.!!

За све ове калуђерске услуге, које они народу и земљи указиваху, као и за све врлине њихове, којима народу за добар пример служаху, има се највише уписати у заслуге Св. Сави и његовом реформисању српских калуђера у духу народних традиција, потреба и добрих интереса. Његова су манастирска калуђерска правила, а нарочито његов живи и угледни живот и рад као калуђера и јерарха српског, унели нов живот и нов дух у монашки живот. И ова су правила и рад калуђера потпуно одговарала и интересима манастира и калуђерскога назива, и интересима народа и државе.

Св. Сава је добро знао, да су за свако друштво не само потребна правила за живот, рад и к етање него да она треба да буду и од ве-

---

[1] Види разне Летописе и Хрисовуље у: Миклошића, Флор ског, Мајкова и других.

лике користи за друштво у циљу кога су и прописана. Знао је он, да од прописаних правила зависи и цео рад, успех и напредак друштва. С тога је он био обратио велику пажњу при писању монашких правила, а још више се побринуо да их оживи и својим радом и животом још боље објасни. И тако се српско свештенство оба реда угледало после смрти Св. Саве колико на прописана правила, толико и на његов сопствени рад и живот.

Истина тих монашко-манастирских правила је било и пређе у срп. манастирима, по којима су се српски калуђери и до Св. Саве управљали, али та правила нису довољно одговарала сврси, коју је велики дух Св. Саве смислио да намени српском калуђерству. Та су правила ограничавала радљиви дух српски, те услед тога српски калуђери нису могли, живећи строго по њима, ни бити од оне користи српскоме народу и држави, од какве би они могли бити, и на коју би их Св. Сава употребио. Зато Св. Сава, по своме организаторском духу, науми, да та правила православно-источних калуђера и манастира попуни по духу и традицијама српскога народа, и да иста сâм лично својим животом и радом објасни и оживи, како би српско калуђерство било од веће користи српскоме народу, него што је оно дотле било. Св. Сава је, прописом правила за манастире и својим животом и рад задахнуо српске калуђере својим родним и триотичним духом, унео у жиле њихове јачу

и покренуо их на користан рад у друштву, држави и цркви, стресао са њих окове аскетске учмалости и саможивости, и збацио с њих старе а обукао нове хаљине, у којима се после јављаху и у царским палатама, водећи у зборницама прву реч. При том су опет били тако упућени и настројени, да нису никада губили из вида, још мање заборављали, свој главни позив — службу Богу и цркви; али су поред ове ревности вршили и службу отаџбини и народу своме. Узносећи своје топле молитве Богу за спасење своје душе, они су истодобно узносили и још ватреније се Богу молили за спас, напредак и благостање свога народа и отаџбине своје. И не само то, него се дан-ноћ бринуше, тражећи пута и начина, како би што више и боље помогли и унапредили свој народ и отаџбину своју. У овоме су им вазда служили за добар пример и углед и српски архипастири, почев од Св. Саве, па све до последњега. —

Доцније овим правилима светосавским придодао је архиепископ Никодим — тај велики реорганизатор црквенога поглаварства — и Устав свеосвећенога Саве јерусалимскога, с циљем, да још боље тај ред свештенства учврсти и у ред доведе. [1]

— При свем том, што су калуђери потисли свештенике са њиховога првога положаја у држави

---

[1] О свима уставима биће речи још једном, кад будемо говорили о књижевности и просвети српског народа овога доба.

и народу, ипак су се свештеници према њима братски односили, и вазда су се трудили да с њима у братској љубави и слози живе. На жалост не бисмо могли рећи да су се калуђери потпуно братски према свештенцима односили. Они се доцније беху над свештеницима толико узнели и маха над њима узели, да су их били сасвим себи потчинили. И не само то, него су свештеници заједно са својом паством били калуђерски и манастирски васали — робови, како ли да се ова црна пега у историји српскога свештенства и народа назове!:.... И калуђери у овој прилици нису умели да се узвисе, и да ту пегу сами самовољно збришу, него су се шта више често према свештеницима односили, као према сваком другом свом робу.

И одиста, овај однос духовне браће српске и данас изазива румен стида на лицу свакога Србина, а нарочито свештеника. Црње одредбе и прљавије пеге за оно сјајно доба српскога живота није било од ове и породичних завада у кући српских владалаца, због којих су неки дављени, убијани, ослепљивани и живи тестером пререзивани!!!..... А ово двоје, канда је и учинило, те се онај сјај и она величина и слава српска није могла дуго ни одржати.............

§ 35 Деоба српских православних калуђера и манастира на редове (класе) и издржавање њихово

И калуђери и манастири српски, делили су се на редове или класе. Калуђери — на три ступња обета и службе; а манастири — на два реда или класе. [1]

У први ред калуђера спадали су сви *Расофорци* — прости калуђери, без нарочитих обета и завета. —

У други ред долажаху *Мали Схимници*, који су давали обет: 1., Да се Богу вазда моле, и да увек посте. [2] 2., Да вазда живе у целомудрију: и 3., Да се апсолутно покоравају старијем, и да без поговора слушају. —

У трећи пак ред долажаху *Велики Схимници*, који су опет давали обет, да ће вечно живети ван општења с људима и у непрестаној молитви и посту. [3] Овим је у Српству тако мало било, да су били сасвим непознати народу и историји. [4] И ако их је и било, то их је било

---

[1] Овде не треба узимати деобу калуђера и манастира као што узима римокатоличка црква. У Римокатолика се калуђери и манастири деле на извесне редове (ордене), као: Бенедиктински, доминикански, фрањевачки, језуитски итд. итд. и има их око 30 разних редова. Српско-православно калуђерство је једно, само се оно по обету дели.

[2] Српски су калуђери дуго одржавали пост, као што то и данас одржавају руски калуђери. Кao позитивно зна се, да су српски калуђери почели јавно јести месо тек у прошлом веку, к[illegible] митрополит карловачки Јован Ђорђевић беше дозволио да с[illegible] његовом двору уз мрсне дане једе месо.

[3] Велики Требник од 1855. Л. 72.

[4] Гласник XXI, стр. 4.

говорити о таквој, по суђењу и оцени многих, ненормалној установи, ипак се зна као позитивно, да је и у Српству било калуђерица, па, разуме се, и женских манастира. Српски народ није равнодушно гледао на ту установу, па зато је о њој задржао у предању и забележио врло мало споменика. Шта више, судећи по оном равнодушном гледању, кад су Турци женске манастире рушили и уништавали, могло би се чак рећи, да су Срби били и сувише хладни према калуђерицама и женским манастирима, а да не кажемо да су их мрзели. Србин није сачувао о њима никаквих песама, докле је он све друге лепе обичаје и установе народне и црквене опевао у својим заносним песмама, са пламеним жаром љубави и одушевљења према свему, што је добро, племенито и узвишено. — И данас српски народ не само што не жели женске манастире, него би радо укинуо и мушке, само да за ове нису везане велике и сјајне успомене и традиције његове. О овој и овако немилој појави у Србији, односно манастира и калуђера и узроцима тога требало би мало више размислити, — нарочито црквена хијерархија и калуђери треба да се побрину, те да ову немилу појаву отклоне, и манастире и калуђере уздигну на ону висину, на каквој су они у славно доба Немањића били, и на онај значај, важност и потребу, од какве су они били за доба робовања (и васкрсења једнога дела) српскога народа. У противном случају, тј. ако се и даље буду узроци гомилали, који иза-

зивају такве појаве, могу наступити још рђавије последице. Међутим треба добро имати на уму, да не би ни за кога у Српству било целисходно, а још мање корисно, кад би се, случајно, извадио и уништио тај темељац српске цркве и државе.

Женским манастирима су управљале монахиње, које се зваху: *Архимадрија* или *Игуменија*. Ових настојатељица женских манастира биле су дужности и права онаква иста, каква су имали и настојатељи мушких манастира.[1] Живеле су све у оштем жићу по правилима монашким.

Што се пак тиче издржавања и мушких и женских православних манастира и калуђера немамо о том много да говоримо. Јер, кад погледамо на оноливе хрисовуље и повеље разних српских владалаца, којима су ови утврђивали разне поклоне своје и других тим српским светињама, онда би се с правом могло рећи, да су српски манастири били прави спахилуци — нарочито Лавре, а настојатељи и братија праве спахије. И према томе, не треба се ни питати: откуда су и како су се издржавали српски манастири и калуђери? Они су имали толико имања и од ових толико годиш. дохотка, да су не само себе добро издржавали, него су још и сиротињи помагали. Често су притицали у помоћ и другим црквама, па и држави. Редак је тада био који манастир, ко није могао себе издржавати од својих дохотка. Шта више, било их је и тако богатих, да

[1] Милаш — „Достојанства“ стр. 142—145.

су чинили велика доброчинства, издржавали су школе, болнице и пријутне домове за старе, изнемогле, слепе и сакате.

— На кратко рећи, манастири и калуђери су у доба Немањића вршили једну благодетну и корисну услугу целом Српству, те су зато и оставили у историји лепо име и у народу велику успомену. Желити је да се и данашњи наши духовници угледају на своје старе претходнике, који су, заиста, били срцем и душом предани својој служби, и који с пожртвовањем ис амоодржањем себе самих служаху не само Богу, вери и цркви, него и својој отаџбини и народу, просвети и књизи.

§ 36 Српски манастири и калуђери других вероисповести: римокатоличке и богумилске

И Срби Римокатолици и Богумили имађаху своје манастире и калуђере. Први још у већем броју имађаху калуђера и манастира и ако су други, тј. Богумили, били бројно много јачи од Римокатолика.

Српско Приморје, па доцније и Босну, Славонију и Срем, беху прекрилили папски калуђери и калуђерице разнога реда. Фрањевци и Доминиканци беху заузели сва главнија и важнија места, све отоке на мору и лепе брежуљке, и жупе и вароши поред мора. И свукуда су били поди[illegible] своје самостане, па још у варошима и по[illegible] колико. Многи од ових и данас постоје, и са[illegible]

за доказ свега што рекосмо. Из ових манастира, вредни папски калуђери чињаху излете на све стране српских области, те ловише Србе православне и Богумиле у своје мреже а за папске циљеве. — О овим излетима њиховим, раду и средствима, која су они при вршењу горње мисије употребљавали, нећемо говорити, да не би тим од њихове стране изазвали против неоправдану осуду, а нарочито и с тога, што нисмо ради да изазовемо румен стида на лицу браће наше, припадника папизму. У природи је човечјој да му је врло непријатно кад му се немила истина у очи говори па тицала се она њега самог или његових блиских и — пријатеља. Још теже пада на срце родољубу, кад се греси његових претходника товаре на леђа поколења и последника.

И ма колико да су данашњи папски калуђерски редови — нарочито језуита — налик на прве калуђере, нарочито инквизиторе и продавце индулгенција, због чега су их и њихови верски припадници јако мрзели, ипак се они не могу у свему уподобити њиховим претходницима из средњега века. Нарочито чине велики изузетак у свему жупници (пароси), па чак и калуђери родом Срби,[1] — само је штета за Србе Римока-

[1] Ово не говоримо пристрасно, него што је тако у (и)стини, и што се сваки о томе може лично уверити, а и сами (Р)имокатолици то тврде. Један Србин жупник или калуђер сто (је) сто је солиднији, скромнији и чеднији од других. Можда (је) овоме узрок и та околност, што се на њих од стране власти (с)тубо пази и надзирава.

толике, што попова и калуђера — Срба врло мало има. Ови су и блажи и љубазнији према православноме свештенству, те зато и не изазивају никакве неприлике и заваде између вером подељене браће, а при том и светиња њиховога позива више им лежи на срцу него ли у других. Нарочито су љубазнији према своме народу и оданији својој отаџбини. Они у односу овој доста наличе на народно свештенство православно.

Католички манастири и калуђерски редови беху уређени на основи папских институција и њиховога циља. У главноме они су потпадали под непосредну власт римских папа, а сваки ред је опет имао у Риму нарочитога свога Генерала, а у манастирима свога непосреднога старешину Игумана — „Priora“. Калуђери су обично живели на манастирском имању, и издржавали су се манастирским дохотцима од имања, милостињом и помоћи од папâ. У Српству су им главна места била: Дубровник, Сплет, Задар, Котор, Стон, Млет, Корчула, Бар и Крешево.

Срби — Римокатолици имађаху и женских манастира, у које су женске ишле не само по унутрашњим побудама и убеђењу, него и присиљене. Извесни великаши и богаташи даваху своје ћерке на силу у манастир, и то: једни зато, што их не могоше удати за добре партије; а друг опет зато, што не хтедоше да им се имање ра

сипа и дели.[1] — Један од првих и понајбољих женских манастира у Српском Приморју подигла је у Дубровнику српска Краљица Неда, удова Краља Војислава. Ту се и она закалуђерила, умрла и ту је и сахрањена.[2]

И Срби — Богумили имађаху манастире и калуђере. Овиx је појава и уређење оригинално и заслужује нарочиту студију. Ми ћемо се само овлаш дотаћи, колико да задовољимо програм нашег задатка. Јер наша задаћа у овом делу нашем није да потанко, научно и критички разбирамо и излажемо све феномене историскога живота Срба и религиозних секата. Ми ћемо се дотаћи само главних момената.

Као што смо напред казали, Богумили у почетку појаве своје нису имали ни цркава, а то ли и манастира. Но, умножењем чланова те секте појавила се потреба за цркве, па и за манастире. На тај начин су се појавили и калуђери богумилске секте. За ове се, управо, може рећи, да

[1] У Дубровнику је постојао манастир за девојке разних племића српско-дубров. републике. Племићи су већином давали своје кћери у тај манастир, да би имање у групи очували. На главној капији дубровач. града има изрезана у камену слика од три главе — две женске и једна мушка једно до друге, а на зиду палате председника републике има опет рељевно изрезана једна слика у таквом положају и чину који се не може спомињати. Обе ове слике представљају жалосне, врло грубе и стидне догађаје из калуђерскога живота оба пола. На северо-источној страни града — спроћу доминиканскога манастира — а врло лепа и укусне израде црквице, коју су калуђери по-гли као споменик једном калуђеру, којега је дубровачка влада осудила на смрт, због недопуштених односаја са калуђерицама,

[2] Ист. српс. црк. I 282.

су били чисти јеретици. Јер, свештенство „босанско-народне цркве“ више се држало православља, него ли богумилске јереси. Калуђери Богумили држали су „босанско-народну цркву“ и свештенство, тако да се изразимо, у стези и шкрипу таквом, да су ови под њиховим притиском грешили се много о Православље, и ако су му нагињали. Да није било у Босни тих јеретичких калуђера, зацело би свештенство српско-босанске цркве било потпуно православно, или би се бар раније присајединило српско-православној цркви, као што је то, најзад, и учинило, чим су калуђери — јеретици били малаксали.

Калуђери богумилски, као што се види из разних листина и споменика, називаху се: Свети „Крьстьани“. Но, звали су се још и: „*монаси*, *браћа* , *фратри*“. Старешине својих манастира звали су: „Господинь“, „Свепочтени моужь“, „Наставникь“, „Магистерь“ и — „Приорь“. — Затим: „Епископь“. Гость, Старьць, сьврьшительи. строиникь.[1] Сви су ови називи и чинови постојали у богумилској религиозној секти, и често их је давато по неколико једном и истом достојанственику — нарочито најстаријем.

Калуђери Богумили живљаху строго аскетски: просто и уздржљиво. Нису јели меса, јаја, сир ни млеко. Хранили су се само биљном хра-

---

[1] Петранов. у „Вь цр.“ 96, 140, 149, Даничића Ре[чник] код речи горњих имена. — Последње називе су пригра[би]ла калуђери од богумилских свештеника. А види и напред уре[ђење] богумилске јерархије.

ном, па и њу су врло мало јели. Мучили су своје тело слабом храном, једноудењем и постом, па и грубом и рђавом одећом. Одевали су се сиромашно, а спаваћих хаљина, готово, нису никако ни имали. У друштвеном животу слабо су се виђали. У овом они подражаваху светогорским православним монасима — великосхимницима, тако званим Келиотима — затвореницима. Одликоваху се у чедности — чак су мрзели женски пол и све оне који се жене, а на неморалне су подизали велику вику и осуду.

Српски Богумили, високо ценећи њихове врлине и самоодрицање, дубоко поштоваху калуђере, и држаху их за свете људе, и најсавршеније следбенике Христове. Зато су их највише и звали именом: „Свети Крьстьани“.

И ови су богумилски калуђери имали своја правила и уређења, основана на правилима Св. Василија Великога за монахе,[1] а са обзиром и на своја јеретичка начела. Они су, такође, живели у братству — у манастирском општежићу, слично православним и римокатоличким српским калуђерима. Манастире су обично подизали у скривеним долинама, које беху опасани високим брдима и великим планинама, као што то сведоче њихова акта од 1203 г., и као што их описује Рафаило Волетернана.[2] Манастире су звали про-

---

[1] Рајналдо Annales XIII, у Петрановића стр. 148.

[2] „Журнал министарства народнага Просвјешченија“ 1849 март, стр. 340—342. — Петрановић, стр. 150.

сто *куће*, као што сведоче акта дубровачке општине, додајући реч: *Caxade Patareni*,[1] а римпапина канцеларија називаше их *Domus* — кућама.[2] Од најглавнијих богумилских манастира били су: *Крешевски* и *Вукбожанички*.

Богумилски калуђери, држећи се строго аскетскога живота, нису хтели ни примати црквене јерархиске чинове, па чак ни ступњеве свештенства. Они су били прости монаси, и био их је велики број у Босни, а било их је и тако добрих и способних, да су узимати и у политичке мисије. Да се нису примали ступњева свештенства, сведочи споменути акт богумилских старешина. који су дали папском посланику Јовану Касамарису,[3] у ком се обавезују, да ће одсада у манастирима држати по једног хиротонисаног свештеника, који ће вршити св. литургију недељом и празником.[4] А да су и они слати по државним мисијама сведоче опет акта дубров. републике, у којима се налази, да су и они долазили у Дубровник ради неких државно-политичких преговора.[5] Први случај није никаква новост, јер нам црквена историја прича, како је и у прво време појава калуђера на истоку тако било, тј. били су само монаси, без да су били ма у који ступањ свештенства хиротонисани.[6] Шта више

[1] Пуцић „Спом. Срп". 1858 год., у примедбама стр. V.
[2] Fabianich. t. II, стр. 435, у Петранов. стр. 151.
[3] „Ист. срп. цркве" I стр. 213—216.
[4] Петран. стр. 149—150.
[5] Пуцић „Срп. Сп". стр. 150—155.
[6] „Журнал минист. народн. Просв." март од 1894 г. 341—342.

био је и такав обичај, да су се и епископи одрицали свога достојанства и чина, кад су ступали у калуђерство, и живели су као прости монаси. Овај се обичај чуваше дуго у Св. Гори, а и данас га тамо има, али је сувише редак случај, док је пређе тога било у великом броју.

Женских манастира у Богумила није било, а било је калуђерица. Ове су, као што тврди више споменути акат богумилских старешина, живеле заједно са калуђерима у једном манастиру. А пошто је то било саблажњиво, то су у акту, на тражење папскога посланика Јована (Ивана), дали обавезу, да тога више неће бити. Мавро Орбини, такође, вели, да је било калуђерица и код Богумила, сам их он назива *Матроне*, наводећи да су се занимале надгледањем и неговањем болесника.[1] Од датог акта (1203 год.) било је опет калуђерица, али само много мањи број, и живеле су одвојено од калуђера, но ипак при манастирима.[2]

Истина, овакав њихов заједнички и у близини живот, по данашњем нашем појму, врло је сумњив и саблажњив. И шта више, овакав њихов поступак још више задивљава наше читаоце, кад знају да су Јеретици највише били противни браку и женском полу, — и викали против неморалних, држећи се строго у целомудрију и светости телесне чистоће. Но, у овом случају, треба

[1] Мавро Орбини стр. 354, у Петр. стр. 151—152.
[2] „Ист. срп. црк". I стр. 214—218.

имати на уму, да су јеретици друкчије гледали и чували *завет* и више уважавали и верни били својој заклетви, него што је то данас код нас случај. У томе се баш код њих и састојало самопрегорење и уздржљивост, што их присуство женских није могло саблазнити и на телесни грех навести. То и јесте баш онај савршени аскетизам — који човека изолира од свакога спољашњега утицаја. И баш та слобода међусобног опхођења, која беше остављена и једном и другом полу — та дружба братства и искрености једних према другим очеличаваху и уздржаваху их од могућих погрешака, које се данас и при највећој стези и затворима често у монашком животу дешавају. У том погледу више вреди духовно-морална сила и воља, него ли сви педагошко-калуђерски прописи и надзори. Богумили су, у опште, а нарочито њихово свештенство оба реда, били јакога морала и духовне моћи и снаге. С тога код њих нису били ни развијени телесни осећаји, да су тражили нарочита уживања и задовољства.

Калуђери Богумили у Босни уживаху велику пошту и имађаху веће право и повластице него што су то имали српски калуђери других вероисповести. Они су помагали не само невољне, него и држави својој моралним уплввом на народ. Својим моралним и чистим животом утицали су на морални живот народа, те је и овај био миран, скроман и моралан. Невине и гоњене штитили и под своје окриље и заштиту прима јер су они имали и „право уточишта и заш

те". Шта више, они су имали толико поверења и моралног утицаја на народ у опште, да су и други народи и државе, кад су хтеле да с босанским баном, властелима или чак и појединим личностима што год уговоре и закључе, тражили, да тај уговор потврде и калуђери Богумили, или да се пред њима закуну да ће своје речи одржати.

Што се тиче издржавања богумилских манастира и калуђера, може се смело тврдити, да су у томе веома скромни били. Главни дохотци за њихово издржавање беху подарци и прилози њихових побожних секташа. Имали су нешто и манастирскога имања, али је то било сувише незнатно. А да су, заиста, имали и нешто непокретнога имања, види се из извештаја манастир. старешина. Имање су манастири добили нешто од босанских владалаца, а нешто и од својих ктитора — добротвора. Бивало је случајева, да су и сами калуђери, ступајући у манастир по нешто доносили и манастиру поклањали. А и све, што је који где зарађивао, остављали су у манаст. општу благајницу. У прво доба свога живота калуђери беху повучени у манастирски усамљенички живот, а доцније су мало по мало изменили тај начин живота и мешали су се и с народом, а помагали и у пословима државно-политичким. Умножењем имања, калуђери су трудом и радом почели умножавати и своје дохотке. Ови су им опет давали)гућност да боље живе. И они су, заиста, и от-)чели били живети богатије, али ипак скромно умерено. Од својих доходака притицали су у по-

моћ беднима и сиромашнима. За доба босанских краљева, они су се почели кретати слободније и ишли су по народу. Бивали су чак и саветници краљева, властеле и народа. Бивали су и духовници владалачкога дома и обично свију властела. Ови су их врло радо примали у своје домове, и одавали им особиту почаст и пошту. Тако исто су их уважавали и призивали и богаташи. Све то доносило им је прихода, јер су се и властеле и богаташи надметали који ће више подарака учинити. Ишли су виђенији и способнији и у туђе државе као владаочеви посланици по политичкој мисији, па им је и ово доносило приличнога дохотка.[1] Услед оваквих одношаја с првим људима у Босни и оваквих послова, који су им поверовани, вештији, мудрији, способнији и чуварнији зарадили су приличну своту, да су се многи од њих сматрали у то доба као велики богаташи. За Радина Госта зна се да је био врло богат и да је имао огромно имање.[2]

Но, било их је и сувише бедних, који су живели само од милостиње, као и сваки други просјаци. Али су они сами били криви таквом свом жалосном стању. Јер они су или били велики аскети, па нису ни нашто обраћали пажње а најмање на своје стање и живот, или су били сувише незнатни и за све неспособни, или су били ленивци и — пијанице. Истина, овај је по-

[1] Пуцић. Спом. стр. 50 -51.
[2] Monum. Serb. 473. — Петрапов. стр. 152.

рок код њих био строго забрањен, али ипак и у најчистијој пшеници нађе се понеко зрно кукоља. Тако је то било и у најаскетичнијем реду и животу богумилских калуђера.

§ 37 Богослужења и обреди

Ми смо имали прилике, да говоримо и у првој нашој књизи о богослужењу и обредима у српској цркви првога периода њезинога живота. И тамо смо казали, да су Срби православни вршили богослужења и обреде црквене онако исто, као што су то вршили и други Хришћани на Истоку. Срби — Римокатолици по римокатоличком ритусу, а Срби Богумили по својим јеретичким прописима. Но, сви су вршили богослужења с пуно побожности, свечаности и побожним осећајима. Нарочито домаћу славу, — обред свога крснога имена и домаћег патрона — празновали су са особитом свечаношћу и црквеним обредом, скопчаним и са националним обичајима.

Но, овога другог периода, о коме је сада реч, богослужења и обреди су се не само умножили, него су још и са већом свечаношћу и благољепијем вршени у српској цркви — нарочито православној. Пре свега у српској цркви су умножене службе хришћанским празницима у опште, које су и на истоку и западу умножаване, а затим су умножене у правосл. цркви и нарочите

службе српским светитељима, као: *Св. Симеуну Мироточивом*, Св. Симону — Краљу Првовенчаном, Св. Сави, Св. Арсенију, Св. Јевстатију, Краљу Милутину, Краљу Стевану Дечанскоме, и преносу св. моштију Св. Саве. И најзад у српску православну цркву је уведен нарочити црквени обред: „Чинь благословенїа вѣрьнихь и проклатїа кривовѣрьныхь“. Овај је обред интересантан по својој садржини, с тога смо га ми преписали са оригинала и за штампу приуготовили, који ће ускоро света угледати. [1] Овај је обред вршен на најсвечанији начин у присуству краља и свију српских веледостојника.

Са јачањем српске државе, а у овој српскога свештенства, свечаности при богослужењима и црквеним обредима бивале су све торжаственије и велелепније. Нарочито су се архијерејске службе вршиле са особитим свечаностима. Ове су и народне песме лепо обележиле: „Литургију служи српски патриаре, и са њиме дванаест владика, и до триста смерних калуђера“. „У цркви беше све светло и сјајно, па све српско“ — тако велича песник.

Што се тиче читања и певања у цркви на богослужењима, — то је, готово, било дотерано до крајности. Читало се и певало тако много, да се није ни пазило шта треба и колико треба чи-

---

[2] Овај смо обред нашли у Загребачкој Академији ме рукописима у нарочито засебној књизи, која је писана на пе гаменту у XIII веку у ман. Жичи за време архиепископа Јак (1286—1292 год.).

тати. Нарочито се ово дешавало у манастирима. Неке су манастирске старешине, па понеки и епископи, терали у томе до крајности, злоупотребљавајући своју власт. Често су богослужења читањем и певањем продужавана по 4—5 часова.

У српско-православној цркви вршена су најпре богослужења и обреди по цариградском Уставу. Затим су узели били и јерусалимски Устав. Два Устава у цркви тако су била збунила свештенослужитеље, да су неки читали све што и један и други Устав прописује. И на тај начин још више се богослужења продуже.

Све ово изазове неко незадовољство код свештенослужитеља, а хладноћу верних према молитвама и богослужењу. С тога црквени сабор пропише правила о свечаностима и благољепију у цркви, и нареди, да се богослужења црквена врше по јерусалимском Уставу. — Нарочито је тада било наређено, да се црквене службе врше с већом побожношћу и благољепијем, ма се и мање читало и певало.

При том је била обраћена већа пажња на читаоце, да ови не би сви у један мах читали то, што је коме било наређено да чита. Стављено им беше у дужност, да читају: *редом*, *јасно*, *појмљиво* и *побожно*.[1] Обратила се пажња и на то,

---

[1] Било је при читању на богослужењима великога нереда. Читали су сви, сваки своје у једанпут, да се већ није могло разабрати, шта који чита. А овако су радили нарочито с ога, што су имали много да читају, па би се и сувише продужило богослужење да сви редом читају, а и више би се заморили.

да се служба врши са оним душевним осећајима и смерношћу, како не би то изгледало да се тек само испуни дужност и спољашња форма обреда, већ и да служба задовољи и унутрашње религиозне осећаје побожних Хришћана. А ово се могло постићи великом смерношћу и побожношћу вршилацâ свештенородних, и јасним, појмљивим и благоговјенијим читањем и певањем св. молитава и црквених песама. Затим је наређено, да се обрати већа пажња и на Богомољце, те да и они у цркви стоје пристојније, и да службе слушају пажљивије и побожније, а не да се разговарају и да чине какве примедбе.

На све горње је нарочито обратио пажњу архиепископ Никодим. Зато се он побринуо да црквено поглаварство што боље доведе у ред, као и да лично подстакне на ревноснији рад у служби цркве и народа. И црквене старешине су појмиле циљ свога црквенога поглавара, па су му се радо и одазвале његовој жељи и наредби. У том су циљу озбиљно позвали своје свештенство, да обрати пажњу на све горње прописе, да се у будуће богослужења врше с већом побожношћу и смерношћу.

Но, при свој жељи и црквених старешина и народних свештеника, да се богослужења врше по прописима, ипак се то није могло свуда постићи. Јер, тачном и правилном вршењу богослужења и црквених обреда често сметаху црквене књиге, а још више то, што их у многим црквама никако и не беше. Црквене књиге не беху тада печатане,

већ су све биле рукописне. С тога, не само да свака црква и манастир нису имали све потребите књиге,[1] него и оно што их је било и што је која црква имала, разногласише између себе у појединим речима и реченицама извесних молитава и песама, као и у прописима шта се и кад се шта чита. Услед тога много беше разлике у богослужењима при разним црквама и у областима српским.[2] Тако на пр. у једном манастиру или цркви вршило се богослужење по овом или оном Уставу, док опет код многих није било ни једног, већ су се Богослужења вршила по усменом предању. У овом и оном манастиру и цркви биле су све црквено-служабне књиге, док опет у већине није било, једва ако су имале: Јеванђеље, Апостол, Служабник, Часловац и Псалтир. Међутим било је и таквих цркава, које су имале само: Служабник са 11 воскресних Јеванђеља, неколико недељних Јеванђеља и апостола и Часловац.

Због свега овога морала је тада бити велика разноликост не само у општем богослужењу, него и при вршењу св. тајана и црквених обреда. Тако, једни су на пр. при крштењу поливали дете **водом**, а други су га погружавали у воду; једни су миропомазивани правим св. миром, а други су опет

[1] Нема их, на жалост, ни данас свака црква, и ако су штампане.

[2] И данас има разноликости у вршењу појединих цркв. обреда, и на то слабо ко и обраћа пажње. Држимо да то не би требало да буде, јер се на тај начин лако може и нехотице привући шизма.

освештеним јелеом на маслама;[1] једни су у воду сипали чист зејтин, а други освештани на литији у вече; једни су миропомазивали одмах при крштењу, а други после 40 дана, кад га „воцерковљавају“; једни су „воцерковљавали“ младенца 40-ти дан по рођењу, а други нису;[2] једни су давали породицама освештану водицу, а други су ишли у дом породиље и тамо светили водицу и читали породиљи молитву по рођењу; неки су при „воцерковљењу“ дете причешћивали, а други нису; затим једни су мртве после опела преливали само вином, други само јелеом, трећи само освештаном водицом, и, најзад, четврти вином помешаним с јелеом.[3] При преливању мртваца неки су говорили: Вѣчнаѧ памѧть достоблаженый и приснопамѧтный брате (или сестро) нашь Н. во имѧ ѡтца и сына и Светаго Духа“, други су: „Во блаженномъ оуспенїи“ итд.; трећи су опет овако говорили: „Крьштанеть се (Имр҃ь) вь име ѡтца, сина и Светагѡ Дꙋха“ ....[4] и, најзад, било их је, који су преливали ћутећи или певали „Алилꙋіа“ трипута. И други црквени обреди су вршени у сваком другом крају Српства различно.

---

[1] Ја сам био очевидац, када су талијански свештеници освештавали масла у Црниљеву, — и ако је при обреду учествовало 7 свештеника, они су тај освештани јелеј делили у своје сасуде за миропомазање деце при крштењу.

[2] Велика већина и данас не чини воцерковљење, веле: није код нас обичај.

[3] И данас има свештеника, који преливају само вин или зејтином, или чак ситном земљом.

[4] Види Требник у рукопису, који се налази у Југословенској Академији у Загребу.

Због овакве разноликости у вршењу богослужења и црквених обреда долазила су врло често питања, па и тужбе Првосвештеницима, и ови су се трудили да по могућности удовлетворе свакој молби или жалби. У циљу веће једнакости, првосвештеници се договараху на саборима и нарећиваху саборно свештенству, како треба овај или онај обред вршити. Нарочито су били обратили већу пажњу школама и манастирима, где се и спремаху свештенички кандидати и преписивачи црквено-служабних књига, да пазе пре свега на практично учење вршења црквених обреда, а затим на тачан препис црквенослуж. књига, те да се у ове не би увлачиле погрешке. Сваки кандидат свештенички подвргаван је испиту пре рукоположења, а сваки нови препис црквене књиге сравњиван је са добрим преписом два-три пута, и тек се онда одобравао да се може у цркви употребити. Но, при свој тој пажњи, ипак су се погрешке у речима и словима увлачиле многим преписивањем с једнога на други. И као год што су се Руси у доба преписивања књига на преписиваче црквено-служабних књига тужили, што ови уносе у народ и у цркву „особитости сербскаго ıазика“[1], тако се наши свештеници тужаху на наше преводиоце и преписиваче црквенослужабних књига, што задржавају многе *речи грчке*, те их не само не појима народ, него не умеју

[1] „Истор, руске цркве“ стр. 87.

свештеници ни да их изговарају онако, како би то требало.

Као главни цензор и контрола за све црквенослужабне књиге у опште био је ман. Хилендар или боље рећи: учитељи богословије и јеромонаси у Хилендару. Тамо су највише оне и превођене с грчкога на српскословенски језик. Находећи се у месту, одакле, готово, за цео исток и север православни лиферовашу црквенорукописне књиге, Хилендарска школа и Хилендарска братија били су у стању и могућности да сравњују све српске преводе и рукописе са оригиналима, с којих су и превођени. И овој хилендарској школи има се уписати у заслуге, што је одржан Православни дух при Богуслужењима и црквеним Обредима. Да није Ње било, то би се много шизматичнога увукло у црквенослужабне књиге и службе, као што се при свој њезиној контроли увукло много јелинизма и много погрешака у речима и словима.

Св. Литургију су вршили обично у храму на Антимису. Али ни овога није било у свакој цркви, а ако их је и било нису опет сви били освештани. [1] Обично је св. литургију вршио по један свештеник са ђаконом, ако га има при цркви. Архијереји су служили са више свештенослужилаца и неколико ђакона и ипођакона.

---

[1] Овик случајева може се и данас наћи у Српству. Ми смо у нашој канонпчкој визитацији, па и сада у путовању, наилазили, на такве случајеве. И шта више приметили смо, да свештепослужиоци и не знају, по чему се распознаје освештани од неосвештенога Антимиса.

Тајну брака — обред венчања вршили су само свештеници — и то по један. Обред опела и друге богомоље и обреде вршили су и по двојица и више; а тајну јелеосвештења вршило је *седам* свештенослужилаца, а у крајњој нужди по *тројица.* Обред литије — Крстоношења вршили су сви скупа колико их је год на окупу било.

На тајну покајања — обред исповести обраћали су нарочиту пажњу. Ову тајну могли су вршити за то спремни и достојни свештенослужиоци. Нарочито су одређивани за то одличнији, побожнији и смирени старци — калуђери. Ови су ишли по народу, те су народ поуком позивали на исповест и покајање. Они су објашњавали народу значај тајне исповести и чистосрдачнога покајања, као и важност св. причешћа и корист коју верни причешћивањем добија. У циљу задобијања те користи, они су најозбиљније народу препоручивали тајну исповести и причешћа, налажући вернима, да се преко године чешће исповедају и причешћују, а сваки дан кају за учињене грехе и погрешке. — Духовници су били доста строги при исповести, те је ова строгост изазвала у народу неискреност при исповести — почели су верни да притајивају своје грехе, а многи опет нису хтели ни да иду на исповест. Но ипак је већина била искрених, и од свег срца су се исповедали и кајали. Неки су се побожни старци и побожне старице по неколико пута исповедали и причешћивали преко године. Народ је овога периода, почев од кру-

нисане главе па све до најпростијега, био побожан и одан својој вери и цркви. Ово сведоче многобројни храмови и задужбине појединих побожних Срба, а и она њихова религиозна осетљивост, која их је, шта више, често у погрешку гурала. А највећи је сведок њихове искрене побожности она свесрдна и чиста љубав и пошта њихова према св. цркви и свештенослужиоцима св. олтара Божјег, Православља и Српства.

ГЛАВА ОСМА

Српски светитељи

§ 38 Претходна Реч

Милост и Правосуђе Божје, сем што побожне и богоугодне, „велике и дивне въ дѣлѣхъ“ људе награђује својом милоштом овде на земљи, удостојава још неке по смрти и светитељскога орела и анђелскога кора горе на небесима — у своме вечноме царству.

Старозаветна и Новозаветна црква Божја броји многе такве Богоугоднике у својој историји. Многим и многим је од њих црква Христова написала и службе и прославља их у црквеним молитвама и песмама кроз уста својих верних. Ови пак, прослављајући их, узносе им и своје топле молитве са топлом жељом, да они буду истински молитвеници и посредници између Бога и народа на земљи.

И у српском народу, од самога појава Хришћанства, појављиваху се такви људи, који беху дарени благодаћу Духа Светог и даром пророштва и чудотворства И ови су, не само за време

свога земнога живота, били од велике користи српској цркви и служили за добар углед другима овде на земљи, него су, по смрти, удостојени светитељскога орела и непосредне службе Богу, те пред престолом Божјим узносе топле молитве и посредују за милост Божју, која се богато изливаше на поједине Србе, па и цео српски народ. Народ је такве Богоугоднике свечано прослављао и прославља их и сад у цркви црквеним молитвама и песмама.

Оваквих Богоугодника беше у српском народу велики број, но ми ћемо овде споменути само оне, које је до сада историја црквена као такове истакла и забележила. Неки од ових светитеља имају и своје нарочите службе у нарочитој црквеној књизи — „Серблꙗкъ"; а многи их немају, већ их црква прославља једном општом службом 30 августа. До сада су у штампи позната три Србљака: *Римнички* од 1761.; *Московски* од 1765.; и *Београдски* од 1861 године. Последњи — београдски — је према горњима израдио и попунио В. П. М. Михаило, и садржи у себи 23 службе. Доцније је Митрополит Михаило саставио и службе: св. Прохору пчинском и св. Петру цетињском.[1]

Српски народ са особитом побожношћу и свечаношћу празнује и прославља одређене дане за успомену и службу српских светитеља. Из по-

[1] Ову ми нисмо видели, али нам је митрополит цетињ. Митрофан причао, да му је он послао материјал, и да је готова служба.

ликога уважења и поште према српским Богоугодницима, неки српски домаћини узимају поједине српске светитеље за свога нарочитога домаћега и породичнога покровитеља — Славу. Ову они с пуно благочашћа, пијетета и свечаности дочекују и прослављају.

Исто тако, и неке целе црквене општине узимају за покровитеља једног од српских светитеља и подижу у славу његову храм и на најсвечанији начин прослављају дан његове успомене. Норочито су многе општине узеле за свога покровитеља св. Саву и преподобнога оца Симеуна мироточивога.

Још им је и то мало, него многи и многи српски родитељи и воспријемници — кумови дају својој деци, односно кумчету, при крштењу имена српских светитеља. А српски народ и државе српске ставили су под непосредно покровитељство све своје школе и просветне заводе св. Сави — као првом и највећем просветитељу срп. народа. И сви просветни заводи у целом Српству сваке године најсвечаније прослављају свога Покровитеља на дан 14 јануара. После Христових светлих празника: *Божића* и *Ускрса* за Српство је овај дан најсвечанији и најрадоснији — нарочито за српску узданицу — *ђаке српске*.

Све горње служи за јак доказ истинске љубави и челичне оданости српскога народа према дедовској вери, цркви и традицији, и велике искрене захвалности и пијетета према својим ...ким и светим Претцима и Богоугодницима.

Српска књижевност, на жалост, још нема прибраних и критички разабратих биографија свију српских светитеља у једној књизи, а још мање потпуног Србљака за прослављање свију српских Богоугодника у цркви; док су нам црквене књиге и службе прилично оптерећене грчким, јеврејским и других народа светитељима. Но, још је срећа, што су успомене на српске светитеље добро очуване у народном предању. И вешт и способан историчар може и данас, путујући по Српству и српским крајевима, о многим светитељима сазнати и забележити што треба, што је вредно знати. Имена многих забележена су по разним рукописним и другим историским споменицима. О неколицини се налази у Србљаку, а још више у лепом и научном делу: „Святые Южныхъ Славянъ[1]“ од В. П. архиепископа черниговског Филарета, коме се има, поред велике захвалности за труд, замерити, што је већину српских светитеља стрпао у блгарске — просто по некој необјашњивој симпатији према Блгарима.

И ми ћемо се у недостатку поузданијих и бољих извора највише и послужити горњом књигом при регистрирању српских светитеља у овом нашем делу, да би колико било упознали наше п. читаоце и са српским светитељима и богоугодницима, као и да би тим и програм нашега дела испунили.

[1] У две свеске I и II штам. 1865. год. у Чернигову.

§ 39 Српски свеци до Немање и св. Саве

И ако смо о неким срп. свецима у првој нашој књизи местимице говорили, ипак налазимо за целисходно, да на овом месту редом изложимо све српске свеце I и II периода наше црквене историје. Ово чинимо једно ради пуноће, а друго да би и наши п. читаоци имали бољи и јаснији преглед о њима. Нарочито ово чинимо још и с тога, што смо у првој књизи били пропустили неке светитеље.

Све српске свеце — родом Србе, како из првога, тако и из другога периода црквенога живота код Срба, регистрираћемо по реду њихова живота и успенија, а не по поретку њихових служаба у цркви.[1] Ово у толико пре, у колико их и нема свију у Србљаку. И тако:

1. **Св. Иринеј**, епископ сремски — сирмиунски — митровачки. Овај је епископ био Србин. Да је заиста био Србин сведочи Зборник X рукописни на пергаменту, који је 1807 нађен у Баварској, и у коме се налазе: *две исповести и поучења,* која је св. Иринеј написао и наменио новокрштеним Србима. Ове је писао латинским писменима, а *српским наречјем.*[2] Овај је је светитељ, због искрене оданости хришћанској вери

---

[1] Ми ћемо бити врло кратки у опису срп. светаца једно зато што су већ познати, а друго зато што смо и сами о њим на другом месту говорили, а треће и зато што ће паша књига да буде много већа него што смо држали.

[2] Види Menologium Bassilii ad 23. Augusti; Срезневскога „Текстъ Поученiї въ Древност.“ Пролог 1864. стр. 124. у Филарета „Св. Юж. Сл.“ I стр. 32.

и љубави своме народу, који од безбожника штиђаше, и што није хтео, на захтев и заповест намесника цара Диоклетијана у Панонији, принети жртву — римским боговима, био жртва страшних гонилаца Хришћана. Гониоци Хришћанства, после грознога мучења и злостављања да призна римске богове, и да се одрече истинога Бога и Христа, упорнога и челик хришћанина епископа Иринеја доведу на мост звани: *Босветски*[1], и ту му, после његове топле молитве Богу за себе и верне хришћане сремске, одсеку мачем главу, а затим тело му баце у Саву. Ово се десило 23 или 26 марта 304 године.[2] Хришћанска црква признаје епископа Иринеја за свеца и прославља га 26 марта. Ове су године убијени и св. мученик Монтан, свештеник београдски, и чтец киваљски Пула — оба Србина.[3] Црква је и њих уврстила у ред светих мученика.

2. **Св. Цар Константин и Царица Јелена** — познати равноапостоли хришћанске цркве. Предање и неки историчари тврде, да су пореклом Срби из Ниша, који је још у то доба био насељен српским народом. Ово још тврди и та околност, што су Срби раније, па и доцније а и данас, радо посвећивали и посвећују њиховом покровитељству своје цркве, а још радије давали и дају

---

[1] Сигурно на ушћу реке Босне у Саву.

[2] Пролог и Четиминеј под 26. мартом. Menol. Ва Геншева Acta sanct. mart. 555 г. Румперта Acta martyrum ? II., 220—224 у Филарета I, 33.

[3] Румперта in act. Mart. sanc. II. 225—228. у Фила стр. 36—38.

имена њихова својој деци. Због многих њихових врлина, љубави хришћанству, заштити хришћана, и њиховога светога живота и доброчинстава, хришћанска црква их је уврстила у ред равноапостолних светитеља, и данас их цео хришћански свет свечано прославља 21 маја.[1]

3. **Св. мученик Димитрије дабудски.** Био је родом Србин из села Дабуда. Мучен је свакојаким мукама за своју приврженост Христу и вери, и за своје доказивање о ништавилу идола, називајући све оне, који се њима клањају, слепцима, као што су и сами идоли слепи. И после свију мука, које је он спокојно и јуначно издржао, Публије префект одсече му главу мачем у 307 год. а Христос га обдари небеским венцем. Тело је његово по смрти давало дуго св. миро, и народ се истим лечио од разних болести.[2] Хришћанска црква га прославља 15 новембра.

4. **Св. Ермила**, ђакон београдске цркве, и **Св. Стратоник**, војник Христов, бачени су у Дунав 13 јануара, 315 године, по заповести цара Ликинија за њихову тврду веру и оданост Христу. Судећи по месту где су живели и по имену

[1] Уверени смо, да нам се Бугарофили и Словенофили смеју, кад читају да ми и горње свеце урачунујемо у Србе. Међутим, ми ово не чинимо из некога шовинизма, а још мање измишљамо. Многи словенски писци — историчари, тврде да су: Контини и Јелена Словени из Ниша. А како тога века нико није ни знао за реч Словенин, још мање за словенски народ, већ за Србе, то разуме се, да су и они били Срби, а не Словени.

[2] Menolog. Basilii I, 190. Пролог под 15 новембром, Фи... II 218–219.

Стратоник, неки историчари тврде, да су били Словени, тј. Срби, јер у том веку још нико није звао *словенски* већ *српски народ.*[1] Хришћанска црква, због тако тврде вере и приврžености Христу уврстила их је у ред мученика.

5. **Св. Никита**, епископ ремјиски — пиротски. Био је Србин из Ремешека близу Ниша[2] и муж врло образован и јакога карактера. Писао је много о вери хришћанској,[3] и заштићавао је хришћане са оружјем од незнабожаца. Био је велики поборник вере, благочатћа и истине, с тога је по смрти удостојен венца светитељског. Умро је око 420 године.[4] Хришћан. црква га је уврстила у ред светитеља.

6. **Св Јустинијан — Управда**, цар грчко-српски. За овога, такође, већина словенских историчара тврди, да је био родом Србин, — јер место где се он родио било је насељено српским народом. Порекло његово од Срба доказује и та околност, што се он према Српству, у доба своје владавине, односаше са особитом љубављу и саучешћем. Основао је искључиво ради Срба српску архиепископију — Првојустинијану у месту свога рођења, као што смо то говорили у I књизи наше историје. Подигао је многе храмове, цркве и манастире, међу овима најчувенији храм св.

---

[1] Четиминеј јануар 13. Menologium Basilii од 13 јануар. Фил. I. стр. 24.

[2] Филар. I. стр. 103.

[3] Списи су његови и данас познати „Petreol 7. t. 1 Фил. I. 100.

[4] Тамо.

Софије у Цариграду и манастир на Синају.[1] Због многих благочастивих његових дела и оданости св. вери и Христу, хришћан. црква га је причислила к лику светих. Умро је 14. Новембра 565. године.[2]

8. Св. равноапостоли Кирило и Методије — свима нама добро познати архиепископи сремско-панонски, велики учитељи и апостоли српскословенскога народа и творци српскословенске писмености и књиге. О њима смо доста опширно говорили у нашој првој књизи глава III. Цео словенски народ свечано их прослављa као своје апостоле и учитеље, а цела хришћанска црква

---

[1] Порфирије у свом путоп. стр. 244—294. Фил. II, 215. Какав је храм софиски био види се и данас нешто по зидовима Аја-џамије у Цариграду, а докучује се нешто из описа савременика славе и величија храма Софије. Писци веле: „био је по величини и размеру, по богатству и архитектурној изради јединствени у свету, а за удивљење многих векови. Средина здања ослања се на четири велика камена стуба, који су у равној мери један од другога размештени, и лепо углађени и политирани. Ови су стубови сједињени сводовима, и више јужнога и севернога свода подигнуте су колонаде, кроз које долази светлост у унутрашњост цркве. Над овим стубовима је подигнуто кубе у пречнику 13 хвати. Храм је дугачак 40, а широк 36 хвати. Унутрашње су колоне на галерији од мрамора, порфира и серпетина. Олтар је од храма делило 12 колона — стубова од самога чистога сребра, поређаних у два реда, са златним капителима. Иконостас беше умештен у златне колоне и даске, а урешен скупоценим камењем. Над престолом беше подигнуто небо од самога сребра и позлаћено. На украс олтара је било утрошено близу 10.000. кила сребра. За службу богослужења и црквену, Јустинијан је био својом 3. новелом одредио број свештенослужилаца и црквенослужилаца, и то: 60 свештеника, 100 ђакона, 40 ђакониса, 90 подђакона, 110 чтеца, 25 певача и 100 црквењака, вратара и придворника.“ — Види опис: Евгарија „Ист. цркве“ 31. Прокопија: „О грађевинама ц. Јустинијана“ итд. итд. у Фил. стр. II, 215 и 216.

[2] Du-Cangii Familia buzan. p. 96. у Филар. II. 218.

као Богоугоднике и светитеље Божје и служи им службу 11 маја.[1]

8. **Св. Андреја јуродиви за Христа.** Био је Србин и роб једнога богатог цариградскога трговца. Он се одликоваше лепотом, досетљивошћу и чедношћу. Господар му, примећујући код њега велики дар, школоваше га, и Андреја је у школи, заиста, и показао свој богодани му таленат. Нарочитим божјим позивом, он се учини лудкаст и почне силно и мудро проповедати Христа и његову науку по свима улицама гордога Цариграда. Зато су га незнабошци мучили, у лудницу водили и опет пуштали, на њ стављали синџире и друге окове, и он је то све равнодушно подносио, не престајући проповедати истину Божју и науку јеванђелску. За његове подвиге јавила му се св. Богородица, окружена апостолима, држећи у рукама омофор, којим је заштићавала хришћане од гонилаца. Св. Андреја је удостојен за живота дара пророшког, а после смрти венца светитељског. Умро је 2 октобра, 909 године, и хришћан. црква му тада служи службу.[2]

9. **Св. Прохор пчински** — родом Србин из Старе Србије, недалеко од Врање. Подвизавао

---

[1] О оним светитељима је велика књижевност, нарочито у руској богатој књижевности. У српс. књижевности има научан рад о њима списк. Милаша, а у Хрвата популарно делце Др. Ивана Ткалчића академика. Оба могу бити доступна наш. по читаоцима, ако ко жели више о њима знати.

[2] Никифор софиски свештеник у: Act. sanct. Maii, app t. VI. 1—111; Четиминеј 2. окт. Пролог окт. месеца у лар. II 125—128.

се у посту и молитви у врањској пустињи на реци Пчини, где је себи био подигао и манастир, који су доцније Турци порушили.[1] По смрти његовој, св. мошти његове су чиниле „дивньиꙗ чꙋдеса,“[2] и хришћан. црква га је признала за свеца, а наш Митр. Михаило саставио му је и црквену службу.

10. **Св. Преподобни Гаврило Лесновски.** Овај је био Србин родом из Маћедоније. Још за живота његова добри и праведни људи називаху га „небесним човеком и земним анђелом“. И он је тај назив у истини и заслуживао својим смерним, пустиничким, побожним и светим животом. Највише се подвизаваше у посту и молитви у Злетовској пустињи, која је лежала недалеко од Кратова, у месту тако званом Лесново. Овде је био подигао скроман манастир, где је и сахрањен. Исти је манастир изнова подигао, украсио и са имањем га снабдео српски чувени војвода Душанов Оливер. Овај манастир и данас постоји, и ако су га неколико пута Турци палили и опустошавали. Над гробом су се вршила многа чудеса, с тога су из гроба извадили његове мошти, и доцније су пренесене у Трново у ман. св. Апостола.[3] За његове подвиге ради вере и Христа, хришћанска црква га је уврстила у ред пре-

---

[1] Записки Акад. VI стр. 108. 125., и 392—393.; Момиров. -. Србије стр. 126. од 1839. у Филар. I. стр. 28—29.

[2] Синаксар Норова под 19. окт.

[3] Србуљски текст у Запис. Академ. VI 120—121; фил. I 26,

подобних Богоугодника, а умро је у почет
XI века.[1]

11. **Св. мученик Владимир — Јован,** кр
српски. Краљ Владимир је као владалац и чов
био узор свима, а као хришћанин надмашив
је све савременике своје својом истинском од
ношћу вери и цркви, својом искреном побож
ношћу и милосрђем према свакоме. У живот
је претрпео доста мука, и најзад је мученичк
живот окончао, а све због свога доброга карак-
тера и поверљивости свакоме, држећи да су св
хришћани добри и истинити као што он беше.
Био је убијен на превари од свога шурака бра-
тоубице и отмичара престола Владислава, цара
блгарског, 22 маја 1017 г. (неки кажу 1015
г.). Тело му однесу у његову престоницу Све-
тоград (Елбасан) и тамо га у цркви сахране.
Над гробом му се вршаху многа чуда, и народ
је са свију страна долазио и многи су исцељење
добијали. И после, кад су Турци обладали, народ
се сваке године 22 маја скупљао на гроб му,
па су чак и неки Турци тајно одлазили и тра-
жили исцељења од разних недуга.[2] Св. мошти
његове давале су св. миро, којим се, такође,
болни лечаху.[3] Због свега реченог хришћанска
црква призна га за светога и прославља га 22 маја.

---

[1] Филар. I. 27.
[2] О Краљу Владимиру има доста животописа — наро
у грчкој и руској књижевности. У срп. књижевности има
расправа о њему од земунскога свештеника, и вредна кн
нака Дим. Руварца.
[3] Србљак л. 138

12. **Света и преподобна Петка Параскева.** Неки историчари тврде да је била родом Српкиња, а неки опет веле да је Блгарка. Но, било једно или друго, ствар се не мења, јер су и Блгари од Срба. Ову светитељку прослављају више и свечаније Срби — нарочито Далматинци. У Српству се налази приличан број цркава и манастира посвећених њезином имену и покровитељству, што, такође, утврђује српско предање, да је она била заиста Српкиња. Због њезиних пустинских подвига у посту и молитви, и јаке оданости вери и Христу удостојена је по смрти светитељскога венца. Умрла је 14 октобра при крају XI века, и тога дана је сваке године српска црква прославља.

Да је Св. Петка била Српкиња сведочи и та околност, што је умолила побожна царица Милица Султана, те јој је овај допустио да њезине св. мошти пренесе из Трнова, куда их је био однео блгарски цар Асен, кад их је из руку папистанаца отео у 1238 години.[2]

13. **Свети Иларион,** епископ м'глански. Овај светитељ је био родом од Драговићских Срба — од богатих и тада знатних родитеља. Још из младости своје, он је показивао особиту наклоност свештеноме чину, и изванредну љубав и оданост вери и цркви. Кад су родитељи му то при-

---

[1] Србљак, Гласник VIII, 131—141; Спасак у Царскога 132. Филар. II. 145—152.

[2] Пролог под 14 октобром. Извешт. Академ. VII, 153 и 54, Григор. „Путеш." стр. 173. Филар. II 149.

метили, они — и сами истинито побожни хришћани — даду га да се и спреми за свештеника. И млади Иларион, показиваше у школи велики напредак. Српско-оридски архиепископ Евстатије, чувши за његове одлике и свети живот, призове га себи у двор, и пошто се о њему добро уверио — нарочито о његовој способности, он га замонаши у 18 години; а затим, после краткога времена, хиротониише га за епископа м'гланског. Ово је тако учинио, што се у м'гланској епархији тада умножаваху учитељи богумилске јереси, а јеретици се опет јако множаху у Драговићској срп. кнежини и м'гланској епархији. Па видећи у Илариону способан дух и енергију, постави га за епископа м'гланског, с циљем, да он проповеђу изведе на пут заблуделе и заустави ширење те опасне јереси. И Св. Иларион је, заиста, и постигао циљ, — он је за кратко време проповеђу и смерним и побожним животом обратио на прави пут немало све оне који беху у вери поклизнули, а осионе и непоправиме протерао је из своје епархије. На месту, где се они скупљаху и своје зборове држаху, епис. Иларион је подигао величанствен манастир у славу Св. Апостолâ. За првог старешину овог манастира поставио је свога доброга, побожнога и строгога ученика Петра. Блажени Иларион је — после тога ускоро и умро у 1164 год. Тело његово буде сахрањено у његовој задужбини; а доцније ... је блгарски цар Асен у 1206. год. завладао ... срп. крајем, пренео је св. тело Иларионов

Трново, а после невога доба пренесу га у ман. 40 мученика, где је био сахрањен Св. Сава.[1] Пошто су Турци обладали Трновом, пренесене су св. мошти Иларионове у Цариград.[2] Многи су на гробу његовом добили исцељење од разних болести.[3]

14. Блажени Јован Певчик. — Овај Богоугодник је био родом Србин из Драче (*Διραχι*). Због свога анђелскога гласа буде одведен, још као дечко, у царску школу за певање, и тамо се научи вештачком певању. Својим тихим, мирним, и побожним животом, и необично лепим ангелским гласом и певањем удивљаваше све у царском двору, као и све друге, који су га слушали и видели. Због тих врлина уживаше не само љубав у двору, него и велику почаст у околици. Но, све то није годило и задовољавало његову побожну душу. Она је чезнула за вишим идеалима. И чувши за Св. Гору, он се украде из двора и побегне тамо. Тамо је ступио у монаштво и својом песмом у цркви задивљавао цео кор светогор. калуђера, а својим побожним и мирним животом служио за углед свој монашкој братији. Због свога побожнога и чеднога живота удостојио се и виђења Пресвете Богородице која га је поздравила речима: „Буди здрав, чедо моје,

[1] Животопис св. Илариона Епифанија у Изв. акад. VII, р. 156—156; у Царскога № 563 и 614.; у Прологу октоб. 21. лар. II, 153—163.

[2] Дескалова Откритїи въ Терновѣ въ чт. общ. Ист. 1859. ь. II, 6—7, Григоров. стр. 174—175.

[3] Тропар светоме.

и пој, пој! Ја те нећу заборавити и оставити". Затим му је у знак присуства свога подарила један златан новац. За његово истинско служење Богу и цркви и велику оданост вери и Христу, светогорски Синод, после смрти његове, уврсти га у ред светитеља. Живео је у почетку XII века, а у манастиру Св. Архангела, као велики Схимник.[1]

15. **Св. Григорије Кумански.** Овај је светитељ био пореклом од знамените породице славних Немањића. У предговору Србљака вели се: „Требало би написати службе још и св. Григорију, српском архиепископу, чије су св. мошти лежале у манастиру Куманову на р. Лиму и другима.[2]

§ 40 Српски Свеци у II периоду Српско-црквене Историје

И у доба славних Немањића беше приличан број „Светилника міра сего" и Богоугодника. Од њих су једни уподобљавани Апостолима, други беху мироточиви и чудотворци, трећи достоблажени архијереји, а већина их преподобних и праведних.[3]

---

[1] О блаж. Јовану има: „Ек обзорѣ Пѣсн. гречес. церкви" стр. 319—324.; „Атон. Патерик" I, 171—178.; „Путеш. Барскаго" стр. 531—533.; у. Филар. II, 83—86.

[2] Србљак од 1861 г. „Предисловије."

[3] Тако говори народно предање и летопис. „Руска Бесѣда" 1860. год. XI, 9. — Ми ћемо на овом месту споменути само о којима Историја зна и говори; па и о њима ћемо бити више кратки. Ово зато што је о већини говорено на своме сту у овој књизи, а друго и с тога, што су довољно позн нашем народу.

Тако:

1. **Свети Симеун Мироточиви.** — Свима нама добро познати Стеван Немања, творац велике српско-рашке жупаније и велики заштитник српске цркве и Православља. О њему и његовом раду и заслугама за народ и веру ми смо говорили у почетку ове књиге, а учени Г. Панта Срећковић — академик казао је још више у својој лепој и научној расправи: *„Немања“*, која је штампана у Гласнику.[1] Овога је светитеља канонизирао Синод српско-жичких архипастира и светогорски сабор. И данас га света црква празнује и прославља 13 фебруара.

2. **Свети и преподобни Симон** — свима нама добро из историје познати Стеван Немањић, Првовенчани Краљ српски. О њему смо, такође, говорили у II глави ове књиге. Синаксар у Србљаку вели да су мошти његове најпре лежале у ман. Студеници. Затим — по појаву чуда на његову гробу и канонизирању Св. Синода за свеца — Св. Сава пренесе у ман. Жичу, одакле су за владе сина му Владислава биле пренесене опет у Студеницу, на велику молбу и наваљивање Студеничана. Кад је Урош I подигао ман. сопотски, тада св. мошти преподобнога Симона буду пренесене у ту нову краљеву задужбину, из узрока, што у том крају тада не беше тамо ни једнога српског светитеља. де су св. мошти почивале пуне 152 године. смрти деспота Стевана Високог, ћивот са св.

[1] XXVII, 193,

моштима укопају у земљу због опасности, да их Турци не узму и не униште. У земљи су лежале 211 година. А у 1620 г. српс. патријар Пајсије откопа их и нађе све у целости, те их смести у ман. сопотски. У 1686 г. буду пренете у Црну Гору, опет из предосторожности да их Турци не униште, а 1701 г. пренесу их у ман. Студеницу. Затим 1790 године, због рата с Турцима, пренесу их преко Београда у српски ман. Војиловицу у Срему. Одавде су враћене у фебруару идуће — 1791 године у Студеницу, где и данас мирно почивају.[1] Српска црква га прославља 24 септембра.

У околици манастира Студенице народ га високо поштује и свечано прославља. Из великога пијетета и уважења, народ се куне именом његовим: „Тако ми Краља Стевана“ ко што се дични Црногорци заклињу: „Тако ми Св. Владике Петра“!....

3. **Свети Сава** — познати нам први архиепископ жички и првопросветитељ српски, творац српске народне цркве и оснивалац српско-народне јерархије и архиепископије жичке, велики реорганизатор српских калуђера и манастира у духу народних идеала. О њему смо говорили у I и II глави ове књиге, а при том у српској књижевности има о њему приличан број лепих монографија, између којих је наш животопис св. Саве понајопширнији.[2] С тих разлога нећемо г[а]

[1] Србљак 12. лист.
[2] „Св. Сава у 1879. г. стр. 1—56“.

овом месту понављати његов животопис. Казаћемо само то, да српски народ празнује 14 јануар у спомен његове смрти, са онаком свечаношћу и пијететом као Христове Празнике. Од прошле године отпочела је српска црква празновати и 27 април за успомену његовога спаљења на Врачару. За Србина и српску народност је Св. Сава таква жива моћ као за човека ваздух. И колико ваздух снажи и одржава човечје тело, у толико Дух Св. Саве снажи и челичи Србина духовно. Зато непријатељи Српства и Православља на све стране и свом снагом и раде на угушењу успомене на св. Саву и прослављање имена његова. Нарочито се у овоме одликују наша браћа Хрвати[1]!!....

4. **Свети и блажени Арсеније** — познати љубљени ученик Св. Саве и пријамник светосавскога жезла. И о њему смо говорили у III глави ове књиге, с тога се уздржавамо даље овде говорити. Додајемо, да су се на његову гробу дешавала чудеса. И једним чудним знамењем, које се на гробу његовом појавило, за владе Краља Милутина, отклоњена је блгарска најезда на пећску архиепископију.[2] Црква му служи службу 28 октобра.

5. **Свети Давид** — син Вукана Немањића Димитрије. Овај је преподобни подигао манастир

---

[1] Види гоњења у Босни и Хрватској. Они бедни не знају, баш тиме буде у Српству још већу љубав према своме противитељу.

[2] Србљак л. 43.

на р. Лиму у Бродареву, и због његових великих хришћ. врлина и јаке оданости вери и цркви, српс. црква га признаје за свеца.[1]

6. **Свети Сава вторыи** — познати нам из историје архиепископ жичко-пећски Сава II, син Првовенчанога Краља Стевана. Родослов за њ каже, да је био „ревносан подражач у свему своме стрицу, Сави I“ и даље вели: „Принѥмъ престолъ Богомъ воздвиженный..... Печашеся о Богодарованнной ѥмꙋ пастви, быстро, и Богооугодно и непорочно житiѥ своѥ правя.“[2] Због његових врлина и светости, српска света црква признала га је за свеца, и пева му: «Изъ корене благаго благая ѡттрасль прозябилъ ѥси, Божия разꙋма водами напоянѥмъ, тѣмъ и плодь благоразꙋмемь явился ѥси житiѥмъ ѡть юности веселя сердце и дꙋши поющия тя.“[3] Карактер његова рада црквене песме овако одређују: „Житiѥ непорочно явилъ ѥси и престолꙋ Господню прехвалне дошелъ ѥси.... Знамении и чудесами тебе Владика прослави... Радꙋйся, ѡтче Саво, священникомъ слава, правило монахомъ, бѣтцемъ оукрашенiѥ и церкве ѡ оутверждениѥ“.[4] Служба му је општа 30 августа и 8 фебруара.

7. **Св. Евстатије** — познати нам ученик Неофита, епископа Зетскога, потом његов пријамник зетске катедре; а затим архиепископ жички, под именом Евстатије I. Био је мудар и

---

[1] Гласн. V, 48 и X, 264, Григор. 151—166.
[2] Стр. 274.
[3] Србљак од 1861. г.
[4] Стр. 180.

неуморан радник у винограду Господњем. Писац „Родослова“ каже: „Био сам сведок, како нестаде за доба Евстатија зла и безакоња“. И он је, заиста, и био искоренио сва „беззаконіа, неправдꙋ, льдинꙋ и ликоимство,“ које се беше увукло у народ и цркву за доба црквено-јерархискога питања, и несрећне борбе између Краља оца Уроша I и сина му Драгутина. Св. Евстатије се одликоваше беседништвом, нарочито у практично-поучном правцу. Српска црква га слави како за строги монашки и добродетељни живот тако и за ревностан рад у цркви и проповедништво. Она га у својим песмама узноси: „На висотꙋ добродѣтелей небесныхъ востеклъ неси.... Твои оустнѣ быста рѣки дꙋховныꙗ точашти.... Избрань ѡть Бога, возлюблень ѡть народа.... Таинъ божественныхъ проповѣдателъ былъ неси.“ Даље: „Очистик дꙋшꙋ и тѣло ѡть скверьны, праведно, преподобно и незлобива оучителꙗ себе показалъ неси. Сирихъ питатель, ѡбидимихъ помоштникъ и странопримень былъ неси“[2].... Српска црква служи му 4 јануара.

8. **Св. преподобни Јоаникије Црноречки.** — У месецеслову рукописног јеванђеља, које је писано 1329. год., стоји у реду других светаца и: Іоаникие чьрьнорѣцки под 26 априлом.[3] Рус Хиљфердинг, испитивач српских предела, прича: „како је посетио и родно место св. Јоаникија Црноречкога, како је видео његов манастир и његову

[1] Србљак.
[2] Тамо.
[3] Григоров. „Путеш.“ — стр. 18.

ћелију у Пећини, где је свети живео као „отшелник“ — затвореник.“ Он је тада прибележио о њему и народно предање, које тврди: да се он, заиста, родио у Црној Реци близу реке Ибра, да је, услед велике оданости цркви и вери, презрео светски живот и људску таштину и кичељивост, — па се удалио од света у пустињу и тамо, близу цркве црноречке, живео у једној влажној пећини. Затим: да је у другој већој пећини, близу његове, подигао цркву св. Арханђела Михаила; да је живео у пећини 70 година у посту, молитви и светости; да је по смрти био најпре сахрањен у његовој цркви у — Пећини, а после отуда због чудеса, која се на гробу његову јављаху, и што је кћи Ђурђа Бранковића (1427—1456 г.) добила исцељење од велике болести на његовом гробу, буду пренесене 2 децембра 1428 г. његове св. мошти у девојачки манастир, који подигао беше Ђурађ Бранковић. Српска црква признала га је за свеца и поји му: „Гласа Євангелїа Господнїа послꙋшавь, мїръ ѡставилъ ѥси, ни въ чтоже вмѣнивъ богатство и славꙋ и живыи въ оуѥдиннени, всѣмъ взывалъ ѥси ѡттꙋду: Возлюбите Бога и ѡбраштете благодать... бывь въ поношени въ ѡтечестви своѥмъ, питалсїа ѥси желанїемъ истиныа славы“[1]..... Црква га прославља 2 децембра — сигурно у славу открића и преноса његових св. моштију.[2]

---

[1] Србљак од 1861. л. 50—51.

[2] Филар. I, 68. у примед. 40.

9. Св. Петар коришки отшелник — Св. Петар је био Србин из села Кориша, где се налажаше манастир коришки близу Призрена. Искрена и ватрена љубав вери и цркви, а ненавист према људској таштини, одвела га је још као младића у пустињу у околици Призрена, и ту се сав срцем и душом посветио Богу на службу. Тамо, у једној пећини, подигао беше себи црквицу, у којој се и данас налази, као што Хиљфердинг тврди, Образ Спаситеља и око овога руком самога Петра написане ове речи: „Не иматъ ходити въ тмѣ“. — Св. Петар се одликоваше светим и пустиничким животом, и ватреном љубављу и истинитом оданошћу према вери и цркви. Силни Цар Душан га је лично знао, и високо ценио његов побожан, чедан и свети живот. Зато му је одмах после смрти подигао споменик — велелепну цркву више његове пећине, а поред ове дворове. Све су ово Турци порушили, само се и сада налази у развалинама један зид, на коме се виде три реда живописаних светитеља.[1] Св. мошти његове најпре се нахођаху у његовој цркви у Пећини, затим су их сељани села Бријаке — колашинске нахије — пренели у цркву Св. Аранђела Михаила, коју је подигао Св. Јоанићије. У ћивоту је чувана и књига, коју је Петар вазда уза се носио, и она је доскора била у целости;[2] а где је сада — не зна се. О Св. Петру налази

---

[1] Хиљферд. у запис. географ. општества XIII, 217—219.

[2] Тамо стр. 162.

се животопис у рукопису у риљском манастиру.[1] Црква га празнује 5 јуна.[2]

10. **Свети Стеван, Милутин српски Краљ.** О овоме великом, многозаслужном и светом мужу говорили смо напред у IV глави ове књиге, с тога ћемо га се овде врло мало дотаћи. Његову велику оданост вери и цркви српској засведочавају многобројне и велелепне задужбине, које је он подигао у славу Божју и многоценим даровима и благом их обдарио и осигурао им опстанак. Његову високу и синовљу поштy према свештенослужиоцима сведоче опет његове речи, које он често понављаше у својим грамотама, у којима се вазда односио према њима са особитом чашћу и уважењем. А због његових хришћанских врлина, чувене дарежљивости и велике оданости вери и цркви, као и чудеса, која су се јављала на његовом гробу, српска црква га је прогласила за свеца, и она га свечано прославља 30 октобра.[3]

11. **Свети и блажени Никодим.** — Нама свима из црквене историје добро познати — знаменити и енергични архиепископ пећски Никодим, пређе чувени игуман ман. Хилендара. Св. Никодим својим строгим монашким живом, апостолском службом вери и цркви, истинском љу-

---

[1] Григор. „Путеш.“ стр. 187.

[2] Србљак 5 јула.

[3] Србљак — Л. 57 и 58, Гласн. XI, 34—41. „Родослов Данилов“ у Рајића II, 441—457; „Житије богоносного Стевана“ у Србљаку; Гласн. V, 59—68. Григор. стр. 161.

бављу према српској држави, уздигао се беше над свима свештенослужитељима, као Св. Сава I. Нарочито с пуно енергије и учености поучаваше оне који су поклизнули с правога пута и малаксали у вери и изневерили Православље. Самовољне и непослушне Богумиле је прогонио немилосрдно из своје архиепископије. Много је радио и урадио на поправци монашкога живота и реда у манастирима српским. Често је напомињао својој, у Христу, браћи, да обраћају што већу пажњу на добар ред и благостање у манастирима, и на побожност и чедност калуђера. Добре и ваљане калуђере је јако волео и штитио, а неуредне и непослушне гонио. Из велике љубави и поште према манастирима и заслужним калуђерима, он је призивао угледне и одличне игумане у архијерејске синоде, и ови су поред његових суфрагана — епископа редом седели, на сабору већали и свој глас давали. Тако поред епископа зетскога, рашкога, захумскога, хвостанскога, топличкога, будимљскога, дабарскога, моравичкога, скопљанскога, призренскога, липљанскога, градачкога и кончулскога, [1] седели су у црквено-архијерејским саборима за време Никодима и ови игумани: студенички, хилендарски, милешевски, сопотски, бањски, градачки, моравскога градца, рашки, кончулски, ораховски, нагорницки, скопљански, модрицки, хвостански и гостиварски.[2]

---

[1] Шафар. у „Памјат." стр. 51.

[2] Рајић II, 512. Григор. стр. 48. Филарет II, 64 прим. 45.

Особиту је бригу водио о своме милом му манастиру Хилендару, где се највише, као добар старешина и одличан администратор, и прочуо. Зато је често писао хилендарским калуђерима, да пазе на установљени ред и живот у манастиру. Нарочито им је најозбиљније препоручивао да не заборављају и не напуштају Типикарницу Св. Саве. У једном свом писму, а пред смрт своју, врло је лепо и красноречиво описао живот Св. Саве, што сведочи, да је био вешт и на перу и у књижевности. [1] Због свега горереченога и због чудеса, која се јављаху на гробу његовом, српска црква признала је и огласила архиепископа Никодима за свеца, и његову успомену слави 30 августа и 11 маја, и његов рад овако пева: „Никодиме проповедниче истинъ божественныхъ, основателю богословїа, источниче оученїи, глѹбино неисчерпаемаа,.... сѣкиро посѣкающаа еретиковъ стремленїа, троеострїимъ мечемъ оутѣшителя Дѹха.... Православными оученьми твоими иноплеменыя ереси ѿть церкви христовы далече ѿтгналь еси...- Ревность Божественнѹю имѣа ꙗкѡ Илїа великїй.... враги Креста Христова ѿтгонꙗеши, ꙗкоже волки хоштныя ѿть своего стада,... Радѹйся блажене Никодиме, подобный пророкѹ Илїи, доблесный ревнитель“.[2]

19. **Свети и блажени Стеван Дечански,** отац Душанов и српски мученик. Он је за жи

---

[1] Григоров. стр. 57. Гласн. VI, стр- 35.

[1] Србљак л. 129.

вота свога много претрпео беда и невоља, и, најзад, живот свршио у највећим мукама — удавили су га зликовци државни. Између свију Немањића Стеван је био најмиролюбивији и најблажији — имао је, тако рећи, голубју нарав. Свакога је искрено љубио својом племенитом душом, и према свакоме је био искрен, благ, милостив и штедар. Због његових ненадмашних врлина хришћанских, његовога невинога страдања и гоњења, Св. Никола чудотворац извршио је над њим „чудо велїе“. У путу, кад га је отац му Милутин под стражом ослепљена прогонио у Цариград, јавља му се Св. Отац Никола у Овчијем Пољу и теши га речима: *„Не губи духа и наде, твоје су очи у мојим рукама“!* . . . И заиста, чак после пет година Стевановога заточења и посведневнога мољења Богу, Св. Никола му се јавља, баш када је он у затвору служио и прослављао свога заштитника, и поздравља га речима: „Ево дошао сам да испуним своје обећање“! . . . . Затим га благослови крсним знамењем и Стеван одмах прогледа.[1] — Због равнодушнога трпљења мука и страдања, архиепископ Никодим назвао га је другим Јовом. На питање, једном приликом, Краља Милутина, да ли што чује и зна о несрећном Стевану? Архиепископ му је одговорио: „Ти, Краљу, питаш мене за другога Јова, " онда нека ти је познато, да је његова сиро-

---

[1] Григор. Цамблак у Житију Стевановом и у Грамот. фан. у Гласнику X, 266—267.

маштина и страдање далеко више од твога краљевскога богатства и величија“ . . . .[1] Затим му исприча све о његовој узорној побожности, доброти срца, незлобном и чудном трпљењу свију мука и беда. Каквога је благога срца и добре душе био овај светитељ види се из његовога писма, које је писао своме брату, а Симонидином сину Константину.[2] Овај беше, по наговору матере му Симониде, скупио туђу војску, да удари на Стевана, те да му краљевски престо отме; а Краљ Стеван, чувши за то, пише му, и у писму га лепим и благим саветом одвраћа од братоубилачкога рата, и позива га у своја братска наручја да деле власт и славу заједно.[3] — А преписивач Св. Јеванђеља у 1329 г. вели о Краљу Стевану Дечанском ово: „Господ је изабрао и

[1] Цамблак и Филар. II, 195.

[2] За овога Г. Панта Срећковић каже да га је Краљ Владислав престригао, и у таком случају ово би писмо било неверно, II, 271.

[3] Писмо гласи: „Стеван, божјом милошћу краљ српски, моме прељубазном брату Константину, желим здравље и свако благо! . . . . Ти си, сигурно, чуо, шта се случило са мном, по уређењу промисла Божјег, који чини и уређује све само добро. Богом помиловани, ја сам наследио престо родитељски, да бих владао народом са страхом Божјим и правдом по примеру предака. Уздржи се од твог злога предузећа, и дођи к мени, да друг друга братски загрлимо и да се видимо! Затим, прими друго место у краљевству, као други син краљев, па да заједнички живимо и владамо, а немој устајати са туђинцима на своју отаџбину и браћу своју! . . . . Наша је земља пространа, и довољно има места и за мене и за тебе. Знај и бу" уверен, да ја нисам *братоубица Каин* већ *друг братољубиво Јосифа*. . . . . Са овим речима поздрављам те и уверавам Не бој се! Ја сам Божји, ви сто мени приуготовљавали s а Бог је наредио и учинио добро“ . . . . Писмо у Цамбла и Филарета II, 197.

прославио га као јарку сјајну звезду. Он је оснажио државу своју, завладао многим градовима и областима српским, које још не беху у границама српскога краљевства, протерао непријатеље своје и отачаства му. Послао је против Бабуна, тј. Богумила — јеретика свога сина Душана, и овај је, с Божјом помоћу, одржао над њима победу и прогнао их све из државе"... [1] Стеван Дечански се лично и према непријатељима односио врло благо и мирољубиво. Ово се даје видети из његовога писма блгарскоме Кнезу Михаилу, у ком га саветује, да не диже војску против Србије. А како је опет био угодан Богу то се види и доказује тим, што је он — помоћу Божјом — с 15.000 војника разбио и уништио Михаилову војску од 80.000 људи.[2] А какву је љубав и благодарност гајио у грудима својима Краљ Стеван, то опет сведочи његова задужбина *Високи Дечани*, коју је он подигао у име захвалности и на славу Богу, што му је помогао да спасе државу од охолога и пакоснога непријатеља, и којој (задужбини) и данас ретко равне у црквеном свету има.[3] После многога до-

---

[1] Григор. „Пучеш." стр. 20—22. Јеванђеље је писано у Дабарској епископији при епископу Николи, а писао га је монах Никола, бивши игуман хилендарски — сигурно сам епископ Николај.

[2] Летопис за 1828 г., св. IV; Извѣс. Акад. VI, 19, и 196. 239—240, Рајић II, 562—578.

[3] О величију, лепоти и красоти ове красне Стевановe за- ...ине, ево шта вели учени брат Рус: „На три часа даљине ...рпске патријаршије налази се дечански манастир — једна ...пша и најзнаменитија српска обитељ. То је један од нај-

бра учињенога, Краљу Стевану се поново јавља Св. Отац Никола речима: „Стеване, приуготови се своме великоме путу, ти ћеш скоро отићи Господу“.[1] И није прошло дуго, а државни зликовци ухвате Краља Стевана у његовом дворцу у Породимљу, и одведу доброга и смернога старца, као јагње за клање у град Звечане и тамо га

лепших и најбољих споменика древнога величја и благочашћа српскога народа и његових владалаца. Пећска је црква, истина, лепа, масивна и стабилна, али је дечански храм поражавајућа грађевина: висока, лака и светла. То је, управо, једна грађевина од најсавршенијих рукотворина византиског стила и вештине. Када човек уђе у тај величанствени храм, њиме тада обладају неки осећаји особите радости и доброга расположења духа. У њему се човек одмах осети лакши, радоснији, веселији и спокојнији. Управо, учини му се као да се тада находи у неком надземном месту и у небеској свечаности. Црква је пространа, крстообразна и висока са једним трулом — кубетом на крову. Спољашњи зидови цркве поражавају гледаоца својом висином, лепотом и углађеношћу. Они су од земље на до крова све од самих мраморних плочица, које су вештачки узидане, да би се рекло, е су зидови једноставни. Црква је четворокатна: први је кат зидан белим мрамором, други — ружичастим, трећи — опет белим, а четврти — сињим мрамором. Покривена је оловом. Над јужним вратима стоји натпис: „Фрадь (ова је реч тако записана код Миклошића „M. S.“ стр. 109.; а Срећковић и други веле, да те речи нема, него да су они прочитали в'чадѣхь — види II, стр. 217). Вита, малии брать, прьтомайстрь изь Котора Града Кралєва, съзида црьковь Св. Пандократора Господин8 Кралю Стєфан8 Урош8 III... съзида сє за 8 годништь и доспѣла єсь црьковь въ лѣто ҂ѕѿмг = 6843 (1335 г.). Храм овај има три олтара: Главни је (тј. средњи) посвећен празнику Вазнесења Господњег; десни — у славу Св. Оца Николаја чудотворца; а леви — у име Св. Димитрија Солунскога“. Види у Хиљферд. „Въ зап. геогр. общ.“ XIII, 184—187. Фил. II, 208.

[1] Цамблак у Житију Краља Стевана; Хиљфердинг у „З геогр. об.“ XIII, 228; Гласн. I, 165, V, 64—65, X, 267, XI, 1

зликовачки удаве у 1336 години.[1] И због овога стиднога и грознога случаја, Душан у грамоти својој *Породимље* назове *Неродимље.*[2] — Тело Краља Стевана буде сахрањено у његовој славној задужбини — Дечанима. Доцније, после вишекратнога понављања чуда и знамења на његовом гробу, српски Синод реши, да се отвори гроб и прегледа тело. И кад су ово учинили, тело је нађено *„цело, нетљено, светло и благоухано“*. Тога дана је пред свима присутнима потврдила се светост тела: један слепац се дотакне његових моштију с вером у Бога на оздрављење, и тај је час прогледао. И то Синоду буде јак доказ за светост Стеванову, те мошти канонизирају за свете, а Стевана за свеца, наредивши да му се напише служба и да се у цркви празнује и прославља 11 новембра,[3] назвавши га праведним српским Јовом.[4]

13. **Свети и блажени Данило,** — познати нам архиепископ пећски Данило II — летописац и муж велики по уму и учености, узоран

---

[1] Година је у дечан. манастиру записана овако; „Доспе ше съ вcѣмъ црьковь вь лѣто ҂ѕѡмг — 6843. єдинымь лѣтомъ предь съмрьтїю своєю“. Рајић II, 581, 596, 706—724. Летопис у Гласн. I, 165.

[2] Грамота Душанова. Фил. II, 208.

[3] Служба је одмах и написана, и налази се у рукопису - Гласн. XI 38. А има још једна из доцнијега доба под имеом: Молебноє пѣнїє вс памѧть св. великомуч. кралѧ Стефана Дечнскога“. Беогр. 1850 год.

[4] Србљак лист. 69.

по строгом, смерном и побожном животу, и примеран по ненадмашној љубави према вери и цркви и оданости према држави и народу своме.[2] О животу и раду, ми смо напред говорили у IV глави оне књиге. Родослов о њему вели; „Прѣемь прѣстоль Господшмъ възвишенни .... Подьвигомь добрымь подьвигося, всяко дѣло непорочно творя .... оугодно послѹжи Господеви“....[2] А црква српска пева му: „Чѹдо ꙗвився извѣштенїя дѣлами добродѣтелей Божїихъ возсїялъ еси, монашествѹюштихъ лики оупасилъ еси, архиерейская сѣдалишта оутвердилъ еси, еретическаго нападенїя не оусѹмлився, церковїю Христовою оуправляя, преподобне штче Данїиле, премѹдре: оуснѹлъ еси ꙗкш спя, тѣло же твое цѣло и нетлѣнно соблюдено бысть и подасть цѣльбы болящимъ шть различныхъ недѹговъ и демоны прогоняеть“ .....[2] Успомену његову црква слави 20 децембра, и заслуге му признаје речима: „Что тя наречемъ святителю? Ангела — ꙗко безплотенъ на земли пожилъ еси; или же Апостола — ꙗко благовѣрїю научилъ еси сербскѹю землю; или е мученика — ꙗко Христа ради подвизался еси до смерти?....[2]

Ми са овим завршујемо овај пасаж о српским свецима, и молимо п. читаоце, да нам не замере, што нисмо могли потпуно одговорити њиховом очекивању. У једној општој историји срп-

[1] Житије Даниловo од његовога ученика налази се. дина је у музеју Румјацова 16 t. код Рајића II, 584, нешт Гласн. VI 35—41.

[2] Србљак л. 174. [2] Тамо л. 178.

ске цркве није нам могуће било говорити опширније. Ова глава, као и све друге, потребује специјално дело само за срп. свеце намењено; и ми се надамо, да је близу већ доба, када ће се у српској књижевности појавити за сваку главу, па и мањи одељак наше историје по једно велико и научно специјално дело.

ГЛАВА ДЕВЕТА

Црквена јерархија и јурисдикција
(од 1219–1346 год.)

§ 41 Претходна реч о српско-црквеној јерархији и јурисдикцији и о оскудици извора за тачно и верно ислеђење овога питања

Срби, још од самога појава свога на Балканском Трополу па до данашњега дана, готово, никада нису имали потпуног црквено-религиозног јединства, па разуме се, не могоше имати ни јерархискога јединства, а још мањеједнолику и једну јурисдикцију.

Они нису никада били *„једно стадо једнога пастира“*, већ се вазда дељаху на неколико разних делова, имајући и своје засебне и самосталне архипастире.

У почетку насељавања Балканскога Трополља, Срби беху то незнабошци, то источно-цариградске хришћанске цркве привrженици, то западно-папски поклоници. Затим један већи део Српства имађаше свога засебнога архипастира - прво-јустинијанскога архиепископа, а потом опе неки део сремско митровачкога митрополита. (

стаља пак припадаху то цариградској патријаршији, то римском папи, то богумилској секти.

И у доба, о ком говоримо сада, Срби беху у црквено-религиозном односају подељени у три групе, на: *Православне* (где беше огромна већина), *Римокатолике* и *Богумиле*, а српска црквена јерархија и јурисдикција беше још више подељена. Православни имађаху четири јерархије: *српско-жичку и српско-оридску архиепископију, сремско-мачванску митрополију и српско-задарску епископију*. Римокатолици Срби имађаху две: *сплетску архиепископију и дубровачку митрополију*; Богумили Срби опет имађаху сасвим посебну своју јерархију: *Босанско-народне-богумилске цркве*.

Сем тога, Срби — Православни нису сви били ни под гореименованим самосталним српским јерархијама. Од њих се налажаше још приличан број и под цариградском патриаршијом и блгарским патриаром.

Све горепоменуте српске јерархије беху уређене на основи уређења њихових матера, откуда су и позајмиле свој црквено-религиозни живот. Тако:

Уређење црквене јерархије православних Срба носило је у главноме тип уређења источно-православних јерархија, имајући у виду још и своје националне установе и обичаје, који се не ютивљаху канонима свете апостолске, васељен- :е Христове цркве православне. Нарочито се \ народне установе и обичаје обзирала српско-

жичка јерархија, која је услед тога и напредовала боље од других.

Уређење јерархија Срба-Римокатолика беше по калупу и римокатоличке цркве и папских закона. И ове су биле у пуној зависности од римских папа.

Српско-богумилска јерархија била је, тобож, уређена по начину Христове јерархије. Она је имала своју врховну главу *деда* и дванаест апостола — *стројника*.

Православне јерархије српске имађаху све ступњеве свештенства па и чинове, које имађаше и православна — цариградска патриаршија, сем чина патриара; а доцније је и овај чин усвојила. Ови ступњеви и чинови састављаху српско-црквену православну јерархију. Они су се делили на: *свештенослужитеље* и *црквенослужитеље*, и зваху се сви оппттим именом: *црквени клир*. У прве спадају она лица, која су добила ма који ступањ свештенства хиротонијом у олтару; а у друге опет она, која су добила чин ван олтара — хиротесијом епископа. Првих је била дужност да врше Св. Тајне богослужења и обреде; а других — да обављају спољашње црквене послове.[1] Први се још дељаху на: *јерархију свештенодејствовања* (Hierarchia Ordinis) и *јерархију административно - судску* (Hierarchia jurisdictionis). Право учења припадало је у строгом смис-

[1] Наше „Канонично Право“ стр. 160—175.

првом реду, али су вршила оба реда, ради успешнијег постигнућа циља. [1]

Римокатолици-Срби имали су у цркви својој све ступњеве и чинове, које имађаше римска црква, сем чина: *папе, кардинала* и *калуђерских генерала.* Ови се нахођаху само у Риму.

Српско-богумилска јерархија најпре је имала, као што мало час рекосмо, свога старешину Деда и дванаест стројника. Доцније, кад се њихова црква увеличала, установили су и они још неке нове чинове и звања, као: *Гост, Старац, Крстјанин — монах.* [2]

Границе православних српских јерархија простираху се: *Српско-жичке* — на целу српску тадашњу краљевину славних Немањића; *српско-оридске архиепископије* на целу данашњу Маћедонију и Албанију и неке солунске и тесалиске крајеве; *српско-мачванско-сремске митрополије* на Мачву, Срем, Славонију и Босну; а *српско-задарске епископије* на јадранска острва и доњу Далмацију и Истрију у односу српско-православнога живља.

Границе српско-римокатоличке јерархије простираху се у Далмацији — Српском Приморју — и Босни.

Православних српских епархија било је свега око 35—40 у све четири епархије. Ове су опет имале своје епископе и остале свештено-служитеље. —

---

[1] Тамо.

[2] Петранов. стр. 149.

Српско-римокатоличке две митрополије имађаху око 15—20 епархија са толико епископа и великим бројем свештеника и разноврсних калуђера и калуђерица.

Српско-богумилску јерархију састављало је њихово свештенство оба реда.

Истим редом биле су подељене и састављене црквене административне и судске власти. Свака је од горепоменутих јерархија имала своје нарочите црквене власти, а свака је опет вероисповест имала и такво уређење црквене административне и судске власти, какво је према њиховим законима и потребама могло бити. Тако на пр. римокатоличке јерархије имађаху право и на инквизицију — ту стидну установу у хришћанском свету, а богумилска јерархија опет право прибежишта и заштите гоњених. Српско-православна-жичка епархија имађаше опет право учашћа на државним скупштинама.

Православне и богумилске јерархије имађаху право и доношења црквених правила и закона, разуме се, свака на основи својих основних и вероисповедних начела и закона. Оне су, по својим законима и потребама, установљавале и црквене судове и делиле власти и чинове. Римокатоличким јерархијама је све то из Рима готово слато, и оне су само морале примати и вршити, што им се отуда наређивало, и оне власти слушати и поштовати, које су им папе слали.

— Грдна је то несрећа и огромна је штета била за српски народ, што се у црквено-религиозном одношају беше поцепао и одвојио на три табора, или, као што хумориста, наш вредни публициста С. Л. Лазић рече, „на три форме и шест мустара“.[1] Три рођена брата по крви и роду дељаху се по вери у три групе; један Православни, други Римокатолик и трећи Богумил. И сваки од њих, живећи, можда, чак и у једној кући и седећи за једном трпезом, ишао је у другу — своју цркву, и припадао другој, тј. сваки својој црквено-религиозној општини.

Па још, по несрећи, и то не беше све, него се три рођена брата и по крви и по вери дељаху у црквено-јерархиском одношају у три јерархије, па и на неколико српских области и државица. Тако: један припадаше у црквено-јерархиском одношају српско-жичкој, други — српско-оридској, трећи — ваљевско-сремској и четврти — задарско-приморској јерархији. А свака је ова једна од друге сасвим независно живела и управљала се у своме кругу. И између ових не беше никаквога јединства, а још мање братскога договора, и заједничкога рада на општој користи своје пастве и њезиног јединства у политичко-државном одношају.[2] А већ друге јерархије — богумилска и римокатоличка беху у јаком непријатељству између себе и са православ-

[1] Баш као данас . . . на стид XIX просвећеног века!!!...

[2] Србобран у 1883 год.

ном и ова с њима, да су једна другој највеће сметње и неприлике у развитку њихову чиниле, па и грдне штете и несреће једна другој наносиле: убијали се, спаљивали и прогонили једни друге. [1] Стидна инквизиција вршила је свој опаки занат у рукама нечовечних папистанаца, и бедни српски народ је све то преко своје главе претурио и — издржао, грозећи се таквих вајних Христових апостола, који се правише „другови Кесарови“ а нé Христови; који се угледаше на своје негдашње: Нероне, Калигуле, Диоклецијане итд. а не на Христа, који рече: „Ако те брат твој удари по једном образу, ти му пружи и други“. . . . и: „ако те брат не послуша, ти га само изобличи“, а не рече и: *уби*!

При таквом ужасном стању, у каквом се тада Срби у црквено-религиозном и јерархиском одношају и поцепаности нахођаху, може ли се тражити прави и истинити историски опис црквенога живота Срба из тога доба, а још мање, може ли се тражити потпун опис свију епархија и биографија њихових епископа? Разуме се да не може. . . . Ово једно зато, што је у тој несрећној братској борби све тамањено и спаљивано што је где нађено забележено; а оно што је остало, тако је непотпуно, разбацано и раскомадано, да и највећи историчари још не могу правога реда и смисла да нађу. Нарочито се прави

[1] Једва да је боље и данас . . . Погледајте хрватску рархију и њихове и папске попове по Хрватској, Босни и (ском Приморју!!! . . . .

и беспристрасни историчар не може ослонити на записе и белешке римокатоличких летописаца. Јер они, што су год прибележили, прибележили су са папске тачке гледишта и у своме сопственом интересу. А што се понешто може знати и из њихових путописа о злу, које су они чинили српскоме народу, то долази отуда, што они извесна нека *зла* приписују у *врлине*, као на пр. установу *инквизиције и индулгенција*.

Ову и овакву поцепаност српскога народа најпре су уочили српски владаоци из дома славних Немањића и дал̂новидни архипастири српско-жичке архиепископије, па су укупним силама радили на уједињењу српскога народа, како у црквено-религиозно-јерархиском, тако и државно-политичком одношају, што су у неколико и постигли при крају овога периода — тј. при концу прве половине XIV столећа.

Други су Богумили — Срби приметили, такође, да њиховом развитку, па и опстанку, смета та религиозна подвојеност од браће своје, те су се и они придружили Православнима, а мали број Римокатолицима. Ови последњи беху већином у Српском Приморју, зато се и придружише папској цркви.

Православни и Римокатолици Срби остану и на даље не само у подвојености религиозно-јерархиској, него и у великој међусобној завади борби. Ова борба и завада донела им је, уместо Богумила, другу још јачу и убитачнију по хришћанство вероисповест, која је сто пута више

донела штете Хришћанству и српском народу, него што донесе богумилска јерес. То беше *мухамеданизам.* Овај се, на рачун њиховога раздора и неслоге, тако осили на Балканском Трополуострву, да је обадве вероисповести био потиснуо и српски народ у службу себи потчинио, па и многе у своју вероисповест обратио. И тај тек жалосни догађај још је много више унесрећио и раскомадао српски народ. И на тај начин, а као казна Божја за међусобну мржњу и заваду архипастира двеју српских цркава, појаве се у средини српскога народа опет три цркве и три јерархије: *Православна, Римокатоличка и Мухамеданска.*

И ова нова вероисповест, као што нам је из историје познато и као што и данас видимо, донела је много беда и невоља српскоме народу, а још много више сметње и несреће његовом напретку и јединству, како у црквено-религиозно-јерархиском, тако и у политичко-државном одношају, о чему ће бити речи у идућој књизи наше историје. А сад да се вратимо на преглед уређења црквених јерархија и црквене јурисдикције код Срба овога периода.

Но, претходно морамо изјавити, да ће и овај пасаж наше историје бити сувише мршав, а да не кажемо и нетачан. А ово ће бити тако услед одсуства ваљаних, или боље рећи никаквих, извора. При свој нашој вољи, није нам могуће потпуно одговорити нашој задаћи и тражењу само питања. Јер, редак је српски епископ кога

летописци забележили: где је, и колико је живео и епархијом управљао; а још много мање се зна и како је који у винограду Господњем и и српској јерархији деловао и с каквим успехом и коришћу. Још ни до данас нема целокупнога списка свију српских епископа (православних, римокатоличких и богумилских), а мучно ће га када и бити. И не само то, него многи летописци и историчари разногласе и за саме епархије. Не зна се ни тачан број епархија, а још мање праве границе њихове, па ни сва места где су пребивали епископи. А за оне епископе, који се налазе по листинама и манаст. записима, зна се само да су били епископи ове или оне епархије и више ништа.

§ 42 Уређење епархија у српско-жичкој архиепископији

Изложивши напред списак и кратку историју српско-жичких архиепископа, у колико смо то могли учинити по разним и врло мршавим изворима, — ред би био, да изложимо и тачан списак осталих епархија и епископа, који су спадали у српско-жичку архиепископију и њихову историју живота и рада, али нам је то посве немогуће услед оскудице извора, као што мало час рекосмо.

Но, да би колико толико одговорили своме ·ограму и задаћи, ми ћемо само говорити о ,еђењу епархија, а да би опет у овоме што

појмљивији били, ми ћемо уређење њихово овога периода, о ком је реч, поделити на три доба, пошто и уређење истих не беше истодобно, већ у разном размаку времена. Тако: неке су епархије постојале и пре уређења светосавске архиепископије; неке је Св. Сава нове установио; а неке су доцније присаједињене за време славних српских краљева.

С погледом на то, ми ћемо и изложити овде списак епархија по реду њиховога уређења и присаједињења српско-жичкој архиепископији, поделивши их на три врсте, на:

А) Првобитне епархије до установе светосавске архиепископије;

Б) Новоустановљене епархије Св. Савом; и:

В) Присаједињене епархије жичко-пећској архиепископији.

§ 43 А) Првобитне (старе) епархије, које су постојале у српској великој жупанији до установе светосавско-жичке архиепископије

Од ових епархија има их које су установљене још за време српске прво-јустинијанске архиепископије, а неке су установљене доцније, као на пр. *Рашка.*

У доба установе светосавско-жичке ар… пископије, територије првобитних епархија … дале су у састав српско-рашке велике жупа…

и српско-оридске архиепископије и цариградске патријаршије. И кад је Св. Сава основао нову српско-жичку архиепископију, и у њој уређивао јерархију и епархије, тада су оне задржате и унете у састав новоустановљене жичке архиепископије.

А да је, заиста, у тадашњој српској великој жупанији било више епископа, то сведочи и сâм Краљ Стеван Првовенчани и летописац Доментијан. Обојица, говорећи у својим списима о доласку Св. Саве са моштима Св. Симеуна из Св. Горе у Србију, сведоче и веле, да је пред њега изашло *више архијереја.* [1] А то су били ови архијереји: *Рашки, Захумски,* [2] *Призренски* и *Браничевски.*

1. *Рашка епархија.* Ова је епархија носила име престонице великих жупана и краљева српских — вароши **Расије.** Ова се пак нахођаше близу садашњега Новога Пазара на реци Рашкој, која опет тече са југа правце ка северу и утиче у реку Ибар, близу садашње варошице Рашке у садашњој Краљевини Србији. — Резиденција епископска беше смештена у манастиру Св. Петра и Павла. [3]

Ову је епархију установио српски жупан Мунтимир у другој половини IX века, а цркву

---

[1] „И акїе съ поспѣшенїемь съвъкѹпль архїереи“ . . . Стеф.). 20 и Дом. стр. 31.

[2] Петранов. стр. 27.

[3] Шафарик „Жит. Нем.“ стр. 2—14; Летописи опет у афарика 59—69; Гласник I, 164, V 30—37, XI, 146, Archiv kcien III, 10; у Григоровића у Спису: „О Сербіи“ стр. 48.

Св. Петра и Павла основао је апостол Тит, као што то народно предање тврди.[1] — При установи ове епархије жупан Мунтимир имађаше двојаки циљ: прво, да боље ојача и утврди хришћанску веру у својој држави и народу; а друго — да тим уздигне и ојача још више и интересе и углед своје државе.[2]

Од познатих архијереја, који су седели на овој столици за време Немањића, ови су: *Евстатије*. Овај је био на првој народној скупштини, коју беше велики жупан Немања сазвао због појаве јеретика у српско-рашкој жупанији. Затим: *Калиник*, који је закалуђерио Немању; *Методије*, кога је велики жупан слао папи у Рим 1217 године,с молбом, да му папа пошље краљевску круну и своје легате да га за српскога краља венчају. После овога дошао је Савин ученик и епископ, коме ми не знамо имена. Тако исто не зна се ни за имена других епископа, који су редом долазили на рашку катедру. Зна се само за име *Григорија I*, чије се име налази у запису на једном крсту од 1275, о ком говори чувени Миклошић, и за имена: *Филипа*, који се

---

[1] Ристић у: „Деч. Спомен.“ стр. 3 и 34; Гласник V, стр. 39.

[2] Наша „Историја Срис. Црк.“ стр. 68—71. У то доба беше на катедри српско-првојустинијане митрополит Агатон, под чијом јурисдикцијом беху предели новоустановљене раш епархије. И он, као човек мудар, научен, неегоистичан и шир погледа, није протествовао против те установе. Шта више, је благословио и посветио Рашкој новога епископа, којега жупан и народ желео.

спомиње у Краља Милутина хрисовуљи,[1] *Павла,*[2] који је допратио и сахранио у манастиру Градцу матер Краља Милутина и Драгутина, Краљицу Јелену,[3] и *Григорија II,* који је опет преписао рашку крмчију.[4]

Ова је епархија уређена по уређењу нових Светосавских епархија, и тада се граничила овим епархијама: моравско-жичком архидијецезом, дабарском, будимљском, хвостанском и топличком епархијом.

2. *Захумска епархија.* Ова се епархија налази у српском Захумљу (Dolm, Clum, Zacumlje пишу Латини, а Грци опет: *χλοῦμ, χλοῦον, ζαχλοῦοι.*[5] — И како је овај предео већином био под грчким васалством до присаједињења српској великој жупанији, то су још од првога појава Хришћанства у овом пределу, били на тој епархији грчки епископи. Кнез захумски често је носио титулу грчкога проконсула и патриција.[6] И како се врло добро зна, да је Захумски Кнез Мирослав, брат Немањин,[7] био велики противник папске науке и његових попова, то је ова епархија постојала и за доба његовога кнежевања

---

[1] Миклош. М. S. стр. 60.
[2] Родослов. у Данич. стр. 99.
[3] Тамо стр. 93 и код Срећковића II, стр. 183.
[4] Павлов у „Обзор Крм" стр. 89, и код Миклош, стр. 83.
[5] Кон. Порфирог. „De administrando Imperio", стр. 34, 160.
[6] Шафарик у „Древн." II, 422.
[7] Већина историчара веле, да је Мирослав био рођени рат Немањин; а само белешка на хилендар. рукопис. јеванђељу назива га сином Завида, брата Немањиног. „Замјетки Поонника Св. Гори" стр. 309.

(1119—1199), па и дочекала присаједињење захумске кнежевине српској великој жупанији, и своје придружење светосавско-жичкој архиепископији. Од захумских епископа до Св. Саве спомињу се само епископи: *Гаврило* у 1044 год.[1] и *Симеон* за време Немање, кога је овај тако искрено љубио и поштовао, да је при ступању у монаштво узео његово име.[2] А доцније беху познати ови: *Методије*, *Неофит*, *Иларион*[3] (1239 год.), *Сава* (1252 год.), *Евстатије* (1293 год.),[4] *Теодосије* (1293 год.),[5] *Јован* (1306 г.),[6] *Николај* (1308 г.),[7] и *Данило* (1316—1324),[8] доцније архиепископ пећски. Што нам нису позната имена и других епископа, томе се не треба чудити. Јер се чак не знају имена ни свију оних епископа, које је Св. Сава први пут изабрао и поставио на новоустановљене епископије, а то ли да се знају имена свију оних, који су пређе и после постојали на дотле постојећим и новоустановљеним и присаједињеним српским епархијама.

О месту, где је била столица ове епархије пре и после њезиног присаједињења српско-жич-

---

[1] Петранов. стр. 27.
[2] Срећков. II 30.
[3] Троичкога требника белешка.
[4] Миклош, M. S. стр. 62.
[5] Тројичкога требника запис.
[6] Срећков. II, 140, Миклош, M. S. стр. 63, Милут. 1 моти ртачк. манастиру.
[7] Тројички Требник.
[8] Срећковић II, 253. РодосЈов: стр. 366—467.

кој архиепископији, разногласе летописци и препиру се историчари. Један летописац вели, да је била у „Стольнѹ“ [1] при храму Пресвете Богородице; а други — да је била у „Стонѹ“ при храму св. Богородице. Даничић се слаже с посљедњим и вели, да је то место, које се зове *Стон* (или „Stagno“) [2] на Јадранском мору на превлаци (седлу), која веже велики полуоток Пелешевац — Savǎčelo са земљом близу Сланаго, а недалеко од Дубровника. [3]

Рус Мурјавјев се не слаже ни с једним летописом, и он тражи то место у унутрашњости Херцеговине. И на основу речи херцеговачкога митрополита *Нектарија* (1702. г.) држи, да је катедра захумскога епископа била у требињском манастиру Пресв. Богородице. [4] Но, Мурјавјев испушта из вида то, да је Требиње и требињски манастир био у Травунији, а не у Захумљу, [5] и да се Травунија сјединила са Захумљем тек доцније. Он није знао, да је у Требињу била друга српска епископија и епископска катедра, коју је заузимао еписк. Константин у доба када је у Захумљу био епископ Симеон.

Други историчари опет тврде, да је захумска епископска катедра била у *Завали*. [6] Овима

---

[1] Шафар. у Памјат. стр. 59 и 69.

[2] Данич. Речник код речи Стон.

[3] Види Генералну карту Аустро-угарске.

[4] „Сношенія съ востокомъ“ IV, 47.

[5] Види карту Кон. Порфирогенита из X. ст. и карту Срећковића у Историји I књиге.

[6] Гласник V, 37 и XX, 303 и арх. Ристић у „Дечан. Спом.“ страна 3.

се придружују и учени историчари: Голубински и Јастребов, позивајући се на летописе из XVI столећа. Ови, као позитивно, тврде, да је, заиста, захумска епископија била у *Завали,* близу *Невесиња.*[1] И то је било могуће у XVI веку; али се ти летописи не могу однети и на старије векове.

Што се нас тиче, ми бисмо, судећи по свима приликама, у којима се ова епархија налазила, рекли, да је захумскога епископа катедра била најпре у Стону на пелешевачком Полуотоку; затим, због политичких неприлика и јаке најезде папистанаца, пренета у унутрашњост Захумља — можда у Завалу; и, најзад, кад је Травунија стопљена у Захумље, пренесена је у манастир Тврдош,[2] близу Требиња, а одатле опет у XVII веку у ман. Савинац близу Ерцег-Новога на Боко-которском заливу. Овом преношању епископије били су највећи узроци религиозни покрети: Римокатолика и Богумила, који беху са свију страна опколили захумску православну епархију, изузимајући са источне стране, с које граничаше са дабарском православном епархијом. Са севера беху Богумили, који се у XII и XIII веку беху тако умножили и осилили, да су прелазили и у Захумље те су ширили своју јерес. Са југа, запада, па и са севера беше захумска епархија окружена папистанцима. И не само то, него се њих приличан број налажаше и у самој

[1] Голуб. стр. 582 и Јастребов у Гласнику XLVIII.

[2] Гласник XLII у Чланку Бока и Зета.

епархији, да су и сувише сметали напретку православља и апостолском раду захумског православнога епископа. По несрећи у овоме им помагаху и српске краљице: жена Краља Стевана Првовенчанога, која беше унука млетачкога дужда Дондола и врло ватрена папистанка; а раније Јелена жена Краља Уроша I и Катарина жена Краља Драгутина. Све су оне ревносно помагале и штитиле папске фратре и попове; а жена Првовенчаног још је, својим ласкањима око већ старога и доброга Краља Стевана, удејствовала и многе поклоне за Римокатолике. Краљ Првовенчани, из љубави према жени, поклонио је многе земље, цркве и манастире српско-православне папистанцима у Српском Приморју, као што смо већ напред рекли.

И према оваквом стању ствари у Захумљу, није никакво чудо, што је православно-српски епископ пренашао своју столицу то тамо то онамо. Сигурно је тражио и згодније место, откуда би се лакше и поузданије могли одбијати и паралисати насртаји непријатеља Православља. И овом маневрисању и великој ревности српско-православних захумских епископа има се, управо, и благодарити, што су и једни и други противници Православља (тј. Папистанци и Богумили), при свој њиховој блискости ка Захумљу и њиховој ревности, најмање успевали у својој пропаганди у Захумљу. Нису, шта више, могли захватити ни доброга корена, а то ли се потпуно угнездити и умножити. И дан дани је Херцего-

вина најчистија од Римокатолика, па и других вероисповести. Све што су Римокатолици únграбили из Захумске епархије, то је то, што су им сами владаоци или поклонили, као Млет, Пелешевац, Ријеку, Груж, или продали, као: Конавље и Жупу.

Ова епархија пошто је ушла у састав српско-жичке архиепископије граничаше: са југозапада Јадранским Морем и дубровачком митрополијом; са севера реком Цетињом, босанском бановином — епархијама сплетске архиепископије и богумилским; са истока српско-православном дабарском епархијом. Она је заузимала врло велики простор, целу Неретву и Травунију и половину Захумља. Узрок овога њезинога пространства лежи у томе, што је у Приморју, па чак и у границама те епархије, било прилично Римокатолика, и ови су имали своје нарочите епископе, као: у Дубровнику, Сплету, Корчули, Бобару и другим отоцима.

Главни манастири српско православни у овој епархији беху: Пресвета Богородица, и Св. Тројица у Стону, Тврдош — Успеније Св. Богородице близу Требиња; Св. Маргарита, и Св. Јован у Дубровнику и т. д.

3. *Призренска епархија.* Ова је епархија била установљена још у најстарије доба. [1] Она се спомиње и у хрисовуљи Цара Василија којом је овај васпоставио српско-прво-јустиниј

[1] Гласн. LVI, 114, види запис Хилендар. Јеванђеља.

ску архиепископију у Ориду. Значи да је ова епископија постојала у доба живота Првојустинијане.

Стеван Немања, како нам историја казује, заузео је пределе око Призрена, па је и епархиска територија ушла била у границе Велике Жупаније српске, а по том и у састав српско-жичке архиепископије.

За ову епархију су неки историчари [1] мњења, да је она после Св. Саве ушла у састав нове светосавске-жичке архиепископије. Но, томе се мњењу поред неких историчара и летописаца највише противи писмо Димитрија Хоментијана, српско-оридскога архиепископа. — До установе светосавске архиепископије у Жичи, све су српске епархије јужно-источне потпадале под јурисдикцију српско-оридске архиепископије, па, разуме се, и призренска епархија. И кад је Св. Сава установио жичку архиепископију и овој присајединио призренску и остале, онда је Димитрије Хоментијан протествовао против тога, и нарочито у писму удара на *присвајање призренске епархије.* Он вели: „у Призрену је и пре Тебе (Св. Саве) постојао канонични епископ који припадаше нашој — оридској архиепископији; и Ти си га приморао на одступање, па си на место њега посветио и поставио другога, а епархију присајединио новој неканоничној архиепископи-

[1] Голубински и други.

[1] Putra — „Analecta sacra et classica“ VII, стр. 385. Ружић: Die Bedeutung des Dem. Chom · · · · · стр. 89.

ји“.[2] И ми држимо, да ће се после овакве очите сведоџбе сви сагласити, да је Св. Сава, а не који други српско-жички архиепископ присаједињио призренску епархију и поставио на исту свога епископа.

Од призренских епископа за сада се знају само ови: *Дамјан*,[1] *Сава*, оба за доба Краља Милутина и архиепископа Евстатија II,[2] и *Арсеније*, за доба Краља Душана око 1333 г.[3]

Ова епархија граничаше епархијама: грачаничком, хвостанском, рашком и топличком, а од југа српско-оридском архиепископијом. Манастира је у околици био велики број, а главни беше призренски Пресвете Богородице. И:

4. *Браничевска епархија*. Ова је епархија, такође, постојала од давнашњих времена. И она се спомиње у списку епархија српско-прво-јустинијанске и српско-оридске архиепископије. А кад је Стеван Немања ослободио Браничево и присаједињио га својој великој жупанији,[4] тада је и ова епархија најпре ушла у границе велике жупаније, а затим се придружила, са рашком и призренском епархијом, светосавској архиепископији, кад је ову Св. Сава установио.

---

[1] Миклош. „M. S.“ стр. 60.

[2] Родослов, стр. 327; Голубин. стр. 470.

[3] Миклош, „M. S.“, стр. 104.

[4] Није истина, као што неки историчари тврде, да је Немања, у доцнијој борби с Грцима и другим народима, поново изгубио све земље које је био на Истоку задобио. Тада је отпао само Ниш и источна му околица, а обе су епископије и Призренска и Браничевска биле остале у границама српске Велике Жупаније.

Епископска катедра ове епархије била је, као што многи историчари и летописци једногласно тврде, при цркви Св. Николаја. Но, где је баш била та црква — поуздано се ни данас не зна. Историчари о томе разногласе и много споре. Једни веле, да је била у данашњем селу *Каони*, на левој обали реке Пека, а други — тврде, да је била у *Ждрелу*, с десне обале реке Млаве.[1] Писац Родослова каже, да је ово село — Ждрело припадало манастиру Жичи;[2] а један летописац опет тврди, да је у том селу подигао Цар Лазар велелепан манастир.[3] Но да ли је ту и пре Цара Лалара постојао манастир, то се у том летопису не каже, нити се пак из других докучује. Неки су чак тврдили, да је браничевска епископија била у Смедереву.[4]

Ми бисмо пре рекли, да је ова епископска катедра била у садашњем Кучеву, или у Голупцу, или Пинкуму — данашњем Великом Градишту, ако она није била у Ждрелу.

Границе ове епархије допираху до Дунава, Тимока, Мораве, а са југа до прокупачке епархије. —

---

[1] Гласник IV, 191–199.

[2] Тамо, стр. 117.

[3] Миклош. „M. S.“, стр. 192 и 212.

[4] Ово се мњење најмање може у комбинацију узети. Јер пре свега Смедерево не спада у Браничево, а баш кад би и спадало, не би могла бити ту столица због своје крајње тачке и удаљености од другога краја Браничева — Тимока. У Смедереву је била чак доцније епископија, када је тамо била и столица српских деспота.

§ 44 Б. Новоустановљене — Св. Савом — епархије

Великому Светосавскому Духу и његовим великим плановима и потреби цркве није одговарао тако мали број епархија и епископа у Србији. С тога он науми, да умножи број епархија и епископа. Нарочито га је на ово покренула још и та околност, што су српску Велику Жупанију тада окружавали не само велики непријатељи Српства и српске државе, него још већи противници и гониоци истинитога Православља, које се са Србином беше идентификовало. Умножењем епископа ишао је он на сузбијање и паралисање противника Православља, и на ојачање Србизма и српске цркве и државе.

У циљу да одреди резиденцију за српскога архиепископа и да одреди број епархија у Вел. Жупанији, Св. Сава, чим је, као посвећени архиепископ, дошао у Србију из Цариграда, сазове црквсно-народни сабор у манастир Студеницу, где беше први пут и одсео. На сабор су дошли били сви црквени и државни веледостојници, па и сâм Велики Жупан Стеван Немањић.

Пошто су се сви искупили, и Св. Сава са многобројним свештенством одслужио св. литургију и на присутне чланове сабора призвао Св. Духа, тада им он објасни циљ њиховога састанка и велику потребу онога, што имају да реше. Затим Сабору прво предложи на решење: „да се нов подигнути манастир Жича назначи и прогласи престоницу српскога архиепископа“. И Саб

је једногласно и једнодушно предлог усвојио, а Краљ Стеван је исти узаконио и народу прокламовао. —

Затим, Св. Сава поново узме реч и Сабору у лепом и разложитом говору објасни потребу цркве и државе у већем броју епископа — чувара српских светиња: Православља, цркве и државе. Говорио је, како би од великога интереса по Православље, цркву, народни морал и јачину државе српске било, да се умножи број епархија и епископа, који би својим бодрим оком пазили на кретање непријатеља Православља и државе српске, као и националности, којој пређаху папистанци, па и Блгари и Грци, па да по потреби они свом снагом одбијају све те дрске насртаје.

Чланове сабора — државни великаши и црквени достојанственици — добро су схватили и појмили предлог свога светитеља и доброга и патриотичнога архипастира,[1] па су једнодушно донели овакву одлуку: „Целу Велику Жупанију поделити на дванаест епархија, и поред тадашње четири основати још осам нових, и то: *Жичку*, *Зетску*, *Дабарску*, *Моравичку*, *Топличку*, *Будимљску*, *Хвостанску* и *Грачаничку*“.[2]

За све ове епархије Сабор је одредио и

---

[1] Држимо да би и данас за све — нарочито за веру и кву српску — било боље, кад би се и данас у народним упштинама чуо глас српских, духом светим просвећених, арпастира.

[2] Српс. Летописи, I—IV.

границе и манастире, у којима ће епископи имати своје катедре и живљење; а затим је Саву архиепископа умолио, да он све то удејствује онако, како га Бог и Дух Свети буде у томе руководио. После свега тога, Сабор се разиђе, а Св. Сава остане са епископима да се договори о уређењу јерархије и извршењу саборских одлука.

Св. Сава није ово питање прекидао, што но реч, преко колена. Он је ове закључке и уређење црквене јерархије изводио с великом обазривошћу и поступношћу. Прво је уредио своју резиденцију у Жичи, а затим је једну по једну епископију уређивао и постављао на исту нове епископе, из средине њему добро познатих ученика и осведочених патриота и јаких привржееника Православљу. На овоме послу радио је он пуне две године дана.

Кад је све урадио и уредио у цркви и својој јерархији, тада је поново сазвао Народно-црквени Сабор — Скупштину. Ово једно зато, да народу дâ рачуна о извршењу закључака Студеничкога Сабора; друго зато, да добије одобрењем још више снаге и народнога поткрепљења за будуће радове у цркви; и треће, што је најглавније, да уздигне српску Велику Жупанију на степен Краљевства, а великога жупана да прогласи и венча за Краља Српскога. И он је и на овом Сабору све жеље своје успешно постигао. као што смо то напред и изложили.

За то доба, Грци, епископи, који се беху застали на епархијама или су изумрли, или су

видећи да им места ту нема, са онаком нарављу и обичајима, сами одступили и из Србије побегли, као што је то учинио на пр. Призренски, због кога се Димитрије Хоментијан онако горко жали и протествује.

Новоустановљене епархије су ово:

1. *Жичка архидијецеза* звала се и: *Моравска епархија.* Како је Св. Сава желео, да и сâм има епархију своју, те да послужи својој братији — епископима добрим примером у вршењу епархиских дужности, то је он основао и за себе епархију под именом: *Жичко-Моравска.* Ову епархију састављаху ове жупе: *Кружилница*, *Морава, Борач, обе Лепенице, Белица, Левач, Лугомир, Расина, Јелашница, Инућа* и *Ибар.* [1]

И према овоме граничила је овим тадашњим епархијама: браничевском, топличком, рашком, моравичком и најпре ваљевском самосталном митрополијом, а доцније са потчињеним јој епархијама: ваљевском и београдском.

Први архипастир жичке епархије био је: Сава прьвы архїепископь вьсеи Сьрьби и Поморавлꙗ, затим његов последник Арсеније I, такође, архиепископ, а после су били епископи.

Од главних манастира беху: Жича, Студеница, Градачки, Вољавча, и женски манастир Анин, жене Великога Жупана Немање, а матере Св. Саве.

---

[1] Архим. Ил. Руварац, у: „Чупић. Годишњица", X, стр. 248.

2. *Зетска епархија.* — Ова епархија носи назив стародревне области српске Зете.[1] У састав ове епархије били су ушли ови данашњи предели и земље: Црна Гора до никшићске жупе, Братоножића и Васојевића. Затим: спичанско, паштровићско, брајићско, мајинско и грбљанско племе и залив которски. Но, ми не бисмо рекли, да је у прво доба своје установе заузимала све гореименоване пределе и племена. Јер у то доба налажаше се у Српском Приморју још епископа, као у Будви, Котору и Требињу, који су се још држали Православља, и у заједници са рашким епископом и грчко-цариградским патриаром, а под заштитом српских владалаца. И као такви они су на својим местима, као самостални задржани, док су се год држали Православља, или док нису изумрли. После тога њихови крајеви и паства присаједињавани су зетској епархији у православном, а дубровачкој митрополији у римокатоличком односају. Због оваквога ширења њезиних граница, она је у славно доба српске величине била највећа по пространству своме.

За место, где је први пут Св. Сава сместио катедру зетскога епископа, летописци и историчари разногласе и у последње доба јако о томе последњи споре. Писац „Родослова“ само вели, да је смештена у манастиру Св. Аранђела Михаила,[2] а није одредио тачно место, где је баш

---

[2] Миклош. „M. S.“ стр. 22—32.

[1] Стр. 295 и 304; Голубин. стр. 465—466.

тај манастир био. Исто тако један летопис вели: „Втораго Єпископа постави оу Зете Дїоклетїискомь Поморью вь храмѣ Арьхистратига Михаила“.[1] Један летопис вели: „Вь црькви Св. Архангела близь Дрьпа“;[2] а запис на Иловичкој крмчији вели: „За цркву Св. Архангела Михаила“ „на мѣстѣ глаголемѣмь Иловицѣ“.[3]

Према овим записима и још неким поделила су се мишљења у две групе: једни су да је била у манастиру Св. Архангела Михаила на Иловици — Златици, близу Драпа, између старога града Дукље и Немањинога места рођења града Подгорице с леве стране реке Мораче и с десне стране реке Рибнице. Други су мишљења да је била у манастиру Св. Аранђела Михаила на Превлаци — отоку Јадранскога Мора близу Котора.[4] Ови последњи узимају у помоћ за потврђење свога мњења и ове записе: „Єстатиє бисть єпископь славнаго манастира Архангела Михаила вь странѣ Зетсцѣи, тоу бо прьвѣє приєть мнишки образь“[5]...... „Сьздахь храмь сїи вь область Светаго Михаила“...[6] и повељи млетачкога дужда, од 10 маја, 1309 год., којом он наређује млетачкоме конзулу у Котору, да исплати *епископу*

---

[1] Шафарик „Памјатки“ стр. 59.
[2] Гласник VIII, 185, XLVIII, 391.
[3] Рукопис. „Илов. Крмчија“ л. 398, лично смо читали и преписали.
[4] Гласник VIII, 286, Шематизам Бокекотрске и Дубровачке [е]архије од 1874 г., Гласник XLII.
[5] Житије Краљ. и Арх. у Дан., стр. 304.
[6] Микл. M. S. стр. 50. Овај запис говори о зидању цркве Богдашићу, котор. околици.

Св. Михаила неку условљену цену за спасење извесних ствари са разломљенога брода млетачког, што су спасли мочаси и људи манастира Св. Aранђела Михаила.[1]

После нашега проучавања овога питања, и посете оба места, и манастирских развалина, ми бисмо били мњења, да је Св. Сава први пут сместио катедру зетскога епископа у манастиру Св. Aранђела на Златици — „Иловицѣ“ (близу Дрьпа и Дукље), а после да је премештена у манастир Св. Aранђела на Превлачки Оток, на Јадранско Море близу Котора. Ово своје мњење оснивамо на јасном запису Иловичке крмчије и на запису који вели: близу Дрепа, које се место, заиста, налазило близу тога Aранђеловачкога манастира, и због кога и данас једна улица у Подгорици носи назив *„дриска улица“*. При том нас у овом мњењу подржавају и друге прилике и околности — нарочито што су тада близу Превлаке у Котору и Будви били епископи, који се још нису били потпуно изразили за папу, и око којих се православни у Српском Приморју прикупљаху. И према томе судимо, да није Св. Сава могао бити тако неполитичан, да ове гони у туђ табор, постављањем поред њих другога — свога епископа.

И друга околност, имено, што ми сумњамо

---

[1] Ми се нећемо овде упуштати у полемику ни са првим ни са другим, — то ћемо учинити у засебној расправи. — (Ова је расправица изишла прошле 1894 год. у свештеничком журналу „Весник Срп. Цркве“ у XI и XII свесци.

да је у то доба и био манастир Св. Аранђела Михаила на Превлаци, ако се узме за верно да га је Краљ Стеван Првовенчани подигао, као што то црногорски Владика Василије голим речима тврди,[1] поткрепљава нас у горњем мњењу. А сумња наша, односно постајања у то доба манастира Св. Аранђела Михаила на Превлаци, оснива се на томе: прво, што Краљ Стеван није могао у једно и исто доба подизати толико огромних манастира, као што беше на пр. манастир Хилендар, Жича, Пећ и још неки у Србији,[2] и друго с тога, што је тај Приморски крај био још слободан и самосталан као у форми неке републике, а под покровитељством српских владалаца, и, најзад, треће зато, што је то место било сасвим неподесно за столицу епископску, нарочито због удаљености од већине паства своје и свештенства; а друго због тадашњега нездравога ваздуха, услед исушивања морске соли.

А доцније, кад се показала потреба, да се епископска столица премести на Превлаку, као и да се један такав манастир као што је био Св. Аранђела подигне на Превлаци, да би се Православни Срби Грбљани, Брајићи, Побо-

---

[1] „Чтеніе общ. Исторіи и Древн". 1860, књ. 2. И Милутиновић у својој Историји српског народа од 1835 год. стр. 12, Голубински стр. 466.

[2] Овакве знамените грађевпне не подижу се у један мах, па ма их и краљеви подизали. При том је Стеван имао пуне руке и другога посла: рат с братом Вукашином и другим околним српским непријатељима није му дао много мислити и бринути се и о подизању толиких манастира.

рањи и Паштровићи, пошто су њихови — которски и будвански — епископи прешли на страну папе, прикупљали око тога св. манастира и епископа, тада је прво подигнут манастир, а затим премештен из Зете — Златичкога манастира и зетски епископ, ради јаче гаранције за Православље и парализање двају нових папских привреженика. И то је, заиста, и користило. Усворо је будванска епархија уништена, јер је сасвим била остала без пастве, пошто су сва околна племена, која су тој епископији припадала, остала чврста и непоколебљива у својој прадедовској вери и одана Православљу, па су сви прешли на страну светосавскога — православнога зетскога епископа. У Котору је и даље остао папски привржених; али је, готово, и он тада био без пастве. Имао је само не - Србе, који живљаху у Котору и око мора.

У овом је манастиру епископска столица била до друге половине XIV века, а затим је пренесена у зетску крајину у манастир Пречисте. Одавде је пренета у другој половини XV века у манастир Врањину на оток Скадарскога Језера. Затим је, због турске навале, пренета 1452 год. на Обод, где је манастир Врањина имао свој метох, и где су вредни калуђери основали прву српску књигопечатњу. Одавде је зетски митрополит морао пренети 1516 године у црногорске кршеве, где је са Ђорђем Црнојев ћем подигао манастир Цетиње и тамо ју смести И као што су ова четири премештаја учиње

услед неприлика и потреба, тако је, сигурно, била премештена и први пут из манастира Златице у манастир на Превлаци по потреби.

Овакво наше мишљење и уверење оснива се баш и на упорној борби историчара за та два места. Да није она била и у једном и у другом манастиру, то се не би налазило трагова и записа о тим местима, нити би се опет историчари тако упорно борили, доказујући једни да је епископија била у манастиру Златици, а други опет на Превлаци. Обе стране имају разлога за своја мњења, само греше што онако дрско одричу једни другима могућност њиховога мнења. И ми понављамо: епископска је столица била и у једном и другом манастиру, само у разно доба, као што је и доцније била разновремено у четири манастира, у Крајини, Врањини, Ободу и Цетињу. И ово овако не велимо само ради измирења партија, које се боре него што смо из свега до сада о томе казанога дошли до таквог уверења, што утврдо држимо, да је, према тадашњим приликама ствари, морало тако бити. . . .[1]

Ову — зетску епархију граничиле су ове српске епархије: захумска, дабарска, будимска, хвостанска и са југо-запада Јадранско Море. Од њезиних епископа познати су: *Иларион*, први епископ и љубљени ученик Св. Сава;[2] *Неофит*,

[1] За овакво мишљење, ја држим да нас неће нико осуђивати, као што и ми не осуђујемо друге за њихово једнострано мишљење.

[2] Миклош. M. S. стр. 17 и Василије владика црногорски, стр. 3. — Ово је онај Иларион, којега је Св. Сава раније слао

у години 1262;[1] *Теофил* у 1269;[2] *Евстатије* у 1279,[3] доцнији архиепископ српско-пећски; *Михаило*;[4] *Андрија, Јован,* који се спомиње у спиcку за доба Краља Милутина и архиепископа Евстатија II око 1292—1300 год.;[5] *Михаило* II који се спомиње у 1313 год. у хрисовуљи Краља Милутина.[6]

У зетској епархији главни су манастири били: манастир Св. Аранђела на Златици — који је и најстарији био; Св. Трифуна у Котору, који је подигао Стеван Немања,[7] Св. Аранђела на Превлаци, Пречиста у Крајини, Врањина, епископа Илариона, Ртачки на Јадранском Мору, и Св. Николе у Бару.

3. *Дабарска епархија.* — За ову епархију су постојала два мњења: једно — за Дибар у Старој Србији, близу Албаније; а друго — за Захумље. Но, ово није ни једно истинито. Захумска је епископија била у Стону итд., као што смо напред навели, а старосрбијански или македонски „Дьбрь“ није још тада био у српској великој жупанији; и епископија овога Дьбра била

из Св. Горе у Србију, да измири народ, властелу и Краља, и да умоли Св. Симеуна мироточивога у ман. Студеници, да заустављено миро поново пушта.

[1] Иловачке Крмчије запис, л. 3.

[2] Родослов стр. 295. — За овога неки држе, да је то горњи Неофит, не знамо какви су им за то разлози.

[3] Родослов, у Данич. стр. 116.

[4] Тројич. Требника запис.

[5] Миклош. М. S. стр. 60.

[6] Срећк. II књига.

[7] А. Александров „По Адриат. Мору“ стр. 23.

је у границама српско-оридске епископије. А светосавска дабарска епископија била је смештена у манастиру Св. Николе на реци Лиму,[1] или како Г. Ил. Руварац вели у Полимљу, у ман. Бањи, храму Св. Николе.[2] Она је имала у својим границама целу вишеградску околину[3] и пружала се до граница: моравичке, рашке, зетске, будимљске, захумске, па нешто са севера до ваљевско-босанске митрополије.

Од дабарских епископа познати су само ови: *Христифор, Јоаникије, Методије, Николај, Јоан, Спиридон, Исаије*[4] (1281—1291 год.), био је за владе Стевана Милутина и архиепископа Јакова; *Јоанн II* (1291—1309 год.), био је за живота архиепископа Евстатија II,[5] и Николај II, био је за доба архиепископа Данила II.[6] — Главни манастири су били: Бањски и Сопотски.

4. *Моравичка епархија.* — Ова се епархија налажаше у Моравици у тако званом крају „Стари Влах", а назива се моравичка по реци Моравици,[7] која тече кроз тај крај. Столица епископска смештена беше у манастиру Св. Архилија, који се нахођаше близу ушћа речице Рзаве у

---

[1] Миклош. „M. S," стр. 564.
[2] Архим. Ил. Руварац „Ћуприј. Годишњица" X, 250.
[3] Гласник V, стр. 37.
[4] И. Руварац, тамо стр. 253, у диптикону — читуљи плеваљској.
[5] Миклош. „M. S.", стр. 60. 62.
[6] Григор. „Путешест." стр. 21. и И. Руварац, тамо 253.
[7] Речник Гавриловића код речи Моравица, и Гласник XI, 278.

реку Моравицу.[1] а ова пак тече недалеко од тога манастира и данашње варошице Арилза у Срп. Краљевини, и утиче испод вароши Краљева и манас. Жиче у реку Ибар, и одатле обадве чине јужну реку Мораву. Тадашњи је манастир порушен, а на место њега подигао је Краљ Стеван Урош III са тадашњим моравичким епископом данашњу цркву у Арилзу и нову епископију. Црква је и данас лепо очувана, а од епископије се само трагови познају.

У ову епархију су улазили ови предели: цео данашњи ужички округ, затим: драгачевски, качерски и таковски срез данашњега рудничкога округа. И према овом, границе јој се сучељаваху са ваљевско-сремском митрополијом, жичком архидијецезом, рашком и дабарском епархијом. Ова епархија и жичка архидијецеза биле су по простору најмање од свију других епархија.

Од епископа моравичких зна се само за име *Кирила*,[2] који се спомиње у Милутиновој хрисовуљи. Манастири су главни били Св. Архилије, Св. Николај и Моравички у качер. срезу.

5. *Топличка епархија.* — Ова је епархија састављена нешто од нишке, чије је пределе био заузео Стеван Немања, а нешто опет од старе рашке епархије. Састојала се, управо, из данашњега топличкога округа, изузимајући блиску околицу Ниша, и срезова: лесковачког, јабланичког и крушевачкога округа без трстеничкога сре-

[1] Гласник X, 332, и карта у том Гласнику.
[2] Миклош. „M. S.“ стр. 60.

за, који је припадао жичкој епархији. Према овоме границе ове епархије допираху до граница: жичке, браничевске, грачаничке, призренске, рашке, и са истока српско-оридске архиепископије. Име је своје добила од реке Топлице, поред које се простираше епархија. Столица епископска је била при Белој Цркви, храму Св. Николе (9 маја), а у садашњој варошици Куршумлији, која се опет налази близу ушћа речице Бање у р. Топлицу[1].... За ову цркву летописи бележе, да ју је подигао Стеван Немања[2]....

Од епископа ове епархије спомиње се само *Герман*, који је био за владе Краља Милутина и Архиепископа Евстатија II, у доба преуређења српско-пећске јерархије.[3]

6. *Будимљанска епархија.* — Ова је епархија постојала још раније и звала се „Сьрбьска“,[4] и сад ју је Св. Сава поново васпоставио. Она се састојала из: Северних Васојевића, Колашина, Братоношића и Дробњака. И према овоме дотицала се граница ових епархија: рашке, хвостанске, зетске и дабарске. Епископска катедра налажаше се у Ман. Ђурђевих Стубова, храму Св.

---

[1] Глас. XXXIX, 13.

[2] Шафар. стр. 3, Домент. у Даничића стр. 7.

[3] Микл. „M. S.“ стр. 60—62.

[4] Срећков. II, 81. и Мацијевски вели да је београдски тј. берански епископ *Теодосије* био у 1068 год. на сабору далматинском са босанским епископом *Теодором*. И озо доказује да је будимска епархија постајала раније. Види: „Истор. Перв. церкквй славянь“ стр. 30. Гласн. X, 194.

Георгија,[1] близу вароши *Гусиња* и *Берања*,[2] који се данас у рушевинама налази.

Пре васпостављења ове епархије, у време борбе Православља против Римокатолицизма, познати су ови епископи: *Теодосије* (1068)[3] и *Кирило*.[4] Од васпостављења Св. Савом зна се само за ове: *Теофило*, који је преписао Крмчију са светосавскога превода,[5] *Герман*, који беше при Краљу Милутину и архиепископу Евстатију око 1243—1302 године.[6] Од манастира главни беху: Ђурђеви Стубови.

7. *Хвостанска*[7] *или Студеничка епархија*. — Ова се епархија налажаше у Хвостанској области — у Ст. Србији — око реке Бистрице, која утиче у Бели Дрин, и око вароши Пећи. Предео ове епархије до установе њезине припадао је нешто призренској, нешто рашкој и нешто српско-беранској епархији. Епископија беше најпре смештена у манастиру Мала Студеница — у

---

[1] Овај је манастир подигао Стеван Немања, као што то летописи из XVI века тврде, — види Гласн. V „Живот Ст. Нем.“ и код Шафарика Памјатки....

[2] Гласн. XXII, стр. 69—70 и „Е. Каваљевски у чет. Мтк. кх черн.“ стр. 42—60.

[3] Срећ. II, 31. Мацијев. стр. 30. Гласник X, 194—195.

[4] Срећков. II, 30.

[5] Види запис при крају Морачке и Савинске крмчије, који тврди да су ове преписане са преписа Теофилове крмчије, која је опет преписана са оригинала светосавске крмчије, и „Срп. Далм. Магаз.“ XXV, 186.

[6] Миклош. „M. S.“ стр. 60—62.

[7] Г. Ст. Новаковић — академик Хвосно доводи од грчке речи: *Χοσνο*“.

храму Пресвете Богородице.[1] Доцније пак буде пренесена у манастир Св. Петра и Павла у Пећ, који су Св. Сава и Краљ Стеван нарочито подигли, а велелепно украсио Краљ Владислав, а доцније архиеп. Данило. Св. Сава, увиђајући опасност за архиепископску столицу у Жичи због близине Маџара, спремао је већ унапред други склонитији манастир за архиепископију.[2] Зидање овога Манастира надгледао је ученик Св. Саве Арсеније, намесник ман. Жиче.[3] Неки записи тврде, да је тај Манастир и подигао Арсеније са Краљем Владиславом у том циљу.[4] И одиста, овај манастир и постане столица архидијецезална, и тамо су седели немало сви архиепископи и патриари српски, и већина су њих тамо и умрли и сахрањени.[5] Архиепископ Данило II украсио је и манастир и резиденцију, да су служиле за углед у грађевинарству[6]....

Границе ове епархије сучељаваху се са границама ових епархија: рашке, призренске, зетске, будимљске и са југа српско-оридске архие-

---

[1] Види Речник Даничића код речи: Хвосно и Студеница; Хиљфердинга у: „Поѣздка по Герц. Бос. и Ст. Сербїи“ стр. 169. Манастир је био у селу Студеници — отуда је и добио своје име; а „Мала“ назват је за разлику од Лавре Студенице.

[2] Родосл. стр. 318.

[3] Гласник V, стр. 41.

[4] Родослов стр. 262, и Голубински стр. 462.

[5] Тамо.

[6] Тамо, стр. 268.

пископије. Од епископа познати су: *Јован,*[1] *Јосиф*[2] и *Данило,*[3] а од главних манастира беху: Ман. Пећ, Високи Дечани и Мала Студеница.

8. *Грачаничка и Липљанска епархија.* — Ова је постојала још за живота Прво-јустинијане. Она је, такође, била ушла у састав српске оридске архиепископије, кад је ова васпостављена, као што сведочи Хрисовуља цара Василија II.[4] Тада се она именоваше *Липљанска,* по вароши „Липьнь“, која се налажаше на Косову с десне стране р. Бистрице, данас је село Липањ[5] (Грчки „*Λιπχίνιον = Του Επίσχοπου Λιπχινίου*“)[6].... Грачаничко-липљанска епископска столица налажаше се најпре у вароши Липну, а затим у ман. Грачаници, који и данас постоји на Косову, у храму Св. Благовештења.[7] По заузимању те околице, која припадаше липљанској епархији, епископ родом Грк, побојао се беше народне освете за своја безакоња, па је побегао, и епископија остала вакантна.

---

[1] Миклош. „M. S.“ стр. 60.

[2] При крају Хиленд. рукоп. јеванђеља на запису налази се име овога епископа; али није назначена година кад је живео. Гласн. LVI, 114.

[3] Родослов.

[4] Хрисовуља у Ралли и Потија V, 266—267. Срећковић I, 305—313.

[5] Хиљферд. „Записки географ. обшч.“ XIII, стр 234. Голубински мисли да је село које се и данас налази близу Ситнице на путу између Приштине и Скопља — види стр. 167. — Г. Ст. Новаковић је против тога мнења, и он тврди, да је Липљан била недалеко од данашњега манаст. Грачанице.

[6] Ралли и Потије у Синтагми V, 266.

[7] Миклош. M. Serb. стр. 562.

За ову епархију не може се позитивно тврдити, да је она истодобно васпостављена, кад су друге установљене; али је више него вероватно, да ју је Св. Сава васпоставио и својој архиепископији присаједињио. Иначе, да није ово, то како би се могло правдати и тумачити сагласије свију,[1] сем једнога летописа, као и мњења и тврдња толиких историчара[2]?... Шафарик, Руварац и Голубински изводе свега осам епархија светосавских из хрисовуље Св. Саве и Краља Стевана Првовенчанога у којој, заиста, нема браничевске, призренске, жичке и грачаничке. Но историчар Мајков вели и тврди, да је та Хрисовуља раније издата, него што су све епархије биле уређене и попуњене.[3] А кад су доцније и ове све биле уређене — онда су их други летописи забележили. И то ће бити више него вероватно. Јер, зар би се могло допустити, да није било жичке — архидијецезалне епархије? па се ето ни она не спомиње у светос. Хрисовуљи. Међутим, и сам учени историчар Руварац признаје, да је била и увршћује је у свој списак епархија.[4] Сем тога, сме ли се и може ли се не веровати речима Краља Милутина који у Хрисовуљи грачаничкој вели: „Дајем овим на знање свакоме, да сам потврдио сва права и имања

[1] Летопис I, II, III и IV у Шафар. стр. 59—69 и у Slaven. star. II и IV 683.

[2] Farlatia, Engela, Рајића, Мајкова, Березина, Срећко-Милојевића, Никетића, наше и других.

[3] Мајков стр. 33.

[4] „Чупић. Годиш.“ 248. — Ка овоме се придружује и акак Дучић, Гласн. XXXIX, 10—11.

ман. Грачанице и липљанске епархије, што су моји *родитељи и прародитељи* били дали, и још од моје стране дајем села"... итд.[1] Да није ова епархија и липљански манастир био у границама Српске Краљевине, то му не би Српски Краљеви давали тако велике подарке, а нарочито не би могли давати и поклањати она села која су око тога манастира и у тој епархији.[2] А да опет ово није у ствари било, то зацело Краљ Милутин не би наводио неистину у својој Хрисовуљи. То је и таква је чиста логика!... Сем тога, у биографији Стевана Немање има трага, да је за доба његова припао овај предео Вел. Српској Жупанији. Тамо се спомиње, како је још Немања заузео пределе Липљанске и Призренске епархије. И само је доцније нека места, у несрећном рату са грчк. царем Исаком II, изгубио, али је ипак толико остало, да су две епархије установљене[3]... А да није, заиста, Немања све изгубио, то се види и из писма Димитрија Хоментијана, којим нарочито протествује за призренску епархију. Што баш не спомиње специјално и липљанску, ми држимо да је био тај узрок, што за доба установљења српско-жичке архиепископије и епископа није ни било епископа у Липљану, као што је било у Призрену, који је и липљанском управљао, па зато није ни споменуо липљанску. А може бити и зато, што Св. Сава није одмах поставио

---

[1] Миклош. „M. S." 489.
[2] Шафар. „Памјат." стр. 5.
[3] Гласник XXVII, 5.

епископа на липљанску епархију, као што је то учинио за призренску, оставивши призренском епископу, да и даље администрира липљанском епархијом. Доцније, кад је Хоментијан учинио званичан протест против установе српско-жичке епархије и попуњења призренске епархије епископом Србином, и кад се уверио, да Хоментијан и стари призренски епископ интригирају у тим пределима, тада је Св. Сава попунио и липљанску епархију и поставио вредна и патриотична Србина, с озбиљном препоруком, да добро пази, да се не би вуци увукли у „овчіи торь“.

Кад је Краљ Милутин подигао велелепан манастир Грачанички на самој обали р. Грачанице, тада су и епископску столицу сместили тамо и прозвали епархију *Грачаничка.* Од епископа грачаничких спомињу се *Антоније* при Краљу Милутину,[1] и *Игњатије* у првој четврти XIV века.[2]

Границе ове епархије допираху до епархија: топличке, призренске и епархија српско-оридске архиепископије. — Главни манастир беше задужбина Краља Милутина — Грачаница.

§ 45 В. Новоприсаједињене епархије у разно доба до проглаcа српске патријаршије

Срећним успевањем и напредовањем српских владалаца из дома славних Немањића у политичко-државним пословима учињено је те су се и

[1] Миклошић „Monumenta Serbica“ стр. 60—62.
[2] Тамо, стр. 563.

границе државне из године у годину поступно све више шириле. А уз ове, разуме се, шираху се и границе српско-пеħске архиепископије. Ово је опет изазвало потребу, да се множе и епархије, као и да се учини ново преуређење црквене јерархије и власти. И то је учињено за доба великих мужева: Краља Милутина и архиепископа Евстатија. Нешто до Краља Милутина, а нешто за доба његова, границе српско-пеħске архиепископије толико су се рашириле, да су још четири епархије ушле у састав пеħске архиепископије, имено:

1. *Кончулска епархија*, доцније *врањска*. — Ова се епархија дуго налажаше под јурисдикцијом грчко-цариградскога патриара и није присаједињавана жичкој. Епископија њезина, по речима архиепископа Данила II летописца,[1] налажаше се у манастиру Кончули, храму Св. Николе, чудотворца, на реци Ибру. По Даничићу опет у манастиру Кончули, који се налазио на левој обали реке *Бич — Мораве*, више вароши *Врање*,[2] а близу села Трновца, као што га обележава и Хани на својој мапи његове књиге: *Reise* — Путовање.[3] Нама се чини, судеħи по разним околностима и границама других епархија, да је вероватније прво мњење. Но, било једно или друго, за нас је довољно кад се зна, да је она постојала и да је присаједињена жичко-пеħској ар-

---

[1] Родослов. стр. 355.
[2] Речник код речи Кончоул.
[3] Издање II, §. 121.

епископији. И то, као што се држи присаједињена је врло рано, можда, још за владе Великога Уроша I. За време владе Милутина она се у летописима спомиње као епархија Српске Краљевине.[1] За границе њезине, као и за епископе и манастире не може се ништа поуздано рећи, јер о томе немамо никаквих јасних дата.

2. *Звечанска или бањски епархија.* — Звечан је познат град у историји и српском народу због државнога злочина, који је извршен над добрим и побожним старцем Краљем Стеваном Дечанским. Град Звечан се налажаше на ушћу реке Ситнице у реку Ибар.[2] И епархија носи име тога града — *Звечанска*. Но, она се често назива и *Бањска* с тога, што је епископ седео у манастиру Бањи, који је (манастир) подигао Краљ Милутин.[3] Са двоимене епархије неки су држали да су биле и две епархије: *Звечанска* и *Бањска*, а то не стоји. Шта више и ова је скоро укинута, и њезина територија подељена на оближње епархије.[4] Узрок укинућу је непознат. Да, заиста, нису биле две епископије већ једна, то се види из српских летописа, који епископа Данила[5] називају час звечански час бањски епископ.[6] — Манастир бањски лежи на ушћу ре-

---

[1] Шафар. у Памјат. 54.
[2] Хиљферд. стр. 295.
[3] Шафар. стр. 53 и Родосл. 149.
[4] Тамо, стр. 360.
[5] Шафар. стр. 360.
[6] Овај је доцније био епископ захумски, а потом архиепископ пећски.

чице Бање у реку Ибар.[5] Ову је епархију установио Краљ Милутин, када беше проширио државне границе на југо-исток, а дотле је територија њезина у црквеном одношају принадлежила цариградској патриаршији. У име захвалности Богу, што је тамошњи српски крај ослободио испод ига туђинаца, Краљ Милутин је подигао велелепан манастир Бању и у њему основао епископију, придруживши је српско-жичкој архиепископији. У том је манастиру Краљ прикупио био све ратне трофеје и друге разне старине и драгоцености, те је био основао музеј, који се тога доба славио. У хрисовуљи Цара Василија II, коју је издао при васпостављењу српско-оридске архиепископије, не именује се ова и кончулска епархија. Узрок овоме лежи у томе, што оне нису биле ни у списку Прво-јустинијане, и обе су биле непосредно и потчињене цариградској патриаршији са другим приморским епархијама. Звечанску епархију граничиле су ове епархије: кончулска, скопљанска и призренска. Главни манастир беше Бањски.

3. *Скопљанска епархија.* — Ова је епархија спадала у српско-оридску архиепископију, и са заузимањем њезине територије, Краљ Милутин је присаједини српско-пећској архиепископији. При присаједињењу није било ни затезања скопљанскога епископа ни протеста од стране

[5] Родосл. 875, и Миклош 60.

[6] Хиљфер. стр. 30.

српско-оридскога архиепископа, а народ је једва дочекао ослобођење своје и уједињење с браћом својом. У то доба на скопљанској епархији беше епископ Николај. И он је и даље остављен на епархији због његових добрих врлина и истинске љубави према својој пастви — Србима.

4. *Нишка епархија* — Још раније било је од ове епархије заузето Немањом половину њезине територије, и тај је део ушао у састав прокупачке епархије. Кад је Стеван Дечански ослободио од Блгара и ту половину и немало сву трийедничку епархију, тада је опет васпостављена нишка епархија и сједињена са српско-пећском архиепископијом. У састав њезин ушао је Ниш и источни крај нишкога округа, затим цео данашњи пиротски округ и трнски и бреснички срезови. Границе су ове епархије допирале до ових епархија: браничевске, срдачке, ћустендилске, грачаничке, кончулске и прокупачке. Ова је епархија била у списку Прво-јустинијане и оридске архиепископије.

5. *Српска-оридска архиепископија*, са свима осталим њезиним епископима и епархијама; и:

6. *Српска ваљевско-сремска митрополија*, са свима својим епископима и епархијама у доба Цара Душана присаједињена је српској патриаршији, о чему ће бити речи у идућој нашој књизи.

§ 46 О епархијама српско-оридске архиепископије

Што смо казали за оскудицу извора у односу српско-оридске архиепископије и архиепископа, то, и још много више, вреди и у односу историје епархија̂ и епископа̂. Како нису очувана синодска акта, то разуме се, не може се знати ни о свима епископима, којих је за немало 350 год. било преко хиљаде. С тога ћемо бити сасвим кратки, и бацити само кратак поглед на епархије и њихову чудновату судбину.

Још у првој књизи казали смо, да је у васпостављеној Прво-јустинијанској архиепископији у Ориду уређено било 18 епархија,[1] и то: *Оридска, Костурска, Главинска, М'гленска, Битољска, Струмичка, Моравска, Велблудшка, Триједнић̂ка, Нишка, Браничевска, Београдска-Беранска,*[2] *Скопљанска, Призренска, Липљанска, Српско-будимљска, Расинска и Орашка.* Границе ових епархија није нам могуће тачно показати. Казаћемо толико, да су српско-оридске архиепископије границе биле оне исте, које је пети Васељенски Сабор, на захтев Цара Јустинијана, био одредио и утврдио за Првојустинијанску, (а које смо ми обележили у првој нашој књизи), признавши јој прво-јустинијанскога архиепископа за автокефалнога,[3] с додатком још и целога орид-

---

[1] Грамота Цара Василија у Ралли и Потији Синтаги Срећков. II · · · · Наша историја I, 182—183.

[2] За ову смо се у првој књизи погрешно изразили да то београдска у садашњој Србији.

[3] Добронравин у: „Очерк истор. слав. црквеј", стр. 14

ског̂а округа, који није припадао Прво-јустинијани већ солунском митрополиту.

А што смо казали у опште о судби српско-оридске архиепископије, то се исто може однети и на њезине све епархије, с том само разликом, што су неке од ових још црње судбе биле. Нарочито беху оне епархије зле и несрећне судбине, које беху ближе српским непријатељима. Ове нису имале никада мира ни спокојства од непријатељâ Српства, јер су ови сваки час на њих нападали и угњетавали им паству њихову.

Још у прво доба свога васпостављења српско-оридска архиепископија није могла дуго остати на миру. Час су на њу наваљивали Блгари са северо-истока, да је освоје и придруже својој трновској јерархији, а час опет Грци, са својим чудноватим и застрањеним претензијама, да је потчине грчком патриару, као што су често потлачавали и покоравали у политичко-народно-државном односају. Срби су из Краљевине пак штитили своју браћу од разних тих насртаја, па су понеки део временом и ослобођавали и присаједињавали га својој држави и — жичкој архиепископији.

Тако, прве границе српско-оридске архиепископије беху са све четири стране поступно сужаване, а у политичком односају целокупно аузимате то Грцима, то Блгарима,[1] то Латинима, то Србима.

[1] За доба васпостављења блгарског царства у XII в, Блгари у заузели неки предео оридске архиепископије, а за добаује-

При оваком жалосном стању и тешким приликама у којима се, тако рећи, вековима налажаше српско-оридска архиепископија, ова не само да није корачала напред и развијала се, него је доживљавала пораз за поразом. С тога о историји ове архиепископије и њезине целокупне јерархије могло би се говорити само у негативном смислу, а никако у прогресивном. Нарочито се нема шта лепога казати о уређењу њезине јерархије и добрим односима њеним према пастви. Прво се нема с тога, што су као што мало час рекосмо, узнемиривани разним ратовима, који се вођаху преко њезине главе и услед наметнутих разних државних поглавара, а друго опет с тога, што на епископским катедрама сеђаху ненародни људи — Грци и Блгари, те су ови несрећној

дињавања српских малих жупанија Немањом у Велику Српску Жупанију, заузео бешеНемања извесни део територије њезине; остало је све остало под игом грчким. У 1204 год. била је заузета Крстоносцима — Латинима, који су за време своје владавине чак основали и латинске епископије: костурску, дјеволску и још неке (см. Минее Патрологију 214 итд. у Голубинс. стр. 115). — У 1206 год. пределе њезине беше заузео од Латина бгарски Цар Кали-Јован. По смрти овога, деспот епирски Теодор потисне Бгаре и заузме сву територију оридске архиепископије у 1222 год. и прогласи се императором грчким, кога оридски архиепископ Димитрије и венча царском круном. Од 1230 год. опет је заузму Бгари и држали су је до 1245 год., а затим потпадне опет под Грке и стењала је под овима све до 1346 год. За све горње време и разне борбе између Бгара и Грка нису ни српски краљеви седели скрштених руку, већ су и они заузимали мало помало од територије српско-ори[дске] архиепископије, и присаједињавали их својој краљевини и [сре]ско-жичкој архиепископији. И најзад је Душан у 1345 години ослободио целу архиепископију и присајединио је царству и патриаршији.

пастви — српскоме народу, у тој политичкој жалосној ситуацији, пили, што'но реч, крв на памук, кињили су и истјазавали су их до невероватности.

Да говоримо о овоме и о опадању српско-оридске архиепископије и њезиних епархија, ми би само понављали, што смо у више прилика рекли. С тога ћемо, у место излагања уређења јерархије и њезиногa рада и живота, укратко напоменути, како је она с дана на дан опадала и распадала се. Тако:

1. *Београдска — бератска епархија* отпала је прва од оридске архиепископије и придружила се грчко-цариградској, под чијом јурисдикцијом беху и остале православне-српске епархије у Приморју.

2. *Браничевска*; 3. *Половина нишке*; 4. *Призренска и* 5. *Грачаничко-Лииљанска* — отпале су у другој половини XII века и присаједињене су Српској Великој Жупанији.

6. *ТријеДичка — средачка с Нишом и другом половином нишке епархије и* 7. *Велбуждшка епархија* такође су отпале од оридске у XII веку, и најпре су биле припале блгарској патриаршији, а доцније српско-жичкој архиепископији. [1]

И тако око 1185 године српско-оридска архиепископија није имала, готово, ни половину воје прве територије, [2] све су то оволни на-

---

[1] Палаузова рукопис штампан у бaгарск. књиж. 1859.
[2] Голубин. стр. 116.

роди и јерархије биле приграбиле себи. Овоме је ишла на руку и ненародна јерархија својим рђавим радом, животом и понашањем према пастви. — Јерарси Грци тежаху Грцима и грчкој политици и цркви; бугарски јерарси опет својима, а паства — народ српски тежаше својој браћи у Краљевини Србији и народној српској јерархији. Ето главнога узрока раскомадавања српско-оридске архиепископије. Даље, после 1185 године отпадаху редом ове епархије:

8. *Главинска, и 9 Костурска епархија* отпале су у првој половини XIII века и придружиле су се цариградској патриаршији.

10. *Скопљанска епархија* је отпала за владе краља Милутина и присаједињена је српско-пећској архиепископији. И, најзад

11. Све остале епархије, које се нахођаху у 1345 години у границама српске оридске архиепископије, српски Цар Душан по заузећу Маћедоније, Епира и Тесалије, придружио је српско-пећској патриаршији, па и саму оридску резиденцију и архидијецезалну епархију, оставивши јерарху последњу титулу архиепископа, без права на јурисдикцију пређашњих потчињених му епархија. Од тога доба, па све до завојевања српских области Турцима, српско-оридска архиепископија са свима својим епархијама била је у заједници са српско-пећском патриаршијом и под јурисди цијом самосталнога и ни од кога независнога ср

ско-пеħскога патриара, о чему ħе бити речи у идуħој књизи.[1]

§ 45 Црквена јурисдикција — Управно-судске и законодавне власти у српским црквама.

О овом питању, при свој његовој важности, имамо најмање да кажемо. Јер, црквена јурисдикција у српским црквеним јерархијама није била много разграната, а још мање тако детаљно уређена, као што тада беше код других хришħанских црквен. јерархија, и као што је то данас и у српским јерархијама.

При том, у српско-оридској и српско-ваљевској јерархији није могло ни бити каквога сталнога уређења због разних политичких неприлика, у којима се нахођаху њихове области у политичком одношају.

Са српско-жичком епархијом ствар стоји друкчије. Ова је била — овога периода — у таквим среħним околностима и политичким приликама, да се у њој поступно развијаше и усавршаваше црквена јурисдикција. Она имађаше добро уређену јерархију и црквене власти: *административне и судске*. Ове је она на својим црквеним саборима уређивала, и за њих прописивала и нарочите за-

---

[1] За овим одељком следовало би нам говорити о уређењу римокатоличке и богумилске јерархије у српс. областима. Но, како смо се ми о томе прилично напред изразили у глави VII, то се сада на овом месту уздржавамо од специјалнога и опширнога излагања из многих узрока.

коне и правила, која су имала ослонца у правилима св. васељенске цркве и у јеванђелској науци, имајући у виду и своје националне обичаје и црквено-јерархиске прилике.

Законодавну власт и право српска је црква упражњавала на основу 39. правила Трулскога Сабора и 2. правила Васељенскога Сабора, који дају нарочите повластице обласним — помесним црквама и њиховим саборима и у том погледу.[1] И ови су, заиста, у извесним приликама упражњавали то право, и прописивали су наредбе и законе за своје црквене области, са обзиром још и на 6. правило седмога Васељенскога и 9. правило Антиохијскога — помеснога сабора.

Овај рад српско-црквених јерархија — нарочито српско-жичке јерархије, — заслужује нарочиту засебну студију, која више спада у област канонично-правних студија и науке, него ли у област црквене историје.[2] С тога се и с тим не ћемо овде бавити. Казаћемо само то, да је таквих био приличан број, и они се највише налазе у повељама и хрисовуљама појединих српских владалаца, па и у законима, као: Стевана Првовенчанога, Краља Милутина, Ст. Дечанскога и Краља Душана.

---

[1] Милаш. „Цркв. Право“ стр. 420 и наше: „Канонично Право“ стр. 372 и 431—432.

[2] Ми смо о Номоканонима српске-жичке епархије писа у: „Веснику Срп. Цркве“ у расправи: „Критика црквених за кона у српској цркви“ — види свеске за годину 1891 и 18

У главноме је била сва власт и управно-административна и судска у рукама дотичних епархиских епископа. Ови су опет имали своје помоћнике, који су само по овлашћењу епископском вршили ове или оне административне и судске послове у епархији. Таквих је било више и у свима епархијама српских јерархија.

Прва и највећа лична административно-судска власт у српско-православним црквама беше: *Архиепископ* (у оридској и жичкој архиепископији), и *митрополит* (у ваљевско-сремској митрополији). Код римокатоличких Срба беше све и сва *папа,* а код Богумила — деда.

У жичкој и оридској архиепископији беше највећа управна и законодавна власт *Архијерејски Сабор.* Но, овај се у оридској ретко могао сазивати, а у митровачкој није га ни било.

Помоћници епархиских епископа и органи епископа[1] беху:

1. *Игумани и старешине манастира.* — Ови су управљали манастирима и вршили административно-судску власт над подвласнима и потчињенима. У вршењу исте имали су своје саветнике — архимандрите, који у манастирима живљаху, и помоћнике: намесника, економа и пословођу. Против његовога суда и наредаба могло се жа-

[1] Ове су имали на основу 11. прав. VII в. Саб. и 26. пр. Халкидонског пом. Сабора — види Наше „Канонично Право" гр. 166.

лити дотичном епископу, и овај је или одобравао или ништио рад игуманов.

2. *Протопоп катедралне цркве.* — Овај је био саветник дотичнога епископа у свима његовим управно-судским пословима. Он је њега у одсуству његовом потпуно заступао у епархији — само што није имао права хиротоније и хиротесије. Катедрални протопопи призивани су често у Црквене Синоде.

3. *Протосинђел* и *Синђел.* — Ови су били придворни и живели су заједно у двору и при столу са епископима. Поред главне њихове дужности да су вазда уз епископа и сведоци његова живота и рада, они су вршили и нарочите административно-судске послове, које су им епископи одређивали и поверавали. Врло су често изашиљани у епархију по извесним мисијама, а често и с нарочитим правом јурисдикције. Но, највише су помагали епископу у црквеној служби и канцелариском писмоводству. Протосинђел је могао бити чином епископа, и овај је тада био и викарнији — заступник у свима епископским пословима. Оваквих је било при архиепископима и престарелим епископима.

4. *Номофилакс, Картофилакс* и *Скеуфилакс* — били су главни чиновници епископскога суда — Конзисторије у српско-оридској архиепископији. Први је био шеф конзисторије, други чувар архиве, а трећи чувар ризнице. А сви су у суд помагали епископу и давали му у извесним при ликама савете и своја мишљења. Ова звања могл

су добити оба реда свештенства, као и звање Економа. У српско-жичкој и ваљевско-сремској јерархији не спомињу се ова звања — можда их није ни било. Место ових спомињу се:

5. *Архимандрити* и *Протопрезвитери*. — Ових је било и у српско-оридској, и у српско-жичкој јерархији. Они су вршили ту дужност, коју су у горњој вршили гореименовани: Номофилакс, Картофилакс и Скеуфилакс.

6. *Економ* је био у свима јерархијама руковалац касе и водио је бригу и старање о епископском имању и надзор над имањем свију цркава у дотичној епархији. Све неуредности и погрешке касечувара достављао је епископу на суђење.

7. *Протопопи* — обласни намесници епископски. Ови су имали известан број свештеника под својим непосредним надзором. Они су пазили на тачно и правилно вршење богослужења и обреда црквених, као и на живот и у опште понашање свештеника и црквенослужитеља. Били су извршиоци епископских наредаба, решења и пресуда, а давали су и савете епископу у пословима, који се односаху на његове свештенике и цео протопопијат. Знатнији од ових често су призивани у Црквене Синоде, а у опште сви у црквено-народне скупштине у српској краљевини. И најзад

8. *Архиђакони* и *Протођакони*. — Ових је било при свима епископима, и вршили су, поред црквене дужности и надгледања за благочинијем у цркви, писмоводство при епископским канцелари-

јама. Одличнијим и спремнијим поверавали су епископи и важније мисије и црквено-управне и судске послове. Архиђакона је било и при Лаврама, који су, такође, пазили на ред и поредак у цркви и помагали Игуману у његовим званичним пословима.[1]

Сви гореименовани достојанственици црквени, према важности и светости њиховога ступња и чина, имађаху и своја нарочита права и дужности, које неимађаху други свештенослужиоци и хришћани. Они су имали право свештенорадњи по божанском праву, и право управљања и суда по праву законитога посланства, које даје надлежна власт на основу утврђених законских прописа.[2] Ово посланство најпре добијају епископи хиротонијом, а сви други посленици добијају од епископа ограничено или проширено, с погледом на онога коме се власт поверава и на предмете који се поверавају. — Сем тога, они су имали и лично право части као достојанственици црквени, и право награде за вршење тих поверених им дужности.

Највеће право части имали су великодостојници црквени: архиепископи, митрополити и епископ, па, разуме се, и право највеће награде. После ових, право части имађаху: архимандрити,

---

[1] О свима овим достојанственицима види у нашем: „Каноничном Праву" стр. 165—184. И „Достојанство у Прав[у] Цркви" од Н. Милаша.

[2] Јов. XX. 21; Јевреј. V 4; Милаш црkв. право стр. 22[?] Syntagma IV, 530 и Наше: „Канон. Право" стр. 165.

затим: игумани, протопопи, протосинђели, номофилакси, картофилакси, економи, синђели, архиђакони и ђакони. Од свију ових највећу су награду имали Игумани.

При службама у цркви, вазда је служио и стојао с десне стране епископа Архимандрит, с леве — катедрални Протопоп, или Игуман, затим до Архимандрита Протосинђел, или Економ, а до катедролнога Протопопа, или Игумана, обласни Протопоп или Синђел. После ових заузимали су редом јеромонаси и свештеници по реду хиротоније, с тим, што је вазда јеромонаштво имало првенство. У ђаконском реду заузимаше прво место Архиђакон, по том Протођакон и даље редом ђакони по хиротонији, а најзад су долазили Ипођакони, којих је, такође, било при епископским катедралама.

Право награде имађаху сви из црквено-манастирских и епископских каса. Тада није било плата државних, а за све су се то морали побринути епископи и епархиски економи. Епископије и манастири су имали велика имања, и отуда су епископи узимали за издржање своје и свију достојанственика црквених и помоћника својих у управно-судској и црквено-служебној дужности.[1]

---

[1] Нимало не би било рђаво, да се то, тако задржало и нас у Срис. Краљевини, као што се тај начин задржао у Аустроугарској, српско-прав. цркви, и у римокатоличкој цркви. верени смо да би било сада мање трвења између цркве и државе у Србији.

Власти грађанске нису се тада мешале у послове епископске власти, и с тога је међу њима постојала лепа хармонија, и једна другу су својски потпомагале. Само је за паству у српскоoридској архиепископији била од штете ова хармонија црквене и грађанске власти, јер су их ове — као ненародне у договору више и јаче притискивале и угњетавале. Па као од таквих трпели су доста неправде и незаконитости у својим потраживањима код црквених и државних власти. — То се већ не може рећи и за друге српске јерархије. Једина неправда појављиваше се кад-и-кад у српско-жичкој јерархији због обделавања црквенога и манастирскога имања, које је народ, тако рећи, кулуком морао обделавати. Но, и то је народ из љубави према цркви и своме добром и патриотичном свештенству равнодушно сносио, не жалећи се против тога.

За уређење црквене власти, нарочито суда, у римокатоличкој српској цркви можемо само казати то, да је то све зависило од Рима и од папе. У римској цркви од папе све потиче и у њему се све концетрисава. Друге воље, закона, памети и савести у цркви није нити сме бити. Све је вршено по његовој наредби у српско-римокатоличкој цркви средством митрополита: сплетскога и дубровачког, као и његових легата, који сваке године долажаху по неколико њих, са папским нарочитим инструкцијама. Према овоме није било, нити је могло бити, каквих уређених и сталних судова и власти.

И манастири њихови су имали нарочите старешине, који су, такође, вршили вољу и наредбе папске, какве им долажаху из Рима преко њиховога Генерала, чија столица вазда беше у Риму. Сви достојанственици њихови имађаху само право дужности, части и издржања, а права власти не. Ову је имао само папа.

Дужности су им биле да служе у цркви и да врше папска наређења, и да извршују папска решења и пресуде. Издржавани су тако рећи као солдати из папске касе, а ова је прибирала од народа десетак и дохотке од црквенога и манастирскога имања. Инквизицијом су приграбили били много имања, да се и данас сви римокатолички фратри и попови у српским областима добро и богато награђују и издржавају, па и својима у Рим шаљу.

За богомилску — босанску цркву немамо никаквих позитивних извора о њезином суду и администрацији. Зна се само како је била уређена јерархија, и да су за ову била прописана строга правила. Највећу је власт имао *деда*, затим: *гост*, *старац* и *стројник*. И они су ову вршили у тајности, без икаквога шума и поношљивости. А и народ их је, као своје добре очеве и патриоте, поштовао и слушао безусловно, а они су опет савесно вршили своју дужност — те с тога није ни било никаквих задевица.

Право части имали су и у пуном смислу уживали су ову у своме народу. Право издржа-

вања, такође су имали. И народ их је својим добровољним подарцима издржавао, а и они су с малим били задовољни. Цео њихов живот, рад и званичне процедуре власти наличиле су на данашњи живот, рад и процедуру фармасонске секте. С тога се о свему томе мало или ништа о њој и не зна, као што се данас мало, или ништа не зна о овој последњој.

ГЛАВА ДЕСЕТА

Међусобни одношаји цркава и држава српскога народа

§. 47 Општи поглед на одношаје цркве и државе

И ако црква и држава имају свој засебни извор свога постанка и нарочити основ и циљ свој, ипак власти њихове имају не само један извор, откуда су потекле (а то је, по науци јеванђелској, са̂м Бог, који је обе власти основао на земљи у циљу временога и вечнога блага човечјег), него оне имају и један субјекат (чланови државе и цркве су вазда једни и исти), о коме имају да се брину и старају, разуме се, свака по своме назначењу и опредељењу. С тога су и представници цркве и државе упућени самим тим на међусобне одношаје и узајамно помагање у свему, што иде у корист државе и цркве, а не противи се моралним начелима хришћанске цркве и чистој савести људској. Црква и држава — односно њихови представници — дужни су да се узајамно потпомажу и допуњују у ономе.

„чега једна и друга по своме својству нема у себи, и чиме не може да располаже“. [1]

С тога су црква и држава, и њихови представници, од самога појава њихова, ступале у договор и заједницу, да би свака свој циљ лакше постизавала и тачније извела своје Богом одређено јој назначење а у корист оних, који су им Богом поверени, и у славу онога, који им је и поверио ту велику мисију и одредио им то високо опредељење. И шта више, оне су ове добре односаје покретали и добро их појмили, без обзира на то, што су им циљеви и позиви били различни.

Позив је цркве да обрађује духовну страну човечију, у циљу да га спреми за будући вечни живот. А позив је државе, да опет обрати већу пажњу на опште благостање човечије на земљи, да му обезбеди личну и имовну безбедност, у циљу срећног и доброг напретка, задовољства и мира на земљи, развијајући у човеку и његово морално достојанство, просвету и слободу.

И средства, којима црква и држава горепоменоване циљеве постижу, различна су. Црква располаже само духовним, а држава земаљским и физичним средствима. Па као што се прва, по учењу васељенске и православне цркве, не може и не сме служити земаљско-физичним средствима, исто тако и друга не треба да тражи помоћи с прве у делима, која су противна позиву и св

[1] Милаш: „Цркв. Право“, стр. 625.

тости њезиној. С тога, како интереси прве, тако и друге траже, да су оне једна од друге у свима својим радњама и животу *потпуно независне и самосталне.*

Границе између цркве и државе уредио је сâм И. Христос речима: *„Нека се даде Богу Божје, а цару царево“...*[1] Том својом божанском изреком, Христос је поставио и *начело независности* цркве од државе и ове од цркве. Слободу, самосталност и њезину независност од државе исказали су и утврдили Св. Апостоли. Они су, кад им је од стране државне власти забрањивано да проповедају слово Божје, казали власти: *„Сами судите, је ли право, да ми слушамо више вас, него ли Бога!? Богу се морамо више покоравати, него ли људима“.*[2] — И православни и благочестиви цареви су, такође, обележили границе црквенога и државнога права и одношаје њихових представника. Тако, равноапостолни Цар Константин Велики назвао је себе: *„Епископом спољних послова цркве“*, а тим самим одредио је значај и одношаје и владаоца према цркви, и правилне одношаје црквених и државних власти.[3] Цар Јустинијан својом новелом је одредио: *„да црквене власти расправљају и суде дела у чисто црквеној, а државне власти у чисто грађанској сфери“.*[4]

---

[1] Лука XX, 25, и Мат. XXII, 21.

[2] Дела Апост. IV, 29, и V, 29. Више видети у нашем: „Канонич. Праву“, стр. 508—520.

[3] Смирнов, „Истор. Хришћ. Цркве“, стр. 352.

[4] Новела Цара Јуст. 131.

И не само то, него су Свети Апостоли још одредили важност и преимућство једних закона над другим, рекав: *„Дело* (закони) *Божје треба да има првенство и преимућство пред делом (законима) људским“*. [1]

Према горњем, сви су папски напори да докажу, да је државна власт потчињена црквеној, и да је црква држава у држави, остали вазда илузорни, јер се тој њиховој теорији противи и сама наука Христова и апостолске, црквене и благочастивих царева одредбе. Црквена власт у одношају према другим властима *„није од овога света, већ небеска“*, и као таква она је дужна, да избегава свако грамжење за световном влашћу и славом.... [2] Исто тако, немају никаквога разлога, а још мање права и повода, опет они државници, који би хтели и желели, да потчине цркву држави и своме непосредном надзору и суду, као и свако друго приватно друштво. Они при овој неоснованој тежњи заборављају, да је црква установа Божанска, а не људска, и да је она више пута живела без државе, и њезине заштите, па још и при највећем гоњењу од стране државе и њезиних власти, као и то да државе нису никада биле ни постојале без вере и цркве, ма у ком облику ове биле.

За све горње прописе и основе за међусобне одношаје цркве и државе, знале су и с

---

[1] „Рим. XIII, 1.“ „Наше Канонич. Право“, стр. 509

[2] Наша „Теорија Канонич. Права“, стр. 235.

ске државне и црквене власти, па су се старале да се по њима у своме кретању и раду и управљају, не губећи ни једна из вида да су оне једна другој од помоћи и користи у њиховом вршењу позива и дужности своје. Ове бриге и старања о лепим односајима, слози и љубави било је у Српској Краљевини још у толико више, у колико у српско-жичкој архиепископији на црквеној управи беху Срби патриоте, па и цело свештенство народно. Од овога су изузетак чиниле туђе власти и државе, у којима су српске цркве постојале и живеле, а још више црквене власти српско-римокатоличке цркве у Босни и Српском Приморју. Оне су, према папским појмовима и одредбама западне цркве, имале сасвим изврађен појам о међусобним односајима цркве и државе, тражећи да се друга првој покорава и да од ње у свему зависи.

Што се тиче односаја српско-оридске јерархије према разним њезиним државама, које се често мењале и њеним властима, били су више мање превртљиви. Но, у опште узевши, већином су били у лепој хармонији, тј. били су тада у доброј хармонији, кад су и црквене и државне власти биле од једне народности. Али, на жалост, ти њихови лепи односаји мало су користили српском народу и српској цркви, јер су тада и државни и црквени представници били туђи и народу наметнути. И често се дешавало да су црквене власти биле у опреци са властима државним, које не беху њихове народности, а

још чешће са својом паством, која је вазда била друге — тј. српске народности.

У српској сремско-ваљевској митрополији односаји су се удешавали према политичким приликама, и црквена власт старала се, да вазда стоји у добрим односајима са разноврсним властима државним. Она је лепим све тешкоће у корист цркве и вере савлађивала, а не може се рећи, да су јој вазда на том путу руже цватиле. Шта више, она се налажаше у незгоднијим политичким приликама услед борбе трију вера на њезиној територији, него ли друге остале српске јерархије. И она је ипак све то са стрпљењем и помоћу Божјом, која цркву своју не оставља, вазда савлађивала и мирно живела.

§ 48 Односаји српске државе према православним српским црквама и јерархијама, и заслуге српско-народнога свештенства за цркву и државу

Српски владаоци, појимајући од какве је важности црквено-морална снага у друштву, и како црква и њезино побожно свештенство може утицати на добро народа, и уверивши се како је добар напредак и благостање у оним државама, где је лепа хармонија између цркве и државе: старали су се да и они вазда одрже лепе односаје и слогу између српских цркава и државе српске — односно између њихових представника. Српски владаоци, имајући у виду интересе др-

жавне и народне, одржавали су, шта више, лепу хармонију и са оним представницима српске цркве, који не беху родом Срби, и који су бивали више мање нерасположени према српским државама, владаоцима и народу српском. И не само то, него су они овакве често штитили од гнева народног, а вазда их у пословима помагали. При овоме, српски су владаоци вазда имали на уму мудру изреку: „да је бољи и привидни мир у држави; него ли јавна и отворена завада и рат“. С тога су они, за љубав реда и мира у земљи и народу много што-шта и претрпели и заборавношћу прикрили, што су ненародни свештеници учинили и изазвали — нарочито папско застрањено свештенство. Они су били потпуно уверени, да би и најмањи инат између цркве и државе донео трзавице у земљи и штете народу, па и неприлике престолу.

Нарочито су у ово веровали у толико више, у колико им беше добро позната сувремена борба западних владалаца против њихове црквене јерархије и свештенства [1] — односно папе и превласти цркве над државом. Чак су њима били познати и они чудновати догађаји на Западу за доба папа: Григорија VII, Инокентија III, Бонифација VIII и других папа против световних владалаца, који водише борбу у тежњи, да преотму и световну власт за себе, и да себи потчине

[1] Види: Kirchengeschichte im Grundriss R. Sohm, VIII изд. § 10—15.

и у црквеном и у државно-световном одношају цео свет и све државе и владаоце у свету. Сигурно им је било и добро познато, какви су рђави резултати и штетне последице тих несрећних бораба биле по народ и државе. Држимо, да су и кроз главе српских владалаца хујале оне громовите речи папе Григорија VII, које се за његова времена разлегаху по целом хришћанском свету, а које гласише: „*Христос је поставио Апостола Петра за првога и најстаријега над свима првосвештеницима и царевима овога света. Од овога је сва та власт и првенство прешло на папу, и он је мора имати и одржати*“ ..... они су сигурно чули и за ове његове речи: „*Бог је ради заштите народа, дао папи оба мача и духовни и световни, а папа је сам, по својој сопственој иницијативи и вољи, дао световни мач царевима и краљевима, који увек може од њих одузети, кад год му буде воља и кад он то за целисходно нађе*“. .... До ушију српских владалаца допирао је и онај громогласни говор папе Иновентија III, у одбрану папскога првенства и власти, и који гласи: „*Исус Христос* — рекао је он — поверио је Св. Петру управу не само над црквом, већ и над целим светом. Цар царева, Господ господства и власти Исус Христос, Првосвештеник и Цар по чину Мелхиседекову, основао је царство и свештенство тако, да би царство било освештано, а свештенство г сподарење.[1] Он је поставио за врховну главу

[1] R. Sohm Kirchengesch. VIII изд., стр. 105—106.

једнога и другога — царства и свештенства — једно и исто лице, које ће бити Његов прави намесник на земљи. И као год што су сва Божја саздања на небу и на земљи, па и самога ада, дужна да падају пред лицем Саздатеља свога на колена, исто су тако дужни и сви на земљи да се покоравају Његовом Намеснику Кога је Он на земљи поставио, те да по речима Христовим, буде једно стадо и један пастир, а не два и више".[1] Па српским владаоцима је, сигурно, био познат и онај дрски поступак истога папе према германским посланицима, који му беху дошли, да га моле, да им потврди новоизбранога императора. Папа, дочекавши их наоружан с мачем и с царском круном на глави, на реч вође, узвикнуо је громко: „Шта?! . . . Каквога цара?! . . . Ја сам цар! . . . Ја сам император!"... Још више им је био допр'о до ушију онај глас о уништењу немачкога Краља Хенриха IV пред папом Григоријем VII, који је морао неколико дана бос и гологлав стајати пред капијом „смиренога" оца папе,[2] и оно посведневно бацање анатеме то на овога то на онога владаоца, то на ову, то на ону варош и општину (као: Миланску, Формску, Пармску и т. д.), то на ово, то на оно лице и т. д.

Сем истинске љубави српских владалаца према цркви, можда су и горњи случајеви доприно-

---

[1] Журнал „Руска Бесѣда" од 1875 год.

[2] Sohm, „Истор. цркве", стр. 92.

сили, да су они, заиста, били вазда предусретљиви према представницима цркве не само православне него и шизматичке. И шта више, према овима су и сувише толерантни били. Један Немања трпео је у својој држави папске сплеткароше, док је богумилске свештенике Србе вешао и убијао. И та средњевековна борба папска против свију држава и световних господара учинила је, те су се и други велики српски владаоци доста пријатељски односили према римским папама и њиховом свештенству. То је неке чак и нукало, да траже од папа краљевску круну и потврду за краља. Но, било је и таквих владалаца који су загорчавали папску продрљивост, и који су у неколико охрабрили и западне владаоце, својим смелим радом и поступцима према папској сили.

И заиста, за све време владе славних Немањића, историја српскога народа бележи лепу слогу и хармонију између православне цркве и државе. Само нам она прича о једном малом облаку, који се беше натуштио над српском црквом за владе Краља Уроша I. Но, Божјом помоћу и свешћу и патриотизмом српске јерархије и тај је црни облак разбијен без великих и врло штетних последица по државу и цркву. Ова је доживела сјајну победу, као што она увек својим стрпљењем и помоћу Божјом и побеђује. Цркви и њезиним представницима је вазда био задатак, да се у случају непријатељскога држања државе према њима, повуку и заузму положај, који им

саме прилике дају, усредсређујући се сами у себе, и трпљиво очекујући време, када ће Божја правда победити — или боље рећи јеванђелска истина освестити оне који одношаје муте.

Међутим, црква ни тада не сме престати да народу проповеда јеванђелску науку о свима врлинама хришћанским и грађанским, па чак и о оданости и верности према држави и владаоцима који је гоне. У том баш добу црквени представници су дужни, да удвоје силе у вршењу посланства, на које их је Дух Свети одредио. Но, ако би пак држава изазивала цркву на борбу, ова ће дужна бити да се бори одлучно и до краја, али у борби може и сме употребљавати само оно оружје, које јој је сâм њезин основалац у руке дао. Ни у ком случају не сме прибегавати физичном оружју, нити сме позивати у помоћ физичну силу, И ако буде и побеђена, то ће бити за време. Јер, сваки треба да зна и да је тврдо уверен, да раније или доцније мора победа бити на страни Богом установљене и штићене институције и Христове невесте.

Шта више и црква и држава врло добро знају, да прва — као сила духовна и самостална, може постојати и опстати и ван државе, али да држава, као земаљска сила и људска установа, не би могла дуго живети и одржати се без духовне и моралне моћи и снаге, а ову само даје црква. Без цркве и вере, држава, управо, не би била држава, већ нека обична задруга, а држављани, без духовне и моралне моћи и снаге, не

би били прави људи, већ нека проста физичка сила, каквом располажу и друге животиње на земљи.

Српски владаоци су добро појмили значај и моћ те духовно-моралне силе, којом располаже црква, па сви без разлике беху не само одани цркви, већ и јаки пријатељи и поштоваоци њезиних представника. У циљу још јачега оснажења те силе, и сами су ступали у редове црквених свештенослужилаца, па и своје принчеве су посвећивали Богу и цркви на службу. Ово им беше један од најјачих доказа, како су они уважавали цркву, и колико су ценили њезину силу и моћ у људском друштву.

И баш та њихова велика пошта и оданост према цркви, та њихова справедљива оцена црквене моћи и снаге, и та њихова лепа слога и хармонија са црквеним преставницима — донела је те су се тако високо уздигли и српска држава и српска црква при крају прве половине XIV века. И, колико имађаше, да захвали српска црква Богу и синовној љубави српских владалаца за своје тадашње благостање и уздигнуће, толико и још више су имали српска држава и српски владаоци да захвале српској цркви и њезиним представницима на родитељској рукопомоћи и истинском пожртвовању и неуморном патриотском раду за благо и напредак земље и н" рода и за срећу и благостање владалаца и учв| шћењу њихових престола.

И одиста, ако је игде слога и једнодушност чинилацâ подигла и узвисила државу, цркву и народ, то се баш може рећи за представнике српске цркве и државе у доба славних Немањића, — као што је, на жалост, опет доцније неслога српских великаша све разорила. И ако икоји народ и држава има да захвали својој цркви и њезиним свештенослужиоцима за учињена им добра и користи, то баш има српски народ и држава српска.

Јер, српска црква и њезино свештенство, од самога појава свога, беху вазда уз народ и с народом у свима добрим и злим приликама. Црква и свештенство српско вазда беху главне водиље народне кроз све могуће помрчине, ђердапе и клисуре. И они су се увек први веселили и радовали, кад су српски народ видели у лепим равницама, у великом сјају, величини и сили.

Свесветска историја не може изнети и набројати толико сјајних примера пожртвовања црквених представника за благо, напредак, срећу и спасење свога народа и државе, колико то може показати историја једнога малога народа српског. Ова је од појава *народне цркве* и *народнога свештенства* на свакој својој станици забележила бар по једно велико и светло дело, које је српска црква и њезино свештенство учинило за благо и срећу народа и корист и славу државе српске.

Прави народни свештеници и првосвештеници нису стрепили од непријатељскога мача и огња, него су, без икакве пратње и оружја, ве-

дрим челом, светлим лицем, мирном савешћу и слободним срцем одважно ишли у њихов логор, тражећи светитељским гласом, да се окану зла и беда, па да буду пријатељи и браћа, као што нам и јесте отац — Бог, који нас је све на земљи и небу створио у славу своју и на уживање човечије. Они се не устручаваху да подигну гласа и против својих српских владалаца у корист цркве и народа, кад је то потреба захтевала, и кад је који владалац био скренуо с праве стазе, коју беху обележили интереси народни и црквени. Још чешће и јаче су устајали и јавно викали против недела и порока српских великаша, као и против мȃнȃ и грехова српскога народа, кад се такви у народу појављиваху.

Држимо и тврдимо, да се п. г. писац I књиге: „Историја народнога образовања код Срба“ јако огрешио о истину и правду, кад је казао, да је српско свештенство тежило, да туторише народу, сматрајући га као малолетно дете, и да је хтело, да се оно само прими тога туторисања[1].... Ако се ове речи п. писца односе на ненародно свештенство — папско и грчко — онда се могу и оправдати. Но, ако он узима и народно свештенство под то исто мерило, — онда ми не би умели наћи оцену, како би то мерило карактерисали. Још више се он огрешио о славне претке наше, због којих смо и данас у свету чувени и у истории признати, и којима се Срби вазда поносе и

[1] Стр. 62.

диче, кад је рекао: *да је Краљевство Немањића смело народни развитик и народ довело до крајње ништоте духовне и материјалне“.(!!!)*[1]

Ми напротив држимо и верујемо, да је баш то народно централизирање и прикупљање у једно коло и дало свему полет, па чак и цркви, која се никада не нуждава у туђу — световну помоћ, но која се ипак добрим државним приликама користи, ако се то с њезиним начелима и интересима слаже. Јер, ма како да је она самостална и независна, ипак рђаве прилике, незгоде и разни удари државни, у којој се она налази, рђаво утичу и на њезино благостање, напредак и развитак. И ако ичија историја има доказа за горњи наш навод, то баш историја српског народа има највише. Она је на више својих страница забележила истините факте, да се српска црква подизала и јачала баш онда, кад се и српска држава уздизала и снажила, а опадала кад је, по несрећи, и држава опадала. Српска црква је била дошла до највеће своје славе, сјаја и величине, кад је српска држава била дошла до свога врхунца, славе и величја. А, на жалост, пала је с те величине и дошла у зависност од других онда, кад је и последња искра моћи и снаге срп-

---

[1] Стр. 66. — Ми смо се у кратко дотакли горње књиге и назора п. писца не с циљем да критикујемо, него само зато, што се наши погледи и оцена тога доба и рада свештеника и владалаца сасвим разликују од горње оцене. Па дотичући се и ми тога и оцењујући то у сасвим другом правцу и смислу, нисмо хтели, да нам се рекне и пребаци, да смо игнорисали горњу књигу и мњење и оцену тога доба великога срп. књижевника.

скога народа и свештенства била заморена у тамницама и у ропству својих тлачитеља.

За српску цркву и српско народно свештенство сме се слободно не само рећи него и са уверењем тврдити, да су били јаки стубови, на којима су подизали велику народну и државну зграду славни Немањићи. Ову оцену и мисао потврепљавају и новија историска дата за доба великога Обреновића I, каде су српски свештеници, такође, били углед пожртвовања. родољубља и патриотизма, о чему ће у своје време бити говора. А за доказ горереченога о свештенству Средњега Века, да наведемо само неколико примера (ради туђинаца ако би којем пала шака ова књига, који не знају ни најглавније моменте из наше историје). Шта би било од народа у доба, када се отпочео братоубилачки рат између Немањиних синова: Стевана и Вукана, чија је завада била пренесена и у властелу и народ, те се и они беху поделили у два табора, — да се није српска црква и светитељ Сава умешао у ту заваду и измирио завађену браћу!... Шта би било од народа, државе и престола, да је мађарски Краљ Андрија II, са бесним Куманима ударио на Србију, и то баш у оно доба када ова због раздора и неслоге великаша најслабија беше, — да се опет није умешала српска црква и њезин првосвештеник, те су ту бујицу помоћу Божјом отклонили!... Шта би било опет од народа, да бивши Краљ Драгутин ударио на Краља Милутина са силним мађарским ордама, — да се ни

умешао цео кор светогорских хилендарских калуђера, под предвођењем свога чувенога игумана Данила и одвратио Краља Драгутина од зле намере и браћу измирио!.... Шта би било у часу изненадне смрти славнога Краља Милутина, када се појави питање о наслеђу, и када се и народ с великашима услед тога подели у две јаке партије: једну за млађега сина Милутинова Константина, а другу за сина Драгутинова Владислава, коме је Краљ Милутин, при примању престола од Краља Драгутина по уговору њиховом, и обећао, — да се тада опет није нашао на престолу српскога архиепископа човек мудар и одважан, патриотичан и даљих погледа — чувени архиепископ Никодим, те све партије измирио и склонио на избор за краља српскога старијега сина Милутинова, смернога, побожнога и добродушнога мученика Стевана, који дотле с болом у души само посматраше несрећну борбу браће своје!...

Само ова два-три примера, а да не узимамо у обзир оно велико помагање цркве држави у њезиним пословима а на корист државе и престола, ни оно вазданње проповедање и препоручивање народу, да се државним законима и властима покорава и слуша их, као и да је чврсто одан домовини и престолу, па би довољно било, да народ вазда остане захвалан и свом душом и срцем одан својој цркви. А још, кад се узме у обзир и својска радња српске цркве и свештенства српско-православног на неговању и чувању Православља и српске књиге, које су биле

највеће заштитнице српскога имена, српске народности и српскословенске службе у цркви, као и њихово ревносно гајење у народу српскога духа и мисли, српских обичаја и традиција, онда не можемо чак ни данас, после толико векова, бити а да се сени тако великих патриота и родољуба не поклонимо и не узвикнемо од све душе: Слава им!.....

Да су постојали међусобни односи између српске државе и српско-жичке архиепископије с једне и српско-оридске архиепископије и њезине јерархије с друге стране — види се не само из тока историских догађаја, него и из познате кореспонденције између Краља Стевана Првовенчанога и Димитрија Хоментијана, архиепископа српско-оридскога, и онога писменога протеста против установе још једне српске архиепископије у Жичи.[1]

Српски патриотични владаоци и српско-жички родољубиви архиепископи вазда су обраћали пажњу своју и ван граница Српске Краљевине, старајући се да како год олакшају тешку судбину српскога потлаченога народа у српско-оридској архиепископији. У том племенитом циљу, они су се често обраћали српско-оридским архиепископима с молбом, да и они од своје стране чине све, што би српскоме народу, а њиховој пастви,

---

[1] Ови су споменици нађени у Минхенској библиотоци. И први је штампан у Гласнику Српскога Ученога Друштва кн. XXXIII, а други је, тј. протест Димитријев, штампао Питра кардинал у свом делу: „Analecta sacra et classica“ tom VI стр. 384—386. Rom. 1891.

олакшавало судбину. Нарочито су тражили, да пастири и архипастири буду пријатељи и добри очеви своје пастве, и да им бар у црквено-религиозним одношајима не загорчавају, и онако доста горак живот. И сам народ је тражио од српских краљева и српско-жичких архиепископа такво посредовање, заштиту, спасење и избављење од „обојудногa меча“, тј. и од тлачитеља државних и угњетача савести и духа — ненароднога свештенства.

Српско-оридска архиепископија нарочито мораде имати честих одношаја са Српском Краљевином и српско-жичком архиепископијом због заузимања и присаједињења у више прилика извесних предела од територије њезине, па често и читавих епархија. Бивало је прилика, да су заузете епархије по неколико година остављане под јурисдикцијом српско-оридске епископије, ради братске толеранције, те су и услед тога умножавани одношаји. А при том опет, при присаједињавању епархија, водила се преписка о разним стварима и једни с другима се службено односили.

Јер, свако присаједињење, и ако је то било мило народу, није било пријатно српско-оридској јерархији, која је често губила по целу епархију. Овој је у толико више бивало непријатно, у колико су на епископским катедрама били обично Грци или Блгари, а на парохијама немало сви свештеници не Срби, те су и једни и други, услед присаједињавања, губили своје положаје. И због тога су се често по неколико година повла-

чиле преписке и одношаји између српско-оридске архиепископије и Српске Краљевине и жичке архиепископије, договарајући се, како би се та ствар најцелисходније решила и у ред довела.

Краљ Милутин и архиеопископ Никодим, за чије доба је највише епархија и присаједињено, имали су и највише посла са српско-оридском архиепископијом. Нарочито је овога више било, кад је архиеп. Евстатије преуређивао јерархију српско-пећске архиепископије. Мудрост Краља Милутина и његова велика дарежљивост и топла љубав према цркви олакшавала је одношаје између српско-пећскога и српско-оридскога архиепископа. Он је подизао храмове и манастире и у српско-оридској архиепископији и ове богато украшавао и даривао, а архиепископи поступно извођаху реформе у својој јерархији, па нису вређали осетљивост свога у Христу брата српско-оридс. архиепископа, а још мање изазивали срџбу и отпор последњега. Неке су епископе задржавали дуже на њиховим катедрама, док су други и сами бегали и напуштали своје катедре, бојећи се гнева народнога.[1] И тако је то вршено све мирним путем и начином.

А кад је Цар Душан ослободио цео српски крај и заузео још и неке пределе грчке са митрополијама и епархијама, које су спадале под јурисдикцију цариградског патриара, тада су св епархије српско-оридске архиепископије, са целог

[1] А іà епископ пиротски Евстатије, који је ноћу утекао

јерархијом и архиепископом Николајем на челу, радо се придружиле српско-пећској патриаршији, и архиепископ Николај учествоваше и при избору и хиротесији првога српскога патриара, признавши га за свога врховнога старешину, без икаквога устезања, а још мање протеста. Све је ово у српско-оридској архиепископији ишло тако лако и глатко с тога, што су у истој били у огромној већини чисти Срби, и што је јерархија приметила, да то присаједињење једва чека и свом душом жели и тражи паства њена.

Сасвим је друкчије било у епархијама цариgr. патриаршије, где су, заиста, били у већини не Срби већ Грци. Овима је непријатно било делити се од своје мајке — цариградске цркве, те су и тражили код царигр. патриара да их заштити. И овај је тражио од Душана да те епархије остави под његовом управом. Но, кад се Душан није склонио на молбу цариград. патриара, тада је овај бацио анатему на цара и цео српски народ, која није од мале штете била за српски народ и државу, о чему ће бити речи у идућој нашој књизи.

Што се тиче одношаја српских краљева и српско-пећске јерархије према српско-мачванско-ваљевској митрополији они су већ били не само чешћи него и интимнији. Ово једно зато, што су обе јерархије сачињавали јерарси Срби — велики родољуби и патриоте; друго с тога, што су оне међусобно имале чешћих додира у заједничком интересу, као одбијање папских и богу-

милских насртаја, и, најзад, треће зато, што је једним делом своје територије, мачванско-сремска митрополија била за доба Краља Уроша I у границама Српске Краљевине. Па је — и ако је била независна од српско-пећске архиепископије — имала ипак честих одношаја са овом, а још више с државним властима. С првом као са суседним представником цркве српске, а с другим као са владаоцем својим. Нарочито су имали међусобне договоре и преписке због Богумила, који се беху угнездили у његовом западном крају митрополије, тражећи заједнички пута и начина, како да се та јерес истреби из средине српскога народа и цркве српске. А тако исто имађаху честих одношаја и због папских насртаја, радећи удруженим силама да напредовање папизма у српским покрајинама паралишу и сузбију. И један и други труд није им узалуд пропао. Богумили се нису ширили на исток митрополије и у Краљевини; а папство су били до крајних граница притеснили, да се није могло ширити и укорењивати по другим српским крајевима, већ се задржало било у Српском Приморју.

И за постављање митрополита ваљевско-сремског било је међу њима договора. Ови су некада посвећивани у Цариграду у знак духовне везе и братства у црквено-религиозном одношају, а некада у Жичи или Пећи у знак крвне и религиозне везе и братске љубави између њих и њихове пастве. Ово се овако дешавало и услед поли-

тичких и других прилика, како су кад ове диктирале.

До прогласа српске патриаршије, сремско-мачванска митрополија била је потпуно независна, јер су тако тражиле политичке околности, пошто је у оквиру њезине јурисдикције било области, које су биле у границама других држава и владалаца, па се чувало да се не увреди осетљивост дотичних круна. Нарочито се гледало, да се одржи Босна у црквено-јерархиској потчињености, пошто су тамо били навалили на српско-православну цркву и на народ и Папистанци и Богумили у циљу, да Православље угуше. Но, кад је проглашена српска патриаршија, тада је ваљевска митрополија подељена на две: *београдску* и *босинску*. Обе ове признале су старешинство срп. патриара, а задржале су у својој јурисдикцији и све православно-српске цркве ван граница Душановога царства, које се тада налажаху под круном Св. Стевана Маџарске Краљевине. Ови су у црквено-религиозном односају управљали српским црквама у Маџар. Краљевини, као што су опет доцније у XVIII веку управљали карловачки митрополити са срп. црквом у београдском пашалуку.

§ 49 Međусобни односаји српских владалаца и српско-православних јерарха са српско-римокатоличком црквом у Босни и Српском Приморју — односно с папом римским.

И ако је српско-римокатоличка црква била мала и по броју својих припадника и по про-

стору, куда се она шираше, ипак је она и српским државама и српско-православним црквама — односно њиховим представницима задавала много посла, тешкоћа и јада. Ово највише с тога, што су њезини представници, као ненародни људи, тежили не само да што више прошире папско учење и вероисповест, него и да све српске државе и области потчине папском престолу како у црквеном тако и у политичком односу, као и да уведу у цркву латински језик и латинску службу, с надом, да на тај начин поступно доцније и све Србе полатине.

Услед таквих тежњи и претензија папскога свештенства, бивали су између папе и представника српске државе и српско-православних јерархија не само чести одношаји, него и велики сукоби и борбе. Због моћних и јаких нападаја папа на српску правосл. цркву, народ и државу, борба се водила очајнички за све време овога периода. Папа је у Босни подизао и крсташке ратове против Срба и православне цркве, а стидна инквизиција у Српском Приморју и Босни свирепствоваше и проливаше српску невину крв на очи целога тадашњег света. И српске православне јерархије и православни владаоци заступаху и штићаху бедни народ српски од тако грознога злочинства. Због тога и имађаху велике међусобне одношаје, договоре и борбе.

И за чудо, у колико су српски владаоци били попустљивији према папи, па врло често, по сопственој папској системи, и подвањивали му,

обећавајући му час ово час оно, у толико је српско-православно свештенство ступало отвореније у борбу и енергичније одбијало папске насртаје. И баш у самим тренутцима (а то се врло често дешавало), када се Папистанци спремаху, да свечано и с највећом помпом и славом заузму светитељски престо у Краљевини Србији и целу српску цркву (често по пристанку и самих владалаца), тада и у том жалосном моменту, српски првосвештеници, помоћу Божјом, придизаху им све мостове преко којих они беху навалили, да у Србију уђу и српску цркву заузму. И радосна и усхићена папска фаланга враћа се натраг покуњена и ожалошћена, али увек с неком неодољивом вољом и чудном надом да ће се опет поново подићи и још јаче напасти, у циљу да се јаче освети заштитницима Православља.

Од Немање па до Цара Душана није било ни једног српског владаоца, па, готово, ни принца, којима се папа није по неколико пута с највећим ласкањима и обећањима обраћао и у преговоре ступао о потчињењу српске православне цркве његовој — папској јурисдикцији. И по несрећи код многих су налазили одзива и чак правили и уговоре у горњој сврси, као већ о свршеној ствари. Али, благодарећи свести и патриотизму српскога свештенства, све се то ломило и рушило о челик карактер српских светитеља, и јаку привrженост српскога свештенства и народа према Православљу. Од првога до последњега њиховога уговора, које су папе и српски вла-

даоци уговарали и писали о потчињености српске цркве папском престолу, народ и свештенство српско спалили су на огњу своје жарке љубави према својој прадедовској вери и цркви, којом му се тада, као и данас, надимаху јуначке му груди.

Српско свештенство и српско-православни народ не могоше да уплаше ни папски крсташки ратови, ни свирепе и стидне инквизиције, а то ли његове анатеме и црне птице злослутице — легати његови. Акӧ су српским владаоцима биле миле круне и престоли владалачки, те услед тога често обећаваху папи, што је он од њих тражио, српском свештенству и народу беше још милија мила мајка — света црква православна, вера прадедовска и српске светиње: *народност, обичаји и традиције.* С тога су ови чврсто стојали на мртвој стражи у одбрану свега тога од папских насртаја. И кад год су приметили били опасност за српску цркву, православље и народност, они се одмах прикупљаху око својих првосвештеника на очајничку брану, без обзира на оне који нападаху и који им помагаху у нападу. У овим приликама они нису много штедели ни оне своје владаоце, који иђаху на руку папистанцима, а то ли папске легате и фраторе. Ни један владалац, који показиваше љубави према папству, није остајао на миру, а то ли непријатељи и насртачи на Православље. Од ових су многи заглавили и платили животом својим дрскост своју. —

По абдикацији Великога Жупана Немање, наступили су ближи одношаји између синова његових и римскога папе. Овај се стараше да преко својих попова и делегата поремети братске одношаје између Стевана и Вукана, те да би на тај начин лакше успео у својој заветној жељи. И у првом је, као што смо напред видели, и успео. Браћа се завађе око престола и оба се обрате папи с молбом, да им он помогне. Римском папи беше добро дошла ова завада и њихова молба, те се умеша у ту заваду, и све више и више исту потпириваше и потпомагаше средством писама и легата својих. Ту су многи папски љубимци и посланици положили своје језуитске испите, и Вукана и духом и телом задобили за папу.[1] Но, при свој њиховој журби, да што пре приграбе и српску православну цркву и на дар поднесу је своме оцу папи, ипак им је сав труд узалуд отишао. Српски народ и свештенство протерало је издајника Вукана и љубимце папине, па се још више очеличио у Православљу.[2] Збачени папском најездом Стеван буде поново на престо враћен и српска црква остане за неко време на миру од папистанаца.

После некога доба, Велики Жупан Стеван, у циљу свога бољег утврђења на престолу, понови опет одношаје с папом, и од њега потражи краљевску круну и легате да га крунишу за Срп-

---

[1] Reg. Innocentie III, књ. 1 Col. 481—482; Rajnald y arlat. VII, и то види у Гласнику XXIII, 105—109.

ског Краља.[1] Али српска црква и њезин узор свештепослужилац и народни светитељ и то осујети, а доцније га сâм на краљевски престо крунише, као што смо напред казали.

Затим је папа покушао, да рашири свој уплив у Србији за доба Краља Владислава, нарочито после успенија великога светитеља српскога — Саве, али је свештенство и то још у клици угушило. — Затим, видећи папа, да никако не може да продре у Србију са својом тенденцијом, обрати своју пажњу на Босну, у смеру, да се бар тамо што боље утврди и што више регресира.

Добри и политични патриоти — Срби развију своју делатност и тамо у одбрану Православља и Српства од насртаја папских. Нарочито су били обратили пажњу своју на папско кретање у Босни митрополит мачванско сремски и епископи: захумски, дабарски, босански, сисачки и други велики привврженици Православља. Ови пак, видећи велику опасност од римских папа и њихових честих насртаја, нашли су били за целисходно, да буду према Богумилима толерантнији, јер су се уверили да су ови бар добри Срби и јаки чувари народности и народних обичаја. И тако укупном силом одбију папску најезду управљену на Босну.

---

[1] Живот Св. Саве Солов. Библиотека Бр. 201, у Гланику тамо.

[2] Мајков „Ист. Срба“, превод Даничића стр. 226—2[illegible]

Папа пак, увидевши јак отпор у Босни, тргне се отуда и реши, да опет удвојеном снагом развије своју пропаганду у Србији, јер је моћни отпор босански приписивао српским краљевима и српском свештенству.

И одиста, историја нам прича, да папа, за доба Краља Уроша I, који беше ожењен Католичкињом, отпочне с великом снагом ударати на српску цркву у Краљевини Србији. У циљу том, беше послао у Србију најјаче говорнике и најспособније и најмудрије своје мисионаре. Ови су били отпочели свој језуитски занат, и у њему их помагаше Краљица Јелена, која беше велики пријатељ папâ и њихових мисионара. Велики папски мисионари беху ствар дотле довели, да се, заиста, и сам Краљ Урош I, иначе велики и мудар владалац, беше поколебао у љубави и пошти према српским јерарсима. И ово нерасположење Краљево беше чак дотле дотерало, да је он збацио са архиепископског престола доброга и мирнога архиепископа Данила, без суда и кривице. И на тај начин је било створено већ познато нам црквено питање, које беше уздрмало не само ред и дисциплину у цркви, већ и сâм краљевски престо и државно-политички живот и напредак народни. У то доба папски се фратри и попови тако осиле у Србији, е се мислило, да откуцавају последњи часови Православљу и самосталности српске цркве. Но, у том баш тренутку свештенство и народ стану на одбрану Православља са свом снагом својом, и резултат буде

жалостан по Краља Уроша I и — Папу римскога. Краљ буде свргнут с престола, а папски мисионари и фратри срамно буду протерани из Србије, а многи је дрскост своју и главом платио — судило му је народно огорчење, што га у политици називају Западњаци *Линч*. Црквена је правда победила, ред и мир је у цркви и држави повраћен, а папском благоутробију је доказано, да у Србији за њ нема ружа нити се сеје босиљак.

Но, лукави и грамжљиви папски мисионари ипак беху, после некога доба, наставили рад свој. На ово их је окуражила Краљица Јелена и Краљица Катарина, жена Краља Драгутина, родом Маџарица и по вери Римокатоличкиња. — Ове две српске Краљице: Јелена и Катарина беху главни стожер, око којега се прикупљаху пријатељи папе, а непријатељи Православља. Оне су својим ауторитетом много помагале и олакшавале пропагандистама папским. Нарочито је Краљица Јелена јако утицала на Краља Драгутина и Краља Милутина својом материнском љубављу и нежношћу, те су ови, по невољи, били блажији према мисионарима и фратрима папским. И не само то, него су још преко матере и дубровачког митрополита често ступали у односаје с папом, што је овоме давало наде и куражи, да још јаче поради на мисионарству у Србији. У том су циљу папе ступиле с њима у прего-

воре,[1] али је и то српско свештенство, које беше тада удвојило страже своје и вазда се будно налажаше на одбрани цркве и Православља, осујетило, и сав је труд папски узалуд пропао.

За доба ова два Краља и ове две Краљице Католичкиње, римски је папа неколико пута био покушавао да облада српском црквом, али се сваки пут враћао празних шака. Оба су Краља више пута у извесним приликама обећавали, и шта више давали реч и потпис, да ће у својој Краљевини увести римокатолицизам, али је то све тако на обећању и на хартији и остало, и нису ни покушавали да то и у дело приведу. Ово зато, што им беше још скорашња успомена о догађају са њиховим оцем Краљем Урошем I.

Краљ Милутин, како је играо велику улогу једнога великога владаоца и политичара тога доба, опхођаше се с папом по папским начелима. — У обраћању с њима мало је пазио на средства; обману, ласкање, превртљивост према њима сматрао је за врлине. И папистанци нису никада изгубили вере у њ, шта више, држали су да је он изванредни пријатељ папски. И он је непрестано одржавао лепе одношаје према папи лепим обећањима, мудрим лавирањем и слатким обманама. А да би папу уверио о, тобож, својој искрености и пријатељству према њему и његовој цркви, он потврди неке повластице, које је Стеван Првовенчани био дао бенедиктинском мана-

---

[1] Гласн. XXIII, 124.

настиру у Мљету, и што је његова мати Јелена дала опет римокатоличкој цркви у Бару. А ради неких интереса државних, он је послао папи Климентију V у 1308 г. и своја два посланика Трифуна Михаиловића и Марка Лукариса, да га за српску страну задобију, а да му за то обећају, да ће се српска црква потчинити његовој јурисдикцији и народ признати његову науку. [1] И папа, држећи све то за верну истину, помогне у тај пар Краљу Милутину, а затим одмах пошље своје посланике у Србију, да с Краљем Милутином изврше дато обећање. Но, српски народ и свештенство их је испратило из Србије, да нису смели ни спомињати о каквом Краљевом и његових посланика обећању, које су они папи били дали. Милутин се свему томе и невешт чинио, задржавши код себе једнога папскога легата за уверење да он тобож хоће, но да народ неће, молећи овога да о томе извести папу. И овај је папу известио и уверио га да је Крал Милутин чврст у обећању и да жали што му народ стаје на пут да исто и оствари. И папу је овај извештај не само задовољио, већ и очинскога срца тронуо, па пише Краљу Милутину писмо препуно очинске љубави и ласкања, тешећи га и куражећи га да не клоне духом, већ да буде чврст у оданости према римскоме престолу (сигурно је се Крал Милутин смејао кад је ово писмо прочитао). Папа у писму изражава своју радост „ш

---

[1] Farlatie VII, 61.; Гласник XXIII. 130—131.

се један тако велики господар враћа у логор римске цркве" . . . . [1]

И тако се Краљ Милутин, лавирајући с папом и његовим посланицима, ослободи од опасности која му прећаше с поља и своју државу огради од непријатеља и престо краљевски још више утврди. А кад је све то постигао, тада и папским посланицима рекне, да је већ време да се врате у Рим, уверавајући их да ће он лепим начином сâм приволети народ да се потчини папи. Но, кад ови изјаве своју одлучну намеру, да желе остати, да му и они у томе помогну, тада Краљ Милутин изда наредбу, да нико не сме прелазити у римокатолицизам, јер ће строго бити кажњен који то учини и наредбу не послуша.[1] И српско свештенство тада још смелије подигне свој глас у одбрану Православља, и с народом је требило све оне, који су били издали Право-

---

[1] Clem. Posl. XXIII. Гласник XXIII, 131. Папа је од Краља Милутина тражио, да он с народом прими „Filioque" — папску веру, да папа српске митрополите рукополаже, да латинско свештенство Краљ Милутин награди што више и сучим може.[2] За ово папа прима српску цркву у своја „света" наручја и дозвољава да се св. литурђија може вршити по обредима источне цркве и на Српскословенском језику; као и да св. тајну причешћа врше на квасном лебу и подељују народу у два вида. Најзад му у писму папа Климент вели: „Ми молимо твоје Величанство, (овако ни један папа није и не пише владаоцима његове вероисповести), ради драгоцене крви Христове, прими све што ти се налаже: прими благослов наших легата, слушај њине савете и испуни своју похвале достојну намеру, ако мислиш да добијеш за све то од нас благослов и благодат" . . . . Види Histor. Monum Rass. t. II. p. 358. Farlat. VII, p. 61, и Гласн. XXIII., 134.

[1] Тамо, стр. 135.

славље, а папске попове и фраторе немилице гонише и таманише. На све стране чистили су Србију од шизматика и латинског обреда. Овај је поступак имао јакога утицаја и у Босни, те и тамо се Православни окураже, а папска сила почне малаксавати. И папа Климентије V, претрпевши тада и у Србији и у Босни велики пораз, нареди, да се одмах крене крсташки рат против Србије и Босне, поручујући свима вернима да се дижу у одбрану Римокатолицизма, а против криноверних, обећавајући им за ту њихову ревност опроштај грехова за цео њихов век.... [1] Но папа се са овом кукњавом није нимало користио.

Доцније, после смрти Краљице Јелене опет папство почне проповедати крсташки рат против Српства и Православља, [2] али и тога пута није успело. Затим, папа Јован XXII, после смрти Краља Драгутина, разашље на све стране своје посланице, да се крену против „шизматика" Краља Милутина и целе српске властеле, држећи да ће тада најлакше постићи заветну папску жељу. [3]

---

[1] Annal. Reg. Hungar. Geogr. Pray VII, 11, у Гласнику XXIII стр. 135.

[2] Мајков стр. 36.

[3] Између многих посланица, ево једне којом се папа обраћа арбанашким и српским виднијим личностима: „Велика туга и жалост обузела нас је, кад смо чули, да се ви налазит под влашћу Краља Расије, који је не само шизматик (sic), нег и највећи непријатељ вере Христове (О! О!), и да сте поданици тога највеećега звера међу свима зверовима и прождрљивога тиранина вашег" .... Види Joann XXII, t. 1, ep. VII

И заиста, многи папу послушају и спреме се на рат против Србије. И при свој овој несрећи и опасности која прећаше Српству и Православљу, Краљ Милутин се не беше збунио, а још мање духом и надом на Бога клонуо и малаксао. Он се, такође, спремаше на отпор и одбрану земље и престола, молећи се са свима скупа Богу, да их овога пута и од ове беде спасе. И Бог је молитву невиних услишио и у помоћ им притекао. У одсудном часу плане раздор у Мађарској, где су и спремане све замке и беде против Србије, и Карло остави Србију и крсташки се рат разбије о чврсту веру Православних. И српски народ и Србија се спасе и овога пута пакоснога папе и крсташкога рата, што још више учврсти народ у љубави и оданости према Православљу.

По смрти Краља Милутина настану плодни дани за вредне папске посленике. Они брже боље похитају у Србију, да што више распире и увеличају грађански рат, који се беше у Србији појавио због наследства краљевскога престола, око којега се бораху Драгутинов син Владислав и Милутинов син Константин. Но, тада свештенство с народом убрзо пресече им све путеве, те нису ни до места дошли, већ су остали на суво. . . А за Краља Србије тада изберу Стевана, најстаријега сина Краља Милутина.

Farlat. VII, 64, и Срећк. II, стр. 255—256. — Ето каквим се тоном служаху „светитељи“ римски, па нама замерају њихови следбеници, кад поновимо такве изреке.

Овај побожни и добри Краљ, можда, и не појимајући сву лукавост и тенденцију римских папа, ступи, такође, с њима у блиске одношаје. Тако, желећи узети за жену кћер Филипа Тарентинскога, рођака Карловог, Католичкињу, пише папи и моли га за допуштење и благослов. У писму га уверава како он поштује њега и његову вероисповест, готов свагда с благословом његовим примити исту. И папа одговори му на писмо, изјављујући како се радује, што се изгубљена овца враћа у стадо господње. . . .[1] и шаље своје легате да Стевана приме у крило папске цркве и благослове му брак са ћерком Филиповом. Посланици дођу и Краљу Стевану саопште папину радост, предаду му писмо и изруче благослов на женидбу с поменутом Католичкињом. Краљу Стевану све то поласка и чак пред посланицима папским исповеди папску веру!! . . . . То је био један велики удар за српски народ и свештенство. Зато брже боље изјаве Краљу своје незадовољство против таквога његовога неразмишљенога поступка, и одлучно потраже да се он свега тога одрече. И сам Бог тада умудри Краља Стевана, и кад се он увери куда његов поступак и папски смер циља одрече се и папске вере и женидбе са Римокатоличкињом.[3]

Затим су поновљени односи папе и Стевана доцније, кад је Стеван био уступио Дубровч

---

[1] Тамо.
[2] Тамо.
[3] Тамо.

нима неке земље код Превлаке, с тим условом, да Срби, који на тој земљи живе, остану и даље Православни и да им се ни у ком случају не крати вероисповест и служба српско-православна у црквама, коју ће вршити православни попови.[1] Папа, чувши за ово нареди својим поповима, да Православне што пре обрате у римокатолицизам. И дубровачки митрополит, да би уговео своме папи, брже боље похита и свима средствима навали на Православне — нешто с лепим речима и обећањима, нешто добрим подарцима, а нешто, богме, и претњом и силом — те ове поколеба у вери прадедовској, и многи од њих пређу у римокатолицизам.

Кад је за то чуо Крал Стеван, он — као миран и побожан човек — најпре хтеде, да мирним путем протествује против такве радње, тражећи да се поштује уговор, и према њему да се поступа. Но, папа и дубровачки митрополит нису узимали ни у обзир протест Краља Стевана. С тога овај удари већи данак на Дубровник и неколико тамошњих кнежева ухвати и у заточење пошље; а митрополита и канонике папске протера из Дубровника.[1] Овај поступак Краљев јако је огорчио папу, и он се срдачно заузме за Дубровчане, у циљу, да им ублажи ту велику не-

---

[1] Живот Крал. и Архиеп. стр. 203. Акта у Гласнику XI, 334—338; X, 9; Аврамов. Хрисовуље Бр. 37 и 39, и Срећков. II, 317. —

[2] Микл. Monum. Serb. повеља 81. Гласник V, 67, и Срећковић, II, 317.

срећу и тугу, коју им је Краљ Стеван, својом, тобож неправедном, строгошћу, био нанео. Папа се обрати Стевану с молбом, да тргне своју наредбу, односно прогонства дубровачкога свештенства и заточења дубровачких кнежева, тврдећи да су Православни Срби добровољно прешли у крило римске цркве, а да их, тобож, нико није на то присиљавао. И Краљ Стеван је остао неумољив све дотле, докле год нису латински попови напустили српске православне цркве у *Стону* и *Рьту*. Истина, цркве су биле напуштене од папских попова, али Србе, који беху примили папску веру, не пуштаху из руку, већ их даноноћ учвршћиваху у новој вери, ласкајући им папским благословом и праштањем грехова за цео живот. Управо им обећаваху неизбежно небеско блаженство, страшећи их у противном случају папским проклетством и вечним мукама и огњем у паклу. И тако, народ остане у новој вери, и од тога доба увелича се и квасац римокатолицизма, који се ширaше све више у околини Дубровника, док најзад није и цело тесто замешено. У околици је Дубровника и Превлаке и данас највише римокатоличких Срба — Православних, готово, и нема сем у Дубровнику.

И Краљ — Цар Душан је имао одношаја с папом, но о томе у идућој књизи.

§ 50 Односаји српске државе и српско-пећске архиепископије према босанско-народној цркви и ове према њима и римокатоличкој цркви

Како іе Босна вазда била српска, па врло често и у политичком јединству са српском државом; и како се ни земља ни народ није ни у чему у Босни разликовао од земље и народа у Српској Краљевини (један исти народ, један језик, једни обичаји и једне исте традиције), како је у свима односима Босна била тешње везана са Србијом, него ли Захумље, Травунија, Неретва, па чак и Дукља (због чега и сам Константин Порфирогенит, набрајајући области српске, *„није нашао за нужно да и Босну* спомене оделито као засебну област, држећи, да је она и Србија једна и иста област срска") то је српска држава и српско-пећска архиепископија морала имати и имала честе одношаје са том облашћу и њезином народно-богумилском црквом. Ово у толико више, у колико је богумилска јерес претила опасношћу Православљу и српско-православној цркви у Босни и суседним српским областима: Мачви, Захумљу и Срему. У Захумљу се већ беху почели појављивати трагови те јереси.

А због честих насртаја папских и завојевања маџарског краља, српско-босанска народна црква опет имађаше честе одношаје и са римокатоличком црквом и маџарском владом.

Шта више, узев у обзир све прилике у којима се Босна овога периода налажаше, може се

смело рећи, да је Босна тада била једно огромно поље за таборште неколико разноврсних табора. Ту беху смештени табори маџарских краљева и других крстоносних војсковођа, који се бораше за ту златну јабуку, да је своме светом оцу поднесу на поклон, ту беху табори јуначких Срба, који бранише своју отаџбину и народност од потпкупљене и најамничке војске папске и других непријатеља српскога имена, ту играше кошију разни банови босански и хрватски — нарочито издајице свога рода и вере прадедовске, ту пландоваху стада и пастири римских папа са прождрљивим трбусима, таманећи босанска поља као гладне гусенице, и, што беше најгоре и најцрње, ту свирепствоваше и дуго аждајинским чељустима звоцаше инквизиција у рукама Фрањеваца и Доминиканаца, приносећи многе невине Србе и Српкиње на жртву њиховоме Богу — Молоху. И најзад ту беху и Срби домородци, окужени богумилском јересју, који се прикупљаху око својих јересоначелника за одбрану своје вере и српске народности. И у таком случају јесу ли могли остати Србија и њезина црква, као прости и равнодушни посматрачи свију тих кошија и злочина, који се врше у српској области и над њиховом браћом, која су срцу њихову мила и драга као и они код куће своје?.... Разуме се да ово није могло бити, нити се то сме и замислити. Држава и црква Српске Краљевине биле су најпозваније да се браћи у свима односима и неприликама прве на невољи нађу. И они су се, зацело, и нала-

зили. Они су не само штитили Босну од разноврсних насртаја, него су још, по могућству, стајали на пут ширењу богумилске јереси и папске науке у тој области.

И у циљу овом, српска држава и српска православно-пећска архиепископија ступаху у одношаје с народно-босанском црквом, која се често изражаваше да је и она, такође, православна, а да су Богумили само калуђери — звани „братьꙗ крьстьꙗни". И што се ови нису и досада у Босни одржали, као што се и папска наука и власт није тада учврстила у Босни, има се највише захвалити утицају српске државе, и цркве на српски народ у Босни и њиховом одношају са босанско-народном хијерархијом, који су често куражали на отпор према папској најезди.

Српска црква и држава одржаваху јаке везе и одношаје са Босном и њезиним црквама: православном и босанско-народном преко мачванско-сремскога митрополита, који се сматраше као врховни старешина православне цркве у Босни, и преко својих епископа: захумског и дабарског, који беху у сродству и личним додирима са Србима у Босни. Ови у исто доба беху и велики бедем између папе и Босне, те често заустављаху највеће бујице папских навала и његових табора фратора и попова, који са југо-запада наваљиваху на Босну.

Српски светитељ Сава, чувши да је у 1220 од. дошао у Босну најенергичнији и највештији папски пропагандиста Хугрино, да — по наговору

маџарскога Краља и заповести папе, што боље притегне кривоверце у Босни и да распростре и што више утврди у народу папску веру и латинске обреде,[1] обрати нарочиту пажњу на ту птицу злослутицу и сврати озбиљну пажњу мачванско-сремскога митрополита и својих епископа: захумског и дабарског, на тога дошљака у Босни, и наложи им да употребе сву моћ и снагу те да рад његов паралишу, и народ обавесте и пажљивим учине, да се не би дао обмањивати од светских варалица. И одиста, ови послушају глас светитеља и обрате сву пажњу на кретање и рад папскога легата Хугрина. Овај је седам година развијао сву своју језуитску вештину у Босни и фарба му се врло рђаво примаше. И што се прими, за кратко време верни привржевици Православља, са једним махом руке сперу и траг јој униште. Шта више, Хугрин је тада био такве среће, да мал није изгубио папи и све оне које је препредени Аконције био задобио.

Папа Инођентије III, видећи ту бруку свога хероја, пошље 1225 год. пуномоћије својима, да „Римокатолицизам у Босни шире не само с крстом и проповеђу, него и са мачем и оружјем, како се кад и где може“.[2] А папа Григорије IX у 1227 год. опет пошље Хугрину у помоћ целе

---

[1] Thoma Apchid. XXVI, Farl. IV, 47, Гласн. XXIII 118—119

[2] Honorie III k. VII, epis. 328, Farlat. t. IV 48 и Гласн. XXIII 120—121.

чете Доминиканаца и Ермита, да би му помогли у ширењу вере и власти папске у Босни.[1]

И одиста, папа и његови посланици тада не бираху сретства у борби против српскога народа и његових цркава у Босни. По папској девизи: „циљ оправдава средства“, и: „за Христа и папу је слободно и могуће све чинити без обзира на морал“, они и употребљаваху и таква средства, која се никако не могу оправдати с човечанског, а још мање са јеванђелскога гледишта. Чинили су велика насиља, па су још, као хајдуци, крали и хватали децу појединих Срба, те су ове не само у своју веру преводили, него су још и претили родитељима, да ће их и побити, ако и они у што краћем року не приме римокатолицизам.[2] Чудновата ствар, али је сушта истина!!... Писак деце и жалост и кукњава родитељâ разлегаше се у то доба на све стране по Босни. Несрећне родитеље беше обузео страх за децом, те су неки, којима беху већ украдена деца, трчали и давали сва могућâ обећања и заклетве да ће бити и они Папистанци, а они опет, којима не беху деца покрадена, затвараху ову у куће и подруме и чуваху, да их курјаци у мантијама не украду и не зграбе. Овај гнусни злочин није се вршио само над простим народом, него се то дешавало и код

[1] Farl. тамо и Гласник тамо.

[2] Ово су злочинство вршили позивајући се на папску науку, да њему, као насљеднику Христа и св. Петра припада пуна и световна и духовна власт, а према изреци Еванг. Луке XX. 23, која о томе најмање говори. — Sohm Kirchengesch. издање VII страна 103.

босанске властеле. Самом бану Себиславу, који, на сва папска наваљивања, не хтеде изневерити своју прадедовску веру и примити папску, некако уграбе сина му и одведу, претећи Себиславу, ако не учини што пре по жељи папе, да се више и не нада видети сина. И кад је бедни Себислав био дао своју реч преко мађарскога краља, да ће зацело примити папску веру и признати његову власт, као и кад је обећање и реч своју гарантовао допуштењем, да се у Босни одмах може поставити папски епископ Јаков, тада папа пише Себиславу и вели: „Ти живиш међу јеретицима (Богумилима) и шизматицима (Православнима) као ружа међу трњем и коровом, за то те радосно примам са обема рукама под покровитељство св. Петра“.[1] А затим пише и својим ортацима у зликовачком делу, да пусте Себислављевога сина и да Себислава и цео дом му приме у своју заштиту и веру римокатоличку.

Све ове репресивне мере нису много користиле папи. Српска држава и српско-православна јерархија налажаху се тада будни и посведневно пружаху помоћ браћи својој, куражећи их у истрајности и привржености Православљу. Тада и Срби Богумили не ћутаху, већ се и они свом снагом одупру Папистанцима. А за доказ да много више не навиде папску веру, прелажаху у нужди у Православље. Ово је папу још више дражило а и забринуло, видећи да је цео његов систе

[1] Тамо у Farlatia и у Гласнику.

на погрешном путу, па је био наредио епископу Јакову, да гледа каквим било начином, да поправи то што је Хугрин искварио. Но, и Јаков, својом великом ревношћу и тиранијом, још више исквари и многе Богумиле отера у Православље.

Римски папа, чувши за такву по њега несрећу, брже боље пошље у Босну Јована Тевтонскога — за кога се тада држало да је врло изображен и вешт у мисионарским пословима. Но, и његова се енергија разбије о чврсто држање српско-православнога свештенства. Против овога су били енергично устали и Богумили, и на све стране спречавали му рад и помрсили рачуне папске. Јован, налазећи се у јакој неприлици, потражи од папе помоћ, и папа Инођентије IV, озлојеђен таквим исходом ствари, заповеди мађарскоме краљу и калочком ерцбискупу *Бенедикту*, да одмах подигну крсташки рат против Срба у Босни и да их потчине папском престолу.[1]

Папска је наредба била тачно извршена. Краљ мађарски удари са огромном војском на Србе у Босни, и с нечувеном тиранијом почини многа чуда и покор Многе виђеније Србе и свештенике баци у тамнице и осуди неке на смрт, а неке на робију, који не хтедоше примити папску веру и покорити се његовој власти.... Српски народ је преку жио и ту кугу и колеру, па су ипак остали чврсти у Православљу, а Богумили у националности.

---

[1] Rajnald 1241 г. LXX, Farl. IV, 53—54, у Гласн. XXIII, 122.

С тога су папе често понављале наредбе у горњем смислу, и Срби су у Босни у неколико пута осетили таранију папских солдата и фратора. Такве тираније понављаху се у 1245 за владе Котромана, затим за владе Краљице Јелисавете, матере маџарскога Краља Владислава којој беше издао наредбу папа Никола III да истреби све кривоверце,[1] што опет осујети краљ сремски Драгутин.[2] Овоме пак помогне у томе брат му краљ Милутин, са својим комбинацијама.

Краљ Милутин, да би колико толико стишао огорченога папу и одвратио га од тиранисања српскога народа у Босни, прибегне једном лукавству. Он се обрати папи с молбом, да му овај допусти, да може ступити у брак са познатом нам калуђерицом Јелисаветом, сестром Краља маџарскога Владислава, и Катарине, жене брата му Драгутина. У том циљу пошље матер своју краљицу Јелену у Дубровник Архиепископу, да ова лично дâ уверење папи, како ће он истребити од кривовераца не само Босну и папи је потчинити, него ће и све своје поданике приморати да приме папску веру и признају његову јурисдикцију.

Папа пак, добивши овакво обећање од Краља Милутина потврђено личним уверењем Краљице Јелене, даде одмах дозволу на брак, заустави рат у Босни, и пошље посланике Краљу Милутину да

[1] Тамо.

[2] Рајић II 506—515.

обећање испуни и да с њим све друго уговоре и изврше што треба. И Краљ Милутин је узео Јелисавету и уз њу спасао Босну од папске тираније а лепим начином, (а нешто богме и силом), отерао папи његове посланике с писмом, у ком му благодари за учињено и назива га: „врховним заштитником и покровитељем својим и народа свога“. И папа, поласкан овом голом титулом, изда заповест, да нико не сме дирати у имање српс. краљева,[1] а при том, тобож, по жељи и тражњи Краља Милутина, пошље у Босну своје људе да тамо помоћу инквизиције шире папску веру.[2] Но, и овога пута се нису користили, јер је Милутин преко свога вернога и православљу оданога свештенства народу објаснио да то не стоји што папски попови о њему говоре, и окуражио је народ, да се челично одупире њиховој навали и пропагандисању.

Кад је Краљ Милутин отерао Јелисавету, а узео за жену Симониду, кћер грчкога цара, да би умирио папу пошље му написмено уверење о свом истинском поштовању папе и великој оданости и привржености римскоме престолу. И папа Бенедикт XI прими то уверење с великом радошћу и одговори Краљу Милутину врло ласкаво, благодарећи му, што се опет враћа на пут спасења. У том писму папа изјави наду, да ће се и сви други Срби угледати на

---

[1] Посланица папе Николе III у књ. IV ер. XVIII. Farlat. t. VII, 49. Гласн. XXIII, 128.
[2] Тамо.

њега, свога племенитога владаоца.[1] Но, као што смо напред видели, од свега овога није се папа ништа овајдио. Напротив Краљ Милутин изда наредбу да се Латини свуда гоне, и тада је и у Босни папска сила угушена и — занемила. И тек за владе Краља Стевана Дечанскога почну подизати своје покуњене главе; али је тада босанска — народна црква била тако јака, да им није дала узимати велика маха.

Све три српске цркве у Босни: Православна, Народно-богумилска и Римокатоличка, за све ово време, гледаху се косим оком и једна другој спречаваху развитак. А кад је Цар Душан завладао Босном, он је наредио гоњење јеретика и шизматика, и први су прешли у Православље, а последњи се разбегну — нарочито у Приморје. Што је остало у Босни то се тако повукло у мирноћу и тишину, да се нису показивали ни живи, јер су јако осетили гвоздену руку и челичну вољу силнога Цара Душана.[2]

---

[1] Бенедикт к. VII, посл. CXXV. Farlatie VII, 56 и Гласн. XXIII, 129.

[2] Тема: односи српске државе и српских цркава и њезиних јерархија у разним областима тако је богата, да сва наш одељак може изнети целе томове, кад би се они израдили она како то важност питања и богатство извора за то захтева. Ми смо само напоменули главне моменте, да колико било у главном испунимо програм нашега дела које пишемо.

ГЛАВА ЈЕДАНАЕСТА

Религиозно-морално и народно-културно-образовање у Српству II периода (1200–1346 год.)

§ 51 Религиозно-морално образовање код Срба у опште

И ако српски народ овога периода његовога црквено-религиознога живота беше подељен не само у државно-политичком, него и у црквено-религиозном одношају на неколико државних области, и ако он беше непрестано узнемириван то од разних јереси, то од својих политичких многобројних непријатеља, ипак српски народ тада стајаше на приличној висини црквено-религиознога образовања. Јер, сваки Србин беше још у колевци запојен својом прадедовском вером, и још у детињству добро одгајен и васпитан у духу праве хришћанске вере и љубави према свему узвишеном, да је доцније тешко било изгладити са срца му ону божанску искру, коју му сâм Бог у детињству у срце његово беше усадио и родитељи му беху одгајили и учврстили. Сви не мало Срби беху у младости васпитани оним хришћанским врлинама и идејама, које и чине чо-

века слободним и моралним, правим и истинитим човеком у свету.

Шта више, религиозно-морално образовање код Срба у Српској Краљевини беше тада и на великом ступњу свога развића. Ово беше зато, што ови Срби имађаху и своју народну цркву и јерархију и своје народне и патриотичне свештенике и учитеље. И ови су се, заиста, својски бринули и о религиозно-моралном и о народно-интелектуалном образовању.

И одиста, поред свију недаћа и злочина, који се у народу, па чак и у двору српских владалаца дешаваху, ипак религиозно-морално стање српскога народа у опште не заслуживаше јакога прекора и осуде. Јер, све несреће и зла, која се дешаваху у средини српскога народа, цркве и државе, не беху плод народнога образовања и неваспитања у духу јеванђелскога морала, већ то беху резултати разних утицаја на народ с поља. У урођености и срцу самога народа није било клице за велика зла и злочинства, јер он је вазда *сам од себе показивао племенитост и љубав и привреженост према свему што је добро и узвишено.* Ово доказују и његове многобројне врлине и узвишена и похвална дела његова, која му признају и многи велеумници и беспристрасни светски научници.

Да су Срби заиста били на већем ступњу религиозно-моралнога образовања, то — поред беспристрасних историчара — сведоче још и многобројни и величанствени споменици и задужбине

српских владалаца и српскога народа. Ове многобројне цркве и манастири служе и данас као јак доказ религиозно-моралне јачине српскога народа тога доба о ком говоримо. И Срби се у овоме могу равнати с најобразованијим народима тога доба. —

За доказ правога верозаконскога образовања и истинске љубави Срба према вери, цркви, моралу и просвети служи још више и та околност, што се тада најугледнији Срби примаху свештеничкога чина, да и у њему искрено послуже Богу и цркви, држави и народу, просвети и књизи. Колико је само српских владалаца под старост и српских принчева у младости примило се калуђерства да послужи Богу и народу и у тој светој служби?...[1] А то није баш мали доказ њихове свести. Остављати владалачке престоле и богате и сјајне дворе, одрећи се сјајнога и раскошнога живота и још бољих и ласкавих у изгледу женидби, одлазити у самостане и облачити се у црне калуђерске мантије у место краљевскога плашта, и јести сух хлебац уместо раскошнога и разноврснога јестива, — није то дело глупости и необразованости, још мање дело нерелигиозних и неморалних људи, него је то дело више духовне образованости и јачега религиозно-моралнога духа и снаге, као и већих и јаснијих

[1] Где су данас такви владаоци и принчеви у свету, који би се тако жртвовали и посветили цео свој живот за благо цркве, отаџбине и народа! · · · И само зато, што се такви данас не појављују, црквена јерархија тако опада и унижава се, да је у многих држава постала права слушкиња силних.

погледа на праву службу Богу и цркви, и на истинско пожртвовање за народ и отаџбину. А све горње могли су имати само они људи, који беху на вишем ступњу како религиозно-моралнога тако интелектуалнога образовања. Ко ово неће да призна, тај нема правилнога појма ни о Богу, ни о цркви, ни о отаџбини, ни о истинској и високој служби и позиву човечјем према тим светињама народним.

Но, између свију доказа о великој религиозно-моралној образованости и јачини народној и извесних српских великана тога доба, највећи и најјачи доказ беше божанска награда, коју је Господ поделио личностима, које се одликоваху у религиозно-моралном образовању и врлинама, као: Вел. Жупану Немањи, првом просветитељу српском и архиепископу жичком Сави, Краљу Стевану Првовенчаном, архиепископима: Арсенију, Евстатију, Сави II, Никодиму, Данилу, Јанићију, Краљевима: Милутину, Стевану Дечанском и другим, и побожним Србима: Димитрију, Андрију, Прохору, Гаврилу, Јовану, певчику, Григорију Хуманском, Јанићију црноречком, Петру коришком и другима — поделио им је нетљеност њихова тела и уврстио их је у лик својих Богоудника и светитеља.

Но, ипак, при свој религиозно-моралној јачини српскога народа, не може се рећи да се у његовој средини није појављивало баш никаквих неморалних дела. Шта више, сме се позитивно тврдити, да се појављиваху у српском народу и

је јавно гонио и спаљивао, не остављајући на миру ни мртве. Ове је пак откопавао и спаљивао, за кога се год посумњало да се вампири.

Сем тога, народ је много веровао у врачања и гатања. Чак су и владаоци и интелигентинији Срби прибегавали у нужди и потреби врачарима и гатарама, те су им ови проницали судбу, и, тобож, притицали у помоћ болесницима.[1]

Цео је народ веровао у снове и тумачио је сваки по своме схватању или и предању. Нарочито су тумачили добро или зло извесне појаве и случајности у природи и животу људском, као: тумачили су рђаво и проницали су несрећу човеку, ако сретне неке извесне животиње, или жену с празним судовима. Тумачили су на зло: урликање паса и копање рупа око куће; какотање кокошију у невреме, псикање и навалу каквих птица, навалу гусеница на шуме и скакаваца на поља. Исто тако су рђаво тумачили небеске појаве: црвенило неба, репате звезде, падање многих звезда с неба, грмљавину у невреме, помрачење сунца и т. д. и т. д.

Шта више, народ се често сећаше и својих старих домаћих богова у незнабоштву, па је, не имајући јаснога појма о њима, често се и њима обраћао с молитвом и палио им воштанице. И не само то, него је он веровао, да, заиста, има

[1] И данас овога има у Српству. У сред Београда налази се неколико баба: „Јула и Ката“, које врачају и проричу, и овима врве и образована господа и госпође. Ни црква ни власт не предузима ништа против таквога сујеверја.

и ђавола на земљи, који могу сатрти или помоћи човеку, па се и њима молили да их поштеде од њихових оштрих канџи и црних руку и сатанске власти. О овоме је и данас одржата у народу пословица, која гласи: „Упали Богу једну, а ђаволу две свеће!" . . . . „Јер — веле — Бог је милостив, па ће и опростити, а ђаво је зликовац, па ће се ражљутити на једну воштаницу" . . . . Ово је, истина, крајњи апсурд, али је и доказ јаке народне религиозности и побожности.

Највише се опажала народна привезаност ка староме незнабошкоме култу, који они испуњаваху у њиховим играма, весељу и песмама. Истина, сваки је стари незнабожачки култ био запостављан хришћанском култу и први је овоме уступио, али је опет хришћански култ трпео унижење вршења првога. Ово се још више у народу умножило, кад се појавише разне јереси у народу и подела хришћанске цркве.

И одиста, народу је то чудновато и врло непојамно било, како се то може једна Христова вера проповедати на разне и противуположене начине! . . . Њима је смешно изгледало једна Христова вера и наука, а три — и више — разних вероисповести, цркви и проповедника! . . . Ова неједнакост проповедања вере и разнолика вероисповест и службе у цркви уназадило је много хришћански свет у црквено-религиозном и моралном одношају, па разуме се још више Србе, пошто се проповедници тих разних вероиспове-

сти највише бораху преко глава Србинових. Ни онда, па ни данас, није и не може народ да потпуно схвати и појми, како то може бити једна Христова вера и једна наука, а двојако, тројако и више учење и вероисповедање, једни празници Хришћански, а двојако се празнују, једна Христова црква и св. тајне, а различне службе у цркви и вршења тајана и обреда црквених!!.... То је народ тада (па богме и данас) тако колебало (и колеба), да је постао (и постаје) хладнокрван према вери и цркви, па се лако даје и завести разним јеретицима. Зато је богумилска јерес била и нашла плодно земљиште код српскога народа, јер ова опет беше ближа њиховој старој религији и навикама. И само се има благодарити вредним српским архипастирима и целом свештенству српском и челичној руци појединих владалаца, великих привреженика Православља, што ова секта није сасвим била овладала целим Српством, и што она и данас не постоји у народу.

Научни писац прве књиге; „*Историја народнога образовања код Срба*“ наводи за узрок слабог образовања народног у Средњем Веку српско духовенство, тврдећи ову своју претпоставку тим, што је, тобож, свештенство тада било „лаковерно“,[1] канда овога није било и пре и после, па чак и данас у свију народа и људи.[2] —

[1] Стр. 40—42.

[2] Ми смо уверени, да су многи и данас заражени гом маном, па чак и пошт. писац није баш са свим чист од ње,

ноћ преписивали Св. Писмо и друге књиге и давали народу на читање, а сами су их често читали и тумачили народу. И док су ненародни свештеници сејали мржњу и неслогу у народу, па чак тежили и радили на уништењу истога, у циљу коме папски свештеници подизаху инквизаторска вешала, гломаче и друга зликовачка средства за убијање српског народа или бар за одрођавање истога од свога рода и прадедовске вере, дотле народно свештенство с пожртвовањем самога себе трчаше на све стране, те проповедаше љубав, слогу и јединство народу, и завађене мираше и од гонитеља га заштићаваше. И најзад, докле се ненародно свештенство уздизаше горђаше и поношаше, не хтејући се ни дружити с паством својом, дотле се народно свештенство приљубљаваше народу, да се од њега ни у чему не разликоваше; с њиме је живело, радило, јело и пило, па чак и робовало — кулучило властели, спахијама и њима — ненародном свештенству. — Све је ово јако било привезало народ за своје народно свештенство како Православне тако и Богумиле. Србин је у свога народнога свештеника гледао као у оца, брата, доброг учитеља и пријатеља. У њега је он гледао као скромна, мирна, побожна и пуна хришћанских и грађанских врлина човека, — гледао и сматрао га је као правог светитеља и верног посредника између Бога и народа. Зато г је свом својом племенитом душом љубио, уваж вао, поштовао и инстинктивно покорио му се.

сва предузећа своја тражио је од њега савета и благослова, а увек га је молио да њега и фамилију му спомене у својим светим молитвама пред престолом Божјим. И колико се Србин своме народном свештенству приближаваше, у толико је више избегавао ненародно свештенство, не поверавајући му никаквих својих предузећа и послова, а још мање својих тајана. Општио је с њима у толико, у колико обредне потребе захтеваху, а у интимније односе није Србин с њима ступао.

Све су ово докази не глупости и простоте народне, већ јакогa духовнога развитка и образовања. И, по свему судећи, можемо рећи, да је и религиозно-морално и интелектуално образовање код Срба, нарочито свештеника, било, заиста, на доста приличној висини за доба славних Немањића. Зато су докази разни писмени и грађевинарски дивни споменици, закони, трговачки уговори, доста добро привредно-економно стање, војнички тадашњи дух у народу и јако развијено родољубље и патриотизам. И једном и другом образовању, српско-народно свештенство било је јак покретач и највећи радник на том пољу. И ко друкчије мисли и говори, он је пристрасан, или нема правилнога историскога мерила, нити праве оцене историских прилика и догађаја. И у једном и у другом случају, он се греши о правду и истину, а највише о заслуге народнога свештенства, коме српски народ има толико да буде благодаран на његовој љубави

и пожртвовању за благо српске цркве, државе, народа и отаџбине, колико ни један други народ у целоме свету.

§ 52 Просвета, књижевност и писци другог периода

Ми смо у нашој првој књизи[1] говорили о појаву српско-словенскога писма и првом појаву српских црквено-службених књига у цркви, а сада је ред да кажемо о развитку српске писмености и књиге од Св. Саве па до прогласа српскога царства и патриаршества.

Као што п. читаоци виде, размак времена није баш тако велики — око 130 година, али је сувише богат у књижевном одношају, да ми не ћемо бити у стању ни приближно казати све о том труду и раду српских посленика на српској књизи, а то ли још и историско-критички пропратити и оценити тај њихов труд и рад. — Шта више, ми се не усуђујемо ни изрећи свој суд, а још мање похвалити тај књижевни рад и уздићи га онако, како то он заслужује. Нарочито ово не можемо још мање, кад се узму у обзир прилике и доба, када се тај рад и књижевност развијаше, и кад знамо да за тај посао није било повољних услова и средстава — нарочито није било штампе, без које се књижевност не може ни замислити, или бар њезино развиће.

Човек, који није имао прилике да види т[о] огроман и доста мучан рад тих вредних књиже

[1] Види Истор. Срп. Црк. стр. 304—326.

них трудбеника овога доба, о коме је реч, не може себи ни представити ту њихову марљивост, вештину, трпељивост и пожртвовање за српску књигу.

Преводна се књижевност беше развила тако у велико, да су наши калуђери, поред тога што имађаху школу у ман. Хилендару[1] за оспособљење у том послу, ишли још и на исток, и тамо се још више усавршавали у грчком језику и у преводу књига. Нарочито су се трудили да добро изуче стари јелински, па и јеврејски језик. Отуда — са истока доносили су они и књиге за преводе. И на преводима разних књига: црквенослужабних, богословско-историских, законских и философских радили су, тако рећи, дан-ноћ. Овај је рад нарочито изазвала јака потреба цркве у црквено-служабним књигама. Умножавање цркава и манастира у Српству изазивало је све већи и већи број разних црквено служабних књига, а државно консолидовање и развитак тражаше опет и друге врсте књига, као законских, историских, географских и других. И једну и другу потребу требало је и што пре и што боље подмирити.

Тога посла прихватило се беше српско свештенство, и оно га је својски и вршило. У циљу тачнијега и бољега рада на том послу, свештен-

---

[1] И ми имамо пуно право да назовемо Хилендарску Школу академијом, ако не Универзитетом, као што Западњаци називају неке манастирске школе, у којима се неговаше латински језик и песме народне на латин. језику у IX и X веку, — нарочито св. Галла. Види: Kirchengeshichte in Grundriss R. Sohm. стр. 86.

ство је установљавало нарочите школе, у којима се спремаху и оспособљаваху младићи не само за преписе и преводе књига, него и за кандидате српских свештеника, народних учитеља, па и будућих књижевника — писаца. Ове школе црквена јерархија установљаваше и смешташе их по српским манастирима и већим црквеним општинама. И оне све беху под јаком контролом српске јерархије и у рукама српских манастира и калуђера.

У Хилендару беше главна школа — тако рећи Академија, где су оспособљавани не само учитељи других школа, него и будући јерарси српско-православне цркве.

У већим Лаврама — владалачким задужбинама беху богословске школе за спрему кандидата свештеничких и учитељских и за преписиваче и преводиоце књига.

У другим манастирима и црквеним великим општинама беху основане народне школе, да би се и у народ што више уносила и ширила просвета.

За све бринула се највише српска црква и њезина јерархија, и школе су потпуно одговорале својој дужности своме опредељењу и вери својој.

Сва српска властела и богатији синови земље, па чак и владалачка деца учаху се књизи од калуђера и у манастирима. Од ових су неки оставили после себе и знаке њихове спреме и писмености — били су писци.

И сами српски владаоци имали су за своје учитеље српске калуђере. Сам Душан у својо

хрисовуљи, коју је дао манастиру Хиландару, сведочи, да је његовом оцу Стевану Дечанском био учитељ јеромонах Антоније, хилендарски *„Башта“* — подигуман. А зна се као позитивно, да је њему, тј. Душану био учитељ чувени Данило, игуман хилендарски, а доцније архиепископ српско-пећски. За Милана Косанчића народно предање и песме тврде, да је код калуђера научио читати и турски говорити; а за Краљевића Марка тврде, да се научио писму, књизи и државничким пословима у манастиру од српских калуђера, те је после могао бити секретар код Краља и Цара Душана.

И српско свештенство се беше у тим школама тако оспособило, да је не само правилно вршило црквене обредне службе, него је и са успехом проповедало слово Божје и учило народ свима врлинама хришћанским и грађанским. Па још беше и таквих међу њима, да су били и врло добри књижевници и писци. Оно, поред своје црквене дужности, ревносно неговаше у народу просвету и шираше књигу, да се Немањића доба у светској историји бележи као културно, и као да је из овога доба највише очувано књижевних споменика, које су вредне руке српскога свештенства исписале. И данашње доба има се подивити не само марљивости и пожртвовању тадашњих радника на књижевном пољу, него и њиховој вештини у цртању орнаментика, које се на-

лазе у разним рукописним књигама — нарочито Св. Јеванђељима.[1]

Такав рад и труд око српске књиге и просвете, високо беше уздигао српско свештенство у очима народа над осталим српским синовима; и то је било и право и Богу угодно. Народ се одуживаше своме Свештенству за његово добро и труд око његове просвете својом синовљом поштом и благодарношћу. И оно је то у истини заслуживало. Јер, Српство се и данас може поносити и пред светом похвалити тадашњим радом српскога вредног Свештенства. Њихов тадашњи рад не само да је био од велике користи за то доба, него он и данас служи за основу српске образованости, српске историје, језика, књиге и науке.

Тадашње манастирске школе и књижевни радови вреднога српскога Свештенства беху од врло велике користи и значаја за народно религиозно-

[1] У богатој књижници Југословенске Академије знања и уметности у Загребу, па и у нашој у Београду, има неколико српских рукописа из XII—XV века, којих се човек не може доста да нагледа и да се лепоти надиви. Не зна се шта ли је лепше и боље: да ли чистота и лепота рукописа; да ли фини цртежи орнаментике; да ли она лепо и дивно извезена почетна писмена; да ли она одмереност врста једне од друге, или једноликост писмена и непогрешност преписа? · · · · · Све то посматраоца доводи до јаког чуђења, па и невероватности, да су то могли калуђери тога доба радити. А рукопис Владислава Теха — то је чудо над чудима! · · · · Само оно једно да се види, па не треба образован Србин да пожали труда и трошка до Загреба. О њему су многи писали, али није могао нико казати то, колико оно вреди. Ми смо све српске рукописе југославенске академије описали и надамо се да ће скоро угледати света.

морално и интелектуално образовање. Нарочито беху од велике важности и користи ширење у народу превода Св. Јеванђеља и целога Новога Завета, и друге богословско-научне књиге, као: „Зборник Николе Црногорца", писца XI века, у ком су били изложени чланци догматичко-моралне и обредно-каноничке садржине; „Догматика Св. Отаца", у којој је опширно изложена наука о вери и против разних јеретика; „Поучења и Беседе" Св. Јована Златоуста, Василија Великога и других св. отаца; „Ареопагитова Диоптра", у којој су изложени очигледни примери хришћан. и грађан. врлина; „Историски списи и Летописи": „Прилози и житија светих"; „Разни законски списи"; „Номоканони цели и скраћени"; „Зборник Владислава Теха — Ђака", који је састављен из разних животописа, поучних беседа и историских одломака; Историја: „Црнорисца Храбра"; „Александра Великог — Цара Македонског"; „Св. Методија"; „Св. Владимира" и других. Овим последњим историјама послужио се поп Дукљанин за састав свога летописа за три српске кнежевине у Српском Приморју: Хумску, Зетску и Травунију.

Број свију у опште књижевних дела у рукописима је велики; а још је био и много већи број њихових егземплара, који су преписивањем умножени. По признању и причању многих археолога и историчара, број разновремених рукописа био је огроман. То сведочи и тај факат, што их се и данас, после толико година и после тако

рећи варварскога уништавања истих од свију, па чак и од самих Срба, не појимајући њихову важност и значај, налази велики број у свима главним библиотекама државним, па и приватним, и по манастирским ћелијама. Колики је огроман број био српских рукописа, сведочи изјава Руса Григоровића, који тврди, да је налазио пре разних српских рукописа у св. горским и другим манастирима на Балкану, и како је видео у Зографском манастиру, да српским рукописима угревају пећ за печење хлеба, изјавив му, да они тако чине има 3—4 године, и да их још све не могу да сагору.

И не само да су уништавали те рукописе српски непријатељи из зависти и непријатељства према српском народу, него су многе сажегли и утаманили и сами Срби Католици и Православни, држећи да су рукописи богумилских Срба заражени јересју. Нарочито су немилице уништавали што су год нашли у рукама Богумила. Ова међусобна верозаконска борба упропастила је велико књижевно благо, које се ничим не може надокнадити.

Српски књижевни трудбеници нису се били зауставили и задовољили само с преводима, него су поступно почели да обрађују и оригиналну књижевност. Нарочито се појављиваше законо-канонска и биографиска књижевност. Овом се књижевношћу бавише и крунисане и митроносне главе. Међу многим тога доба књижевницима најзнатнији беху:

1. **Свети Сава I** архиепископ жичке архиепископије. Овај велики светитељ и просветитељ народни, поред многих других својих архипастирских дужности и послова, ревносно се занимаше и књижевношћу. Управо он је и ударио темељ чисто српској књизи и народној просвети. За подигнуће овога у народу основао је све горепоменуте школе, и сâм на делу показао пут и задахнуо вољу осталим свештенослужиоцима на том послу и раду. Он је написао и превео многа дела, која нису сва његовим именом обележена. А за следећа се зна позитивно да су његова, и то:

1). „Симеунова Хилендарска Хрисовуља“, коју је Сава писао последње четврти XII века.

2). „Типик за своју ћелијску цркву у Кареји“: Скит или Типоскронију. — Овај се и сада налази у оригиналу у самом манастиру, писан сопственом руком Св. Саве.[1] Велика драгоценост српска.

3). „Упутство о чтенији Псалтира“.

4). „Типик за манастир Хилендар“. У овоме су типику изложена правила у облику поука за живот и понашање хилендарских калуђера. Штампан је два пута по две редакције. Старија је редакција штампана у Гласнику XXIV 171—230; а друга нова — у Гласн. XLV 159—213.

5). “Типик — Устав за манастир Студеницу и овога калуђере“.[2]

---

[1] Шаф. Gesch. der Südsl. Literatur III, 302, и: Григор. Путеш. 28.

[2] Шафарик у: Serbische Lezekörnez 119, и: Gesch. der südsl. Literatur III, 208. Голубински стр. 503.

6). „О наслѣдовани светаго манастира сего“ (тј. Студенице, јер је овај спис и писао Св. Сава у Студеници као студенички архимандрит) преподобнимь штьцемь нашимь и ктиторомь Господиномь Сумешномь, и ш житїи его, каково бисть прѣдь Богомь и человѣки“ . . .[1] — У овом је делу Св. Сава историски описао подизање ман. Студенице; а затим укратко и цео рад и живот оца му Немање. Нарочито је Св. Сава био обратио пажњу на религиозно-духовну страну Немањину и на његов монашки и приватни живот.

7). „Службу Св. Симеуну „Канони емоу и стихеры и чудотворенїа его . . .“[2] Ово је он написао, пошто је Св. Синод светогорски прогласио Симеуна за свеца.

8). „Неколико Беседа и Поучења“. Ове се налазе у Доментијановом делу у Савином животопису, и садржина им је догматично-поучна.

Св. Сава занимаше се, као што рекосмо, и с преводима, — нарочито пошто је постао архиепископом. Видећи да му требају многе црквене — службене и законске књиге — у српском преводу, те да би могао основати народну цркву и јерархију, он је похитао, да и тај недостатак попуни. Пре свега, превео је:

9). „Архијерејски Служеник — Чиновник“. Овај је преписан — у неколико егземплара за све архијереје.

---

[1] Шаф. у: Pamjatky од 1851 год. Срећков. II, 954. Голубински 503.
[2] Домент. у Даничића стр. 59.

10). „Крмчију — Номоканон“. Ову је превео са номоканона Фотијевљевога млађе редакције. Да је заиста он превео Крмчију, сведоче преписи са његовога оригинала, који су и данас очувани. У Номоканону Теофила будимљскога јасно стоји написано да је преписана из крмчије „Архиепископлиевь“ тј. са превода Светосавског, Други номоканони, који се налазе у рукопису, као: Иловачки, Рашки, Савиначки, Разјански и Морачки,[1] слични су у свему Теофиловом Номоканону, те се њиме позитивно тврди да су они из горњега — Теофиловога преписани; а може бити неки и из самога оригинала. И најзад:

11). По сведоџби Доментијана, Св. Сава је превео „книги многы законныѧ о исправленїи вѣрѣ, иҳже требоваше саборнаѧ емꙋ церква“... Оваквих се књига, заиста, у рукопису доста налазило и данас, за које се не зна који их је превео, и могу се многе однети труду Савином.

2. **Стеван Првовенчани**, написао је кратки животопис свом оцу Немањи. Овај рукопис носи наслов: 1. „Житиѥ и Жизнь светаго и блаженнаго и прѣподобнаго штьца нашего Сѵмешна, прѣжде бывьшаго наставника и оучителѧ, Господина же и самодрьжьца штьчьствиѧ си вьсе Срьбскыиѧ земле и поморьскыѥ“...[3] У овом је делу писац у првих десет глава обратио пажњу на рад Немањин као владаоца; у три главе (XI—XIV) из-

---

[1] Наше: „Канон. Право“ стр. 99—102.
[2] Домин. у Даничића.
[3] Шафарик у „Pamjatky“ од 1857 год.

ложио је радњу Немањину у Св. Гори: о подизању манастира, о смрти његовој, и о преносу тела му у манастр Студеницу. У последњих седам глава (XIV—XX) истакао је писац и своју владавину и ратове: с братом му Вуканом, с бугарским владаоцем Борисом, са Стрезом, са епирским деспотом Михаилом, маџарским Краљем Андријом и латинско-византиским Царем Хенриком. Своју је историју, управо, довео до крунисања.[1] Сем овога главнога списа, Краљ Стефан је писао:

2. Нека канонска питања на тадашњега чувенога канонисту Димитрија Хоментијана, архиепископа српско-оридскога. Ова су питања штампана у Гласнику Српскога Ученога Дрпуштва.[2] Како први спис, тако и ова последња питања писана су чисто-српском редакцијом и језиком, којом писаху и Св. Сава и други тадашња српски књижевници. Из тога се види, да је Савино образовање имало и на њ, и ако старијега брата, утицаја.

3). **Доментијан**, ученик и сапутник Св. Саве јеромонах хилендарски, духовник братије, и игуман светосавске мучионице у Карејима. Овај је био врло плодан у књижевности; писао је и преводио много, због чега је његово име, као књижевника, највише и познато. Између многих његових књижевних дела, дошла су до нас:

1). Житие и подьвизи вь пꙋстыни сь штьцьмь и сьбьхꙋжденїа и шть части чюдеса спокѣ-

[1] Види у Живот. Симеуновом од Стевана Првовенчанога.
[2] Гласн. XXXIII, 1—37.

данїє иже вь скетыихь штьца нашего Савы, прьваго арьхїєпископа и оучителia Срьбьскаго, сьписано прѣподобныимь Доментїiаномь їєромонахомь монастырь Хиландарь нарицаемаго.[1] У овом делу Доментијан је описао укратко целу радњу Св. Саве; а затим се дотакао и радњи српских Краљева: Стевана Првовенчанога, Радослава и Владислава. Књига је од велике важности за српску историју.

2). Житиє и жизнь прѣподобнаго и светаго вь светыихь штьца нашего Симеона, бывьшаго Неманїє прьвога обьновителia срьбьскаго чоудотворьца.[2] У овој биографији нема ништа новога, само су префразирани Св. Саве и Краља Стевана „Животописи Св. Симеуна“... — Све друго што је превео и написао уништено је, или ако и има који рукопис и данас — нема на њему записа, који би сведочио да је његова рукотворина.

4. **Теодор Граматик**, монах хилендарски, писао је, такође, житије Св. Саве, које је „сказано преподобнымъ Деметїаномъ инокомъ и презвитеромъ Хилендарскимъ, списано Теодоромъ Мнихомъ“ — тако вели Григоровић, а прихваћа Голубински.[3]

5. **Теодосије јеромонах Хилендарски**, написао је службу Св. Симеуну, као што Срећко-

---

[1] Даничић под насловом: „Живот Св. Саве“, штампано у Београду 1860 год.

[2] Тамо.

[3] Глигор. Путешествије по Турцији, стр. 29. Тамо се каже да је он то дело у рукопису видео и читао. Голубински у: „Краткій очеркъ исторіи болг. и молд. и серб. церквей стр. 504.

вић тврди,[1] и прерадио је животопис Доментијанов о Св. Сави. Овај је писац имао најлепши стил од свију писаца тога века. Читалац ужива кад чита његово дело, и ако је истина, пуно фразеологије.

6). **Никодим, знаменити архиепископ српско-пећски.** Овај је архиепископ писао многе посланице архијерејима и свештенству, опомињући их на дужност и учвршћујући их у Православљу. Нарочито се зна за његову грамоту, коју је он написао светогорским калуђерима и у аманет оставио српским архиепископима да негују српско калуђерство, чувају српске манастире, а нарочито Светосавску Типикарницу у Кареји.[2] У овом свом завештању дотакао се и живота и рада Св. Саве, и истакао га је за углед носиоцима Светосавскога Жезла. Као строг монах и љубитељ благочинија и благољепија црквенога, он је наредио да се донесе из Јерусалима типик свеосвећенога Саве, па га је превео на српски и унео у употребу српске цркве, наредивши свештенству да се по њему строго управљају при богослужењима и обредима црквеним.[3] Превео је и

---

[1] У Срећковића II, стр. 955—956. Код историчара има нека螺 пометња за ова два имена. — Час нам изгледа, по раду и делима која им се приписују, да су оба имена једнога лица, а час опет по остављању доба њихова живота да су два. За Теодора се вели да је живео у доба Доментијана, и да је овај поправљао његове радове и слао их Краљу Урошу, а за Теодосија опет кажу да је живео у XIV веку. Сигурно су била два, а не једно лице.

[2] Шафар. у Памјатки, стр. 51.

[3] Гласник XI, 189—193 предговор Никодимов.

Шестоднев Св. Димитрија великога, и беседе Св. Златоуста.

7). **Дамњан Црноризац**, савременик архиепископа Никодима, преписао је у Пећи руководством Никодимовим Апостол, који је и данас очуван. За њ се каже да је много писао и преписивао: Октоике, службе, каноне и др.[1]

8). **Данило II**, српско-пећски архиепископ и у књижевности познати *Летописац*. Овај велики научењак српски мења правац дотадашњега житијскога писања у форму историскога начина и облика; али ипак се није могао потпуно отрести старотипности. И на њ је утицала стара школа хилендарска, јер се и он тамо беше васпитао. Главно његово књижевно дело, које је не само добро очувано, но које је и најважније за српску црквено-државну историју, носи један велики наслов од 21 врсту, а који је наслов неумрли научник Даничић свео на: *„Животи Краљева и архиепископа српских.“* [2] Ми истина нећемо исписивати цео натпис Даниловог „Родослова Царостаавника“, како се он обично у књижевности називаше,[3] али би се огрешили кад не би казали о којима је личностима он писао у том свом знаменитом делу. Писао је о Немањи, Св. Сави, Краљевима: Стевану Првовенчаном, Радославу, Владиславу, Урошу I и овога жени Јелени, Дра-

[1] Извест. Академ. II, 346—349, Филар. II, 64.

[2] Даничић, 1866 год., у Загребу.

[3] Види код Даничића предговор и код Рајића у I књизи стр. 60—61.

гутину, Милутину, Стевану Дечанском, и Цару Душану до 1335 године. Затим о архиепископима: Арсенију I, Сави II, Данилу I, Јоаникију I, Евстатију I, Јакову, Евстатију II, Сави III, Никодиму и о себи. Архиепископ Данило је до Краља Милутина црпео дата из разних дотле познатих извора, и о њима се већим делом изражавао у панегиричком облику. Т. ј. казао је о њима само то што је добро и похвално; а о неким мутним данима живота њихова и прекорним делима њиховим прећутао је из пијетета према већ мртвима, држећи се строго старе изреке: „О мртвима се може само лепо или ништа говорити“. Код излагања живота и рада Краљева: Драгутина, Милутина и Душана био је мало опширнији и писао је све по своме сопственоме знању и виђењу, као њихов савременик и сурадник. Но и овде је био више пријатељ него ли прави беспристрасни историчар, али то није могло друкчије ни бити у то доба. Тако исто описао је и живот и рад архиепископа неких по предању и датим изворима, а неких по личном познавању. И ма како да је ова радња Данилова једнострана, ипак је она драгоцена не само као књижевни споменик из тога доба, него баш и по својој садржини. Да није ове његове кратке повести, не би се ни толико знало о томе славном добу српскога краљевства и величине, колико се данас зна. Према позитивној и неоспорној важности овога дела, много се греше данашњи књижевници, који замерају краткоћи и једностраности, тј. изношењу

добрих страна, а прећуткивању ружних, а веле било их је и сувише. И има их, који не чине само замерку на томе, него њему, и другима који су летописе и историју писали, подмећу још и безобразно лицемерство!![1] Ови књижевници неће да узму ни доба кад је то писано, ни о коме је писано. И да се тада о владаоцима и великим људима писало, као што се то данас чини, зар би Српство дошло до онога сјаја и величине, до које беше дошло под славним Немањићима?......

Овај трудољубиви и најплоднији писац за доба Немањића, написао је још и: „многочисленныꙗ книги, и изьбрѣль прѣжьде не бывавьшыꙗ николиже“, као што то тврди његов ученик, који је допунио у горњем делу његову (Данилову) биографију, под насловом: „О прѣставлѥнний сего арьхиепископа Данила“.[2] И судећи по овим речима његова ученика, мора се веровати да је архиепископ Данило, заиста, многе књиге написао а међутим о њима данас нема трага. Но како се налази међу српским рукописима велики број разних летописа, кратких историја, итд. за које се не зна писац ни преводилац; а међутим имају доста сличности по начину и стилу на Данилов Родослов, — то се може, као позитивно држати, да су неки од тих рукописа својина Данилова. Нарочито се за доба његово јављаху списи: хронографијски, хисториографијски и летописи. Први су чисто пре-

---

[1] Записки геогр. обшч. XIII, 278. Гласник XXII, 120—121.
[2] Родослов стр. 367.

води с грчкога, а последњи су тј. летописи оригинални. Први обично почињу од створења света и има их и сувише још у животу; а други су домаћи летописи, који почињу од Немање, а свршују са пропашћу српскога царства и погибијом српскога народа на реци Марици. Огромна већина је ових летописа писана за доба Немањића и преписивани су у више егземплара допуњујући што се доцније догодило. Неки су летописи и доцније састављани из записа, који се налажаху у црквеним књигама и на манастирским зидовима.[1] За Данила се тврди, да је, заиста, и многе књиге превео с грчкога, међу овима Мајков вели и за Крмчију да је он превео.[2] За велику Крмчију смо сигурни да није, јер је она пре њега преведена и у цркви употребљавана, него може се рећи да је превео неку скраћену Крмчију, којих, заиста, у рукописима има приличан број.

Сем књижевних дела и писаца, о којима говорисмо, има много и бележака по књигама и манастирима. Тако: имена знатних писаца очувана су у црквеним и манастирским диптиконима — читуљама, које су калуђери и свештеници састављали, чували, и од времена на време у цркви их спомињали. Тај лепи обичај и данас има у српским манастирима у Далмацији, Црној Гори,

---

[1] Ми смо лично видели и читали таквих записа по манастирима, нарочито у Морачи, где је живопис добро очуван. Неке смо преписали и у своје ће време и оне угледати света.

[2] Мајков. „Истор. Срп. Народа“, стр. 50.

Херцеговини и Старој Србији.[1] Исто тако, очувано је много историскога материала и у хрисовуљама и повељама владалачким, које су већ многе штампане у разним српским, и другога народа — нарочито словенскога, часописима.[2]

Српску књижевност неговали су и ширили у то доба и Срби Богумили. Ови су умножавали и ширили нарочито световну књижевност и писали су многе апокрифе, којима су ишли на учвршћење своје јереси. Они су преписивали Св. Писмо и дела св. отаца и тумачили све то по својим јеретичним назорима. Њихови су списи јако утамањивани и спаљивани, али се ипак и данас понеки у знатнијим библиотекама налазе. Апокриф о Варлааму служи за доказ њихове велике марљивости и способности. А слично овом лепом рукопису, има и других приличан број.

Што се тиче Срба Римокатолика, сем попа Дукљанинове историје на латинском језику, не може се знати шта су они писали. Пре свега ових је мало и било, нарочито још у таквом срећном положају, да би могли и књиге писати; а друго њима нису биле ни потребне толико црквене књиге, колико нашим православним црквама. А што им је и било потребно, то су им слали све

[1] Ми смо имали прилике да слушамо, где се на службама читају све важније личности српске и руске, и смерни се Богомољци моле Богу за спасење њихово по цео час.

[2] У овоме се највише одликују радови: Миклошића, Шафарика, Даничића, Новаковића, Пуцића, Јагића Еп. Порфирија, М. Милојевића, Срећковића, Руварца, Н. Дучића, И. Павловића, Љ. Ковачевића, Љ. Стојановића, Т. Флоринског и других.

готово из Рима, или су латини калуђери преписивали у Дубровнику и Спљету. А они који су на српско-словенском језику службу у цркви служили, ти су преписивали само службеник и молитвеник глаголичким писменима. Но, на ове беше од стране Папистанаца обраћена нарочита пажња, и спречавано је умножавање таквих књига. Шта више, пакоснији папски попови уништавали су их где су год и кад су год могли. С тога је мало до нас дошло таквих рукописа.

Папско свештенство је, шта више гушило просвету. Оно је било противно да и Срби — њихова паства знају читати. Нарочито су забрањивали читати Св. Писмо и све књиге, које би се односиле на објашњење Св. Писма. Чак су за преступ овај, тј. за читање Св. Писма и поменутих књига казнили врло строго, па често и смрћу!!.... А може ли бити човек потпуно и правилно просвећен без Св. Писма — те најмудрије и најсветије књиге? то нека њихови последници сада кажу!... Папски попови су задржавали само за себе просвету, и нарочито читање Св. Писма и богословских књига; а то све зато, да се не увиди њихов погрешан пут у исповедању вере, и њихова тенденција у политичком и народносном погледу, и да им се то не открије на јавност, као што је најпре немачки цар Хенрих III био пореметио полет,[1] а најзад Лутер и одголићио њихову лаж и ударио им у срце оштар

[1] Живео у првој половини XI века, R. Sohm стр. 80—86.

мач, кога до смрти преболети не могу. За то Папистанци нису ни подизали школе за народ, већ само за свештеничке кандидате, доказујући да је то њима јединима и дато од стране Божје. Шта више, они су викали противу православних богумилских Срба, што подижу народне школе, и овоме су не само сметње чинили, него су и рушили школе и разгонили ђаке, кад су год могли то чинити. А књиге, које су за те народне школе писане, немилосрдно су спаљивали, таманили и — анатемисавали, као јеретичке. Е, баш као што то и данас чини извесна клика са српским књигама. И кад се ово и данас при крају најпросвећенијега XIX века може чинити и чини; то се тек може замислити, како је то рађено и варварски утамањивано у XII, XIII и XIV и д. вековима, када је стидна инквизиција свирјепствовала у рукама гордих и немилосрдних папистанаца.

И према овоме, може се веровати мњењу неких писаца, да је мрак и тама допирала и владала у српским областима, али само дотле докле папски фратри и попови допираху са својим назадним идејама и себичним смеровима, и са својом зликовачком инквизицијом, које се народ више бојаше и клоњаше, него ли куге. Па то се, готово, чак и данас опажа.

Маса народна је интелектуално кржљавија, и у просвети и вишим идеалима много назаднија, где су носиоци просвете папски попови и где је народна просвета и школа у рукама папскога све-

штенства. За доказ овога служе нам многи примери — нарочито за нас Србе служе Срби — Арнаути римокатоличке вероисповести и Срби, Хрвати и Блгари на Балканском Тропољу, који припадају папској цркви. Ово за то, што папство има интереса и веће користи, да се народ одржи у што већој простоти и духовној тами, како би они лакше циљ свој постизали.

Папство је било свесно свога рада и своје тенденције. Оно је добро знало, да је књига и просвета једно јако оружије, које се највише може употребити противу њега и његовога мрака и задњих тенденција, ако се и други с тим оружјем наоружа. За то папство не само што није давало то оружје Србима у руке, него му је још из руку отимало и уништавало, кад год је то могло чинити. Ово је чинило за то, што је било тврдо уверено, да би га Срби доцније, наоружани тим оружјем, изагнали из богатих поља и ливада својих, где папство пасаше своје товне — пастире.

И ово треба добро запамтити, па се према томе и управљати. Треба вазда имати на уму, да је најјаче оружје књига и просвета, и да ове стварају велике умове и духове, који светом владају. У то Србин треба да има вере, па да и тежи дан ноћ већем свом образовању и просвети. А за ово опет да су потребне Српству добро уређене школе и добри и ваљани учитељи, који би требали да су у јакој вези и дружби са добро просвећеним свештеницима — тим вечитим носиоцима просвете и покретачима српскога на

претка у свима одношајима, и тим ревносним трудбеницима на верозаконском и просветном пољу српском. И тек — само тако и такви Срби моћи ће Српству остварити ону народну идеју, која је дубоко урезана у срцу свакога Србина.

Јер, добро образовани и васпитани свештеници и учитељи јесу најјачи градови, најсавршеније оружје и најпоузданија војска противу сваке народне несреће, назатка и мрака, па и непријатељске најезде. Српска црква и српска школа — односно свештеници и учитељи, очували су српску народност, свест, и прадедовску веру и у најтежим данима и најгорим и најнесрећнијим приликама, у којима се српски народ нахођаше. Они су, помоћу Божјом, радом и трудом својим, са крстом и просветом у руци, васкрсли српску краљевину и одржали српску кнежевину у Црној Гори, а у другим српским областима очували, и чувају и данас, српско име, и народне обичаје и традиције противу којих беше устало све, што српски не осећа и српским духом не дише. И није ово и овако само код нас односно просвете и школе, него таквих примера има и у целом свету. Тако: школа и просвета је учинила Америку и Енглеску великим и снажним државама и народима. Школа и учитељи ујединили су Немачку, црква и школе — свештеници и учитељи одржали су и одржавају јединство у северном колосу — у великој православној Русији. И српској цркви и школи, просвети и Православљу предстоји један велики задатак у будућем вас-

крсењу српскога јединства и српскога величија славе. . . . . . .

За то, „ко од Срба има очи да ово види, и уши да чује“, тај нека и једно и друго добро отвори, па нека и добро види и добро чује!..... И не само да добро види и да добро чује, него и да, у циљу те српске будућности, коју сваки Србин жудно ишчекује, својски и енергично свом снагом поради на подизању школа и цркви и неговању народне просвете и православља — тих јаких чињеница српскога развитка и напретка, као и нека гаји искрену љубав према народним свештеницимâ и учитељима, дајући им средства и начина да се добро образују и спреме за своје високе позиве. Ово народ треба све да чини с тврдим уверењем, да ће све горespomenute чињенице извеснога дана славно и срећно извршити своју задаћу на пуно задовољство српскога народа и на славу и понос српске цркве и српске школе. . . . Огрешимо ли се о ове чињенице,[1] онда ћемо тако љуто бити кажњени, да болове срца нашег не ћемо моћи издржати па ни — преболети.

Чувајмо се, браћо Срби, да нас та казна, сачувај нас Боже, не постигне, јер она је сувише тешка, па чак и непреболима у данашњем веку!... Који народ данашњи и будући век прегази, тај се неће више никада подићи на своје ноге — он ће морати ишчезнути са овога света или се претопити у други јачи и просвећенији народ.

[1] Као што већ почињемо да се грешимо . . . .

А да не би ми Срби доживели оваку несрећу, као што смо у прошлим вековима, и доживљавали и подизали се једино благодарећи томе, што и код других народа није било јаче просвете, — то, при закључку наше књиге, понављамо и велимо: *Ко има свести и срца Српскога, тај нека свом снагом и свом душом и срцем потпомаже подизање српских цркава и школа и ширење просвете и Православља међу српским народом;* као и нека ка срцу пригрли, искрено љуби и поштује српскога попу и учу — *те народне учитеље и просветитеље, те вечите проповеднике српске мисли и духа, слоге и јединства, те вазда шње стражаре народнога блага: српскога имена, обичаја и традиција српских!* И најзад, напомињемо свима и свакоме са највећом тврдњом и осведочењем: да је свему што је Српско спас у: *српско-прадедовској вери и православљу, братској љубави, слози и јединству,* као и да су реке: **Сава и Дунав, Цетина, Тимок и Марица српске реке, али да оне нису и српске границе. Са Сале и Лабе** поздрављају Лужички Срби браћу Србе на југу с песмом:

„*Histe serbstvo nezhubljeno!*

А ови их опет жаром љубави своје отпоздрављају Југа:

„*Тећ' ће вода (српска) куд је текла, тако рече Србин од порекла*“!

ПОГОВОР

При закључку наше друге књиге: „Историја Српске Цркве“, и пуштању исте у свет, сматрамо за дужност рећи неколико речи.

Тако, пре свега молимо поштоване уписнике, да нас не осуђују, што смо се са књигом тако дуго задржали. Узрок задоцњењу књиге не лежи у нама самима, већ и у другим приликама, с којима се српски књижевници вазда сукобљавају. Ми смо с рукописом били готови још 1893 год. и били смо га 2 фебруара 1894 год. послали у Загреб да се штампа; а доцније смо исти морали узети натраг, и предати Краљевско-државној штампарији у Београду, која је опет због много службених послова — и што смо преко обећања нашег увеличали књигу са пуних 15 штампаних табака — нешто задоцнила.

— При писању ове књиге, ми смо се старали да буде што пунија, и да мисли своје изложимо што правилније; а нисмо се бринули и о том, како би склонили да и други морају мислити и изражавати се онако, као ми.

*

За ово се нисмо старали из простога узрока, што смо уверени да је то тако велики задатак писца, да и највећи књижевници и вел. умови не могу тај задатак да испуне.

Још мање смо се бринули да угодимо свима и свакоме; а најмање „великим пријатељима“ Српства, које би они од „веле милоште“ радо придавили, баш к'о мајмуница чедо своје. О овоме се нисмо бринули с тога, што нам се чини, да се онај писац, који се при писању стара о томе, више брине о својој личности и ласкавом мњењу о себи, него ли о своме спису и истини и правди.

Ми смо се више држали жеље и потребе, да што више упознамо поштов. читаоце са историским фактима и догађајима, као и са историским развитком црквено-религиознога живота српскога народа, и о великим заслугама представника цркве и државе српске за веру и православље, цркву и просвету српску, а нисмо се обазирали, хоће ли се све то допасти свима и свакоме као и шта ће ко у данашње доба рећи. Међутим, надамо се, да ће потомци у будућности ценити друкчије и, можда, све то признати што нам буду сувременици сада одрицали.

При свем том, старали смо се да пријатеље Српства и правде задовољимо у колико је могуће, и надамо се, да ће им се ова књига много више од прве допасти. А колико се прва била допала, то сведочи што је за два

месеца распродато више хиљада комада, благодарећи реклами не само српске пријатељске него и још више непријатељске штампе, која беше дигла уку и буку на књигу.

— Ми смо са овом књигом били спремили и један скроман одговор нашим нападачима, као и доказе за све оно што смо тамо казали; али смо обуставили штампање тога одговора. Ово смо учинили прво зато, што се главни нападачи већ и не налазе међу смртнима, те их не хтедосмо узнемиривати у њиховоме блаженству. Друго зато, што је недавно исте доказе и цитате систематски изложио и штампао наш велики патриота и вредни књижевник С. Л. Лазић у својој драгоценој књизи: „*Срби у Давнини*“, па ако ко жели доказа о бићу и развићу, о слави и величини српскога народа и државе, и српске цркве и писмености, тај нека с пажњом прочита ту књигу, па ће доказа толико наћи, да ће му и очи заблештати. И треће зато, што ова књига и преко очекивања изиђе много већа, него што смо мислили, те смо с тога морали не само одговор изоставити, већ и многе последње одељке скратити.

У осталом, ми и не претендујемо на потпуност и савршенство. Ми само сада синоримо, а за нама тек иду вредни и снажни радници — изврсни српски синови и наши мили нам ученици, који ће осинорено добро искрчити и уравнити, поорати и засејати, те ће

тек њихов рад уродити сугубим родом и плодом, чему ће се наша душа, можда са висина гледајући, радовати и веселити — ако Бог да̂!...

Објективне критике на ово моје дело читаћемо с пажњом у циљу поуке; а пакосне и тенденциозне[1] прелазићемо са сажаљењем, а — богме — и с благодарношћу Богу, што нас није створио да тако мислимо и пишемо о Српству и српској цркви, како би се то њима хтело и желило.

Благодарећи срдачној пажњи умољенога коректора г. Владе Спасојевића, секретара Вел. Школе, у књизи нема много штамп. погрешака, као што то обично код нас бива. Има само неколико и ми главније исправљамо на послед. страници, а мање могу и сами п. читаоци исправити.

Од усрдног одзива пошт. читаоца на ову књигу и љубитеља књиге и просвете зависиће скоро издање треће књиге: „Доба Српског Па-

---

[1] Овде морамо приметити да су нас многи за прву књигу и не прочитавши је осуђивали. Тако, чујемо да нас један врло интелигентан Србин јако осуђује, и кад се с њим сусретосмо, ми нарочито поведемо разговор о књизи, и он нам рече: „Добра је, и многима се допада; али ја се чудим, како сте ви, као владика, могли рећи, да Срби постоје од пре 10.000 година, кад црква учи да нема више од 7.400?!“ .... Кад му ми казасмо да тога у нашој књизи нема, и да то ми нигде нисмо рекли, још мање написали; и кад смо му за доказ тога поднели књигу, да нам покаже то место, онда је он с црвенилом у образу признао, да је није читао, већ да је тако слушао..... Ето каквих критичара има!......

триаршества“, за коју је материјал сав прикупљен и лежи у рукопису.

У нади да ће и ова књига задовољити патриотске осећаје п. читаоца, препоручујем је њиховој пажњи, а себе пријатељској љубави. —

Хајделберг,
30 августа, 1895 год.

епископ,
Никанор Ружичић.

САДРЖИНА КЊИГЕ

ПРИСТУП

ПЕРИОД ДРУГИ

Почетак српско-жичке. архиепископије, и продужење историје српских цркава

ИСПРАВКЕ ГЛАВНИХ ПОГРЕШАКА

Први десет страница погрешно су обележене са римским цифрама I, II и т. д. треба арапске цифре 1, 2, 3 и т. д.

На стр. V у вр. 10 озго треба врло рђаво.
« « VII » « 4 озго место не наводећи ни једно ни друго треба: не навидећи и једно и. . . .
« « 4 » « 4 озго место све треба ове
« « 41 » « 6 оздо « гробљу треба гробу
« « 56 у примедби 3 врста оздо место ни, не
« « 73 у » 4 » » нападају треба напајају
« « 81 » врсти у 3 реду оздо место родни треба радни
« « 118 » врсти 1 озго место оставили треба иставили
« « 119 под бр. 8 место Добрска треба Дабарска
« » 125 у врсти 1 оздо место Lesing треба Leskin
« » 129 у » 5 озго » посињен треба посиљен
« « 132 » » 16 » « залудили треба загубили
« » 140 » « 4 оздо » Троножи » троноши
« » 172 » » 9 озго » архиепископија треба архиепископа
« » 187 » » 5 оздо » беку треба беше
» » 197 » » 13 озго « *О* » И
» » 210 » » 11 » » излоб... треба озлобленніа • •
» » 225 » » 3 » » 6761. треба 6771.
» « 229 » « 8 оздо место под треба нэд
« » 267 » » 9 озго после и ако треба и
« « 308 » примедби има неколико погрешака у руским речима.

Тако:
место мероттѣт треба терьиѣт
» моѫ треба мог
» дѫйстко... треба дѣйстк ..
» государь треба государѫ
» описание треба опасанїѫ

На страни 310 у врсти 15 озго место Компену треба **Кометару**
» » 318 у примедби стоји Делиград треба Велеград
« » 320 у врсти 6 оздо стоји српска патриаршија, а треба: Српској патриаршији
На страни 325 у 14 врсти оздо стоји срећу треба несрећу и штету
» » 328 » 6 « оздо не треба знак ?
» « 335 у цитату стоји књ. III. треба: Gesehichte des Frey Stadtes Ragusa“
« « 345 у врсти 3 оздо место Русија треба: Расија
« » 352 у « 8 » « Немањићу треба Нељепићу
« « 355 у 3 цитат. 2 врсти оздо место 103. треба 123
« « 366 9 врсти оздо место наредби треба потреби
« « 373 5 » « « јеретичности треба јерархиска
» « 388 9 » » » рађења треба ређања
» » 404 4 « » » родни треба радни
» » 426 9 » озго » Тракавички треба Тресквавица
» » 446 7 » « » породицама » породњи
На истој страни у 1 примедби и 1 врсти место талијански треба тамнавски

На стр. 489 цитати су неверно стављени, тако има још на неким местима, но то смислу не смета, а онај који сравњује и сам ће приметити.

На стр. 497. врс. 12 озго место Dolm треба Colm
» « 553 » 10 оздо место уништењу треба унижењу.